

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ERDEN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kenan MERMER

MAYIS – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ERDEN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

**“Bu tez 21/05/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir .”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. Kenan MERMER	BAŞARILI
Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Olcay KOCATÜRK	BAŞARILI

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Esra ERDEN
Öğrenci Numarası	:	Y176009005
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZİ ALİ BABA (İNCELEME-METİN)
Benzerlik Oranı	:	% 16

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

21/04/2021
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20..
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Kenan MERMER

Tarih: 21/04/2021

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Ahıskalı Şeyh Gâmızî Ali Baba'nın Tercümân-nâme'sinin tam transkripsiyonlu metnini, müellifin hayatını ve tasavvuf düşüncesini ortaya koymak için hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın, Klasik Türk Edebiyatı araştırmacıları ve bu alana ilgi duyanlar için bir örnek teşkil etmesi temennisindeyiz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikle yazım aşamasının her anında yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Kenan Mermer hocama, eğitimim boyunca maddî ve mânevî katkılarını sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Vasfi Kurt'a, her zaman desteğini gördüğüm arkadaşım Gülnur Küçükdağlı'ya, hiçbir zaman manevî desteğini ve hoş görüsünü eksik etmeyen eşime ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Esra ERDEN

21/05/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
NÜSHA KISALTMALARI	iv
TABLO LİSTESİ	v
RESİM LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GÂMİZÎ ALİ BABA’NIN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Hayatı	5
1.2. Eserleri.....	8
BÖLÜM 2: TERCÜMÂN-NÂME’NİN İNCELENMESİ	11
2.1. Eserin Muhtevası	11
2.2. Gâmizî Ali Baba’nın Tasavvufî Görüşleri	17
2.2.1. Varlık Mertebeleri (Merâtibu’l-Vücûd).....	17
2.2.2. Nûr-ı Muhammedî.....	23
2.2.3. Melekler	25
2.2.4. Kâinatın Oluşumu	31
2.2.5 “Kün” Emri	38
2.2.6. “Hüve” Zikri	41
2.2.7. Makâmlar	43
2.2.8. Peygamberler	47
2.2.9. İlimlerin Mahiyeti ve Tasnifi	55
2.2.10. Hurûflük	59
2.2.11. Dört Kapı: Şerîat, Tarîkat, Mârifet Ve Hakîkat	62
2.2.12. Hz. Muhammed-Ali	66
2.2.13. Fenâ Fi’ş-Şeyh	71
2.2.14. Mânevî Evlilik ve Mânevî Doğum	77
2.3. İctimâî Görüşleri.....	80
2.3.1. Kadın.....	80
2.3.2. Medrese-Tekke Mücadelesi	83

2.4. Atasözleri ve Deyimsel İfadeler	86
BÖLÜM 3: TENKİTLİ METİN	90
3.1. Nüsha Tavsifi.....	90
3.2. Neşir Esasları.....	92
3.3. Metin.....	98
SONUÇ	203
KAYNAKÇA.....	206
EKLER	212
ÖZGEÇMİŞ	217

KISALTMALAR

- Ar.** : Arapça
- Bkz.** : Bakınız
- C.** : Cilt
- çev.** : Çeviren
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- ed.** : Editör
- H.** : Hicrî Takvim
- h.** : Hadis numarası
- Hz.** : Hazreti
- M.** : Miladî Takvim
- S.** : Sayı
- s.** : Sayfa numarası
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- thk.** : Tahkik
- trs.** : Tarihsiz
- vb.** : Ve benzeri
- vr.** : Varak numarası
- Yay.** : Yayınevi
- yy.** : Yüzyıl

NÜSHA KISALTMALARI

- AY** : Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2
- MY** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi,
Yazma Nr. 1138
- SY** : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270
- SY 2** : Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1:** Melekler, Makâmları ve Anasır Erba'a
- Tablo 2:** Melekler ve Makâmları
- Tablo 3:** Traskripsiyon Harfleri Tablosu
- Tablo 4:** Melekler ve Makâmları (2)

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Felekler

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
Tezin Başlığı: TERCÜMAN-NÂME-İ GÂMİZÎ ALİ BABA (İNCELEME-METİN)			
Tezin Yazarı: Esra ERDEN		Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 21/05/2021		Sayfa Sayısı: viiii(Ön kısım)+211 (tez)+5 (EK)	
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları			
<p>Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Ahıskalı Şeyh Hirmendâr Gâmizî Ali Baba'nın Tercümân-nâme adlı eseri çevriyazıya aktarılarak incelenmiştir. Eser, bir Bektaşî şeyhi olan Gâmizî Ali Baba'nın oğlu Müderris Mehmed Kemal Efendi'ye irşad maksadıyla yazdığı mektupları ihtiva etmektedir. Esere dair kütüphane ve katalog taraması yapılmış ancak müellifin kaleminden çıkan bir yazmaya ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle elde edilen nüshalar arasındaki cüz'î farklılıklar dikkate alınarak tenkitli metin hazırlanmıştır. Bu noktada eserin ilmî usullere uygun olarak tenkitli metnini ortaya koymak ve Tercümân-nâme üzerinde inceleme yapmak çalışmamızın iki ana unsurunu teşkil etmektedir. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında bir mektubat türü olarak Tercümân-nâme ve sûfler arasında bir eğitim aracı olarak mektuplaşma konusu gündeme getirilmiş ve eser hakkındaki araştırma sonuçları sunulmuştur. Birinci bölümde Ahıskalı Gâmizî Ali Baba'nın hayatı ve Tercümân-nâme'si ile ilgili ulaşılmış olduğumuz bilgiler ele alınmıştır. İkinci bölümde eserin şekil ve muhtevası yönünden incelemesi yapılmıştır. Eser, dil ve üslup açısından incelenmiş ve içerdiği tasavvufî kavramlar ve tartışmalar alt başlıklar halinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Gâmizî Ali Baba'nın içtimâî görüşleri de ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, metnin hazırlanmasında takip edilen yol ve yöntemler hakkındaki bilgilere, neşir esaslarına ve eserin tam transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmamız esnasında müellif ve esere dair ulaşılmış olduğumuz bilgiler değerlendirilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Gamizî Ali Baba, Tercümân-nâme, Mektup			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Tercuman-name of Gamizi Ali Baba (Analysis-Text)			
Author of Thesis: Esra ERDEN		Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER	
Accepted Date: 21/05/2021		Number of Pages: viii(pretext)+211(tesis)+5(app)	
Department: Islamic History anda Arts			
<p>In this study, the Tercuman-name of Sheikh Hirmendar Gamizi Ali Baba of Ahiska, who lived in the nineteenth century, is analyzed by using transliteration. The literary work includes the letters that Sheikh Gamizi Ali Baba wrote to his son Mehmed Kemal Efendi for the purpose of guidance. Although several library and catalog scanning are done, it was not possible to reach a manuscript written by the author. Therefore, the critical text has been prepared by taking into account the slight differences between the copies founded. The thesis consists of three main parts. In the introduction part, Tercuman-name as a genre and correspondence as an educational medium are discussed and the research results about the work are presented. In the first part, the information obtained about the life of Gamizi Ali Baba of Ahiska and his Tercuman-name are discussed. In the second part, the work has been examined in terms of its literary form and content. The work is examined in terms of language and style, and the Islamic mystical concepts and debates it contained are tried to be determined under sub-headings. In addition, social opinions of the author are also discussed. In the third chapter, information about the way and methods followed in the preparation of the text, the principles of the publication and the fully transcribed text of the work are included. In the conclusion part, the information we obtained during our study is evaluated.</p>			
Keywords: Gamizi Ali Baba, Tercuman-name, Correspondence			

GİRİŞ

Türk İslam düşüncesi, tasavvufî efkâr ve onun kavramsal çerçevesi ile harmanlanmış bir yapıya sahiptir. Tasavvufî düşünce yollarının çokluğu, bu alandaki literatürün zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde kullanılan kavramların pek çok mutasavvıf tarafından farklı tarzlarda ifadesi de mezkûr literatürün genişlemesine katkı sağlamıştır. Bir Bektaşî şeyhi olan ve kendisinin Melâmiyye-i Alevîyye'den olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba da kendi ilgi ve merakı ile uzun yıllar arayış içerisinde olmuş ve tasavvufî mecra içerisinde kendi serüvenini ve ifadelendirme biçimini oluşturmuştur. Tasavvuf yolundaki yürüyüşü boyunca edindiği tecrübeleri, büyük bir dikkatle bir nasihat-nâme şeklinde anlatmayı yeğlemiştir. Dinî ve tasavvufî edebiyatta yol göstermek amacı ile tercih edilen ve nasihat-nâme ya da pend-nâme olarak isimlendirilen bu tür, bazen bir âlimin devlet büyüklerine bazen de bir şeyhin mürîdine yazdığı mektup veya risaleler şeklinde kaleme alınmıştır.

Ahıskalı Gâmızî Ali Baba nasihat-nâmeye benzeyen mektuplarına *Tercümân-nâme* adını vermiştir. Mânevî yolculuğunda hakîkati ararken edindiği tecrübeleri, sembolik bir dil ile *Tercümân-nâmelerinde* kaleme almıştır. Onun tasavvuf anlayışına göre, hakikat bilgisi esrarlıdır ve akıl onu idrakte yetersiz kalmaktadır. Kelâm bazı meselelere şerh düşmekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle hakîkate dair bilgi, sadece îmâ yolu ile aktarılmaktadır. Kendisi de bu manada hakîkatin sırlarını ifade etmek için bir zarf aradığını dile getirmiş, yaşadıklarını eserinde tarif ve tahlil etmeye çalışmıştır.

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerini* aynı zamanda oğluna verdiği tasavvuf eğitiminde bir araç olarak kullanmıştır. Mektupların kimi bölümlerinde öğütleriyle hem seven hem de kızan bir baba gibi görünürken kimi bölümlerinde ise mürîdine mânevî yolculuğun haritasını çizen bir mürşidin portresini göstermektedir. Mürşidlerin tasavvuf eğitimini mektuplar ile verme usûlü sûfî gelenekte rastlanan bir durumdur. Geniş coğrafyalara yayılan tasavvufî ekoller ve onların takipçileri mektuplaşmayı bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak benimsemiştir. Bu yol ile cevaplanmayı bekleyen sorular ya da

endişeler mürşide aktarılmış, mektuplara verilen cevaplarla da mürîdin mânevî yolculuğu desteklenmiştir. ¹

Osmanlı Devleti'ne daha kuruluş yıllarında şekil veren tasavvufî düşünce, Gâmızî Ali Baba'nın yaşadığı dönem olan 19.yy.'a gelindiğinde bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Zira bu asırda devlet siyasî ve iktisadî açıdan büyük bir sarsıntı içindedir. Böyle bir ortamda halkı irşad görevi gören tekkeler ve hatta edebî çevrelerin varlıkları da tehdit altına girmiştir. Gâmızî Ali Baba'nın mensup olduğu Bektaşîlik tarîkatı, özellikle Yeniçeri teşkilatının lağvından başlamak kaydıyla böylesi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Bektaşîlik'in yasaklanarak tekkelerinin kapatılmasına öncülük edenlerin başında ise pek çoğu idari görevlerde bulunan ilmiye sınıfı yer almıştır. Bu durum Gâmızî Ali Baba'nın yazdığı *Tercümân-nâmeler*in üslûbuna da yansımıştır. Mektuplarda tekkelere karşı medreseleri savunan ilmiye sınıfına yönelik büyük bir öfke göze çarpmaktadır. Bütün bu çatışmaların ortasında oğlunu tasavvuf ve tarîkata yönelme konusunda ikna etmeyi arzulayan Gâmızî Ali Baba, yaşadığı manevî deneyimleri aktarmayı ısrarla sürdürmüştür. Kısmen de olsa bir baba-oğul çatışmasını takip edebileceğimiz metinler, sosyo-kültürel tarih açısından da kıymet arz etmektedir.

Bu çalışmada Gâmızî Ali Baba'nın oğlunu irşad ederken değindiği Nûr-ı Muhammedî, kâinatın oluşumu, merâtibu'l-vücûd, mânevî makâmlar, mânevî doğum ve mânevî evlilik gibi tasavvufî konular ele alınmıştır. Ayrıca yaşadığı dönemde tarîkatları ilgilendiren sosyal meseleler hakkındaki görüşleri de dikkatlere sunulmuştur.

Çalışmanın Konusu

Bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba'nın oğlu Müderris Mehmed Efendi'ye nasihat maksadıyla yazdığı *Tercümân-nâme* isimli eseri çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Dili Osmanlı Türkçesi olan eserin toplamda dört nüshası bulunmaktadır:

- 1- Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Nr. 1138, müstensih: Mustafa Sıdkı Efendi.

---

¹ Cüneydi Bağdâdî'nin müridlerine yazdığı şifreli mektuplar ve Hallâc-ı Mansur'un arkadaşı İbn Ata ile mektuplaşmaları ilk dönem sûfî yazıları açısından önemli örneklerdir. Bkz. Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 442; ayrıca 17. yy.'da yaşamış olan Asiye Hatun'un şeyhi ile mektuplaşması tasavvufî içerikteki yazılara örnek teşkil etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* (İstanbul, Metin Yayınları, 2009).

- 2- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: 297.7, Nr. 00270-003.
- 3- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: T816.21, Nr. 00305-003, müstensih: Ebu Ali Sînâyî.
- 4- Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. 06 Mil Yz A 7590/2, müstensih: İsmail Ruşenî, 1898.

Çalışmanın ana kaynağını Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası oluşturmaktadır. Zira diğer nüshalar ile yapılan karşılaştırmada bu nüshanın tam olan iki nüshadan biri olduğu ve diğer tam olan Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270 nüshasının bu nüshadan kopya edildiği tespit edilmiştir. Çalışmada eserin tam transkripsiyon alfabesine uygun ve nüshaların mukayesesine bağlı olarak tenkitli metnin yanı sıra bir de incelemesine yer verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâme'si*, Türk İslam Edebiyatı alanında bu türde müstakil bir çalışma yapılmamış olması açısından oldukça önemlidir. İslam tasavvufunun zengin edebiyatını oluşturan halkada bir zincir olması amaçlanan eserin tanıtılması ve transkripsiyonlu olarak çevrilerek incelenmesi kültürümüze ve edebiyat tarihimize katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın Amacı

Tasavvuf düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına yayılarak farklı kültür ve akımlara yön vermiştir. Bu akımlardan biri de etkisi uzun yıllar süren Bektaşî tarikatı olmuştur. Anadolu halkı arasında büyük yankı bulan Bektaşîlik, hem içinde barındırdığı bâtinî akideler ve hem de günümüze miras kalan zengin bir edebiyatı ile mühim bir tarikattir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba'nın kendi zihin dünyasını meşgul eden ve yaşadığı dönemde de tartışma konusu yapılan bir takım meselelere dikkat çekmektir. Bu vesile ile eserin transkripsiyonu yapılarak, müellifin tartıştığı konuların incelenmesi yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın ilk aşamasında Osmanlı Türkçesi olan eserin nüshaları toplanıp kontrol edilmiştir. İkinci aşamada Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi nüshasının² eksiksiz olduğunun tespiti yapılmıştır. İhtiyaç hâlinde diğer nüshalardan da faydalanılmış ve gerekli düzeltmelere yer verilmiştir. Bu düzeltmeler ve tamirler aparatla gösterilerek tam metin meydana getirilmiştir. Toplamda dört nüshası bulunan eserin üç nüshasının müstensih yazması olduğu görülmüş ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 00270-003 numaralı nüshanın³ MY nüshasından kopya edildiği anlaşılmıştır. Zira MY nüshasının der-kenarında, sayfa sonlarına bir sonraki sayfa ile birleştirmek maksadı ile yapılan kırmızı mürekkepli numaralandırmalar, SU'da aynı kelimeye denk gelecek şekilde, fakat sayfanın herhangi bir satırında aynen yazılmıştır. Dolayısıyla bu alıntıların MY nüshasından olduğu gibi kopya edildiği anlaşılmıştır. Üçüncü aşamada ise tam transkripsiyonlu alfabe ile metnin tamamı ortaya konmuştur.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır: *Birinci bölümde*, Gâmezî Ali Baba'nın hayatı ve eserleri iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Müellifin hayatı hakkında Gâmezî Ali Baba'nın metin içinde verdiği bilgiler dışında herhangi bir bilgi bulunmadığından, kendi eserlerinin ışığında bir yol izlenmiştir. Yazarın bilinen diğer eserlerine de aynı nüshada rastlanmış ve bunlar hakkında yapılan diğer çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışma boyunca eserden referansla yapılan alıntılar, MY nüshasının varak numarasına atıfla parantez “()” içinde gösterilmiştir. *İkinci bölümde* ise, eserin muhteva incelemesi iki ana başlıkta toplanmıştır: İlk ana başlık, *Tercümân-nâme*'nin muhtevası hakkında genel bir değerlendirmeyi içerirken ikinci ana başlıkta yazarın tasavvufî görüşlerini içeren kavram ve konular alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. *Üçüncü bölümde* ise, eserin transkripsiyonunda izlenen yol açıklanmış ve farklı nüshalardan yardım alarak tamamladığımız *Tercümân-nâme*'nin transkripsiyonlu ve tenkitli metnine yer verilmiştir.

---

² Bu nüsha için bundan böyle “MY” kısaltması kullanılacaktır.

³ Bu nüsha için bundan böyle “SU” kısaltması kullanılacaktır.

BÖLÜM 1: GÂMIZÎ ALİ BABA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Gâmızî Hırmendâr Ali Baba'nın hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz bilgiler yalnızca eserlerinden derlediklerimizle sınırlı olduğu için, ancak küçük bir otobiyografi kabilinden sayılabilir. Gâmızî Ali Baba'nın eserlerinde doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yer almamaktadır. Ancak mektuplarında verilen tarihler göz önünde bulundurulduğunda, onun 19.yy.'ın ortalarında yaşamış olduğunu kabul etmek mümkündür. *Tercümân-nâme*'nin otuzuncu mektubunun sonunda hicrî olarak “11 Recep sene 1272” tarihi verilmiştir. Bu tarihi miladî takvime çevirdiğimizde 18 Mart 1856 tarihine denk düşmektedir. *Tercümân-nâme*'nin otuz dördüncü mektubunda da Gâmızî Ali Baba kıyametin kopacağı tarihe dair bir hesap yaparken o sırada hicrî 1275 yılında olunduğuna işaret etmiştir. Bu tarih miladî takvime göre 1858/1859 yıllarına tekâbül etmektedir. Her iki mektup arasında yaklaşık olarak üç yılın bulunması, bize kırk dört adet *Tercümân-nâme*'nin oldukça uzun bir zamana yayılarak kaleme alındığını düşündürmektedir.

Tercümân-nâmeler Gâmızî Ali Baba'nın doğup büyüdüğü yer hakkında kesin bir bilgi vermezken mektupların sonunda bulunan “*Gâmızî Hırmendâr Ahışhavi 'Ali Baba*” kaydı onun Ahıskalı olduğunu belgelemektedir. Tasavvufî gelenekte, irşâd eğitiminin yahut kendisine müşîd edindiği kişinin bölgesine nispetle anılmak da mümkün olmakla birlikte –aslen Malatyalı olan Niyâzî-i Mısırî gibi-, şu anki bilgilerimiz doğrultusunda Ahıska'nın Ali Baba'nın memleketi olduğu düşüncesi gerçeğe en yakın olandır.

Ahıska Türklerinin yaşadığı bu bölge Gürcistan toprakları içinde yer almaktadır. 16.yy.'dan 1828 Rus işgaline kadar olan sürede bölgeye Anadolu'dan gelen Türkler yerleştirilmiş ve burası artık Ahıska Türklerinin anavatanı hâline gelmiştir. Ancak 19.yy.'da Rusya ve Osmanlı arasında meydana gelen savaşlar ve Rusya'nın Müslüman nüfus üzerindeki baskıyı arttırması, Kafkaslar'daki diğer Müslüman halklarla birlikte Ahıska Türklerinin de Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Kitlemel göçün büyüklüğü karşısında Osmanlı Devleti göç ve iskânla ilgili daha sistemli bir politika izlemek zorunda kalmış ve “Muhacirin Komisyonu” kurularak başta Erzurum,

Eskişehir, Bursa Çorum, Amasya, Yozgat ve Afyonkarahisar olmak üzere çeşitli vilayetlere yerleştirilmişlerdir.⁴

Ancak Gâmızî Hirmendâr Ali Baba'nın eserlerinde onun Rus baskısından ne kadar etkilendiği ya da ne sebeple göç ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatının bir bölümünde batı bölgelerine doğru yapılan seyahatlerin ve yaşantının izleri vardır. Zira “*Gâmızı'l-‘Acā'ib*” adlı risalesinde kendi hikâyesinden söz ederken hayatının otuz üç yılını diyar-ı garbda dolaşarak geçirdiğini ve yirmi beş yıl boyunca sekiz tarîkatın şeyhlerine ikrar ve inâbe ettiğini ifade etmektedir (74b). Bu yolculuğun nerelerde ve hangi tarihlerde gerçekleştiği belli değildir. Aynı şekilde nerede ve ne zaman vefat ettiğine dair de bir bilgi bulunmamaktadır.

Gâmızî Ali Baba, aynı risalede kendisine “*Gâmızî ve Hirmendâr Baba*” nâmı verildiğini aktarmaktadır. Sözlük manalarına bakıldığında nispet çekimi ile kullanılmış “gâmız” sözcüğü “anlaşılması zor, müphem”⁵ anlamına gelirken “hirmendâr” kelimesi “harmancı” manasında kullanılmaktadır.⁶ Ancak Gâmızî Ali Baba, bu isimleri sözlük anlamının dışında yorumlamıştır. O, kelâmının ilâhî esrar türünde olmasından dolayı ilk adının “*Gâmızî Baba*” olduğunu, gönül âleminin yüce burcundan ilâhî Zâtı göz ile görür gibi müşahede ettiği için ikinci adının “*Hirmendâr Baba*” olduğunu ifade eder (46b).

Onun nâmı ile ilgili bir diğer nokta ise kendisinden “*Baba*” diye bahsetmesidir. Babalar, Bektaşîlik'in Babagân koluna mensup olan ve dergâhların başında bulunan şeyhlerdir. Bektaşîlik'in bir diğer kolu olan Çelebîlik'te, şeyhler Hacı Bektaş Veli soyundan gelen kimselerden seçilmektedir. Ancak Babagân koluna mensup şeyhler, “yol oğulları” olarak isimlendirilen ve liyakate göre seçilen kimselerdir. Pek çok tarîkatta mürîdin bağlandığı zâta genellikle “şeyh” denildiği hâlde, Bektaşîlik'te “baba” denilmektedir. Tarîkatın bütün kural ve esaslarının Türk diliyle kullanılması, “baba” kelimesindeki

---

⁴ Nejla Günay, “Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı”, *Bilig* 61 (2012): 136.

⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 1995), 635; Şemsettin Sami, *Kâmus-i Türkî* (İstanbul: Şifa Yayınları, 2016), 792.

⁶ Sözlüklerde “خرمن” kelimesine rastlanmıştır. Farsça ve Osmanlıca sözlüklerde bu kelimenin birden fazla anlamı bulunmuştur. 1. Harman, 2. Her türlü küme ve yığın, 3. Ay halesi, ancak bu kullanım genellikle hirmen-i mâh şeklinde ifade edilmektedir. Bu kelime Farsça sahiplik son eki olan “دار” ekini alarak “harmancı” manasını kazanmıştır (Mohammad Muîn, *Ferheng-i Fârsî* (Tahran: Amir Kabir, 1391), 1/1414; Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâtu*. ed. Mürsel Öztürk, Derya Örs (İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009), 361; Sami, 479).

mânevî bağın kuvvetini de göstermeyi amaçlamaktadır.⁷ Sistemli bir tarîkat müessesesi olan ve hiyerarşik makâmları bulunan Bektaşîlik'te Hacı Bektaş Zâviyesi'nde oturan ve bütün Bektaşîlerin şeyhi olan zât “dedebaba” olarak anılır. Bir alt makâmda olan ve tekkelerin başında bulunan zâtlara “baba”; tekkelerde çeşitli görev alan mürîdlere “muhîb” ve henüz tarîkata kabul edilmemiş olanlara “âşık” adı verilir.⁸

Gâmızî Ali Baba'nın Bektaşîlik tarîkatına mensubiyetinin bir diğer delili, risâlelerinde ve mektuplarında kendinden söz ederken “*Fakîr Bektaşî tarîkından olduğum hâlde Hâzret-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî diyüp giderim*” gibi ifadelerinin bulunmasıdır. Ayrıca mektuplarının sonunda “*Gâmızî Hirmendâr Ahîşhavi 'Ali Baba be-tarîk-ı Bektaşîyye'*” mührü mevcuttur. Gâmızî Ali Baba'ya göre ehlullâhın tamamı, *Muhammed-Ali* yolundandır. Bu yolun adı Bektaşî yoludur, ancak niteliği kesinlikle bilinmemektedir. “*Ol tarîk ne imiş ve nice gidilür imiş? Husûsiyle cümle ehlu'llâhîñ tarîkleri tarîk-ı Muhammed-'Ali'dir. Ve pençe-i âl-i 'abânîñ kelle göziyle gördükleri nürdür. Ve lâkin nedir, aslen ve kat'en bilinmez. Ve bu tarîk ki Bektaşî diyü ittihâz etmişlerdir*” (54a).

Gâmızî Ali Baba ayrıca Melâmîyye-i Alevî tarîkatından olduğunu beyan etmektedir. Bununla birlikte kendisini Melâmî yolunun erbablarından ve Muhammedî Zât ve Haydar-ı Kerrâr Alevîlerinden olarak takdim etmiştir (46b). 9.yy.'da sûfîlerin âdaperkân ve giyimlerine bir tepki olarak gelişen Melâmîlik, ilerleyen dönemlerde sistemleşerek bir tarîkat hâlini almıştır. Temel ilkesi riyâdan kaçınan, kibirle mücadele eden ve nefsi kınayan davranışlar ortaya koymaktır.⁹ Melâmet düşüncesi bu gerekçelerle ortaya çıkmış olsa da zamanla farklı tezahürleri meydana gelmiştir. Melâmet adı altında sergilenen ve toplumun tepkisini çeken kimi ibâhî tutumlarla birlikte Hurûfî ve Bâtınî unsurlarla da karışan yeni bir anlayış halini almıştır. Klasik bir tarîkat yapılanması bulunmayan bu düşünce, özü itibarıyla pek çok tarîkat içerisinde kendine yer bulabilmiştir.¹⁰ Özellikle Kalenderî dervişlerin etkisiyle Anadolu tarîkat kültürünün şekillenmesinde katkıları olan Melâmîlik; Bayramîlik, Nakşibendîlik ve Mevlevîlik gibi tarîkatların yanı sıra Bektaşîlik üzerinde de etkili olmuştur. 15.yy.'a

⁷ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, *Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye*, ed. Ahmed Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 14.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), 5/376.

⁹ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 164.

¹⁰ Ali Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 17.

gelindiğinde halkın tepkisi ve devletin baskısı ile karşı karşıya kalan Melâmîler, zamanla serbestliklerini yitirerek Bektaşî tekkelerinin içinde erimeye yüz tutmuştur.¹¹

Gâmızî Ali Baba, “*Ġāmızı’l-‘Acā’ib*” adlı risalesinde intisab ettiği tarikat şeyhlerinden Şeyh Ahmed-i Kudsi ve Sennarî isimli iki zâtı zikretmektedir. Ancak 18. ve 19.yy. tezkirelerinden Osmanlı Müellifleri, Sefîne-i Evliyâ Tuhfe-i Nâ’ili, Hâtimetü’l-Eşâr, Mecmû’atü’t-Terâcim, Tezkîretü’ş-Şu’arâ-yı Ahmed Hikmet Bey ve Tezkire-i Şu’ara-yı Şefkat gibi biyografi kaynakları ve bu yüzyılları içeren çok sayıdaki Bektaşîlik çalışmaları tarandığı hâlde bahsi geçen iki şeyhe dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.¹²

Gâmızî Ali Baba hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olsa da, *Tercümân-nâmelerden* onun hayatına dair, başka bir takım ipuçları bulmak mümkün olmuştur. Mektuplarında ilim tahsilinde ilk hocalarının anne ve babası olduğu, daha sonra bir hocaya teslim edilerek medrese eğitimi aldığı ve bir süre sonra buradan ayrılarak mânevî ilimlere temâyül ettiğini ifade etmiştir (83a). Ayrıca evli olduğu ve mektuplarda hitap ettiği Müderris Mehmed Kemâl Efendi’nin oğlu olduğunu belirtmiştir (44a).

1.2. Eserleri

Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın dinî ve tasavvufî içerikli bilinen üç eseri bulunmaktadır. 19.yy. tezkire, tabakât ve terâcimlerinden Tuhfe-i Nâ’ili, Hâtimetü’l-Eşâr, Mecmû’atü’t-Terâcim ve Tezkîretü’ş-Şu’arâ-yı Ahmed Hikmet Bey gibi biyografi kaynaklarında ve yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız taramalarda Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın başka bir eserine rastlanmamıştır. Eserlerinden *Risâle-i Ġāmızı’l-‘Acā’ib*’in istinsah edildiği üç nüsha bulunurken, *Tercümân-nâme* ve *Risâle-i Cerîde-i Ġavāmız*’in istinsah edildiği dört nüsha tespit edilmiştir. *Tercümân-nâme*

---

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili,” *Turkish Studies* 10 (2015): 183.

¹² Şeyh Ahmed Kutsî adına “Osmanlı Müellifleri” adlı tezkirede rastlanmış ise de, bu zâtın eserleri incelenmiş ve gerek üslûp ve gerekse inanç sembolleri yönünden bir benzerlik bulunamamıştır. Ayrıca Hâlidîyye tarikatına mensup olan bu zâtın ölüm yılı h.1305/m.1887 olması dolayısıyla Gâmızî Ali Baba ile yaklaşık olarak aynı yaşlarda olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında tezkirede zikredilen zâtın, Gâmızî Ali Baba’nın sözünü ettiği Şeyh Ahmet Kutsî olmadığı görüşü kabul edilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*. ed. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1971), 250).

üzerinde ayrıca ve özel olarak durulacağı için bu bölümde diğer eserler hakkında bilgi verilmektedir.

a. Risāle-i Ğāmizî'l-'Acā'ib

Ğāmizî Hirmendâr Ali Baba'nın farklı tasavvufî meseleleri ele aldığı ve on iki fasıla ayırdığı bir risaledir. Risale boyunca sembolik bir dil kullanmış ve sahte dervişler, nefsin mertebeleri, rûh, cifr, kâinatın oluşumu ve vahdet gibi konuları ele almıştır. Bu risale ile ilgili Kenan Mermer'in¹³ makalesi dışında herhangi bir çalışma mevcut değildir. Eserin yer aldığı üç nüsha bulunmaktadır:

- I.** Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, 74b- 101b.
- II.** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s. 97-107.
- III.** Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 27b-44b.

b. Risāle-i Cerîde-i Ğavāmız

Giriş cümlesinden *Ğāmizî'l-'Acā'ib*'in devamı niteliği taşıdığını düşündüren bu risalede Ğāmizî Hirmendâr Ali Baba, rüyasında yaptığı bir mânevî yolculuktan söz etmektedir. Bu mânevî yolculuk esnasında tüm peygamberlerin bulunduğu bir sofraya konuk olan Ğāmizî Ali Baba, bu sofrada gerçekleşen konuşmalar neticesinde kendisinin de dervişler arasına katıldığı kanaatine varmıştır. Ğāmizî Ali Baba risalenin devamında ise pek çok tasavvufî terim hakkında açıklamalar yapmaktadır. Rûh ile nefis, ayn-ı cem, tarikat, cifr ve nefsin mertebeleri gibi meseleleri yorumlamıştır. Sembolik dili yoğun olarak kullanan müellif, anlatımında zaman zaman manzumelere de yer vermiştir. Bu risale ile ilgili yapılan tek çalışma ise yine Kenan Mermer'e ait bir makaledir¹⁴. Eserin yer aldığı dört nüsha bulunmaktadır:

- I.** Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, vr. 81a- 70a: Müstensih sayfalar arası geçişte karmaşık bir usul

¹³ Kenan Mermer, "Ahîskalı Bektaşî Şeyhi Hirmen-Dâr Ğamizî Ali Baba'nın Ğamizî'l-'Acâib'I," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 70 (2014): 179-204.

¹⁴ Kenan Mermer, "Ahîskalı Bektaşî Şeyhi Ğamizî Ali Baba'nın Cerîde-i Gavāmız'ı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 77 (2016), 257-270.

kullanır. Risaleye 80b sayfasında başlar ve 81a sayfasına geçerek aynı sayfanın der-kenarında devam etmektedir. Risale bundan sonra geriye doğru diğer sayfaların der-kenarında kaleme alınmıştır.

- II.** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s.107-228: Risale bu nüshada da benzer bir kaderi paylaşmıştır ve 107. sayfada yazımına başlanan risale 108. sayfada devam ettikten sonra bir önceki nüsha ile aynı ifade de bırakılarak sayfa 203'ten devam etmiştir.
- III.** Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305, s. 20-77.
- IV.** Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 21b-27b.

BÖLÜM 2: TERCÜMÂN-NÂME’NİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Muhtevası

Tercümân-nâme dinî ve tasavvufî nitelikli bir eserdir. Adını Gâmızî Ali Baba'nın mensup olduğu Bektaşîlik tarîkatı ayinlerinde okunan “tercümân” adlı dualara matuf olma ihtimali yüksektir. Ancak literal anlamda bu aidiyet, deyim yerindeyse eserin hüviyetini karşılamak noktasında yeterli değildir. Bektaşî geleneğinde çeşitli ilâhiler ve duaların bulunur ve bunların bu gelenekte mühim bir yeri vardır. Bu cümleden olarak ayinlerde okunan ilâhilere nefes, gülbank gibi isimler vermişlerdir. Bunlar genellikle gizli tutulmaktadır ve tarîkat dışında kalan bir kimsenin bilmesi uygun görülmemektedir. Bu şekilde yalnızca Bektaşîlik yolunun mensuplarının bildiği ve Bektaşî olmayanlara karşı saklanıp muhâfaza edilen bir “tarîkat sırrı” oluşturulmakta ve tarîkate mensup insanlar arasındaki bağ güçlenmektedir. Tekkede düzenlenen bütün törenlerde okunan gülbanklar ve nefeslerle birlikte tarîkatla ilgili işlerin yürütülmesinde okunan özel dualar bulunmaktadır. Tercümân olarak isimlendirilen bu inanç ürünleri bir düzene ve bir geleneğe bağlı olarak okunmaktadır.¹⁵

Tercümân kelimesi genellikle gülbank ile eş anlamlı olarak zikredilse de, biçim olarak farklılıklar arz etmektedir. Aralarındaki en önemli fark, tercümânın yatarken uyanırken, tıraş olurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyareti esnasında tek kişi tarafından okunabilmesidir. Ancak gülbank topluca yapılan bir ayin esnasında belirli bir âdâb içinde şeyh, dede, baba ya da bu işle görevli kişilerce çekilmektedir.¹⁶ Tercümânlarda Hz. Peygamber ve onun ehl-i beytine duyulan sevgiden söz edilirken Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onların soylarından geldiğine inanılan imâmın (Devâzde İmâm) isimleri anılmaktadır.¹⁷ Tercümânlara şekil olarak bakıldığında ise manzum ve mensur olarak yazıldığı görülmektedir. Her ikisi de olabildiğince kısa dualar şeklindedir. Ancak nadir de olsa bazı manzum tercümânlar daha uzun

¹⁵ İsmet Zeki Eyupoğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik* (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), 182.

¹⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Gülbank”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1996), 14/233.

¹⁷ Ali Çavuşoğlu, “Ehl-i Beyt Sevgisinin ‘Tercüman’ları”, *Marife Dergisi* 3 (2004): 325. Tercümân sözcüğü Anadolu Alevilerinde, eti doğranmadan kara kazanda pişirilen kurban anlamında da kullanılmaktadır (Doğan Kaplan, ed., *Erkânâme* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 206).

olabilmektedir. Örneğin, Risâle-i İrşad-nâme adlı yazma eserde bulunan “Tercümân-ı Boy-nâme” on bir kıtalık manzum bir tercümandır.¹⁸

Gâmızî Ali Baba'nın yazdığı *Tercümân-nâmelerin* hem biçim hem de içerik olarak diğer tercümân örneklerinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Biçim olarak uzun uzun yazılmış mektuplar şeklinde karşımıza çıkan *Tercümân-nâmeler*, içerik bakımından ise nasihat ve vaaz türündedir. Bu nedenle *Tercümân-nâmelerin* mektûbat geleneği altında değerlendirilmesi uygun düşmektedir. Mektûbat türü eserlerde yer alan mektuplar, genellikle ellerinde bulunduran kişiler tarafından bir araya getirilmişlerdir. Bu tür mektup mecmualarında birden çok kişiye gönderilmiş mektuplar mevcuttur. Dolayısıyla içerik bakımından gönderildiği kimseye göre farklılık arz etmektedir. Bazen bir tavsiye ve bazen de fikirsel bir tartışmayı ihtivâ etmektedirler.¹⁹ Ancak tasavvuf geleneğinde yer alan mektûbat eserleri klasik edebiyattaki münşeât da denilen mektup mecmuları türünden farklıdır.

Münşeâtlarda kayıtlı olan pek çok mektup, şairlerin kendileri ve meslekleri hakkında kaleme aldıkları sanatlı eserlerdir. Bu mektuplarda müellifin dostlarına ya da nüfuzlu kimselere tebrik, dua, nasihat içerikli yazışmalarının yanı sıra döneminin edebî tartışmalarına da rastlanılır.²⁰ Ayrıca yazarın kimlerle dostluk kurduğu, kimlerle tanıştığı, hangi edebi muhitte yer aldığı, ruhsal durumları ve varsa divanlarına girmeyen bazı manzumeleri hakkında bilgi edinmek de mümkündür. Dolayısıyla münşeâtlar edebiyat tarihi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır.²¹ Sûfîlerin mektupları incelendiğinde ise bu mektupların daha çok irşad maksadıyla yazıldığı görülmektedir. Fakat bu içerik genellikle bir mürşidin mürîdlerine ya da mürşid konumundaki mânevî bir üstadın talebelerine yazdığı mektuplarda mevcuttur. Eğer bir sûfî, kendi anlayış ya

---

¹⁸ Çavuşoğlu, 328. Makalenin yazarı eser ile ilgili, “*Yazmanın sonunda, ‘Bu risalenin yazarı Asitâne i Aliyye’de Cihangirli İçili Ali Paşa’nın kapıkullarından Akşehirli Veli Paşa’nın Tercümanı Yerköylü Remzi’dir.’ kaydı bulunmaktadır. Tercüman, gülbank ve tekbirlerin yer aldığı bölümün sonunda ise daire içinde” 4 Rebiülevvel Salı 1212 • tarihi -(m.1833)- ve “Seyyid Baba Muhammed Nûrî ismi yer almaktadır.”* bilgisini vermiştir.

¹⁹ Yusuf Turan Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât,” *Hece* 114/115/11 (2006), 151.

²⁰ Örnek olarak *Münşeât-ı Nâbî* ve *Münşeât-ı Lâmi’î* eserleri verilebilir. Bu eserlerde yazarın hayatlarına dair bilgiler ve kimlerle münasebetleri bulunduğu dair konular yer almaktadır. Bkz. Halil İbrahim Haksever, “Münşeât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi,” *İlmi Araştırmalar* 0/10 (2014) 65-76.

²¹ Haksever, 66.

da mânevî düzeyinde bir başka sûfiye mektup gönderiyorsa, burada çoğunlukla bir görüş alışverişi ya da girift bir tasavvufî konuya yer verilmektedir.²²

Mürşidlerin müridlerine tasavvuf eğitimini mektuplar ile vermesi sûfiler arasında yaygın bir durumdur. Nitekim müridleri tarafından toplanan şeyhlerin mektupları, bugün sahip olduğumuz bâtinî düşünce ve uygulamalar hakkında bilgilerimizi oluşturmamız açısından önemli kaynaklardır. Bu tür mektuplarda genellikle şifreli ya da sembolik dil kullanılmakta ve mektup yazmayla ilgili imgeler yer almaktadır. Bu bağlamda Cüneyd-i Bağdâdî'nin mektupları, başlangıç dönemindeki sûfi yazınlarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır.²³ O, Ebubekr el-Kisâî'ye yazdığı mektupların birinde, arkadaşının helak çukurunda olduğunu ve karanlıkta gideceği yolu kaybettiğini söyleyerek onu daha temkinli davranması konusunda ikaz etmiştir: “*Kardeşim, ‘Doğurması yaklaşmış develer başı bol bırakıldığı’²⁴ zaman yerin neresidir? Evler harab olduğu zaman evin neresidir? Menziller dümdüz, bol kuru bir toprak haline getirildiği zaman senin menzilin neresidir?*”²⁵ İmam Rabbânî de irşad maksadıyla farklı bölgelere yüzlerce mektup yazmıştır. Bunlardan beş yüz otuz altısı toplanarak Mektûbât adlı bir eser meydana getirilmiştir. Bu mektuplarda makâm ve mevki gözetmeksizin herkese İslamî yaşantı tebliğ edilmektedir. İmam Rabbânî Hindistan’daki Lûdî hanedanlığının lideri olan İskender Hân’a yazdığı bir mektupta mâ-sivâyı unutmadıkça, kalbin selâmet bulamayacağını şu şekilde izah etmiştir:

“Hak teâlâ, hep kendisi ile bulundursun. Kendisinden başkası ile olmağa bırakmasın. Mi'râc gecesi, gözü Allahü Teâlâ'dan hiç ayrılmayan, insanların en üstünü hürmetine, bu duâmızı kabûl buyursun “aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vetteslîmât”! Bize ve size her şeyden önce lâzım olan şey, kalbi Allahü Teâlâ'dan başka şeylerin hepsinden kurtarmaktır. Kalbin bu selâmete kavuşabilmesi için, Hak Teâlâ'dan başka hiçbir şeyin kalbden geçmemesi lâzımdır. Kalbden hiçbir şeyin geçmemesi için de, mâ-sivâyı ya'nî Allahü Teâlâ'dan başka her şeyi unutmak lâzımdır.”²⁶

²² Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, 151.

²³ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 442.

²⁴ Et-Tekvir, 81/4.

²⁵ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadi; Hayatı, Eserleri ve Mektupları* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017), 297.

²⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, çev. Hüseyin Hilmi Işık (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017), 133.

Gâmızî Ali Baba'nın yazdığı mektuplar ise onun deyimiyle didâr-ı Hakk'a götüren sırlı bir rehber olma özelliği taşımaktadır: “*Bu aña kadar oglum irsâl eyledigim gerek mektübât ve gerek ise risâlelerim cümlesi tarîk-ı didâr-ı Hâk'a tercümân-nâmelerdir. Eger dînimiz ve dilimizden añlayabilür iseñ saña ‘aşk ola...*” (54a).

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâme*'yi oğlu Müderris Mehmed Kemâl Efendi'ye tasavvufî meseleleri açıklamak amacıyla yazmıştır. Çok geniş bir alanı kapsayan bu içeriklerde kâinatın oluşumu, varlığın mertebeleri, mânevî hayat, tarîkat adabı gibi konular yer almaktadır. Toplamda kırk dört *Tercümân-nâmesi* bulunan Gâmızî Ali Baba, bu mektupların iki tanesini annesine hitaben yazmıştır. Ancak bu mektupların içerik ve üslûp olarak diğerlerinden bir farkı bulunmamaktadır.

Mektupların giriş cümlelerinden, bunların bir suâle cevaben yazıldığı anlaşılmaktadır. Gâmızî Ali Baba çoğu zaman “*Bu def'a gelen mektübuñuzda isti'lâm olunan ba'zı mertebe mevâdd-i muhtelif-e-i kevnîyyeden tolayı müşkilâtıñız ‘abeş nev'inden bir keyfiyyet olmağla...*” (44b), “*Bu def'a gelen mektübuñuzdan pek çok hoşlandım ve hûve (هو) kelimesi hey'etinden tolayı sü'âliñiz...*” (67a) şeklinde başlangıçlarla doğrudan konuya girmektedir. Ne var ki konu kısa bir süre sonra değişirken Gâmızî Ali Baba sorudan uzaklaşarak düşüncesinin akışına göre başka meselelerden bahsetmeye başlamaktadır. Bahsi geçen konular daima tasavvuf çerçevesini koruyan, tahkim ve talîm eden ayrıcaoğlunun seyr ü sülûk eğitimine katkı sağlayacak nasihatler şeklinde aktarılmıştır. Mesela, sözün *eflâk-ı seb'adan* başladığı bir mektupta, konu bir anda oğlunun akılsızlığı ve bir mürşid ihtiyacına ve oradan da Hz. Nuh döneminde yaşanan büyük tufana gelmektedir (68b). Bu geçişler Gâmızî Ali Baba'nın zihin dünyasının işleyişi açısından da ipuçları vermektedir.

Bir şeyh olan Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerinde* de aynı maksat göze çarpmaktadır. Hatta oğluna hitaben yazılan ilk mektuplarda bazen oğlunun yanı sıra onun şahsında bir topluluğa yönelik yazıldığı izlenimi de uyanmaktadır. İlk *Tercümân-nâme*'deki “*Oқыyan ve dinleyen zümre-i erbâb-ı maâbbete selâmımız lisân ile tebliğ-e himmet buyurasın...*” (69a) ifadesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Ancak ilerleyen mektuplar için aynı durumun söz konusu olması zordur. Zira daha sonraki *Tercümân-nâmelerde* oğlunun kendisine cevaben ya da soru maksatlı gönderdiği mektuplarında Gâmızî Ali Baba'yı öfkeliendiren içerikler yer aldığı tahmin edilmektedir. Ve Gâmızî

Ali Baba'nın bunlara verdiği cevaplarda oğluna hakaret içeren ve aşağılayan çok sayıda ifadesi mevcuttur. Örneğin dokuzuncu mektuba “Benim ğabāvetlü²⁷ Oğlum” diye başlayan Gâmızî Ali Baba, oğlunun anlattıklarını idrak edememesini ağır sözlerle eleştirmiştir:

“Bu def ‘a gelen mektūbuñuz meşhūmundan pek mahzūn oldum. Şimdiye kadar saña nāfilece çene yarışı idiüp yorulmuşuz gibi žāhir ‘ulemāsına merām-ı hāķīkat ifāde itmek, fīle hendek atlatmağa beñzer. Sizler dā'imā leylek ötmesine alıñmış iken bülbül sadāsı size qarğa nev'inden žann idiüp nağmesi te'şir itmez”(65a).

Gâmızî Ali Baba'nın bu tür celallenmeleri aslında mektuplarının birçoğunda rastlanan bir durumdur. Başka bir mektubunda oğluna hayır ve hasenat ile meşgul olduğu hâlde Müslümanlığın yanından bile geçemeyeceğini dile getirmektedir: “*Seni faķır źekerinden gūyā ki sūnnet itdirdim. Ammā sen ise hālā müslimān olmamışsın. Bundan soñra gerek ise kařānı dibinden kessem gine müslimānıñ yanından bile geçemeyeceksin*” (54b).

Gâmızî Ali Baba'nın hassasiyetle üzerinde durduğu ve öfkesine sebep olan noktalardan biri de erenlere dil uzatılmasıdır. Oğlunun bu konudaki görüşü hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak mektupların akışında sık sık yön değiştiren Gâmızî Ali Baba, sözü ne zaman bu noktaya getirse, ardından ağır sözler sarf etmeye başladığı görölmektedir. Erenlere dil uzatanların Yezîd'in soyundan geldiğini ve bozuk akıllarıyla kibirlenip iftira attığını dile getirmektedir:

“Sā'ir tariķlerde daħi ba'zı sābıķ piç, veled-i zinālar; pīrān ve ehlu'llāha 'aql-ı fāsıdlerince bühtān ve iftirā iderler ki, insāmıñ źekeri ve ferci hūşūslarıyla te'aķķul ve tefekkür-i kemāl taħśiś iderler. Ve gūn-ā-gūn hāltiyyāt-i kibr ile şirk iderler. Hemāñ Yezîd'e bir la'net olduęu hālde böyle olan kesāna biñ lā'net azdur. Ve bunlar la'net ittigümüz Yezîd'iñ menisinden degil belki çarşı kirinden hāşıl olmuşlardır” (54a).

Bu noktada erenlerin kılığına giren sahte dervişler de onun tenkit oklarından kurtulamaz. Ona göre gerçek mürşidi tanımak zordur ve bunun için hidayet gerekmektedir. Başlarında sargılı kavuklarla “mürşidim” diyerek gezenler ise kendinden bile haberi olmayan yalancı dervişlerdir: “*Bu başlarında sargılı kařūķlar ile ki gezerler,*

²⁷ Gabāvet: Ar. Budalalık, akılsızlık, kalın kafalılık (Şemseddin Sami, *Kāmūs-i Türki*, 793).

anlar erenleriñ yalancı dellâlleridir. Özinden haberi yokdur. Nerede kaldı, sözinden haber ala” (68b).

Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerinde* kullandığı üslûbda öfkesi kadar dikkat çeken bir diğer husus ise kurduğu sembolik dildir. Özellikle uzun mektuplarında kullandığı ağdalı dil ve konular arasındaki belirsiz geçişler, okuyucuyu bir süre sonra bağlamdan koparmakta ve konunun bu noktaya nasıl geldiği üzerine düşündürmektedir. Meselâ akıldan söz ederken bir anda velî “er hatunlardan” bahsetmiş ve sonra da anlaşılması güç ve uzun bir şerh gerektiren şu uzun cümleyi kurmuştur:

“Ve kalbi feleginden ‘aklı güneşi ile fikri yıldızları tecellisine kâbil tavr-ı ‘irfân-ı cevher-i kameriyyesine sirâyet itmekle vücûd-ı ‘âlemin mücellâ kılan fakat sizin başıñızda biten gam saçık girerim ki ‘aşk-ı Süleymânî gibi berâber berber gerekdir” (48b).

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâmelerindeki* üslûbu ayrıca dikkate değerdir. Satır satır işlenen ve bazen müsecca^Ö tarzda yazılmış cümlelerle/paragraflarla karşılaşırız. Secî, klasik anlayışta mensur bir cümlede bulunan iki sözün son fâsılasının aynı harfî ihtivâ etmesi ile meydana getirilen bir nesir sanatıdır. Klasik metinlerde secî bir ahenk unsuru olarak kullanılırken, bu uyum atasözleri ve vecizelerin ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Mevlevîlik ve Bektaşîlik gibi tarikatların dua metinlerinde de secî sanatının kullanılması dikkat çekmektedir.²⁸ Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerinde* bununla ilgi çok sayıda örnek bulmak mümkündür:

“Ve sözi özden ve özi sözden ayırmayız. Ve her-dem zevkimiz kemâle muntehî ve seyrimiz Cemâlu’llâhî bulunmuşdur”, “Ve cihet göziyle görmek zulmet-i nîrân ve Zât göziyle görmek dîdâr-ı Subhân olur. Ve bu sûretde ‘ilmimiz levh-i ‘uzmâ ve mekânımız ‘arş-ı a’lâ ve seyrânımız dîdâr-ı Hâk-bîñâ olduğu...” (51b).

Gâmızî Ali Baba, nazmı ise *Tercümân-nâme*'de diğer risalelerine oranla daha az kullanmıştır:

(FâÓilatün FâÓilatün FâÓilatün FâÓilün)

“Bir kişi kim kırb-i Zâtdır ism-i a ‘zam oldurur

²⁸ Hasan Aksoy (ed), *Türk İslam Edebiyatı* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013), 88.

*Nūr-ı Hâk'*a 'arz olan kes 'arş-ı a 'zam oldurur" (53b)

Onun, şiirlerini her zaman bir vezne uygun olarak yazdığını söylemek mümkün değildir. Örneğin aşağıdaki nazımda mısra sonlarında kâfiye olduğu hâlde bir vezin söz konusu değildir. Bazı nazım parçaları mani şeklinin ve nev'inin özelliklerine kısmen uyan bir taraf göstermektedir:

"Hele hoş ola bu 'avām

Yevme tüblā'da olur her kelām

Hemāñ cāhilleriñ başına çöker nār-ı žalām" (54a)

Gâmızî Ali Baba'nın tasavvufî bilgilere ağırlık verdiği *Tercümân-nâme*'de, nefsi temizleyerek insan-ı kâmile yaklaşmayı gaye edindiği görülmektedir. O mektupları boyunca ilâhî ilmin sırlarını göstermek için semboller kullanmış ve bu sembolik ifadelerle meselenin özüne inmeye çalışmıştır.

***Tercümân-nâme*'nin Nüshaları:**

- a. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Nr. 1138, vr. 43a-101a.
- b. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 270, s. 109-251.
- c. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Nr. 305, s. 20-77.
- d. Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Nr. A. 7590/2: vr. 45a-106b.

2.2. Gâmızî Ali Baba'nın Tasavvufî Görüşleri

2.2.1. Varlık Mertebeleri (Merâtibu'l-Vücûd)

Varlığın mertebeleri (merâtibu'l-vücûd) meselesi Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmelerindeki* başlıca konulardan birisini teşkil eder. O, bu meseleyi ele alırken pek çok semboller kullanmış ve konuyu oldukça dağınık bir anlatım üslûbuyla ele almıştır. Gâmızî Ali Baba, deyim yerindeyse varlık kuramını, vahdet-i vücûd nazariyesi/felsefesi

çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu nedenle onun bu konudaki görüşlerini incelemeden önce, vahdet-i vücûd nazariyesine kısmen de olsa temas etmek icap ediyor.

Tasavvuf düşüncesine göre hakîkatin kaynağı olan Cenâb-ı Hak, kendisinde hiçbir ihtilaf olmayan ve kendisinde eksiklik düşünülmemeyen saf varlıktır. O, mukâbilinde çokluk düşünülmemeyen gerçek birlikle (vahdetle) birdir. Bu cümleden olarak varlığın hakîkatini mutlak anlamda bilen de yalnızca Allah'tır ve O'ndan başkasının bu bilgiye sahip olması mümkün değildir. İnsanın varlığa dair bilgisi sınırlı ve izâfîdir. Bu nedenle varlığın birliği gibi gerçek bir birlikle “bir” iken onu idrak edebilmesi imkânsızdır.²⁹ Vahdet-i vücûd düşüncesinin temelini oluşturan bu birlik düşüncesi, tevhidin en son ve en mükemmel hâli olarak kabul edilir. Allah'ın tek ve gerçek varlık olduğu, onun dışındaki her şeyin izâfî olduğu görüşü tasavvufî düşüncenin temelinde zaten mevcuttur. Ancak Muhyiddin İbnü'l-Arabî Allah-âlem ilişkisini, aklî esaslar çerçevesinde değerlendirerek bir teori ortaya koymuş ve vahdet-i vücûd nazariyesini Allah'tan başka gerçek varlık olmadığına idraki ve şuuruna sahip olmak şeklinde tanımlamıştır.³⁰

Âlemin teşkilini sudûr ve tecellî teorisine göre beyan eden mutasavvıflar, varlığı Allah'tan zuhûr etmesi biçiminde ifade etmişlerdir. Başta İbnü'l-Arabî olmak üzere vahdet-i vücûdcu sûfilere göre varlık birdir ve o da Hakk'ın varlığı ve Zâtı'dır. Ondan başka vücûd yoktur. Eşya kendisine zâhir olan sûretlerden ibarettir, ancak Allah eşyanın kendisi değildir. Allah Allah'tır ve eşya da eşyadır. Zât-ı mutlak olan Allah, kendisini eşya ve âlem sûretinde zâhir kılmıştır. Yaratılmış olan her şey, Allah'ın zâhiri ve Allah da yaratılmış olan her şeyin bâtını olup onun varlığı dışında hiçbir varlık düşünülemez. Buna göre vücûd, hakîkî ve izâfî olmak üzere iki türdür. Vücûd-i hakîkî, kayıt ve izafetlerden münezzehtir. Allah'ın künhü gibi onu idrak etmek de mümkün değildir. Vücûd-i izâfî ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla bilinmesidir.³¹ Âlem açısından bakıldığında, “İlâhî ilke” perdelerin arkasına gizlenmiştir. Gözle görülmeyen bu âlemin ana hatlarını insan sınırlı olarak akıl ve vahiy aracılığıyla tanımaktadır. İlahî makâm aslında sınırlamalardan münezzehtir, ancak âlemlere nazaran vücûdun çeşitli

---

²⁹ Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafiziği (Miftâhü'l-Gayb)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 28.

³⁰ Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 201.

³¹ İsa Çelik, “Tasavvufî Geleneğe Hazarat-ı Hams veya Ten zzûlat-ı Seb'a Anlayışı”, *Tasavvuf Dergisi* 10 (2003): 162.

mertebedeki durumları isbât-ı vacip noktasından itibarî olarak tertip ve tespit edilmiştir.³²

İbnü'l-Arabî ile birlikte varlık mertebeleri meselesi, sûfler arasında ilgi görmeye başlamıştır. Bu mertebeler çokluğu ve onun göreliliğini, çokluğun ardındaki tek hakîkati hakkıyla izah edebilmeyi sağlamaktadır. Genel itibarla mertebeler üç, beş ya da yedi, hatta kimi zaman kırk mertebeye kadar tasnif edildiği olmuştur. Bu mertebelerde, varlığın nasıl taayyün ettiği ve gerçekte tek olduğu açıklanmıştır. Yaygın olarak yedili tasnif yapılan mertebelerin ilk üçü; *la-taayyün*, *taayyün-i evvel* ve *taayyün-i sani* mertebeleridir. Bu mertebeler Hakk mertebeleri ya da yaratılmamış mertebeler olarak açıklanmıştır. Daha sonra gelen *rûhlar*, *misâl* ve *şehâdet* mertebeleri, yaratılmış mertebelerdir. En son mertebe ise *insân-ı kâmil* mertebesidir ki, bu tüm taayyünün ve mertebelerin maksadına ulaştığı tamamlayıcı mertebedir. Zira varlık bir gayeyle insana doğru taayyün etmiştir ve insanın kemâle ermesiyle uruc ve ikmal dairesi tamamlanmış olur.³³ Bu yedi mertebenin izahatı ise şöyle hulâsa edilebilir:

1. **Lâ-ta'ayyün:** Mutlak vücûd mertebesidir. Bu hazrette, Allah mutlak kemâl ve mutlak gayb hâlinedir. Henüz isim ve sıfat dairesine inmemiştir. Dolayısıyla isim, sıfat, tecellî ve taayyün söz konusu değildir. İnsan bilgisinin hiçbir şekilde ulaşamadığı bu mertebede, Allah'ın Zâtını ancak yine ve sadece Allah bilir.³⁴
2. **Ta'ayyün-i evvel:** Zuhûr mertebelerinin ilki olup, ilâhî Zât'ın birinci tenezzülâtıdır. Vücûd bu mertebede Zât'ın ta'ayyünü ile tahakkuk etmiştir. Kısacası butûn ile zuhur arasındaki berzahtan ibarettir. Bu da Hakîkat-i Muhammediyye'den başka bir şey değildir. Bu mertebede Hak Te'âlâ Zâtını, sıfatlarını ve tüm mevcûdâtı icmâl üzere bildirir.³⁵
3. **Ta'ayyün-i sâni:** Bu mertebede eşya bi'l-kuvve olarak mevcutken sûretten yoksundur. Dolayısıyla mevcûdâtın sûretleri üzerinde bir yönden mü'essirdir ve bir yönden de müte'essirdir. Bu hazrette, zâhir olan ilmî sûretlere *a'yân-ı sâbite* denir. Şehâdet âleminde var olan sûretler, bu a'yân-ı sâbitenin gölgelerinden ibarettir.³⁶

---

³² Çelik, 166.

³³ Ekrem Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafizîği* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 356. .

³⁴ Süleyman Ateş, "Hazarat-ı Hams", *DİA*(İstanbul: TDV, 1998), 17/116.

³⁵ Abdülkerim Cîlî, *Varlık Mertebeleri* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2006), 37.

³⁶ Kübra Yılmaz, "Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi", *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2018): 46.

4. **Mertebe-i ervâh:** Varlık ilk iki taayyün mertebelerinden sonra ilmî sûretler sebebiyle, rûhlar mertebesine tenezzül eder. Burada ilmî sûretlerden her biri birer basit cevher olarak zâhir olur. Ancak bu cevherlerin şekli ve rengi bulunmaz. Ayrıca zaman ve mekânla da nitelendirilemez. Çünkü zaman ve mekân cisimde meydana gelir. Bunlar ise cisim değildir. Ayrıca bu âlemi duyu organlarıyla idrak etmek de mümkün değildir.³⁷

5. **Mertebe-i misâl:** Bu mertebe, eşyanın sûretlerinin bulundupu gerçek âlemdir. Hissî ve maddî sûretler, buradaki sûretlerin gölgesidir. Rûh âleminde meydana gelen her ferdin, bu mertebede cisimler âleminde kazanacağı şekle benzeyen bir sûreti meydana gelir ve bu sûretler hayâl ile idrak edilebilir. Halis rûhlar âlemi ile madde âlemi arasındaki ara âlemdir.³⁸

6. **Mertebe-i şehâdet:** Bu mertebe Zât'ın hariçte görülen cisimler sûretinde tecellîsidir. Şehadet mertebesindeki cisimler beş duyu ile hissedilebilir. Misâl âlemindeki bir sûreti el ile tutup başkalarına da göstermek mümkün olmadığı hâlde, şehâdet âlemindekileri el ile tutmak ve göstermek mümkündür.

7. **İnsân-ı Kâmil:** Burası, daha önce sıralanan mertebelerin kendisinde toplandığı mertebe-i câmi'îdir. İnsan gerek nûranî, gerekse maddi bütün mertebeleri kendinde toplar. Ancak burada bahsi geçen insan, insân-ı kâmildir. Allah'ın bütün isimleri kendinde toplaması gibi, insan da bütün âlemleri kendinde toplar.³⁹

Vahdet-i vücûd anlayışına göre birlik, bilginin kontrolündedir, salt manada bilme eylemi birliği tanımlamak kudretine sahiptir. Yani sâlik, hakîkî varlığın bir tane olduğunu ve bunun da Allah'ın varlığından ibaret olduğunu derin düşünceyle idrak eder. Onun tecellîlerinden başka hakîkî bir varlığın olmadığını bi-hakkın bilir. Ancak şunu eklemek icap ediyor ki vahdet-i vücûdcu sûfiler bu bilgiyi teorik olarak değil; mânevî tecrübelerle yaşayarak elde etmektedirler.⁴⁰

Gâmızî Ali Baba da manevî yolculukları esnasında edindiği bu has bilgiden ve dolayısıyla bilme eyleminde mektuplarında çokca söz etmektedir. Fakat *Tercümân-nâmelerde* varlığın mertebelerine/merâtibü'l-vücûda dair derli toplu bir tanım ya da

³⁷ Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazarat-ı Hams Veya Ten Zzûlat-ı Seb'a Anlayışı", 169.

³⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 251.

³⁹ Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazarat-ı Hams veya Ten zzûlat-ı Seb'a Anlayışı", 169.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 371.

izahata yer vermemiştir. Yine de her fırsatta sembolik anlatımlarında bu mertebelerden farklı vechelerine atıfta bulunarak imalarda bulunur. Örneğin yaratılış nazariyesini açıklayan Gâmızî Ali Baba, Zât âleminden gelen onca habere rağmen tecellî ateşiyle yananların dahi bu âlemi hakkıyla idrak edemediğini belirtmiştir. Devamında ise böyle olan kimselerin ne günah işlerlerse işlesinler, Cenab-ı Hakk'ın onlar için günah ya da sevap yazmayacağını, zira tecellî-i Zât-ı ehadiyyete vuslat ettiklerini söylemektedir. Gâmızî Ali Baba buna karşılık nûra vasıl olamayanların makâmlarının zulmet ve cehalet olduğunu, onların âlem-i cismânîde mahpus kaldıklarını şu sözlerle ifade eder:

“Zîrâ ‘aql-ı cüz’i ile her biri birer semte gidüp yer köstebekleri gibi şaplanup, ‘âlem-i ma’nâya baş çıkarup yüz gösteremezler. Ancak ezel i ‘tibâriyle dükelimiz emr-i İlâhiyyede başsız ve kolsuz ve ayaksız hemîşe ol başda yek-pâre ‘ayn-ı vefâ âfitâb-ı cihânban gibi cevher-i yektâ idik. Ammâ sûret ‘âlemine geldik. Her beden künküresinden bir çok eczâ ile gölge gösterdi. Her kim ki keyfiyyet-i ezeli ile halkıyyetin fehm idüp Cenâb-ı Hâk’ın vuslatına hâysiyet ile olduğun bilüp ve anladı, hemân burağın görüp kemâl-i insâniyyeti ele alup kıutlu baht anın olsun ki, emn içinde tecellî ‘âleminden bir sarâ-yı hâkân yapup, serîr-i saltanat-maşîr ile gönül erenleri tahtına cülûs idüp, fenâ ve zevâlden müberrâ oldi” (53a).

Gâmızî Ali Baba, Hüve (هو) lafzını/mefhûmunu açıkladığı mektubunda ise, Hz. Adem ve Hz. Havva cennetteyken he (هـ) resminde henüz çizgi olmadığını (•) ve bu hâliyle Zât tecellîsinin aynası olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra he (هـ) harfinin ortasında çizgi oluşmasıyla ortaya çıkan şeklini ise iki göze benzetmektedir. Ona göre bu iki gözün birisi âlem-i nûr, diğeri âlem-i suver olur ve Peygamber Efendimiz’in sağ ve sol yönlerine işaret eder. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücûd hanesini temsil eder. Bu meyanda ümmetinden elest bezminde Hakk’a intisap edenler “vâv” (و) harfine birleşip Zâtına “Hüve” (هو) ile boyun eğerler. Âlem-i suverde Hakikat-i Muhammedî nûruyla boğulurlar (67a).

Gâmızî Ali Baba, sûretler âleminde sıkışıp kalan oğluna çıkış yolu olarak bir şeyhe intisap etmesini önermektedir ve bu şeyhin onu âlem-i vücûddan mutlak Zât âlemine yönelteceğini ifade etmektedir. Aksi hâlde âlem-i nebatta kalıp, âlem-i nûra götüren bir çıkış yolu bulunamayacağı görüşünü dile getirmektedir. İlginç olan hususlardan biri de oğluna bir şeyhe bağlanmasını salık veren Gâmızî Ali Baba, kendisini burada adeta yok

sayar. Burada tam da izah edemediğimiz başka bir şeylerin varlığı –örneğin baba-oğul ihtilafı gibi- ima yoluyla olsa da önümüze çıkmaktadır:

“*Bu erkân-ı hâkîkati hâl-i hayât ile nefsinde ‘ayn-ı vâkı’ olmadığı sûrette rūh ve nefsiñ tâ-be-kiyâmet bu ‘âlem-i nebâtta zâr u giryân ve hayrân ve ser-gerdân olup, ‘âlem-i nûra hiç bir taraftan yol bulamayarak dâ’imâ hâşr-i fena-yı hayât ile mağbûn hayvân olacağından başka rûz-ı kıyâmetde dahi sögüklük hoşâb-berîne celâl-i qahrı nûş idüp, gariğ-ı baîr-ı ‘azâb-ı nedâmete iştibâhuñ olmasun ve benim saña dostluğum bu kadar olabilür” (65b).*

Gâmızî Ali Baba, âlem-i ecsâmdaki yaratılıştan da söz etmektedir. O cisimler âlemindeki yaratma ve oluşturmaya dair İlahî emrin “kün” emri olduğunu, ancak bu emrin harf ve sestem beri olduğunu ifade etmektedir. Zira Cenab-ı Hakk’ın emrinin ses ve sedaya sığmayacağı herkesçe malumdur. Bu İlahî emrin uygulanması sırasında yalnızca sem’î-i Zât’a sahip olan ehlûllah duruma vakıf olsa da tarif etmeleri mümkün değildir (52a).

Kozmolojik olaylara ve onların sembolik kullanımlarına oldukça ilgili olan Gâmızî Ali Baba, varlıkta şehadet âlemine taalluk eden ay-üstü ve ay-altı âlemden de *Tercümân-nâmelerde* bahsetmektedir. Gâmızî Ali Baba, arşı bir horoz metaforu üzerinden anlatmaktadır. Horozun⁴¹ ibibikleri Kürsî’nin⁴² zirvesidir. Yumurtaları yedi felek(eflak-ı seb’a)dir. Gıdası dokuz felek (eflak-ı tis’a)in zarfı olan âlem-i zıll (gölgeler âlemin)dendir. Âlem-i zıll, eflak-ı tis’anın muhafazası için siyah nûr ile kaplanmış ve aslında âlem-i Zât’tandır (64a).

---

⁴¹ Tasavvuf literatürüne göre, Hz. Peygamber Mirac’a çıktığında ‘arşın horozu’ diye tabir edilen ihtişamlı bir melek ile karşılaşır. Erzurumlu İbrahim Hakkı onu şöyle tarif eder: “*Hak Taala, sidrede, tavus kuşu şeklinde, çeşitli cevherler renginde bir acaip melek yaratmıştır. Onun bin beş yüz kanadı vardır. Her kanadında yüz bin saçağı vardır. Her bir saçağı üzerinde üç satır yeşil yazıyla yazılmış yazılar vardır. Birinci satırda: "Bismillahirrahmanirrahim", ikinci satırda: "La ilahe illallah Muhammedün resulullah", üçüncü satırda: "Onun zatından başka her şey yokluğa mahkûmdur" (el-Kasas, 28/88), yazılmıştır. İşte buna arş horozu derler ki, o kanatlarını yaydıkça, onun saçaklarından cennettekiler üzerine nisan yağmuru gibi Hak'ın izniyle rahmet iner. Namaz vakitlerinde, o arş horozu, kanatlarını birbirine vurup, feryat ile öter” (Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifênâme* (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2016), 43).*

⁴² Kürsî, naslarda Allah’a atfedilen ve ilahî hükümlerini ifade eden manevî yahut nesnel varlıktır. İslamî literatürde arş ile eş anlamlı kullanıldığı gibi, sekizinci felek anlamında da kullanılmaktadır (Yusuf Şevki Yavuz, “Kürsî”, *DİA* (Ankara: TDV, 2002), 26/572).

2.2.2. Nûr-ı Muhammedî

Nûr-ı Muhammedî, bir diğer adıyla Hakikat-i Muhammedî düşüncesi, Allah'ın bütün varlıklardan önce, Hz. Muhammed'in nûrunu yarattığı esasına dayanmaktadır. Nûr kelimesi sözlükte basit manasıyla “ışık ve aydınlık” olarak tanımlanırken, İslamî literatürde ve tasavvufî kültür birikiminde, insanları dalâletten kurtarıp doğru yola yönelten *mânevî ışık* anlamında kullanılmaktadır. Bu mecazî anlamıyla bakıldığında hidâyete nûr, dalâlete ise zulmet/karanlık denmektedir.⁴³ Özellikle Tasavvuf felsefesi, nûr kavramını Hz. Muhammed'e nispet etmektedir. Küllî akıl, ilk akıl ve küllî rûh gibi kavramlar da, Hakikat-i Muhammedî yahut Nûr-ı Muhammedî olarak ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak Hz. Muhammed, her kemâlin ve güzelliğin başlangıcıdır. Onun mânevî şahsiyetinde toplanmış olan nûr, yaratılanların/mahlûkâtın da ilkidir.⁴⁴

Nûr-ı Muhammedî düşüncesini sistemleştiren ve kavramsal bir çerçeveye oturtan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu nûrun yaratılışın kaynağı ve varlık formları arasında Hakk'ın tenezzül ettiği ilk merhale olduğunu iddia etmiştir. Âlem içindeki her varlık ya da varlık mertebesine dâhil edilen mükevvenât, esasında bir gayeyi gerçekleştirmek için vardır. Allah'ın Zât'ının tezahür ve tecellî yolu ile bilinme iradesinin gerçekleşmesindeki gaye, insanın varlığı ile kemâle eren bir sürece tekabül eder. İlk akıl, Bir'den çıkan ilk şeydir ve Bir ile diğer akıllar arasında vasıta görevi görmektedir.⁴⁵ Allah'ın yarattığı bu ilk akıl, Hz. Muhammed'in hakîkati kabul edilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre Hakikat-i Muhammedî, hakayık-ı hakikat, yani hakikatler hakikatinin sûretidir. Bu merhalede onun nûru bütün hakikatleri kuşatan ve küllîliği ile bütün cüz'lere sirayet eder.⁴⁶ Ondan sonra yaratılan her şey ve herkes, bu bilgiye ulaşma çabası içindedir.

Bu bağlamda Gâmizî Ali Baba da ehlullâhın, varlığın ve hakikatlerin kaynağını bilme arzusu içinde olduğunu her fırsatta dile getirir. O tarîk-ı âliyye de denilen hakikat-i Muhammediyye sırlarının durumu açıklarken “dünyadan uzak ve Hz. Adem'den

⁴³ Süleyman Uludağ, “Nur”, *DİA*(İstanbul: TDV, 2007), 33/244.

⁴⁴ Mehmet Demirci, *Nûr-i Muhammedî* (İstanbul: Nefes Yayınları, 2008), 19.

⁴⁵ Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafiziziği*, 244.

⁴⁶ Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü* (İstanbul: Alfa Yayınla, 2017) 371.

yakındır” ifadesini kullanır. Ona göre dünyada sadece Hz. Adem gibi olan kimseler o hakikat şehrine misafir olmuşlardır. Onların nimet ve azıkları da Cemalullah’ın noktasıdır (54a). Ehlullâh’ın esrâr-ı hakîkate ulaşması ise Gamızî Ali Baba’ya göre şu dört erkânla mümkün olabilir: Farz, vacip, sünnet ve müstehap. Ehlullâh’ın ilmi, Kur’ân’ın şerhi ve Rahmân sırrının noktası olduğu için insanın varlık ilmini kavraması farzdır. Daha en baştan farz ifadesi, şer’î hususların dışını da bağlayan bir vecheyle önümüze çıkar. Mâ-sivâ sevgisini terk etmek vacip, Nûr-ı Muhammedî’ye ulaşmak sünnet, vicdanî zevk denizinde boğulmak ise müstehaptır (64b).

Gâmızî Ali Baba, erenlerin arayışında istikametini, Muhammedî rûhtan Zât nûruna gitmekle hâsıl edilebileceğinin altını çizer: “*Erenler ‘azîmet ve seyâhatleri devr-i vatan olmağla, her an rûh-ı Muhammedîyye’den nûr-ı Zât-ı câvidiyyeye nâzır ve hüccâc-ı hâzırlardır. Zîrâ nûr-ı Muhammed-‘Ali iki cihânı şamildir*” (53b). Zira en yüce hakikat, Aliyyü’l-A’lâ’nın, yani İlâhî Zât’ın hakikatidir. Klasik metinlerdeki tasavvuf düşüncesinin asıl konusunu bu mutlak hakikat teşkil etmektedir. Üstelik bu metafizik, mutlak olan Zât’ın hakikati ile başlar ve son bulur. Çünkü o başlangıç ve sondur; Mebde’ ve Me’ad’dır. Onun tahakkuku insan hayatının en büyük gayesidir.⁴⁷

Gâmızî Ali Baba başka bir açıklamasında Hz. Muhammed’in Miraç Gecesi’nde diktiği sancağın dibinde bıraktığı kızıl elma topunun etrafında, dokuz kez dönen kimselerin Nûr-ı Muhammed-Ali’yi gördüğünü belirtmektedir (68b). Gâmızî Ali Baba’nın kullandığı *Muhammed-Ali* terkihi onun Bektaşîlik ile olan ilgisini de ortaya koymaktadır. Bektaşî literatüründe Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimlerine tarihsel şahsiyetlerinin dışında anlamlar yüklendiği görülmektedir. Bektaşîlik’te bu iki isim, tarihsel şahsiyetlerinin yanı sıra bir modelin adı olarak da önem arz etmektedir. Bunlar aslında sûretler ve isimler yönünden tek nûr, mertebeleri yönünden ise insanlığın son noktası, yani Hakk’ın tam zuhûru olarak kabul edilmektedir. Çünkü İlâhî Zât, *Muhammed-Ali*’de tecellî ve taşahhus etmiştir.⁴⁸

Erenlerin yolunu yolunu “Din-i Muhammed-Ali” olarak tarif eden Gâmızî Ali Baba, onları ayırt edebilmek için de “*nûr-ı mâye-i Muhammedî zerresinden hîşsedâr*” olmak

⁴⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, *Gülşen-i Hakikat*, çev. Nurullah Koltaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 57.

⁴⁸ Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 21.

gerektiğine dikkat çekmektedir. Yoksa aklen, naklen ve aynen görüp de bilmek mümkün değildir (44b). O, bu noktada Nûr-ı Muhammedî'yi mânevî bir makam olarak zikretmektedir. Ona göre, Cenab-ı Hakk'ın öz şehrinde teslim ve fena olan tâlip, semm-i Zât ile Rabbanî ilmin ilhamını alır ve ayn-i sâbite ile Nûr-ı Muhammedî makamına yerleşir. Böyle olan kimsenin şanında velâyet mührü Bekâbillah olarak okunur (49b).

Gâmızî Ali Baba, mektuplarında insanın yaratılışını metaforlarla anlatırken de, Nûr-ı Muhammedî'den söz etmiştir. O, insanın yaratılışını bir buğday tanesi üzerinden izah etmektedir. Buna göre; yaratılışın emri olan “کن” (Kün) sözündeki “ک” ve “ن” harflerinin birbirine çarpması sonucu bir buğday tanesi meydana gelir. Onun bir yarısı erkek ve diğer yarısı kadındır. Ancak öz cismi fahr-i Nûr-ı Muhammed-Ali'dir. Cebra'îl'in yanılarak o buğdayı yemesi sonucu Hz. Adem meydana gelmiştir. Onun beşeriyet kıvamıyla Nûr-ı Muhammed- Murtazâ birleşerek Hz. Muhammed'in sülâlesini oluşturan temiz bir soy zuhûr etmiştir (50b; 52a).

Nûr-ı Muhammedî'yi farklı sembolik ifadelerle aktaran Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda onu “هو” (Hüve) zikri ile açıklamaktadır. O, bu isimde önce kalp şeklinde bir “ه” (he) bulunduğunu söyler. Ona göre, bu aslında Hz. Adem'in kalbiydi. Daha sonra “ه” harfinin ortasına Hz. Muhammed'in boyu çizilir ve “هـ” şeklini alır. Bu iki göz Hz. Muhammed'in sağ ve sol yönlerini oluşturur. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücud hanesini temsil eder. Onun ümmetinden olup *Elest bezminde* Hakk'a intisap edenler “و” (vav) harfine birleşir ve zâtına “هو” ile boyun eğerler. Suretler âlemine geldiklerinde ise Nûr-ı Hakikat-i Muhammedî ile boğulurlar (67b).

2.2.3. Melekler

Rûhani varlıklar olan melekler, akıl ve rûh gibi soyut varlıklar arasında sayılmaktadırlar. Erkeklik ve dişilikleri bulunmadığı için cinsiyetleri de yoktur. Daima Allah'ı tesbih ve O'na ibadet ederler. Kendilerine verilen görevleri O'na isyan etmeden yerine getirirler.⁴⁹ Resulullah bize onların nûrdan yaratıldıklarını bildirmiştir.⁵⁰ Ayrıca Allah da Kur'ân-ı Kerîm'deki pek çok âyette meleklerden söz etmektedir. Örneğin

⁴⁹ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 159.

⁵⁰ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el Kureyşî en-Niysâbüri, *Sahih-i Müslim*, ed. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınları, 1988), 3/557.

Adem'den önce yaratıldıkları, yiyip içmedikleri elleri ve kanatları olduğu zikredilmiştir.⁵¹

Meleklerle iman, İslam akidesinin de temel maddeleri arasında yer almaktadır. Akıl ve duyu organları aracılığı ile melekler hakkında bilgi edinmek güçtür. Meleklerin mahiyeti ve hakikati hakkındaki malumatlar Allah ve Resulünün bildirdiği kadarı ile sınırlıdır. Sayıları ancak Allah'ın bilgisi dâhilinde olan meleklerin hiyerarşik düzenleri ve kısımları ile ilgili bilgiler de Kuran'ı Kerim'de net değildir. Ancak bazı meleklerin isimlerinden, vazifelerinden söz edilirken bize meleklerin ağızından her birinin birer makâmı bulunduğu⁵² bilgisi verilmiştir.⁵³

İslam düşünürleri melekleri iki kısımda değerlendirmektedir. Onların bir kısmı cismânîlikten soyunmuş, Allah'ın mârifetine dalarak yalnızca O'na ibadet etmektedir. Diğer bir kısmı ise kâinatta olan biten işlere memur kılınmış ve gök âlemlerinden yeryüzüne kadar her şeyle alakadar olmaktadır.⁵⁴ Gâmızî Ali Baba yer küre ve gökyüzü ilâhî nûr ile dolu iken fiillerin kaim ve bir döngü içerisinde olduğunu ve bunun için de bin bir meleğin memur edildiğini ifade etmiştir (67a). Bu melekler arasında İslamî terminolojide “dört büyük melek” olarak bilinen Cebrâ'îl, Mîkâ'îl, Azrâ'îl ve İsrâfil öne çıkmaktadır. Her birinin farklı görevleri bulunan bu meleklerin yaratılışı ile ilgili bilgi veren Gâmızî Ali Baba, Cibrîl'in cennet toprağından bir top yaptığını ve Zât tecellisinde kıvam bulduktan sonra bu dört meleğin İlahî nûrdan yaratıldığını söylemektedir (50a).

Sayılar konusunda teorileri olan İbnü'l-Arabî melekler üzerine yapılan bu dörtlemeyi varlığın belirleyenleri olarak açıklamıştır. Ona göre Allah'ın varlığı dört üzerine kuruludur ve her bir mevcut, var oluşunda dörde dayanır. Bunun nedeni, dört sayısının içerdiği kapsayıcılıktır:

“Varlık dört üzerine kuruludur: Âlem hakikati yönünden cisimlik ve rûhânî

⁵¹ Bkz.: el-Bakara, 2/30-34; el-Hicr ,15/28-29; el-Hûd, 11/69-70; ez-Zâriyât, 51/24-28;el- En'âm, 6/93; el-Fâtır, 35/1.

⁵² Es-Saffat, 37/164-166.

⁵³ Murat Serdar, “Hıristiyanlık ve İslâm'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)”, *Bilimname* 17 (2009): 156.

⁵⁴ Ömer Çelik, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Meleklerin Bir Kısım Peygamberlere, Salih Kişilere Hususi ve Bütün Mü'minlere Umûmî Yardımları”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 15 (2005): 64.

sûretinde dört rükün üzerine kurulmuştur. Buna göre âlem tabiatı açısından dörtgen olduğu gibi, rûhsal açıdan da dörtgendir. O cesedi yönünden dört unsurdan meydana gelmiş dört tabiattan oluşmuş; rûhu açısından ise baba, ana, üfleme ve yönelişten meydana gelmiştir. Böylelikle rahmet âleme dört yönden gelmiştir.”⁵⁵

Gâmızî Ali Baba da bu dörtlemeye katılarak dört meleği, dört unsur ile ilişkilendirmiştir. Ona göre; ateşin Cebrâ’îl; rüzgarın Azrâ’îl; suyun Mîkâ’îl; toprağın ise İsrâfîl ile ilişkili olması bilinen rükunlardandır (48b).

Gâmızî Ali Baba, bu dört meleğin makâmlarını ise şöyle eşleştirir: “*Akl-ı kül maqâm-ı Cebrâ’îl nârî, fikr-i lâhût maqâm-ı ‘Azrâ’îl bādî, ferâset hâline maqâm-ı Mîkâ’îl âbî, ‘irfân-ı Zâtiyye maqâm-ı İsrâfîl hâkî*” dir (50b).

Tablo 1: Melekler, Makâmı ve Anasır-ı Erba’â

Cebrâ’îl	Azrâ’îl	Mîkâ’îl	İsrâfîl
↓	↓	↓	↓
Akl-ı kül	Fikr-i lâhût	Ferâset	İrfân-ı Zâtiyye
↓	↓	↓	↓

Bu dört melekten olan Cebrâ’îl Allah’tan aldığı vahiyleri Peygamberlere indiren melektir.⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de ondan Cibrîl, Rûhu’l-Kudûs, Rûhu’l-Emîn, Rûh ve Resul isimleriyle bahsedilmektedir. Bu âyetlerde Cebrâ’îl büyük bir kuvvet ve üstün bir akla sahiptir. Ayrıca “arşın sahibi” katında itibarlı bir elçidir.⁵⁷

Cebrâ’îl’in makâmının akl-ı kül olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, İslamî literatüre

⁵⁵ el-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 127.

⁵⁶ El-Bakara, 2/97.

⁵⁷ En-Necm, 53/5-6; et-Tekvîr, 81/19-21.

muvafık olarak onun makâmının Sidretü'l-Müntehâ'da olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Buna göre, Peygamber Efendimiz 43 yaşında nübüvvet miracına yükseldiğinde Cebrâ'îl onu sidretü'l-müntehâda ağırlamıştır (52b).

Gâmızî Ali Baba, Cebrâ'îl'den Hz. Ali'nin doğumunun müjdecisi olarak da söz etmektedir. Bir *Tercümân-nâmesinde* Peygamber Efendimiz ve damadı Hz. Ali henüz bir nutfe iken Hüma adlı bir meleğin geldiğini ifade etmektedir (85a). Hüma ismi ise klasik İslam edebiyatında Cebrâ'îl için kullanılmaktadır.⁵⁹ Gâmızî Ali Baba başka bir mektupta da bir büyük meleğin annesinin rüyasına girerek ona Hz. Ali'yi müjdelediğini yazmıştır (52a).

Gâmızî Ali Baba, Cebrâ'îl'i Hz. Nuh ve Hz. Adem kıssalarında da anmaktadır. Buna göre, Hz. Nuh'un kavmi helak edileceği zaman apaçık bir mucize ile denizler kabarmadan evvel Hz. Nuh bir gemi hazırlamıştır. Tufanın bir ocaktan çıktığı açıktır ve Cebrâ'îl o ocağı Allah'ın emriyle üfleyerek coşturur. Gemi de su ile birlikte havalanır (68a). Hz. Adem kıssasında ise Cebrâ'îl, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılışında kullanılan toprağı Mekke ve Medine arasındaki bir bölgeden getirmekle görevlendirilmiştir:

“İbtidâ-yı emrde Cebrâil-i kâi'nât vâsıtasıyla tñn-i zaman ki Mekke ile Medîne arasında, ya'nñ bir kabza tñn-i enfüs ve bir kabza tñn-i âfâķ alup, Cibril-i Zâta teslim ve işbu iki kabza tñn-i hûzür Cenâb-ı Hâķ'a teslim-i nâ'im olduķda Cibril-i Zât vâsıtasıyla bir kabza daħi tñn-i cennet zamm ü 'ilâve olduķda hemân üç kıssa hîsse-i tñn biñ bir parçaya taķşim olunaraķ nażar-ı şun'-i ķudretle Ādem -'aleyhi's-selâm- ve Hāvva radıya'llāhü 'anhā- Hāzretleri müddet-i maħsûsa ve nūr-ı Zât-ı farıza ile ta'żim ü tekrım-i Cenâb-ı Hâķ buyuruldu” (50b).

Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılışı esnasında toprak getiren bir diğerk melek olarak Azrâ'îl'i de zikretmektedir. Azrâ'îl'in ise bu toprağı Mekke ile Taif arasında bir yerden getirdiğini ifade etmiştir (92b).

⁵⁸ Yusuf Şevki Yavuz-Zeki Ünal, “Cebrâil”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1993), 7/203.

⁵⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 84.

Kur’ân-ı Kerîm’de Azrâ’îl’in adı anılmasa da kendisinden ölüm meleği⁶⁰ olarak söz edilmiştir. Bu melek ve yardımcıları, kendini Allah’a karşı gelmekten sakınan kimselerin rûhlarını teslim almaya geldiğinde onlara güzellikle muamele eder.⁶¹ Ancak Allah’ın razı olmadığı işleri yapan kimselere ise sert muamelede bulunarak canlarını alır.⁶²

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâme*’de Azrâ’îl’in erenlerin rûhlarını aldıktan sonra arşa yaptıkları yolculuğu anlatmaktadır. Buna göre; vaat edilen vakitleri geldiğinde Allah tarafından Azrâ’îl gönderilir ve bu ten zarfını bırakıp, birlikte Hakk’a doğru kanat çıkarırlar. Azrâ’îl kürsi makâmında kalır ve bu zikrolunan erlerin öz vücûdu Zât âlemine yükselir (87a).

Gâmızî Ali Baba, bu dört meleğe bir melek daha izafe ederek bazı mektuplarında beş büyük melekten söz eder. Bu beşinci melek “Cibrîl”dir. Yukarıda da zikredildiği gibi “Cibrîl”in Kur’ân-ı Kerîm’de Cebrâ’îl’in isimlerinden biri olduğu ifade edilir. Ancak Gâmızî Ali Baba’nın “Cibrîl-i Zât” ismini Cebrâ’îl’den farklı olarak aktardığı görülmektedir. Nitekim mektupların birinde şöyle bir tabloya yer verilmiştir:

Tablo 2: Melekler ve Makâmları (90b).

‘Aql-ı Lâhût	→ Mağâm-ı Refref ve Cibrîl-i Zât
Fıkr-i A‘zâm	→ Mağâm-ı Cibrîl-i Kâ’inât ve Me‘mûriyeti: Bâdj
Firâset-i Ceberrût	→ Mağâm-ı ‘Azrâ’îl ve Me‘mûriyeti: Nârî
‘İrfân-ı Melekût	→ Mağâm-ı Mîkâ’îl ve Me‘mûriyeti: Âbî
Meşreb-i A‘lâ	→ Mağâm-ı İsrâfil ve Me‘mûriyeti: Hâkî

Yukarıdaki tabloda isimlerin ve makâmların değişmesinin yanı sıra meleklerle eşleştirilen anasır-ı erba’ada da değişiklik yapıldığı görülmektedir.

⁶⁰Es- Secde, 32/11.

⁶¹En-Nahl, 16/30-32.

⁶²Muhammed, 47/27-28.

Gâmızî Ali Baba, dört büyük meleğin yaratılışını aktardığı mektubunda, “*İbtidâ-yı emrde Cibrîl, Zât vâsıtasıyla tîn-i cennetden bir top yapup dîdâr-ı Zât’da tahfîz ile kıvâm buldukda Cebrâ’îl kâ’inât ve ‘Azrâ’îl ve Mikâ’îl ve İsrâfîl’i nûr-ı İlâhiyyesinden halk idüp*” (50a) ifadesini kullanmıştır. Buna göre Cibrîl, bu dört büyük melekten önce mevcuttur ve onların yaratılışında da görev almıştır. Ayrıca daha evvel Hz. Adem’in yaratılışı anlatılırken Cebrâ’îl’in Mekke ve Medine arasındaki bir bölgeden toprak getirdiği ve bu toprağı Cibrîl-i Zât’a verdiği aktarılmıştır (50b).

Meleklerin farklı türleri olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, yukarıda zikredilen dörtleme ve beşlemenin yanı sıra, bir de *dokuz felek meleğinden* söz eder. Bu düşünüşte felekler, iç içe geçerek dünyayı çevrelemiş olan dokuz katman olarak resmedilir. Tasavvufta ise bu felekler, Allah’ın tecellîsinin bir tezahürü olarak değerlendirilir.⁶³ Gâmızî Ali Baba bu dokuz feleği, dokuz melek ve insân-ı kâmilde bulunduğunu söylediği dokuz erkân ile ilişkilendirmektedir. Melekleri sayarken dördünün Cebrâ’îl, Azrâ’îl, Mikâ’îl, İsrâfîl, ikisinin Zât’a yakın melekler ve son üç tanesinden birinin sadrî ve ikisinin şikemî melekler olduğunu ifade eder (84b).

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâme*’de oğluna iki melekten daha söz eder. İsimlerinin “Doğu Akrebi” ve “Batı Akrebi” olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, bunların “*Kün*” emri ile ortaya çıktıklarını ve kâinatın oluşumunda emektar olduklarını aktarmaktadır. Ona göre; bu iki melek daha sonra bir bedende birleşir ve yedi başlı bir ejderhaya dönüşür. Otuz iki yavrusu, kırkar ayağı, biner başı ve her başında biner dişi ve her birinde bin derecede öldürücü zehir bulunmaktadır. İlk olarak o ejder, zemin-i zamanı ağzına alır. Sonra yavrularından biri, ateşli yılan ve diğeri yemen köpeği şeklini alıp karnına yerleşir. Ancak daha sonra bu yavrulardan biri balık olup suyla ve diğeri öküz olup toprakla birleşir. Ejder, dört ayağı üzerinde durup zemin-i zamana yüklenir. Bu sırada nefes alması ile *Doğu Akrebi* zuhur eder ve yaz ile baharın meydana gelmesini sağlar. Nefes vermesi ile ise *Batı Akrebi* zuhur eder ve son bahar ile kışın meydana gelmesini sağlar. Onların dört ayakları olup bu zemin ve zamanın karnında yer aldığı için resmi öküz, cismi Kâf Dağı’dır. Yerin altındaki suyu bu hayvanlar taşır. Ama ilm-i

---

⁶³ Cemal Kurnaz, “Felek”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1995), 12/306.

Sübhan ve Nûr-ı Muhammedî'den bir iz olmadıkça akrep ve ejderha yavrularının şekilleri dört ayaklı öküze kıyas ederek bilinemez (53a).

2.2.4. Kâinatın Oluşumu

Tasavvufî görüşe göre kâinatın yaratılış nedeni “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim ve bu sebeple âlemi yarattım”⁶⁴ rivayetine –ki birçok eser bu rivayeti kudsî hadîs olarak da zikretmektedir- binaen Allah’ın kendi güzelliğini görmek ve bilmek istemesine bağlıdır. Seyyid Hüseyin Nasr, bu hadiste üç temel unsurun bulunduğunu ifade eder: İlk unsur, yaratılışın amacının Allah’ın, Zâtını tezahür ve tecellî yoluyla kendini bilmesidir. Dolayısıyla yaratılışın amacı bilgi ve bilmektir. İkinci unsur, Allah’ın bilinmeyi sevmesidir. Yani bu aşk, kâinatın bütün atar damarlarında akmaktadır. Üçüncü unsur ise, Allah “Gizli Hazine” olarak yaratmanın kaynağıdır. Bu nedenle âlem yalnızca yaratılmış değil, ayrıca bâtinî açıdan “Gizli Hazine”ye dayanarak zuhûr ve İlahî ilkenin tecellîsi olarak mutlak varlığın yansımasıdır.⁶⁵

İslam düşünürleri, kâinatın yoktan yaratıldığını, yani Allah’ın kâinatı, ezelde yarattığı görüşünde ittifak ederler. Bu düşünceye ve inanışa göre Kur’ân-ı Kerîm’deki “Göklerle yer ikisi bitişik bir hâlde iken, onları birbirinden yarıp ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı o kâfirler bilmezler mi, hâlâ inanmayacaklar mı?”⁶⁶ âyetiyle atıf yapıldığını söyleyerek desteklerler. Bu bir manada, tasavvuftaki varlığın birliği düşüncesini de açıklamaktadır. Zira buna göre evren tektir ve Allah’ın yansımasıdır. Kendi kendine değil, Allah’ın varlığı ile var olabilen bir oluştur. Bu oluş anı ise “kün/ol”⁶⁷ emri ile gerçekleşmiştir.⁶⁸

Tabiat üzerine tefekkür, tasavvuf taliminin de önemli bir parçasıdır. Zât’ın kâinattaki tecellîsini ve tabiat âlemindeki düzenin önemini izah etmek, sûfilere göre hakîkatın izahının bir parçasıdır. Dolayısıyla Gâmızî Ali Baba’nın da kâinatın oluşumu ile ilgili söyleyecek çok sözü bulunmaktadır. Ona göre evrende bir boşluk olan nokta, “kün”

⁶⁴ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs Amme’ştehera mine’l-Ehâdisi Óalâ El-sineti’n-Nâs, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye,1988), 2/132.

⁶⁵ Nasr, *Gülşen-i Hakikat*, 65.

⁶⁶ El-Enbiya, 21/30.

⁶⁷ El-Yasin, 36/82.

⁶⁸ Kuvvet Sazak, “Tasavvuf ve Kaos Üzerine,” *Academia*, 2014, https://www.academia.edu/6253664/Tasavvuf_ve_Kaos_Üzerine.

emri ile buluşmuştur ve bu noktadan bütün kâinat, rûh sahibi yaratıklar ve çeşitli maddeler meydana gelmiştir:

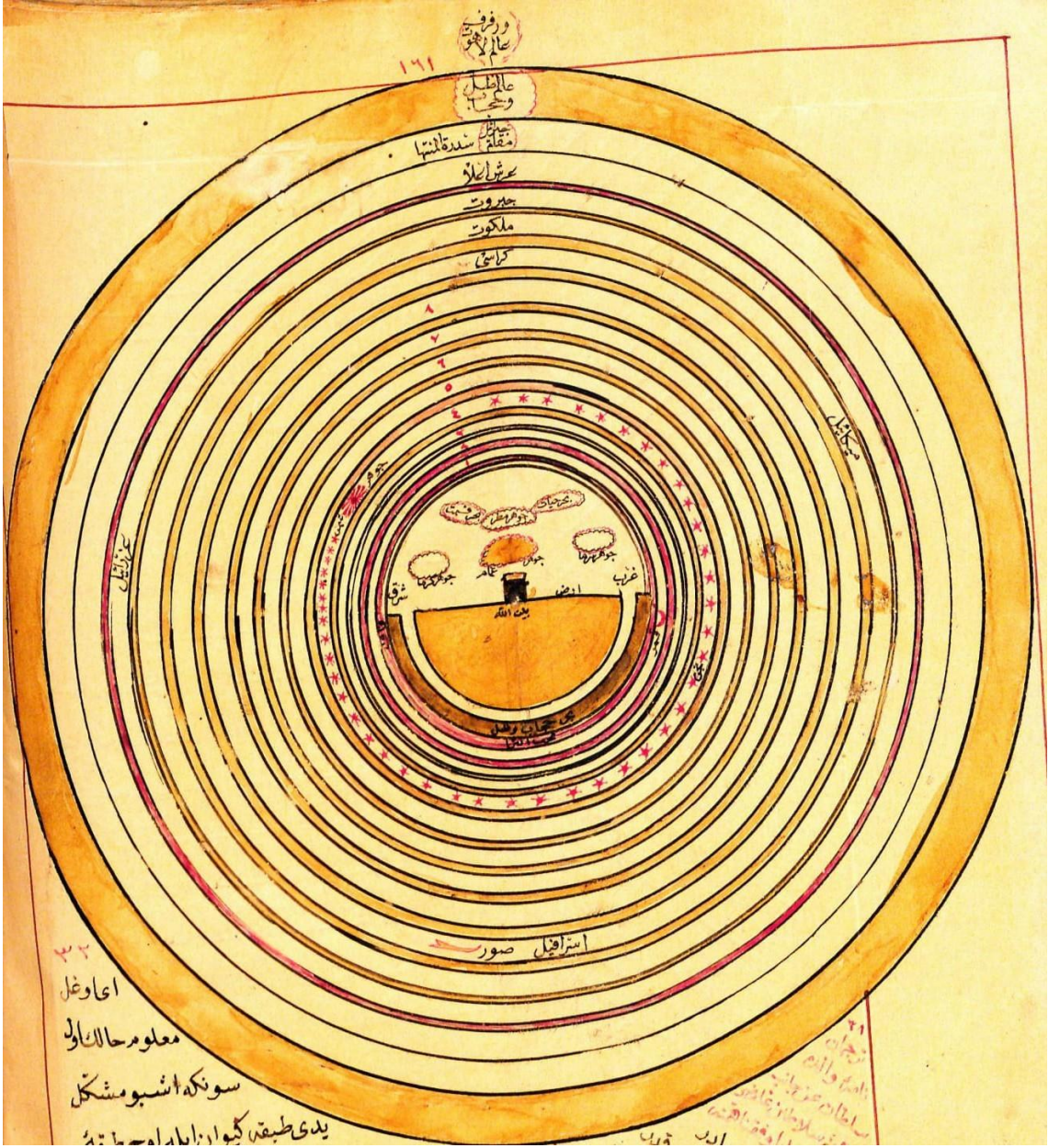
“Şu ‘avâlim-i cismâniyye “kün” emr-i celîle-i Rabbâniyyesinde zerre-i nûr-ı vâhîde idi. Cenâb-ı Hâk ve âferînende-i büzürg-i mutlak işbu zerreyi iki harfîñ arasına bir nokta i’tibâriyle nihâd idüp, bu noktada cümle-i kâ’inât ve küll-i źi-rûh-ı mahlûkât ve mevâlid-i muhtelif-e-i mevâddât yek-pâre nûrî biñ pâreden mürekkeb idüp, cihet-i cîş ‘anâsır-ı şâhrâ-yı źulmetden cûşa gelüp, tufân-ı zamân-ı teni emvâc-ı nesîm-i refrefe endâht idüp, i’râc-ı Kûh-i Cûd’ı vâsıl-ı ‘Anķâ-yı mevcûd-ı pür-sûd olup, oradan tedârik-i pervaz-ı bâlâ-yı ‘azm-i dîdâr-ı Rahmân ile pür-cûd oldum” (92b).

Gâmızî Ali Baba, oğlunun kâinatın yaratılışı ile ilgili muhtemel bir sorusu üzerine ise ayrıntılı bir izahata yer vermiştir. Onun tasvirine göre; şekillendirilmiş olan dokuz kâinat tabakası Zât âleminde muhafaza olan dokuz bin yıllık kalınlığındaki hicab âlemi ve gölge âlemi olarak isimlendirilmiştir. Burada bulunan üç adet felek vardır. Bunlar, arş-ı âlâ, sidretü’l-müntehâ, Cibrîl-i kâinat makâmı, feleklerin maverası, cem’ü’l-cem, velâyet makâmı, nûr kaynağı ve kudret sûruna tekabül etmektedir. Biner yıllık kalınlığı ve biner yıllık boşluk meydana olarak bunun altında ceberut bulunmaktadır. Daha sonra gelen melekût aynı şekilde boşluk meydana olup sûr-i zaman ve gizlilik, kalem ve levh bunun içinde muhafaza edilmektedir. Kalemin içinde yedi derya, yani yedi yüce nûr parçası gizlenmiştir. Levhin içinde ise yedi gök tabakası mahfuzdur. Ancak bu üç kürsî tabakası ikişer bin yıllık geniş mahâle sahiptir ve toplamda altı bin yıllık meydan olduğu hâlde bu kürsîlerin altında bulunan yedi göğe kadar uzaklığı üç bin yıllık meydandır. Dolayısıyla yalnız bunların arasında dokuz bin yıllık menzilin olduğu anlamına gelmektedir. Yani yedi gök tabakasının hepsi beşer yüz yıllık kalınlığı ve beşer yüz yıllık boşluk meydana olup bunların tamamı yedi bin yıllık meydan olduğu için toplam yekûnu on sekiz bin yıllık menzil demektir. Bu yedi göğün içerisinde yer alan zaman ve mekânın bereketi gereği semaya yakın bulunan zaman bulutlarının letafet bereketi mevcuttur.

Dokuz feleğin maverasında bulunan hicab âlemi ve gölge âlemi, arş-ı a’zâma mesafesi heyet-i sun’iyesi dokuz bin yıllık kalınlığındadır. Zât âleminde, yani nûr âleminde muhafaza edilmesiyle feleklerin içinde Yezdan’ın feyzi olduğu için yedi gökte bulunan

dördüncü felek tabakasında güneş ve yıldız cevherinin hey'et-i masnu'ları siyâhî birer dairedir. Onların tecellî feyzi mümkün olduğu için ayın cevheri kırk günlük menzil olup, hepsi üç yüz altmış altı saat mübarek arsadır. Ve her yıldızın cevheri kırkar saatlik menzil olduğunda bu güneş feleğinden Kâf feleğine gelir ve ortaya çıkan ay cevherine sirayet ederek bu zamân-ı zemâne gölge yapmaktadır. Güneş doğudan doğarak batıya kadar bin yıllık menzil kat eder ve batarak karanlığı cihana doğunca zemin ve zamanın döngüsü meydana gelmektedir. Ancak şu ayaklarımızın altında bulunan zemin eğer kalkmış ve giderilmiş olsaydı gece ve gölge olmayıp her taraf saf ve parlak olmuş olurdu. Lakin güneş batıp da yıldız ile ay ortaya çıkınca, zaman ve güneş yer altının lezzetleri ve zevkleriyle birleşip rehavet ve sıhhatlerine sevgi beslemektedirler. Bunlarda her eşyanın hukuku bulunmaktadır (82a).

Gâmızî Ali Baba insan soyunun meydana gelişini ise bir buğday metaforu ile anlatmıştır. Ona göre; “ol” emrindeki “kün” kelimesinin noktası buğday gibi olup, bu âlemler sarayı onun içinde yer etmiştir. İlk önce, bu nokta yok oldu, der. Ardından altı gün yedi gecede bu âlemler sarayı ve kâinat kıvam bulmuştur. Çeşitli nimet ve garip yaratıklar ve garip azıklar ile Rabb-i Yezdân'ın ihsanına mazhar kılınmıştır. Bu buğdayın ortasında olan elif çizgisi bütün zamanlarda kâmil insan alameti olup bu tanenin yarısı erkeği ve yarısı dişiye oluşturmuştur. O zamandan beri keyvân cevherinin taşıyıcısı ve konuşan cinste bir insan ve hayvan olup bu emirden yüz kırk dört bin sene sonra iki büyük melek Serendib dağında Hz. Adem ve Havva'yı ağızlarında yeryüzüne taşımışlardır. Hz. Adem ve Havva'yı birbirlerine bağlayıp Hak muhabbeti vererek anne rahminin tarlasında kıvam bulmuş ve insanlığın hayatının özü olan sülale meydana gelmiştir (83a).

Resim 1: Felekler (81b)

Gâmîzî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerde* sözünü ettiği pek çok konuyu hey'et/astronomi bilgisiyle beslemiştir. Bunların başında ise dokuz felek ve yedi gök en sık bahsedilenler arasında yer almaktadır. Eski astronomi anlayışına göre felekler, dünyayı çevreleyen iç içe geçmiş dokuz kubbeden meydana gelmektedir ve bu aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilmektedir. Felekler, dünyaya yakınlıklarına göre sıralanmış olup ilk yedi felekte şu yedi gezegen (seb'a-i seyyâre) bulunmaktadır: Birinci felekte ay, ikincide Utârid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde Güneş, beşincide Mirrîh (Merih,

Mars), altıncıda Müşteri (Bercis, Jüpiter), yedincide Zühal (Keyvan); sekizincide ise birer burç hâlinde sabit yıldızlar toplanmıştır ve adına “kürsî” denmiştir. En dışta olan ve ötekilerin hepsini içine alan dokuzuncu feleğe bu durumundan dolayı “felekü’l-eflâk”, yine hepsinden büyük ve kuvvetli olduğu için de “felek-i a‘zam” adı verilmiştir. Buna ayrıca “felek-i atlas, arş-ı a‘lâ, arş-ı a‘zam, arş-ı ilâhî” denildiği gibi “kürsî” diyenler ve “arş” ile “kürsî”yi birbiri yerine kullananlar da bulunmaktadır.⁶⁹ Tasavvufi düşüncede felekler Allah’ın yaratıcı tecellîsi olan akl-ı küll ve nefs-i küllün birleşmesinden meydana gelir. Akl-ı küllden yaratılan arş, yahut felek-i atlasın akıl ve nefsinden sekizinci felek (kürsî), sekizinci feleğin akıl ve nefsinden ise diğer feleklerle semâ-yı dünyâ, anâsır-ı erba’a (toprak, su, hava ve ateş), canlı ve cansız varlıklar yaratılmıştır.⁷⁰

Gâmızî Ali Baba’nın dokuz felek konusundaki görüşleri, onun dili sadeleştirildiğinde şu şekilde aktarılabilir:

“Kalb-i selim⁷¹ hâllerinden sonra bizim tekil cinste bir arş horozumuz⁷² vardır ki yumurtaları yedi felektir. Onların içinde yılda bir kez kendini yok ederek yeniden hayat bulur. İbibikleri, yani başındaki tüyleri kürsînin zirvesidir. Ve gıdası dokuz feleğin zarfı olan gölgeler âlemidir.

Oğlum, okuyarak öğrendiğin ilimlerle bunu anlayamazsın. Ben sana bu tabirleri bulup görmene yardımcı olabilmek için yazdım. Böylece dünya ve ahiret zevkine ulaşabilirsin. Bu dokuz feleğin ötesinde senin bildiğin türde bir nûr olmuş olsaydı, bütün kâinat yarılar ve bozulurdu. Ne var ki, Allah’ın pek çok gizli ve açık yaptığı işler vardır. Ancak bu dokuz feleğin muhafazası için, siyah nûrdan bir ilm-i nihâniyyenin gölge deniziyle birleşmesiyle doksan bin yıllık yol aldı. Âlem-i Zât’tan olan bu dokuz felek, bu gölgenin altındaki yerinde sabit oldu. Ve bu karanlık denizinden dokuz feleğe havass-ı nimet sirayetiyle pek çok faydalı doğum meydana geldi. Birincisi dünya, ikincisi cinler

---

⁶⁹ Kurnaz, 12/306.

⁷⁰ Kurnaz, 12/306.

⁷¹ Eş-Şuara, 26/89.

⁷² Anadolu mutasavvıflarına uyandırdığı tasavvur dolayısıyla horozun farklı bir yeri vardır. Ermişlerin mezarlarında kurban edilen horoz, Cebrâ’îl ya da Selmân-ı Farişî kadar Hz. Peygamber’in arkadaşı, Allah’ın dostu ve göksel “tahtın yakını” olarak kabul edilir (Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geneleksen Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, ed. Levent Yılmaz (Ankara: Dost Kitapevi, 2000), 1/379.).

âlemi, üçüncüsü bitkiler, dördüncüsü hayvanlar, beşincisi madenler, altıncısı insan, yedincisi ise didar-ı irfan olarak tamamlandı. Biz bu felek yumurtalarına zaten yaratılmış varisleriz.” (64a)

Gâmızî Ali Baba bir başka mektubunda ise dokuz feleğin hareketini yine temsillerle anlatmaktadır. Buna göre; güneşin, ayın ve yıldızlarının dönmesi ile yumurta şeklindeki göklerin içinde, yani bulunduğumuz zaman diliminde birleşik dört adet deniz cevheri olan Kâf feleği meydana gelmiştir. Bu dört adet deniz cevherine “perveriş-i zemin ü zaman” denir ve su ile hava olarak ortaya çıkmıştır. Yerin altında olması İlahî yapımdan olduğu için Kâf feleğine zulmet denizi ile bitişiktir. Onun üstünde ise bir siyah taş, havanın merkezi olup bu taşın altında da üç yüz altmış altı başlı ve on iki ağızlı, kırk sekiz gözlü, bin bir adım boyu uzunluğu olan altı bin ejderha vardır.⁷³ Bunun üzerindeki siyah taş ve daha üstünde zaman, yani hava bulunmaktadır. Havanın üzerinde deniz, denizde balık ve balığın üstünde kara yer almaktadır. Bir sarı öküz olarak tasvir edilen Kâf feleği de dört ayağıyla dört unsuru temsil etmesi hasebiyle bu zemin-i zamanı karnının içine yutmuştur (92a).

Gâmızî Ali Baba'nın sıkça zikrettiği dört unsur (anâsır-ı erba'î) terimi klasik felsefede toprak, su, hava ve ateşi ihtiva etmektedir. Bunlar tabîî varlıkların ilkesi kabul edilen dört maddedir. Feleklerin hareketleri ve bunların bir düzene göre birbirleriyle temas etmesi sonucu faal akıldan ilk madde ve ondan da dört unsur meydana gelmiştir. Bu unsurlardan zorunlu olarak farklı oranlarda çeşitli karışımlar gerçekleşmiş ve bunun neticesinde bitki, hayvan, madenler ve insan var olmuştur.⁷⁴

Gâmızî Ali Baba, *Tercümân-nâmelerinde* bütüncül ve sistematik olmamak kaydıyla, kâinatın yapısı ile ilgili bilgiler vermektedir. Örneğin, mektupların birinde güneşin tutulmasından ve yağmurun yağmasından söz etmektedir. Buna göre, güneşin ve ayın tutulması dördüncü gökte meydana gelmektedir. Şems cevherine mahsus olarak

---

⁷³ Ejderha metaforu, eski çağlardan beri toplumların doğayı yorumlarken kullandığı sembollerden biridir. Zaman içerisinde anlamı ve fiziksel özellikleri çeşitlenmiştir. Önceleri dev bir yılın tasvir edilirken daha sonra farklı hayvanların fiziksel özelliklerini alarak melez bir tür olarak betimlenmiştir. Bununla birlikte özelliklerini aldığı hayvanların sembolik anlamlarını da temsil ederek; ulu bir güç, bereketlilik figürüne dönüşmüştür (Aynur Koçak ve Serdar Gürçay, “Alevî–Bektaşî Velâyetnâmelerinde ‘Ejderha’ Motifi”, *Journal of Analytic Divinity* 1 (2017), 39).

⁷⁴ İbrahim Ethem Karataş, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33 (2014) 108.

devreden küçük felekler, bazı mertebelerde burçlardan gölge şeklinde ortaya çıkmaktadır. Günün ve gecenin oluşumu yirmi dört saatte tamamlanmakta ve bir yıla kadar ölçülüp hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada bir dakikanın eksik olmasıyla zemin ve zamanda kirlilik meydana gelecektir. Bir de bulutlar genellikle güneş ve ayın önünü kapattığından yeryüzüne ışığın yayılmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte hava bütün zamanlarda zeminindedir ve bulutlarda oluşan eser yine zemine inmektedir. Bulutlar yeryüzünün bahçıvan ve karakulağı ve sakasıdır. Güneş ve ay daima bulutları hayat suyu için davet etmektedir. Kabiliyeti kadar letafeti bulunmakta ve yağmur olarak aşağılara yağmaktadır. (98a).

Gâmızî Ali Baba, bir başka mektubunda ise, oğlunun doğa olaylarından biri olan havanın yükselmesi ile ilgili muhtemel bir sorusuna yanıt vermiştir. Gâmızî Ali Baba'ya göre havanın yükselmesiyle meydana gelen bulut, yağmuru elde etmektedir. Havanın hareketleri nedeniyle denizlere ağırlık tesir ederek kara ile denizin nem şiddeti ve sıcaklık hararetinden hava rüzgârı arız olmaktadır. Böylece yükseklerde bulut cengi ve göğün dansı ve hava zamanının arbedesi olup bütün denizler ve karada bulunan madenler ve bitkiler ve diğer canlılara neşeyi bahşetmektedir. Gâmızî Ali Baba, eğer havanın yükselmesi gerçekleşmezse bulutların havada az zamanda çeşitli garip mahlûkatın zuhur etmesine sebebiyet vereceğini söylemektedir (89b). Belki bu cevaplar, müderris olmak yolunda ilerleyen oğluna, bir sûfînin bu tarz bilgilere de mâlik olabileceğini kanıtlamak fikrinden de kaynaklanabilir. Elbette ki bu bir ihtimalden fazlası değilse de, baba-oğul ilişkisinde bazı sertleşmeler ve ihtilaf bahsi geçen ihtimali destekler niteliktedir.

Gökyüzündeki çeşitli olaylardan söz etmeye devam eden Gâmızî Ali Baba, bir diğer mektubunda yerin altında meydana gelen madenlerden söz etmektedir. Bu anlatım, Gâmızî Ali Baba'nın üslûbuna sadık kalınarak sadeleştirildiğinde şöyledir:

“Bu madeniyat olmadan evvel bazı cüzlerin bulunması gerekir. Mesela bir insan vücûdunda çiban meydana gelecek olsa o bölgede önce tatlı bir kaşınma oluşur. Ve fiska fiska taneler döker. Sonra ortası kabarıp kızılılık belirir ve onun da içinden katı bir öz/sıvı çıkar. Aşama aşama o fiskalar yok olur ve çibanın başı öz toplayarak beyaz olur. Zamanı geldiğinde kendiliğinden açılır ve özü meydana çıkar. Böylece vücut rahatlar.

İşte bunun gibi madeniyat da birkaç kabarcığın ortaya çıkmasına sebep olan cüzlerin bileşimidir.

İlk olarak civa, kükürt, libd, sed ve tersatın oluşumuyla karınlarında bereket eseri oluşan bir zerre, otuz altı bin senede altın, yarısı olan on sekiz bin senede gümüş, on altı bin senede demir, on iki bin senede kurşun, dokuz bin senede bakır, yedi bin senede kalay, yetmiş iki bin senede kükürt ve kırk sekiz bin senede civa yerin rahminde tamamlanmıştır. Ve sonra olgunluk mertebelerinde de daha yüz bin seneler yerin rahminde bekleseler de artık onların yok olmaları dışında bir tamamlanmaları kalmamıştır. Ancak çeşitli ince cevherlere sahip yedi madenin altına dönüşmesi gerekirken, çeşitli cinslerin ortaya çıkmasının sebebi, yerin rahminde çeşitli yollarla birbirlerine eşlik etmeleri idi. Zira zemindeki türlü bozulmalardan dolayı farklı maden cinsleri ortaya çıktı.

Ancak bu dünyanın dönen seması kürsî merkezinden geçerek yeniden değişimini otuz altı bin senede tamamlar. Ve yer kürede ortaya çıkan cansız varlıklar bereketlenerek düzene girer. Deniz de incinin sedefi zikredilen devriyeye muhtaç olduğu için, sedef meydana gelince inci de yağmurun bereketli bir zerresi ile yaratıcı Yezdan tarafından mükemmel ve pahalı bir mücevhere dönüşür.

Bu madeniyatı tabir ederken eklemek gerekir ki; iki devriye zamanının geçmesiyle yetmiş iki bin sınır verilmiş olsa her bir madene birer katını ekleyerek altın da yetmiş iki bin senede tam ayarına ulaşır. Toprak ve taşlarda saklı olan İlahî kudret gereği nice cansız mücevher ve çiçekler uzun bir süreye mahsus olarak bekletilmektedir. Hâlbuki her eşyanın kadr ü kıymetini insandan başka bilen mahluk bulunmaz. Ve her otuz altı senede bir, bir devriye olur. Fakat şemsî takvimle olduğu açıktır” (45a).

2.2.5 “Kün” Emri

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde “*kün fe-yekün*” ifadesiyle ile karşılaşılmaktadır.⁷⁵ Bu âyet, “Allah bir şeyin olmasını murad ettiğinde ona ‘ol’ der ve o da olur.” manasına gelmektedir. Yaratılışın ilk emri olan “*kün*” (كُن) ifadesi “*kâf*” (ك) ve “*nûn*” (ن)

⁷⁵ Bkz. El-Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/59; en-Nahl, 16 /49; Meryem, 19 /35; el-Yasin, 36/82.

harflerinden oluşur. Tasavvuf edebiyatı dairesinde sıklıkla kullanılan bu ifade “*kâf ü nûn*” olarak da formülize edilir. Bu iki harfin akl-ı küll⁷⁶ ve nefs-i külle⁷⁷ işaret ettiği söylendiği gibi, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yaratılışıyla da ilişkilendirilmektedir. “*Kün*” emri verilmeden önce hiçbir maddî varlık yaratılmamıştır ve Tanrı henüz Kenz-i Mahfî mertebesindedir.⁷⁸

İbnü’l-Arabî “*kün fe-yekün*” âyetini yorumlarken, bu emrin *Zât*, *irade* ve *söz* içerdiğini ifade etmiştir. Ona göre eğer *Zât* ve Hakk’ın bir şeyin tekvinine/yaratılmasına yönelmesi manasına gelen *irade* olmasaydı doğal olarak “*kün*” sözü ortaya çıkamayacaktı. Hâlbuki bu süreç yaşandı ve gerçekte önceden var olmayan şey, tekvin emri verildiğinde kendini var olarak buldu.⁷⁹

Var olan her şeye “*kün*”ün hakikatının nüfuz ettiğini söyleyen İbnü’l-Arabî, “*kün*” emrini oluşturan iki harfin yani, “*kâf ü nûn*”un ayrı ayrı ikişer cevherinin bulunduğunu ifade etmiştir: Ona göre, ‘*kâf*’ cevherinin birisi ‘*kemâl kefi*’, ve diğeryse ‘*küfür kefidir*. Ardından ‘*nûn*’ cevheri ortaya çıkmıştır. Bunlar; belirsizlik *nûn*’u ve belirlilik *nûn*udur. Yaratılmış herkesin “*kün*” kelimesinden payı vardır. İnsanlardan kimi *kemâl kefine* ve belirlilik *nûnuna* tanıklık ederken, kimi de *küfür kefine* ve belirsizlik *nûnuna* tanıklık eder.⁸⁰

“*Kün*”ün harfleri ile ilgili bir yaklaşım Gâmizî Ali Baba’da da görülmektedir. Buna göre; “*kün*” emrinde yer alan “*kâf*” harfi dişi ve yumurta, “*nûn*” harfi ise hem erkek ve hem de dişidir. “*Kâf*”, “*nûn*”a birleşince *rûh sahipleri* meydana gelir ve “*kün*” emriyle *safâdâr* olup Hakk’ın emrine kavuşur. Fakat bu cisimler âleminde yaratma ve oluşturmaya dair olan ilâhî emir, harf ve sestem beri olduğu için, Cenab-ı Hakk’ın emri ses ve sedaya sığmaz (51a).

Tercümân-nâmelerinin birçoğunda “*kün*” emrine değinen Gâmizî Ali Baba, onun

⁷⁶ Akl-ı küll: Allah’ın kudretinden ilk evvel ortaya çıkan akıldır (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 30.

⁷⁷ Nefs-i küll: Bu terim tasavvufta evrensel nefis, âlemin canı, kâinatın ruhu anlamlarına gelir. Bu yaklaşıma göre âlem bir insan gibi kabul edilir ve onun da bir canı olduğuna inanılır (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 275).

⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 281.

⁷⁹ Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûs El-Hikem*, çev. Ersin Balcı (İstanbul: Kopernik Kitap, 2018), 109.

⁸⁰ El-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 345.

yaratılıştaki yerine dair görüşlerini aktarmıştır. Onun ifadesine göre; “*kün*” emrindeki harflerin birleşimi noktasından bir buğday tanesi meydana gelir. Bu tanenin ortasında elif (l) çizgisinin ekilip boy vermesiyle buğdayın iki tarafı birleşir ve yarısı erkek ve yarısı dişi olan insan cinsi meydana gelir (56a). Gâmızî Ali Baba buğday tanesindeki dişiliği Hz. Havva ve erilliği Hz. Adem’le temsil edildiğini ifade eder. Buna göre; ‘kâf’ ile ‘nûn’ harfinin arasındaki bir buğday tanesi kadar nokta, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın vücûdlarının özüdür. İlk önce buğdayın ortasındaki elif çizgisi belirir. Ancak ilk emir olan “*kün*” emriyle ‘kâf’ı, ‘nûn’a vurunca kâinat doğmaya başlar ve nûn’un noktası yok olur. Bu olaydan yüz kırk dört bin sene sonra Hz. Adem, kırk sene sonra da Hz. Havva vücûd bulur. Burada bahsi geçen buğday, Hz. Muhammed-Ali’nin vücûdu ve fahr-i nûrdur. Bununla birlikte “*kün*” kelimesinin oluşumunda görülen nokta, ilm-i asliyyededir. Ve bütün harf ilminden feyz-i kelâmdır. Eğer bu nokta olmasaydı, hâl dili bilinemezdi (51b).

“*Kün*” terimi özellikle tasavvuf ve tekke şiirinde Allah’ın kudretini, kâinatı yoktan yaratmasını, yaratılış anı ve zamanı ile Fâil-i Mutlak olarak tasarrufunu vurgulamak için kullanılmıştır.⁸¹ Gâmızî Ali Baba da, her şeyin Allah’ın bilgisinde olduğunu söyler ve yalnızca kâinatın yaratılmasını irade ederek “*kün*” emrini vermesinden sonraki aşamaları anlatır. Bu emir ile birlikte “*kün*” kelimesinin noktası buğday şeklini almıştır ve bütün âlemlerin sarayı onun içinde yer almıştır. Ancak daha sonra bu nokta yok olur ve altı gün, yedi gecede bu âlemler sarayı ile birlikte kâinat kıvam bulur. Çeşitli nimetler, garip yaratıklar ve garip azıklar ile Rabb-i Yezdân’ın ihsanına mazhar kılınır. Bu buğdayın ortasında olan elif çizgisi ise insân-ı kâmil alâmeti taşır (83a).

Gâmızî Ali Baba “*kün*” emrinde bulunan noktayı başka bir *Tercümân-nâme*’de nûr-ı Sübhaniyye olarak nitelemektedir. O, bu noktanın zuhûru ile dört yüce âlemin; ateş, rüzgâr, su ve toprağın meydana geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca bunların da iki büyük âlemi mevcuttur; biri rûh ve diğeri nefis âlemidir:

“‘Kün’ emr-i celîlesinde bulunan nokta-i nûr-ı Sübhâniyye işbu kâşâne-i kâ’inâtîñ peder ve cevher-i feyz-i mâder eşeri olup, batn-ı noktada sırr olmuş iken, ‘Kün’

⁸¹ İskender Pala, “Kün”, *DİA*(Ankara: TDV, 2002), 26/553.

emr-i Rabbāniyye cihetiyle kuvve-i nokta mahv olarak bi'l-fi'l žuhūrdan neşve-i baħr-ı kudret” (94b).

Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem'in yaratılışı esnasında verilen “kūn”⁸² emrinden yüz kırk dört bin yıl önce başka bir “kūn” emrinin verildiğini ve bu iki emir arasında üç cins rûhanî mahlûkatın varlığından da söz etmektedir. Her cins elli bin sene yaşayıp sonra ömürleri kıyametleriyle son bulmuştur. Hatta bunların üçüncü cinsi hayatıyla dâim olan rûhanilerdir. Onlar anasırdan çok az pay almışlardır, ancak kendi özlerinden haberdar değillerdir. Gâmızî Ali Baba, bu bilginin ise yalnızca insân-ı kâmilin ilmi ile bilinebileceğine dikkat çekmektedir:

“Ĥazret-i ‘Ādem’e degin üç cins nūrānî, ya’nî rûhānî mahlûkat halk olunmuş idi. Her cinsi ellişer biñ sene mu‘ammer olup, ‘ömürleri kıyāmet bulmuşdur. Ĥattā üçüncü cinsi ĥayātıyla dā’im olan rûhāniyāndır. Ve anlar türābdan ve havādan ya’nî cihet-i ‘anāsırdan pek cüz’î ĥiśsedārdır” (86b).

2.2.6. “Hüve” Zikri

Allah'ın ilminden aynına ermek, cehaletten, nisyân ve hicaptan kurtulmak isteyen kul, O'nu açık ya da gizli olarak daima zikreder. Zikrin nûru ile kalbin zulmeti izale edilir. Kul lâ-ta'ayyün âlemine varana kadar pek çok cismanî, rûhanî ve ilmî meselelerle ilgilendiğinden bütün bunlardan ancak zikir ile meşgul olarak kurtulabilir.⁸³

Kur'ân-ı Kerîm'deki pek çok âyette Allah'ı dille hamd etmek, nimetlerini anmak, içten yalvararak ve korkarak alçak sesle sabah akşam daima çokça zikir ve tesbih etmek emredilmektedir.⁸⁴ Ayrıca O'nun zikrinin her şeyden üstün olduğu ve bunun bütün ibadet ve itaatlerden önemli sayıldığı ifade edilir.⁸⁵ Tarîkat ehli ise bu durumu bir kaideye oturtmuştur: Belli kelime ve ibareler, belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde düzenli olarak söylenmelidir ki evrâd tabir olunur Sûflerin münferid zikirleri tekrar ettikleri gibi kimi zaman da sûfî cemaatler bir yerde toplanarak şeyhin ya

⁸² Al-i İmran, 3/59.

⁸³ Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 296.

⁸⁴ El-Araf, 7/205; el-Ahzab, 33/41-42.

⁸⁵ El-Ankebût, 29/45; Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2013), 44/409.

da halifesinin gözetiminde belli bir hareket düzeni içerisinde zikir sözcüklerini icra ederler.⁸⁶ Bu zikirler arasında La ilâhe illallâh, Allâh ve Hû/Hüve gibi isimler bulunur. Gâmızî Ali Baba da bu zikirlerden olan Hû/Hüve zikrini bir mektubunda tek bir başlık olarak ele almıştır. Bu sözcük Arapçada üçüncü tekil şahıs zamiri olan “O” anlamına gelir. Ancak mutasavvıflar Allah’ın mutlak gayb olan hüviyeti anlamında kullanırlar. Ayrıca Bektaşî gülbank ve tercemanlarının sonunda da “Hû” çekilmektedir.⁸⁷

Bir Bektaşî olan Gâmızî Ali Baba da oğlunun bu isme dair, bir sorusu üzerine Allah’a nispetle zikredilen “Hüve” ismini detaylıca açıklar. Gâmızî, mektubun başında oğluna bu sorusunun bir olgunluk derecesi olduğunu söylemektedir. Bu durumdan mutluluk duyduğunu ifade eden Gâmızî Ali Baba, “Hüve” ismini şekilsel olarak ele almaktadır. Ona göre, “Hüve” (هو) isminin “he” (ه)’sının üç köşesi bulunur ve Hz. Adem’in kalbinin görünümüne sahiptir. Bu harf, kalp ile münasebeti dolayısıyla Beytullah ile de benzerlik taşır. Bu “he” (ه) şeklindeki yüreğin ortasına kudret eli ile peygamberin boyu posu çizilidir. Ortası çizgili olan “he” (هـ) harfi meydana geldiği vakit ondaki iki gözün biri nûr âlemi, diğeri sûretler âlemi olur. Bu iki göz Peygamber Efendimiz’in sağ ve sol yönleridir. Sağı nübüvvet ve solu velâyet olup bir vücûd hanesidir. “He” (هـ) harfinin çizilmesiyle mübarek pak cismi meydana gelir. Ümmetinden ‘*Elest Bezmi*’nde⁸⁸ Hakk’a intisap edenler “vav” (و) harfine birleşip Zâtına “Hüve” (هو) ile boyun eğler. Sûretler âleminde Hakikat-i Muhammedî nûruyla boğulurlar. Ehl-i tarik olanlar yalnızca bu “Hüve” (هو) ile isimlendirilirler.

“He” (هـ) harfinin ortasındaki çizgi yokken cennette Allah’ın emriyle Cebrâ’îl, Hz. Adem’i Medine ve Mekke arasındaki ilâhî bir toprağa bırakır ve “şatane” kökünden türeyen şeytan, Allah’ın emriyle bu toprağa girip oranın azâmetinden mest olur. O mübarek mecliste Peygamberimiz Hz. *Muhammed-Ali*’nin rûhu ve Allah’ın ışıktan bir kılıcı bulunur. Bu toprak hane, Hz. Adem’i ağzına kadar örtmüş iken Hz. *Muhammed-Ali*’nin ışık kılıcı, Allah aşkıyla şeytanın başından aşağı bir çizgi çeker. “He” (هـ)

⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 393.

⁸⁷ Uludağ, 172.

⁸⁸ Elest Bezmi: Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman ruhlara: “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” diye sormuş ve ruhlara: “Kâlû: Belâ (Evet, dediler)” (Araf, 7/171-172). O vakit ikrar vermiş olan insan, dünya hayatına geldiğinde o söze sadık kalmalıdır. Bu sözün alındığı meclisten “elest bezmi” olarak bahsedilir. Tasavvufta ve İslam edebiyatında en eski meclis olarak değişik biçimlerde kullanılmıştır (Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 72).

harfinin içinde şeytanın vücûdu mahvolurken iki gözü de çıkıp gider. “He” (هـ) harfinin ortasındaki çizgi ise o zamandan kalır.

Bu “he” (هـ) resminde çizgi yokken o, Hz. Havva’nın cennetteki Zât tecellîsinin aynasıdır. Sonra sûretler âleminde miras yoluyla Hz. Süleyman’a kadar ulaşır. Hz. Süleyman’ın saltanat mucizesi ve adaletle hükmetme özellikleri de onunladır. Daha sonra ise “Hüve” (هو) ismi ile sonsuz mânevî zevk ve safa Peygamberin gölgesinde sûfleri de içine alarak devam eder. Sûfler onun tatsız ve illetli taraflarını ayınlerinde “Hüve” (هو) çeken şeyhler ve dervişlere bırakırken hoş kokusunu zihinlerinde tutup burunlarını tıklarlar ki bu koku aşğın dimağında cennete dönüşür:

“Biz daği sâye-i peygamberide saltanatımız zevk u şafâ-yı câvidân-ı ma’neviyye ile şurada beş on günümüz refâh ve kanâ’atde olarak, ba’dehü zevk-ı dîdâr-ı câvidân olalım ve bu hüve (هو) isminiñ her ne kadar zevk u şafâ tarafları var ise cümlesini bizim zümre aldı. Dâdsız ve ‘illetli taraflarını zâhir-i âyininde hüve (هو) çeken meşâyih ve dervîşâna bıraktık” (67b).

2.2.7. Makâmlar

İkamet edilen yer, durak anlamına gelen makâm kelimesi tasavvufta kulun yaptığı faaliyetlerle ulaştığı, sıkıntılara katlanarak azimle vardığı merhaledir.⁸⁹ Tasavvuftaki makâm kavramı, 9. yüzyıldan itibaren mücâhede ve sülûk kavramına bağlı olarak doğmuştur. Günah ve kötülüklerden mücâhede ile uzaklaşan sâlikin bu süreçte yaşadığı anlık duygusal değişimlere hâl, hâlin kalıcı oluşuna ise makâm denir. Hâl ile makâm ayrımı kesin değildir ve makâm hakkında sûfi müellifler 7, 9, 10, 40, 100 ve 1001 gibi çeşitli rakamlar vermiştir.⁹⁰ Örneğin Kelâbâzî tevbe, zühd, sabır, fakr, tevâzu, havf, takvâ, ihlâs, şükür, tevekkül, rıza, yakîn, zikir, üns, kurb, ittisâl ve mahabbet olmak üzere on yedi makâmdan söz etmektedir.⁹¹ Bektaşîlik’te ise bu makâmlar kırk olarak ifade edilmektedir. Bu kırk makâmı ilk olarak zikreden mutasavvıf Ahmet Yesevî’dir.⁹² Daha sonra Hacı Bektaş-ı Velî’nin *Makâlât* adlı eserinde de bu kırk makâm ayrıntılı

⁸⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 234.

⁹⁰ Uludağ, “Makâm”, *DİA*(Ankara: TDV, 2003), 27/409.

⁹¹ Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta’arruf*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019), 153.

⁹² Bkz. Kemal Eraslan, *Yesevî’nin Fakr-Nâmesi*, (Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016).

olarak izah edilmektedir. Eserde “şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkat” isimli dört kapıdan ve bu kapıların her birinde kat edilecek onar makâm bulunduğundan söz edilmektedir.⁹³

Bir makâmdan ayrılmak onu terk etmek şeklinde vukû bulmamaktadır. Bu durum, içinde bulunduğu makâm ile birlikte bir diğer makâmı kazanarak ona intikal etmek şeklinde gerçekleşmektedir.⁹⁴ Gâmızî Ali Baba’ya göre ise insanî özelliklere sahip kimseler, usûlüne uygun olarak tedbir ile makâmların derecesine yaklaşır ve soruşturmaya gerek kalmadan bu makâm onlara açıkça görünür. O, bu yol için bir mürşid-i kâmilî gerekli gördüğünü ifade etmektedir ki bu görüş, tasavvuf erbabının genel kanaatiyle tam bir uyum içinde olduğunu belgeler (68b).

Gâmızî Ali Baba makâmların ilki olarak “Kâf Makâmı”na işaret etmektedir. Kâf ve Ankâ sembolleri mutasavvıfların manevî yolculuklarını anlatmak için kullandığı terimlerdir. Kâf, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan efsânevî bir dağdır. Tasavvufta mürşid-i kâmil’in vücûdu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak Ankâ ile birlikte kullanılmaktadır.⁹⁵ Ankâ ise halk arasında ismi olup cismi olmayan efsânevî bir kuştur. Kuşların hükümdarı olarak da bilinmektedir. Mutasavvıflar bu terimi yalnızca zihinde sûret bulan heyûlâ olarak tarif etmektedirler.⁹⁶ Kâf ve Ankâ sembolleri ilk sûfîlerde görülmezken 11. ve 12.yy.’dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Sûfîler, Ankâ’ya ulaşmak için çıkılan yolculuğu ve yaşanan sıkıntıları, seyr ü sülûk aşamalarını anlatan simgeler olarak kullanmıştır. Bu simgelerin kullanıldığı anlatıların temel yapısı; nefsi olgunluğa erme çabasındaki sûfîlerin, yani kafes zindanındaki kuşların kurtularak yücelere kanat çırpmaları üzerine kurulmuştur. Kuşların çöllerden, denizlerden ve dağlardan geçerek hükümdarları olan Ankâ’ya ulaşmaları gibi sûfîlerin de mânevî makâmlarını yükselterek rûhlarının asıl yurtlarına ve Hakk’a ulaşma çabaları anlatılmaktadır.⁹⁷

⁹³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 27.

⁹⁴ el-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, 351.

⁹⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 248.

⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 42.

⁹⁷ Nimet Yıldırım, “Ahmed-İ Gazalî, Kuşlar Risalesi”, *Doğu Esintileri* 9 (2018): 91.

Gâmızî Ali Baba'ya göre ehlullâhın birinci makâmı olan Kâf, aynı zamanda Ankâ'nın makâmıdır. Daha sonra ehlullâh onu bırakarak peygamberler makâmına ulaşır ve usûlünce davrandıktan sonra Cebrâ'il'in makâmına velâyet tûğunu⁹⁸ dikerler (69a). Başka bir *Tercümân-nâme*'de bu tûğu nübüvvet tûğu olarak isimlendiren Gâmızî Ali Baba, bunun on sekiz dallı kabzasının bulunduğunu söylemektedir. Ondan salât sırlarını taşıyanlara, şehâdet eden gazilere ve nebevî ilmin vârisleri olan kimselere mertebelerine göre birden yediye kadar tûğlar verilir. Birinci tûğun sahibi makâm-ı Kâf'tır. Yedinci tûğun mertebesindekiler ise ilham yoluyla peygamberî rütbelere nail olurlar (43b). Gâmızî Ali Baba, Kâf makâmında erenlerin Anka ile karşılaşmalarını ve oradaki durumlarını şöyle anlatmıştır:

“Hemân bu râddeler erenleriñ birinci maqâm ve mertebesidir. Ve her maqâmda birer ‘Ankâ-yı Zâtîleri olup, cihet-i kelâmdan berî olarak ahvâl-i gariibe ile tekellüm iderler. Ve hitâm-ı merâtiblerinde kendüleri mahz-ı ‘Ankâ-yı Zâtî olup bu murğun ismini kendilerine tesmiye-i mahsûs itmişlerdir” (46a).

Gâmızî Ali Baba, esasında Ankâ-yı Zât'ın Hz. Muhammed olduğunu söylemektedir. Ona göre, Hz. Muhammed, ilk olarak cihet-i Ankâ delâletiyle ilk makâmda veda ile dokuzuncu makâmın ötesine yükselerek misafir olur. O nebîlerin sonuncusu olarak Allah ile orada sessiz, sedasız konuşmuş ve ilm-i Zât'ın kendisi hâline gelmiştir. Orada dokuz adet büyük havuz vardır ve bahr-ı Zât'tan ancak bir feyz zerresi kadardır. Bu havuzların feyz zerresinden, dokuz büyük havuz daha doğar ki bunların ismine “Velâyet Deryâsi” denir. Peygamberler ve ehlullâh birbirinden içip, lezzet ve şevke doyarlar. Her bir havuzun derinliği ise kırk bin yıllık yol olup, deniz ehli olan zâtlar içine girdiğinde ayakları denizin dip zeminine ulaşır. Fakat buna rağmen su, yalnızca boğazlarına kadar ulaşabilir. Bu derya havuzlarından feyz zerrelere bulurlar. Nübüvvet ve velâyet, bahr-ı Zât-ı Yezdân makâmının mahallidir. Buraya cihet-i ‘anâsır ile gelmek mümkün değildir. Tek ve kolay yol, Zât ile zâatlanmak, O'nunla bir olmaktan ibarettir(47a).

⁹⁸ Tuğ dikmek, Türk tarihinde hükümlerlik ve bağımsızlık anlamları taşıyan askerî, siyasî bir güç ve yetki işaretidir. Tasavvufta ise Rabbin tanınmasına vesile olan ve insanları “marifetullah” a ulaştıran bir unsur olarak kabul edilmektedir. Seyr ü sülûk halindeki mürid, ahlâkî bakımdan güzel sıfatlar kazanarak sabit makâmlara eriştiğinde bu simgesel anlamı güçlü olan eşya ile ödüllendirilmektedir (Güldane Gündüzöz, “Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem Ve Tuğ”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 85 (2018): 167.

Peygamberler, peygamber olma yönünden eşit olsalar da her birinin kendine ait makâmları bulunmaktadır. Hucvîrî'ye göre Hz. Adem'in makâmı tevbe, Hz. Nuh'un makâmı zühd, Hz. İbrahim'in makâmı teslimiyet, Hz. Mûsâ'nın makâmı inâbe, Hz. Davud'un makâmı hüzn, Hz. İsa'nın makâmı recâ, Hz. Yahyâ'nın makâmı havf ve Hz. Muhammed'in makâmı zikirdir.⁹⁹

Tıpkı peygamberler gibi meleklerin de makâmları bulunmaktadır. Nitekim bir âyette meleklerin “Bizden hiçbir fert yoktur ki onun malum ve muayyen bir makâmı olmasın.”¹⁰⁰ dediği aktarılmıştır. Sayılarını, türlerini ve makâmlarını bilmediğimiz melekler, kul için teslimiyetin sembolüdür. Ancak İslam düşünürleri bu melekler arasında dördünü büyük melek olarak sayarlar. Bunlar; peygamberlere vahiy getiren Cebrâ'îl, rızık ve rahmet meleği olan Mikâ'îl, eceli gelenlerin rûhunu kabzedenden Azrâ'îl ve kıyametin kopup ahiret hayatını başlayacağını haber verecek olan İsrâfîl'dir.¹⁰¹ Gâmızî Ali Baba ise Allah'ın cennet toprağından bir top yapıp Zât tecellisinde kıvam bulunca, ilâhî nûrdan yarattığını söylediği bu dört meleğin makâmlarını şöyle ifade etmiştir: “*Akl-ı kül maqâm-ı Cebrâ'îl, nârî; fikr-i lâhût, maqâm-ı 'Azrâ'îl, bâdî; firâset hâline maqâm-ı Mîkâ'îl, âbî; 'irfân-ı Zâtîyye, maqâm-ı İsrâfîl, hâkî*” (50b).

Velâyet makâmından da söz eden Gâmızî Ali Baba, hatem-i velâyette övülmüş dokuz merteye olduğunu söylemektedir. Ona göre, onun ilk makâmına bile ayak basmakla irfan hüccetine, mârifet mührü vurulur. Sonra mânevî icazet ile kudret eli çizgisi çekilerek dervişlik ünvanına sahip olunur ve ilâhî mahublar zümresine girilir (63b). Gâmızî Ali Baba, erenlerin seyr ü sülûkundan bahsederken çocukluktan buluğa geçiş makâmlarını da tasvir etmiştir. Ona göre; sırat ilk geçildiğinde kaç yaşında olunursa olunsun burada çocuk olunur ve bu sabâvet (çocukluk) makâmıdır. İçeriye doğru ilerledikçe yaş geride bırakılır ve olgunluk artar. Vücûd nûr ile dolup, bekâ bulur. Bu akl-ı küll makâmıdır ve mânevî kemâl buluğuna erişir. O kimse cennet ehlinin arasına katılır ve dünyada bile olsa artık cennet onun vücûdundadır (42b).

⁹⁹ Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Hakikat Bilgisi; Keşfu'l-Mahcûb*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 430.

¹⁰⁰ Es-Saffat, 37/164.

¹⁰¹ Mehmet Sait Özervarlı, “Melek”, *DİA*(Ankara: TDV, 2004), 29/40.

2.2.8. Peygamberler

1. Adem (as)

Semavî dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamber olan Hz. Adem hakkında Kur'ân-ı Kerim'de çok sayıda âyet bulunmaktadır. Onun yaratılışı Kur'ân-ı Kerim'e göre diğer insanların yaratılışından farklıdır. “Allah nezdinde -yaratılış bakımından- Îsâ'nın durumu Âdem'e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona 'ol!' dedi ve oluverdi”¹⁰² âyeti bu farklılığa işaret etmektedir, Hz. Adem'in “kün/ol” emri ile yaratılışını Gâmızî Ali Baba, Arapça “کن” yazım şekli ile ilişkilendirerek aktarmıştır. Ona göre ilk emir olan “kün” emriyle ‘kâf’ (ك) ‘nûn’ (ن) a vurunca kâinat doğmaya başlamıştır. Bu olaydan yüz kırk dört bin sene sonra Hz. Adem vücûda gelmiş ve kırk sene sonra da Hz. Havva vücûd bulupbirbirleriyle evlenmişlerdir (52a). Gâmızî Ali Baba başka bir izahatında ise “kün” emrinden bir buğday noktasının meydana geldiğini ve onda insan sırrının gizli olduğunu ifade etmektedir:

“Bu emr-i celîleden nokta-i buğday olup, sırr-ı âdem onda gizli idi. Bu hengâmeden yüz kırk dört bin senenin zamânı mürûr itdik de ba'dehû nokta olan buğdaydan iki cins âdem ya'Öñî Âdem -'aleyhi's-selâm- ile Hâvvâ -radîya'llâhu te'âlâ 'anhâ- anamız žuhûr itdi. Ve buğday noktasında olan hatt-ı elif, sır oldu. Ve batn-ı Âdem'e kalb olundu. Ve'l-hâsıl rahm-i zemînden tevellüd ve hâsıl olan nebâtâtдан buğdaya naql u 'alâmet kılındı. Vâkı'a bu buğdayda olan elif hattı cemi '-i zamânda insân-ı kâmilîñ 'alâmet ve his'seleridir. Buğdayıñ nân u ni'metiñ herkes yir; velâkin hâkîkate mażhar düşemez” (54a).

Hz. Âdem'in yaratıldığı madde, Kur'ân-ı Kerîm'deki çeşitli âyetlerde değişik terimlerle ifade edilmektedir. Bunlar: Toprak (türâb), su (mâ'), çamur (tîn), akışkan veya süzme çamur (sülâletün min tîn), yapışkan çamur (tînin lâzib), kurumuş çamur (salsâl)dur.¹⁰³ Gâmızî Ali Baba'ya göre ise, önce Cebrâ'il-i Kâinat, Mekke ile Medine arasındaki zaman toprağını, yani bir kabza enfûsî ve bir kabza âfâkî toprak alıp, Cibrîl-i Zât'a teslim eder. Bu iki kabza toprak, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna bırakıldığında Cibrîl-i Zât vasıtasıyla bir kabza da cennet toprağı ilave edilir. Bu üç toprak bin bir parçaya

¹⁰² Ali İmran, 3/59.

¹⁰³ Süleyman Hayri Bolay, “Adem”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1988), 1/358.

ayrılarak kudret yapıcı nazarla özel bir süre ve nûr tahsis edilerek Hz. Adem ve Hz. Havva meydana gelir (50b).

Gâmızî Ali Baba, mücerred olarak ahsen sûrette topraktan yaratılan Hz. Adem'e daha sonra rûhun üflendiğini ve varlık ülkesine kavuştuğunu şu sözlerle anlatır:

“Hâzret-i Âdem - ‘aleyhi’s-selâm- halk olunduğı ahsen-i sûret-i mücerred, mażhar-ı tîñ-i vücūd degil idi. Ancak “ve nefahtü fî-hi min rûhî”¹⁰⁴ emr-i celîle-i Hudâ’ı taħammül ve tecessüm itmege mûcib-i mahż-ı kerîm için olup hemân-dem ülke-yi vücūdı kendi öz zâtına ahsen-i sûret ile âyîne-i dîdâr-nümâ farz idüp, “veleķad kerremnâ benî âdem”¹⁰⁵ âyet-i celile-i kerimesiyle mûkerrem ve mutalsam bir binâ-yı ‘âzîm bünyâd idüp derûnunuñ hâne-i ğalbi ‘ilm-i Zâtıyla tekrim ve ‘arş-ı a’zam ve tarz-ı muhkem-bend-i âyât itdi” (46b).

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Havvâ’nın yaratılışından bahsedilmezken, Hz. Adem’in topraktan yaratıldığı belirtilip; “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinizden sakının!”¹⁰⁶ ifadesine yer verilmiştir. Ancak Gâmızî Ali Baba, Hz. Havva’nın var oluşunu ilginç bir şekilde aktarmaktadır. Ona göre, Cebrâ’îl yanılarak bir buğday tanesi yemiş ve bunun üzerine önce Hz. Adem, bundan kırk yıl sonra da Hz. Havva meydana gelmiştir (50b). Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cenneten çıkarılma olayına değinilmesine rağmen, Gâmızî Ali Baba’nın farklı bir anlatıyı zikretmesi dikkat çekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de şeytanın “sonsuzluk ağacı ve tükenmez mülk” vaadi ile ikisini de kandırdığı ve bu sebeple cennetten kovuldukları bildirilmektedir.¹⁰⁷ Ne var ki, Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cenneten çıkarılmalarına sebep olan hadiseyi anlatırken, Hz. Havva’nın yılanın baştan çıkarmasına kandığını ve Hz. Adem’i cennette yasaklanan meyveyi yemeğe teşvik ettiğini, bu sebeple de yeryüzüne memur kılındıklarını aktarmaktadır (49b).

Gâmızî Ali Baba, Hz. Adem ile Hz. Havva’nın birlikteliklerini ifade ederken, Hz. Adem’in yüz yirmiden fazla kız ve erkek çocuğunun olduğunu, buna rağmen Hz. Havva

¹⁰⁴ El-Hicr, 15/29.

¹⁰⁵ Eş- Şura, 7/70.

¹⁰⁶ En- Nisa, 4/1.

¹⁰⁷ Tâhâ, 20/115-121.

anamız ile birlikteliklerinde dokuz mertebede, bîkr-i baliğ olduğunu ifade etmektedir. Gâmezî Ali Baba, Hz. Adem'in bir de "Duhter-i Hatâyi" olarak bilinen bakire cariyelerinin bulunduğunu ve her birlikteliklerinde bekaretin geride kalıp olgunluğa ulaştığını eklemektedir:

"Ĥazret-i Ādem 'aleyhi's-selām yüz yigirmiden mütecāviz zükür u inās evlādı olduđu müselleme ise de Ĥazret-i Ĥavvā anamız ile cem'iyetlerinde tođuz mertebede bîkri bālīga olur idi. Ĥattā herkesiñ ma'lūm u meşhūdı "duhter-i Ĥatāyi" -nām cāriyeleriniñ her cem'iyetlerinde bîkri bālīga olduđu vücūdıñ cihet-i 'ārızı rahm-i buhār ġalib olup, rahmiñ qābil-i Ĥisset ve kuvveti cihetle vuđū' bulur" (49b).

2. Nuh (as)

Hz. Nūh, yaşadığı toplumu putperestlikten uzaklaştırıp tevhid inancına döndürmek için gönderilmiş bir peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kendisine vahyettiği, 950 yıl boyunca kavminin arasında kaldığı ve kavmini Allah'a kulluğa davet ettiği anlatılmaktadır. Ancak kavmi azgınlık yaparak Allah'tan başkasına ibadet etmiş ve Hz. Nuh'tan gelen haberleri alayla karşılamıştır. Yalancılıkla itham ettikleri Hz. Nuh'a inanmadıkları gibi, ona inanan alt tabakadan kimseleri yanından uzaklaştırması için uyarıda bulunmuşlardır.¹⁰⁸ Hz. Nuh, halkının azgınlık ve putperestliği sürdürmesi üzerine Allah'tan onları cezalandırmasını dilemiş ve Allah da duasını kabul ederek bir tufan yollayacağını haber vermiştir. Ancak inananların kurtuluşunu müjdeleyip, bunun için bir gemi yapmasını emretmiştir. Hz. Nuh bu gemiye inananlarla birlikte her hayvan türünden birer çift almıştır ve beraberindeki inananlar kurtulurken, ona inanmayan oğlu ve eşi boğularak helak olmuştur.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ En-Nisâ, 4/163; el-Ankebût, 29/14; Nūh, 71/1; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25-26; eş-Şuarâ, 26/106-110; ez-Zâriyât, 51/46; el-Necm, 53/52; eş-Şuarâ, 26/116; el-A'râf, 7/59-63; Hûd, 11/27; el-Kamer, 54/9; Hûd, 11/32.

¹⁰⁹ Eş-Şuarâ, 26/118-119; Nūh, 71/1-28; Hûd, 11/36-47; el-Mü'minûn, 23/26-29; el-Furkan, 25/37; el-Kamer, 54/10-17.

Hz. Nuh'un tufan başlamadan önceki serüvenine mektuplarında yer veren Gâmızî Ali Baba, tufanın Cembrâ'îl'in üflediği bir ocaktan çıktığını ve kendisinin de o esnada orada mânevî seyirde olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla tufan olayını aktarırken bizzat şahit olmuş gibi anlatmaktadır. Buna göre; Hz. Nuh'un kavmi helak edileceği zaman apaçık bir mucize ile denizler kabarmadan evvel Hz. Nuh bir gemi hazırlamıştı. Ailesinden iki kişi ve iki oğlu ile birlikte beş kişiden ibarettiler. Gemi su ile birlikte havalanıp, Cudi Dağı'na oturdu. Tufanın bir ocaktan çıktığı açıktır. Cembrâ'îl o ocağı Allah'ın emriyle üfleyerek coşturdu. Gemide türlü yiyecek ve hayvanlar vardı. O gemi kırk günün sonunda durup, bir limana demir attıktan sonra tekrar yeni nesiller ortaya çıktı ve Hz. Nuh da kavminin helakiyle huzura kavuştu (69a).

Gâmızî Ali Baba, mektuplarında Hz. Nuh'tan bahsettiği anlatımların çoğunda meseleleri tufan olayı ile ilişkilendirmiştir. Bu tarihsel olayı, diğer birçok anlatımında yaptığı gibi kendi mânevî durumunu ifade etmek için kullanmaktadır. Örneğin annesine yazdığı bir mektubunda, anne rahmini Nuh'un gemisine benzetmektedir ve kendisinin de bir fırtına sırasında bu gemiye konuk olan bir gemi/kayık olarak farz etmektedir:

“Cân-ı hâyâtım Molla Kadın bu fakîr bir zamân ile kân-ı hikmet ve ser-mâye-i sırr-ı 'izzet pederle ve hânğâh-ı rahm-ı mâderlerinde keşti-i Nüh nihân olup, zevrâk-ı rûha mihmân ve şahrâ-yı cihetde nefha-i sûri-devrân ve cüş-i ebhâr-ı mevâhî nefsimde seyr u seyrân iderek sefer-i furtunamız sâhil-i vâz'-ı merâm oldukça emvâc-ı bahr-ı rahmiñ beni nefsim felegine ilķā vü irkâb idüp, rûhum cenâhlarıyla ğavvâs-ı bahrî olup geldim” (82b).

Gâmızî Ali Baba mektubun devamında ise anne rahminde kıvam bulduktan sonra oradan ayrıldığını ve zamanın Nuh'u ve yiğit oğlu olarak geri döndüğünü ifade etmektedir.

3. Süleyman (as)

Hz. Süleyman'dan İslami kaynaklarda hükümdar bir peygamber olarak bahsedilmektedir. Hz. Davud'un oğlu ve mirasçısıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın onu överken üstün kılındığı, şükreden, sâlih, hakîm, anlayışlı bir kul olduğu bildirilmiştir. Ayrıca keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme

kavuşturma yeteneğinden söz edilmiştir. Allah, Hz. Süleyman'ın emrine rüzgarı vermiş ve ona başta kuş dili olmak üzere başka hayvanların dillerini de öğretmiştir. Ayrıca insanlardan, kuşlardan ve cinlerden oluşan orduları da emrine vermiştir. Bu ordular aracılığıyla görkemli bir servete sahip olup bu nimetler için Allah'a daima şükretmiştir.

110

Saltanatın sembolü olarak kabul edilen Hz. Süleyman edebî ve tasavvufî hikayelerde bu yönüyle kendisinden söz ettirmiştir. Gamizi Ali Baba da, anlattığı bir meselede Zât tecellîsinin miras yoluyla Hz. Süleyman'a kadar ulaştığından ve onun bu saltanat mucizesine adaletle hükmetmeyi başardığını ifade etmiştir:

“Ba‘dehū ‘ālem-i şuverde irşen hatta Hâzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām’a degdi ve kendüsünüñ yerinde bulunduğı hâlde mu‘cize-i devr-i saltanatı ve küll-i zj-rūha kemāl-i hūkm ve ‘adāleti anıñ ile idi. Ve anlariñ bu yüzden mu‘cize-i bāhire ile devr-i ahkām idi” (67b).

Hz. Süleyman'ın saltanatına yapılan bir diğer telmih unsuru ise onun tahtıdır. Tevrat'ta onun tahtının ihtişamından söz edilirken, fildişinden büyük bir tah yaptırıp saf altınla kaplattırdığı, altı basamağı ve her basamakta iki altın aslan heykeli bulunduğu ayrıca, tahtın arka kısmında yuvarlak bir başlığın olduğu tasviri yapılmaktadır.¹¹¹ Gamizi Ali Baba da yüzleri Cemalullah'a dönük olan kimselerin gönül tahtında zamanın Süleyman'ı olduğunu söylemektedir: *“Ol zāt-ı kadīm gönül tahtında Süleymān-ı zamān olup dilediği insānı hāyvān-ı nātık ve gedā-yı kemter ü erzel ider” (46b).*

Yine Yahudi kaynaklarına göre Hz. Süleyman'ın sihir ilmine de sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunun halk anlatılarındaki karşılığı ise hazinelerini tılsım ile koruduğu şeklindedir.¹¹² Gamizi Ali Baba da defineciliğe merak salan ve Hz. Süleyman'ın tılsımlı dinarını arayan oğluna, aradığı şeyi bulmanın mümkün olmadığını anlatmaktadır. Ona göre; Hz. Süleyman'ın gömdüğü tılsımlı dinarın herkesin bildiği ilim ve virdler ile elde edilmesinin imkânsız olduğu ehline mâlumdur. Hz. Süleyman'ın ilmi ve nüshası kelime-i vâhidedir. Bu ilim bütün insanlara kudret eli ile yazılmıştır. İnsan şekline sahip

¹¹⁰ El-Enbiyâ, 21/78-79; en-Neml, 27/15-16, 19-20, 27, 34, 40; es-Sâd, 38/30.

¹¹¹ *Tevrat* (Ankara: Andaç Yayınları, 2015), Krallar I/18-20.

¹¹² Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2010), 38/57.

her millet bu definelere ilminde hissedardır. Ama kalbin kemâl-i isti'dad ve ferasetiyle ve mânevî gözlerin nûruyla ortaya çıkar. Bu tılsım bağı Âdemî mânâ ve didâr-ı Zât gözüne bağlıdır. Ve Buhara'da bulunan bir mağaranın içerisine Hz. Süleyman hayatta iken çeşitli tılsımlar konulmuş ve Ebu Ali Sînâ¹¹³ ve değerli biradeleri Ebu'l-Hâris'in zamanına kadar zikredilen mağara her yıl bir defa açılıp, üç saat kadar durup yine kudretten kapanırmış diye rivâyet edilmiştir. Bu mağaranın kapağı yoktur. Ancak mağaranın boyutu bir parça kayadan ibarettir. Mağaranın mimarı yapıya kütük koyunca bir tarafında boşluk kalmış ve o tarafı bir parmak kadar yarıp, çatlaştırmıştır. Orada bir delik oluşunca bu büyük mağara yılda bir defa açılmış ve içinde tuhaf tılsımlar ortaya çıkmıştır. Bu mağara bütün tılsımların kütüphanesi hâline gelmiştir. Burada "kalp" adı verilen bir kandil vardır. Bu ise Allah'ın evi olup, Zâtı burada boşluk bulundurmadiğinden kendisi hâl Zâtıyla gönülden gayet uzak ve göze gayet yakındır. Sonuçta insanın vücûdunun ne dışında ve ne de içinde olup, yakınlığı ve uzaklığı birdir. Ama gözün nûruna mevkuf bir keyfiyettir. Tılsımların asıl bağı budur. Her yerin hakikat defineleri bu tılsımın bağına bağlıdır (47b).

4. Hızır (as) ve İlyas (as)

Hızır, halk inanışında âb-ı hayat suyunu içip ölümsüzlüğe kavuşmuş kişi olarak bilinmektedir. Onun bir peygamber ya da velî kul olduğu yönünde inanışlar bulunmaktadır.¹¹⁴ Hızır ismi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir, ancak anlatılan bir kıssada kendisine ledün ilmi verilen bilge bir kulun Hz. Mûsâ ile bir serüveninden bahsedilmektedir. Onun kimliği hakkında ise farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimine göre melek, kimine göre peygamber ve kimine göre ise peygamberlerin arasında yer alan yegâne velî kuldür.¹¹⁵

Hz. İlyas ise İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İlyas'tan üç kez söz edilmektedir.¹¹⁶ Hz. İlyas, Bâl adında bir puta tapan kavmiyle

---

¹¹³ Ebu Ali Sînâ, İslam dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olan, bilim ve felsefe alanında büyük eserler vermiş bir filozoftur. H. 370/M. 980-981 yılında Buhâra'da dünyaya gelmiştir (Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ" *DİA*(İstanbul: TDV, 1999), 20/319).

¹¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 204.

¹¹⁵ Selahattin Döğüş, "Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hidrellez Geleneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 74 (2015): 78.

¹¹⁶El- En'am, 6/85; es-Saffat, 37/123-132.

mücadele etmiş, ancak kavmi ona yüz çevirmiştir. Allah da onların üzerinden bereketi kaldırmış ve kıtlık ile karşı karşıya bırakmıştır.¹¹⁷ İslamî kaynaklarda Hızır ile İlyâs'ın aynı kişi olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen; bazı rivâyetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülür. Fakat temel İslamî kaynaklarda Hızır ve İlyas iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilmektedir.¹¹⁸

Halk inancında yaygın olan bir görüşe göre Hızır, âb-ı hayat suyunu içerek ölümsüzlüğü elde etmiştir. Efsanevî bir şahsiyet olan İskender de âb-ı hayat iksirinin peşine düşenlerdendir ve efsaneye göre âlimlerden bu suyun bilgisini alıp onu aramak için ordusuyla yollara düşmüştür.¹¹⁹ Gâmızî Ali Baba da oğluna velâyet tâcı ve nübüvvet fahrinden söz ederken bu halk anlatılarından hareket etmiştir. O, Hızır ve İlyas'ın yollarını âb-ı hayat suyunu ararken İskender ile kesiştirmiştir:

“İskender-i Zü'l-ğarneyn âb-ı hayâta teşriflerinde Hızır ve İlyâs'dan müfârağatla sedd-i râhı olarak 'avdet idüp âb-ı hayât naşib olmamışdır. Ve ehl-i mahşere âb-ı kevşer olmadıkça râh-ı necât bulmadıkları gibi dünyânın kevşeri dahi âb-ı hayât-ı irfândır” (43a).

Hızır ve İlyas'ın yakınlığı Anadolu'da halk inancına da sirâyet etmiş ve bu ikisinin bir araya geldiği Hızır-İlyas/Hıdrellez günü bahar bayramı olarak kabul edilmiştir. Her yıl 6 Mayıs günü kutlanan Hıdrellez gecesinde halk dileklerin gerçekleşeceğine ve bolluk-bereketin artacağına inanmaktadır.¹²⁰ Gâmızî Ali Baba ise bu görüşmeye Hızır ve İlyas'ın yanı sıra ehlullâhın da iştirak ettiğini söylemektedir.

“Ankâ-yı semâ ba'zen ehlu'llâh-ı kirâmâ Hızır ve İlyâs ile birlik mülâkât ve muşâhabet itdiklerinde bi-harf u şadâ biribirin görür ve görüşürler. Ammâ biribiriniñ esrâr-ı haқиқatine lâyıқыyla iremezler. Zırâ ehlu'llâhuñ birinci maқāmu Kāf'dır. Ve maқam-ı 'Ankâ olmağla ister istemez teşādüf iderler” (69a).

¹¹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 230.

¹¹⁸ Ömer Faruk Harman, “İlyas”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), 22/162.

¹¹⁹ İsmail Ünver, “İskender”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), 22/558.

¹²⁰ Döğüş, “Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği”, 87.

Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan *Velâyet-nâme*'de Hızır'ın makâmının abdal makâmı olduğu ifade edilmektedir. Abdal ise dünyada otururken, rûhlar âlemindeki cismiyle düşmüş kimselerin elinden tutan kimsedir.¹²¹

Gâmızî Ali Baba, başka bir izahatında ise Hızır'ın mürşid-i kâmil oluşunu ifade etmektedir: “*Mürşid-i kâmil cemi'-i zamânda Hızr'dır. Ve isminiñ Hızr ve İlyâs olmasına iktizâsı yokdur. Ve Hızr'ın âb-ı hayâtı, mürşidiñ dervişe ibtidâ-yı emrde ikrâr ve telkîn ciheti, ya 'nî dervişiñ birinci mertebesidir. İşte böyle zevâta küfr-yâr, îmân-yâr dinilir*” (87a).

5. Mûsâ (as)

Hızır, Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de en çok zikredilen peygamberdir. İslamî kaynaklara göre, Hz. Mûsâ doğmadan evvel dönemin firavunu rüyasında İsrailoğullarının içinden doğacak bir erkek çocuğun saltanatını elinden alacağını görür. Bunun üzerine İsrailoğullarının arasında yeni doğan bütün erkek çocukları öldürtür. Hz. Mûsâ dünyaya geldiğinde ise Allah tarafından annesine çocuğunu emzirmesi, sonra onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve kaygılanmaması bildirilerek; oğlunun kendisine geri getirileceği ve ileride peygamber olacağı müjdelendir. Annesi söyleneni yapar ve çocuğu bir sandık içinde nehre bırakır. Firavun'un ailesi onu nehirde bulup alır ve Firavun'un karısı öldürülmemesini söyleyerek evlât edinmeyi ister. Mûsâ, Mısırlı hiçbir sultanneyi kabul etmeyince Mûsâ'nın ablası ona bir sütanne bulmayı teklif eder, böylece Mûsâ tekrar annesine kavuşturulmuş olur.¹²² Mûsâ'nın büyüdükten sonra kaza sonucu bir Mısırlıyı öldürmesi üzerine Mısır'ın ileri gelenleri Mûsâ'yı öldürmek ister. Mûsâ bu nedenle oradan kaçır ve Medyen'e gider.¹²³ Daha sonra ailesi ile birlikte Medyen'den ayrılan Mûsâ, Tur Dağı civarında bir ateş görür. Ateşe yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabılarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir.¹²⁴ Tur Dağı'ndaki bu hadiseye Gâmızî Ali Baba'nın mektuplarında da rastlanmaktadır. Gâmızî Ali Baba olayı anlatırken, Tur Dağı'ndaki yanan ağacın Hz. Muhammed'i müjdelediğinden söz etmektedir. Onun aktardığına göre,

¹²¹ ed. Hamiye Duran, *Velâyetnâme* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 109.

¹²² Tâhâ, 20/38-40; el-Kasas, 28/7-13.

¹²³ Tâhâ, 20/40; el-Kasas, 28/15-28.

¹²⁴ El-Kasas, 28/46; Ömer Faruk Harman, “Musa”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2006), 31/211.

Hız. Mûsâ, Tur Dağı'nda tecellî-i Zâta maruz kaldığında ilâhî nûrun zerresi zuhûr etmiş ve kendinden geçerek mahv-i vücûd olmuştur. Sonrasında bu ilâhî nûr bir ağaca dönüşmüş ve meyvesi Hz. Muhammed ve nâzırı Hz. Mûsâ olmuştur. Hz. Mûsâ bu ağaca bir soru sormuş ve ağaçtan “Muhakkak ki ben Allah'ım” sesi yükselince meyvesinden yemiştir. Meyvenin içi Hz. Muhammed, dışı ise Hz. Mûsâ idi. Ancak bu makâma ermeyen bu dili bilemez (68a).

Hız. Mûsâ ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ve diğer İslami kaynaklarda âsâ, yed-i beyzâ ve Kızıl Deniz'in yarılması gibi çok sayıda mucizeden¹²⁵ söz edilmiş olsa da Şeyh Gâmizî Ali Baba *Tercümân-nâmelerinde* yalnızca Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'ndaki mucizesinden söz etmektedir. Tasavvufî literatürde Tur Dağı daha çok nefse benzetildiği¹²⁶ hâlde Gâmizî Ali Baba anlatılarında onu kalbin sıfatı olarak kullanmaktadır:

“İlmimiz nûr-ı 'izzet, kalbimiz Fûr-i hâzret olmağla dâ'ime'l-ân dîdâr-ı hayret ile ser-mest-i fikret ve sevdâ-yı tab'-ı cihet her kimden 'uzlet ve 'aql-ı Cibri'l-i yâr-ı rîhlet ider ise anıñ maqâmı qurb-ı Hâzret ve Şâh-ı merdân-ı vilâyet bulunmuş olur ve leşker-i Hâzret-i Muhammed ve halîfe-i cenâb-ı fâhr-i 'izzet olur” (53a).

2.2.9. İlimlerin Mahiyeti ve Tasnifi

İlim kelimesi sözlükte “bilgi” ve “bilim” kelimelerinin karşılığı olarak zikredilmekte ve “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak” şeklinde tanımlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça sözü edilen ilim kavramının daha çok “ilâhî bilgi” ve “vahiy” anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹²⁷ Bu nazar ile bakıldığında kendisine ilim verilenler, vahye muhatap olan ve bu bilgiye iman eden kimseler olarak değerlendirilmiştir. Allah tarafından bahşedilen ilmin ise dereceleri bulunmaktadır. Bu derecelerin en mutlak ve kâmil seviyesi yalnızca O'nun katındadır.¹²⁸

¹²⁵ Taha, 20/18-22; el-İsra, 17/103

¹²⁶ Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tûr-i Sînâ”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (2018): 199.

¹²⁷ El-Bakara, 2/120, 145; Al-i İmran, 3/61; el-En'am, 6/80; el-Araf, 7/89; Meryem, 19/43; en-Necm, 53/3.

¹²⁸ İlhan Kutluer, “İlim”, *DİA*(İstanbul: TDV, 2000), 22/109; er-Rum, 30/56; Sebe, 34/6; Muhammed, 47/16.

Tasavvufta ilim kavramı, mârifet kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Mârifet, sûflerin iç tecrübeleri ile mânevî hâl ve ilâhî hakikatleri tadarak elde ettikleri tecrübî bir bilgidir. Hücvirî, tasavvuf ilmini üç esasa dayandırmaktadır: Birincisi; Allah'ın birliğini bilmek, her türlü noksan sıfatlardan münezze olan zâtından teşbihi uzaklaştırmaktır. İkincisi; Allah'ın sıfatlarının hükümlerini bilmek Ve üçüncüsü; Allah'ın fiillerinin hükümlerini kavramaktır.¹²⁹ Ancak mutasavvıflara göre Allah hakkında tam bir mârifet sahibi olmak mümkün değildir. Bir sûfinin Allah'ı tanıma çabasının ardından, O'nu tanımanın imkânsızlığını idrak etmesi mârifetin en yüksek makâmıdır.¹³⁰

Tasavvuf düşüncesine göre ehlullâh, diğer insanlardan farklı olarak ilmi, üç kaynaktan almaktadır. Bu kaynakların ilki, insanın dış dünyada müşahede ettiği ve üzerine düşündüğü işaretlerdir. Allah, insanı bu kaynaklar üzerine düşünmeye teşvik etmek için Kur'ân-ı Kerîm'de “göğün nasıl yükseltildiğine ve dağların nasıl dikildiğine” (Gâşiye, 88/18-19) vurgu yaparak işaret eder. İkinci kaynak, insanın/müminin kendisini okumasıdır. Zira insan Allah'ı tanımadan evvel kendini bilmeli ve tanınmalıdır. Neticede Allah da insandan kendisini tanıması konusunda söz alır (Araf, 7/172). İlmin üçüncü kaynağı ise, Allah'ın kitabındaki hakikatlerdir. Bu ilmin ortaya çıkması, kişinin ilâhî ilmini, hâline yansıtması, yani amel-i sâlihle mümkündür. Nitekim Allah, *çok şerefli* diye bahsettiği bu kitabın Levh-i Mahfuz'da bulunduğunu (el-Burûc, 85/22) ve onun bütün *kitapların anası* olduğunu (ez-Zuhruf, 43/4) bildirmektedir.¹³¹

Gâmızî Ali Baba da, ehlullâhın ilimlerinin kaynağının Kur'ân-ı Kerîm'in idrak ve teemmülü, ayrıca Rahmân sırrının noktası olduğunu dile getirmiştir. Ona göre ehlullâh varlık ilmini kavramayı farz, mâ-sivâ sevgisini terk etmeyi vacip, Nûr-ı Muhammedî'ye ulaşmayı sünnet ve vicdan denizinde boğulmayı müstehab saymıştır. O ilm-i İlahiyye'nin de dört esastan ibaret olduğunu ifade etmektedir: Birincisi sevmek, ikincisi bilmek, üçüncüsü işlemek ve dördüncüsü görmektir. Sevmek şerîattir, bilmek kâmil imandır, işlemek tarîkatın sırrına ermektir, görmek ise her hâlinde kemâl derecesinin özelliklerini bulup hakîkatin özüne ulaşmaktır. Gerçek iman ise, aşk ile mümkün olur. Sevmek ve söylemek, şerîata teslim olup tarîkat halleri ile amel olduğunda ancak

¹²⁹ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi; Keşfu'l-Mahcûb*, 79.

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236.

¹³¹ Ali Teknik - Vahit Göktaş, “Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14 (2016): 182.

Cemâl semeresine kavuşulur. Yoksa kelimeleri ezberlemekten öteye gidilmez. Böylesi işlerin ne faydası olur ne de zararı (64a).

Gâmızî Ali Baba ilmi, ilm-i ‘amâ, ilm-i semâ ve ilm-i enfûsî diyerek üçe ayırmıştır. Buna göre ilk ikisi olan ilm-i ‘amâ ve ilm-i semâ; ilm-i gâ’ib ve muhayyerat olarak da tabir edilir. Bu ilimlerin semeresi başlangıçta Cemalullah’dır. Daha sonra “Kün” emri noktasının özünden insan-ı kâmil zuhur eder. Bu ise enbiya ve evliyaya mahsus bir özelliktir. İlmin üçüncüsü olan ilm-i enfûsî ise; nahiv, akaîd ve mantık ilmidir. Bunlara ilm-i zâhir, yani ilm-i şerîat da denir (95b). Serrâc, el-Lüma adlı eserinde ilimleri ikili olarak tasnif etmiş ve ilm-i ‘amâ ve ilm-i semâyı birleştirerek bunları ilm-i bâtın olarak nitelemiştir. İkinci ilmi ise ilm-i zâhir olarak ifade etmiştir. Ancak söz konusu şerîat olduğunda zâhir ile bâtını birbirinden soyutlamanın caiz olmadığına altını çizmiştir.¹³²

İlimlerin “Kün” emrinden zuhûr ettiğini söyleyen Gâmızî Ali Baba, “Kün”ün oluşumu esnasında ortaya çıkan noktanın ilmin aslı, harflerin ise ilmin şubeleri olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda *lisân-ı hâlin* de kaynağı olan bu noktanın, halkın bilgisinden uzakta olduğuna dikkat çekmektedir:

“Bu nokta, enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtınıñ cennet ve âfâkdan maşnu’ ve tîn-i mahlûk-ı âyîne-i dîdâr-ı vücûdlarıdır ki, ‘ilm-i Zât ile vahy ve ilhâm buyurulmuş keyfiyyet olmağıla dînleri Muhammed-‘Alî ve mezhebleri Cenâb-ı Bârî olduğundan ‘avâm-ı nâs bu huşûsatdan nehy ü teb’id kılınmıştır” (52a).

Gâmızî Ali Baba diğer yandan ilmi, alışılmadık bir teşbihle Hacer’ül-Esved’in siyahlığına denk düşürmüştür. Ona göre bu siyah taşın merkezinde hakikat ilmi bulunmaktadır: *“Bu hâceriñ mişli insân gözi qarası ve ‘ilm-i hâқиқati vasat-ı merkezidir. Ve kulaqları cānibinde birer cevher noktası vardır. Anlar ile zînet-i dā’im olur” (67b).*

Gâmızî Ali Baba’nın ilimler için yaptığı bâtın ve zâhir ayrımı, mutasavvıflarca da kabul görmüş yaygın bir görüştür. Buna göre hadîs, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri; tasavvuf ise bâtın ilmi olarak nitelendirilir. Bâtın ilmi naslardaki gizli mânâları, ibadetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa

¹³² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El-Lüma*, ed. Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 23.

kavuşturan gizli bir ilimdir. Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan öğrendiği (Kehf, 18/65) *ledün ilmi* ile bâtın ilmi aynıdır. Halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince mânâları hakkıyla anlayamayacağı için, onu halka açıklamak câiz görülmemektedir. Dolayısıyla bâtın ilmi yalnızca yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilmiştir. Gizliliği koruyabilmek adına bu ilimden sadece işaret yolu ile bahsedilmektedir. Geniş ölçüde gizli öğretilen bu anlayış tarîkatlarda da devam ettirilmektedir.¹³³

Gâmızî Ali Baba'nın oğluna yazdığı mektuplarda sık sık zâhir ilmini eleştirdiği ve kendi ilmini ledün ilmi olarak nitelendirdiği görülmektedir. Oğlunun “münker ve nekir” hakkında sorduğu bir soruyu yanıtlarken Gâmızî Ali Baba, aktardığı bilgilerin tefsirlerde bulunmayıp bunların karmaşık ve gizli ilimler mektebinde okunduğunu söyler: “*Bu ta'birât tefsirlerde yazılmaz, fakat ba'de'l-memât ahkâm-ı şer'iyeye içâbınca ta'bir olunur. Ancağ bizler 'ilm-i âfâk, ya'nî 'ilm-i ketmi mekteb-i gâmizden okuduğumuzdan, gâyet mübhem ma'nâlar söyleriz*” (66a).

Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda sahip olduğu ilmi tarif ederken onun Nûr-ı Muhammedî'den ve ilm-i Zât'tan olduğunu ifade etmektedir. Bu ilim ile bütün ağaçlar, taşlar ve yaratılmışların rûhları arındırılmıştır. Fakat onu ifade edecek dil bulunmadığından, yalnızca işaret ile anlatılabileceğini söyler: “*Bu haberi ifâde idecek dilimizi yutduk. Hemân işâret-i 'ilmiyye haberiñ viririz; ammâ fehm olunmaz. Ve kalem ile mürekkebden kâğıda lems olunmuş olsa, müvekkel-i melâ'ik-i 'izâmî olur. Kaleminden mürekkebi silerler ve kâğıda hat çekilecek olsa, kâğıdı yanar*” (44b).

Gâmızî Ali Baba, Kur'ân-ı Kerîm'in içinde barındığı ilimlere de değinmiştir. Ona göre pek çok tasavvufî metin Kur'ân-ı Kerîm'in ilm-i enfûsî, ilm-i âfâkî ve ilm-i gâ'ibîyi içinde barındırdığına işaret etmiştir. Fakat müfessiri yalnızca ilm-i enfûsîyi açıklamaktadır. İlm-i âfâkîyi ise ümmet ve ilm-i nübüvvetin varisi olan evliya tevil yoluyla açıklamıştır. Ve ilm-i gâ'ib, yani ilm-i Zât imâ yoluyla ve âlem-i 'amânın keşfiyle aba ehlinin mülkünün mirası ile bilinmektedir (65a). Gâmızî Ali Baba, bir kimsenin ilm-i zâhir ile cehaletini giderdiğinde bâtın ilminde de kabiliyetinin ortaya çıkabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak ona göre ilm-i zâhir ile uğraşan kimseler kibir ve inatları dolayısıyla daha ziyade cehaletlerini arttırmakla meşguldürler (95b).

¹³³Süleyman Uludağ, “Batın İlmî”, *DİA*(İstanbul: TDV, 1992), 5/188.

2.2.10. Hurûfilik

Harf simgeçiliği, sūfî söz sanatı ve simgeçiliğinde harflere ayrı ayrı anlamlar verilerek kullanılan oldukça önemli bir metot hatta çoğu kez bir inanma biçimi yahut felsefesidir. Sûfiler, tasavvufun ilk aşamalarında farklı harfler içinde bulunan gizli anlamlar olduğunu iddia etmiş ve yirmi dokuz sūrede bağımsız harf grupları olarak yer alan hurûf-i mukatta'aya ilginç anlamlar yüklemişlerdir. Pek çok büyük sūfînin üzerinde durduğu bu konu hakkında İbnü'l Arabî, harflerin de bir ümmet olduğunu iddia eder. Ona göre harfler, hem sorumlu hem de muhataptır. Hatta içlerinden peygamberler çıkar ve hepsinin kendilerine ait isimleri vardır. Harfler âlemi bütün âlemler içinde en açık ifade sahibi olan âlemdir. Ancak bunu yalnızca keşif ehli olanlar bilebilir.¹³⁴

Hurûfilîği İslâm dünyasında bâtinî düşüncelerin ışığında bir sistem haline getiren ise Fazlullah-ı Esterâbâdî'dir. O Hurûfilîği kurarken Bâtınîler'in te'vil usullerini kullanmış ve sırların kendisine rüya yoluyla bildirildiğini ileri sürerek Arapça'daki yirmi sekiz harf ve bunlara ek olarak Farsçadaki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurmuştur.¹³⁵ Hurûfilik düşüncesinde tıpkı diğer tasavvufî sistemlerde olduğu gibi, Vücûd-i Mutlak olan Allah vardır ve O, aşk-ı Zâtî sebebiyle kendini görmek ve göstermek istediğinde önce kelam sûretinde tecellî etmiş, ardından harflerle âdetâ görünür hâle (=ta'âyün) gelmiştir. Bu harfler bütün mevcudatın cevheridir ve her şey, cisim haline gelmiş birer kelam hükmündedir.¹³⁶ Hurûfilik, vahdet-i vücûdu harflerle sistemleştirirken Kur'ân-ı Kerîm ve hadis tevilleriyle desteklemektedir. Bu ekole göre varlığın temelini harfler olması, Allah'ın harfler aracılığıyla tüm varlıkta tecellî ettiği fikrini öne çıkarmaktadır. Örneğin insan yüzündeki hatlarda harflerin ve dolayısıyla Allah'ın müşâhedesi söz konusudur.¹³⁷

Geniş bir coğrafyaya yayılan Hurûfilik, Anadolu kültür ve sanatı ile siyasi ve toplumsal hayatı üzerinde de etkili olmuştur. Bu inancı yayanlar arasında Bektaşîlik, üst sıralarda yer almaktadır. Yaygın kanaate göre bunun sebebi, 15.yy'da yaşayan ve bir Hurûfî olan Aliyyü'l-A'ölâ'nın Anadolu'ya gelerek bir Bektaşî tekkesine yerleşmesidir. Onun

¹³⁴ el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 199.

¹³⁵ Hüsamettin Aksu, "Hurûfilik", *DİA* (İstanbul: TDV, 1998), 18/408.

¹³⁶ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 258.

¹³⁷ Fatih Usluer, "Divan Şairleri ve Hurufilik", *Türkoloji Dergisi* 23 (2019): 81.

aracılığıyla Hurûfilik, Bektaşîler arasında yayılmış ve etkili olmuştur.¹³⁸ Dolayısıyla bir Bektaşî olan Gâmızî Ali Baba'nın da Hurûfilik inancına ilgi göstermesi kaçınılmazdır. Bu konuyu sık sık zikreden Gâmızî Ali Baba'ya göre ism-i A'Özam ve kelime-i A'Özam ve ism-i ÓAlîm olarak tabir edilen ilâhî isimler, harf ilminin içinde yer alır. Bir kimse bu isimlerdeki bir harfin bilgisine dahi sahip olursa, Allah'ın bin bir isminin müsemmasına mazhar olmuş demektir (64a).

Hurûfilik Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetleri, cennet, cehennem ve âhîret hallerini ve bütün dinî hükümleri yirmi sekiz veya otuz iki harfe irca ederek te'vil etmektedir.¹³⁹ Gâmızî Ali Baba ise bu otuz iki harfin yalnızca başlangıç ilminde olduğunu ve Zât ilmine yaklaştıkça yüzbinleri bulduğunu ifade etmiştir. Ona göre Zât nûrunun harfleri bin bir harfe ulaşır. Bu harflerin bir zerresine bile halkın iç boşlukları ve akılları tahammül edemez. Her bir sözde bin bir harf tamamıyla kullanılarak konuşulur (44b).

Gâmızî Ali Baba sıradan insanların yalnızca otuz iki harfi hazmedebileceğini, hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan ilimlerin insanın aklına ve lisanına sığamayacak kadar çok sayıda olduğunu savunmuştur: “*Ḳur'ân-ı 'aẓîmü's-şānda öyle 'ilmeler vardır ki 'aḳl-ı beşere ve lisāna sığmaz ve 'ilm-i Zât'ın ḥarfî yüz biñdir. Ve yüz biñin bir ḥarfî dahi 'ilm-i taşavvufda söylenememiştir. Ve bu ḥurûfāt, 'ilm-i işāretidir.*” (65b).

Hurûfilik tarafından kullanılan ve geliştirilen bir teknik olarak *cifr* de yapılan çıkarımlar açısından oldukça mühim bir meseledir. Cefr ya da cifr ilmi, belirli sözcük kombinasyonlarını hesaplayarak gelecekteki olaylar ile ilgili varsayımlarda bulunmaktır. Buna göre Arap alfabesindeki her harfin sayısal bir değeri mevcuttur ve Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir sayfasındaki sözcükler, bu yöntemle sayılarak onların sayısal değerleriyle tarihsel veriler ortaya konmaktadır.¹⁴⁰ Cifr/Cefr meselesine iki ayrı mektubunda değinen Gâmızî Ali Baba, ilkinde oğluna anlattığı ilâhî hakikatlerin anlaşılmasından şikayet ederek meseleyi bir de cifriyye yöntemi ile anlatacağını söylemektedir:

¹³⁸ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 5.

¹³⁹ Aksu, “Hurûfilik”, 409.

¹⁴⁰ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 428.

“İşte saña şimdi bu ‘ilmiñ bir sûretini tertîb ve tanzîm ideyim de fehmi âsân olsun nâzar eyle: ک - ا - م - ل - ی - ع - ی - ن - ط - ن - م - ی - ا - ک . Bu on dört hârfiñ kelimesi kolayca ‘iyân u beyân eyledim. Fağd-ı hisâb veyâhud terkîb-i kelime ile fark idemezsin. Ancağ ‘Alîm ismine mażhar olarak her hârf kaçkı sûre ve âyete tevâfuğ iderse ol âyetiñ te’vîl-i hâkîkatin münfehîm olabilür iseñ hem bildiñ ve hem gördüñ” (64a).

Gâmızî Ali Baba ayrıca Şeyh-i Ekber diyerek bahsettiği İbnü’l- Arabî’nin “Ankâ-yı Mugrib” isimli kitabının da cifriyye ilmini içerdiğini ve bu kitabın Cifr-i Câmî ile aynı türden olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre Ankâ-yı Mugrib tabiri, velâyet nûru zümresine ve hidayet neyyireyni (=güneş ve ay) olarak bazen güneş olup doğudan ve bazen ay olup batıdan doğanlara işaret etmektedir. Çünkü ikisi de aynı ışık kaynağının çırasıdır. Bu yüzden iki kutup ve feleğin iki neyyiri olarak da isimlendirilmiştir (64a).

Gâmızî Ali Baba, Hurûflilik esasına dair farklı örnekler vermiştir. Örneğin Hz. Muhammed’in “ن - و - ن - ف - ا - ک” harflerinden oluşan altı harf ile isimlendirildiğini ve her harf adetine karşılık altı cihet ile Allah’ın lütfuna mazhar kılındığını ifade etmiştir (52a). Bu altı harf aynı zamanda “Kün” emrine de tekabül etmektedir. Nitekim “Kün” kelimesi Hurûflilerce yorumlanırken bu kelime bast edilir, yani kelimeyi oluşturan iki harfin Arapça okunuşu ‘kâf’ ve ‘nûn’ esas alınır, böylece altı harf ortaya çıkar: ن - و - ن - ف - ا - ک.¹⁴²

Gâmızî Ali Baba tarafından ele alınan bir diğer harf kümesi ise “hüve”dir. Ona göre “hüve” (هو) isminin “he” (هـ) sinin üç köşesi bulunur ve Hz. Adem’in kalbinin görünümüne sahiptir. Bu “he”nin ortasına kudret eli ile peygamberin boyu posu çizilir ve “he” harfi meydana gelir. Bu iki gözün birisi nûr âlemi, diğeri sûretler âlemi olur. Ve ümmetinden elest bezminde Hakk’a intisap edenler “vav” (و) harfine birleşip zâtına hüve ile boyun eğdiler. Sûretler âleminde hakîkat-i Muhammedî nûruyla boğuldular (67b).

2.2.11. Dört Kapı: Şerîat, Tarîkat, Mârifet Ve Hakîkat

Mutasavvıflara göre bir sūfinin mânevî yolculuğunu şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kapılarına uğramadan tamamlaması mümkün değildir. Dolayısıyla tasavvufta şerîat bir

¹⁴² Aksu, “Hurûflilik”, 409.

dış yapı olarak değerlendirilir ve yapının içine de hakikat denir. Bu dıştan içe, yani şeriatan hakikate giden yola tarikat, hakikat sınırlarına eriştikten sonra şeriata uyulmasına ise mârifet denir.¹⁴³

Şeriat, insanın bedeni ve dünyasıyla ilgili hususları içeren hükümler ve hukuki kurallar olarak tanımlanmaktadır. Bu hükümler mükellefin dünya ve ahiret hayatını düzenlerken hem zâhirî ve hem de bâtinî olan bütün dini hükümleri kapsamına almaktadır. Sûfilere göre beden ve dünya ile ilgili olan zâhirî ve şer'î hükümlere şeriat, rûh ve ahiret ile ilgili olan bâtinî hükümlere hakikat denir.¹⁴⁴ Şeriat ile hakikat arasında uzanan yola ise tarikat adı verilmektedir. Şeriat İslam olarak adlandırılırken tarikat da iman olarak nitelendirilmektedir. Zira tarikat alelâde varoluşun güvenli konumundan arayışın tekinsiz varoluşuna geçiştir.¹⁴⁵ Bu nedenle tarikat yürümesi zor olan daha dar bir yoldur. Yolcunun mânevî yolculuğu esnasında “Allah birdir.” Varoluşsal ikrarına ağır ağır ilerlediği ve farklı makâmlara uğradığı yoldur.¹⁴⁶

Sûfiler, rûhanî hal ve makâmları yaşayarak hakikate dair bir takım bilgiler elde etmektedirler. Allah'a dair olan bu bilgiye mârifet denmektedir. Mârifet, bütün bilgilerin dayandığı bilgidir. Çünkü bütün bilgiler kendi mümkün dairesinde kanıtlanabilir olduğu halde farazîdir. Oysa mârifet, gösterilip kanıtlanabilir olmamakla birlikte gerçektir. Bu bilgilere sahip olan kimse yaratılmışlıktan ve ihtiyaçlardan dolayı bağımlılıklar taşımaktadır. Hâlbuki mârifet ile donanmış olan kimse, yaratılıştan dolayı ihtiyaç duyduklarını kendisine veren Rabb'ine bağımlıdır. Ona sahip olduğu için onunla evrenin temelini ve yasalarının işleyişini nitelikleri ve özleriyle bilir. Evren hakkındaki bilgisi, nefsi hakkındaki bilgisidir. Nefsi hakkındaki bilgisi ise kendi özgün kimliğinin idrakidir. Buna göre sahip olduğu her şey Allah'tandır ve her şeyin içinde ve dışında Allah'tan başkasını görmez.¹⁴⁷

Sâlikin mânevî yolculuğunun varış noktası hakikattir. Sûfilere göre hakikat, Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasıdır.¹⁴⁸ Hakikat, bir anlamlar

---

¹⁴³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 429.

¹⁴⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 332.

¹⁴⁵ Abdulkadir Es-Sufi, *Yüz Basamak* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982), 3.

¹⁴⁶ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 115.

¹⁴⁷ es-Sufi, *Yüz Basamak*, 66.

¹⁴⁸ Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 124.

alanıdır ve hakîkati müşahede eden yolcu, yokluktan gelip yokluğa gittiğini anlar. Bu yönüyle hakikat yolcunun uyanışıdır.¹⁴⁹

Tasavvufun dört temeli olarak zikredilen bu kavramlar, kimi mutasavvıflarca üç olarak sayılmakta ve mârifet bunların dışında kabul edilmektedir. Üçlemeyi kabul eden kimi mutasavvıflara göre ise hakîkatin yerine mârifet geçmiştir.¹⁵⁰ Bu kullanımların her birine Gâmızî Ali Baba'nın mektuplarında rastlamak mümkündür. Örneğin bir *Tercümân-nâmede* şerîatı denize, tarîkatı nisan yağmuruna ve mârifeti ise gökyüzünün cevheri olarak zikrettiği bir üçlemeyle ifade etmektedir (98b). Üçlemeyi mârifet yerine hakîkati koyarak teşkil eden Necmüddîn-i Kübrâ da, Gâmızî Ali Baba'ya yakın bir benzetme yapmaktadır. Ona göre şerîat gemi, tarîkat deniz, hakikat ise inci gibidir. Kim inciyi elde etmek isterse gemiye biner, denize açılır ve onu elde eder. Bu sıralamaya uymayan inciye ulaşamaz. Necmüddîn-i Kübra daha sonra ise bundan maksadını açıklamış ve sıralanan üç kavramın tanımını yapmıştır. Şerîat, Allah'ın ve Resullah'ın bildirdiği abdest, namaz ve haramları terk gibi emirler ve yasaklardır. Tarîkat, bütün dünyevi zevklerden uzak kalarak Allah'a yaklaştıracak olan takvaya tutunmaktır. Hakikat ise gayeye ulaşmak, tecellî nûrunu müşahede etmektir.¹⁵¹

Tasavvufun temelini dörtlü tasnif ile açıklayanların başında Bektaşîler gelmektedir. Bu tasnif ilk olarak Ahmed Yesevî tarafından *Fakr-nâme* adlı eserinde dile getirilmiştir. Tarîkât adabını, erkânını, kâmil bir şeyhin ve bir dervişin vasıflarını “Dört Kapı ve Kırk Makâm” esasına göre izah etmiştir. “Dört kapı”dan maksat; şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkattir. “Kırk makâm”dan kasıt ise bu kapıların her birinden girerek Allah'a yakınlaşmak için çıkılan onar basamaktır.¹⁵² Daha sonra Bektaşîlik'in kurucusu olan Hacı Bektaş Velî de, *Makâlât* adlı eserinde tarîkatının özünü bu dörtlü ilkeye dayandırmaktadır. Eserde “dört kapı” ve “kırk makâm” terimlerine yer verilmiş ve bunların açıklaması yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli eserin muhtevasını şu şekilde izah etmektedir: “*Kul, Çalab Tanrı'ya kırk makâmda irer, dost olur. Onu şerî'at içinde, onu tarîkat içinde, onu mârifet içinde, onu hakikat içindedür.*”¹⁵³ Bu nedenle Bektaşîlik'e

¹⁴⁹ es-Sufi, *Yüz Basamak*, 4.

¹⁵⁰ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 116.

¹⁵¹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, ed. Mustafa Kara (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 19.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Eraslan, *Yesevî'nin Fakr-Nâmesi*.

¹⁵³ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 68.

girmek, tarîkat içerisinde yükselmek ve ilerlemek bu dört kapı anlayışına dayanmaktadır. Gâmızî Ali Baba da Bektaşîlik'in usul ve rûkunlarından söz ettiği bir mektubunda bu dört kapıyı zikretmektedir (97a). Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan *Fütüvvetnâme-i Tarîkat* adlı eserde ise “Şerîat nedir, tarîkat nedir, mârifet nedir, hakikat nedir?” sorularına şöyle cevap verilmektedir: “*Şerîat bir kimseye azar ve cefa etmeyesin, tarîkat ikrardır ve ikrar imandandır. İkrarı olmayanın dahi imanı olmaz. Mârifet müdâm taharet üzere olasın ve beş vakit namazın kılasın. Hakikat oldur ki hâkî olmaktır, yetmiş iki millete tek göz ile bakmaktır.*”¹⁵⁴

Bektaşîlerin dört kapı olarak zikrettiği bu dört temel ilkeyi Gâmızî Ali Baba, genellikle kılıç metaforu üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. Bir mektubunda oğluna sahip olduğu ilimde şerîat kılıcı bulunduğunu söyler. Ona göre bu kılıcın kabzası mârifet, kını hakikat ve keskin tarafı tarîkattir (68a). Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise bu dört temel ilkeyi *sevmek, bilmek, işlemek* ve *görmek* şeklindeki dört fiil ile ilişkilendirmiştir:

“*İlm-i İlâhiyye dört şeyden ‘ibâretidir: Biri sevmek, biri bilmek, biri işlemek, biri görmek. Ya ‘nî sevmek şerî‘atdır, bilmek îmân-ı kâmilidir, işlemek tarîkatîñ sırr-ı şafâsına ırmektir, görmek her hâşşasında derece-i kemâl-i hâs bulup, hâkîkatîñ dahi mağz-ı lübbine vâsıl-ı ‘ıyân olarak, ezvâk-ı dünyâ ve âhiret ola*” (64a).

Gâmızî Ali Baba, erenlerin özelliklerinden söz ettiği bir mektubunda ise bu mertebeye uzak olan oğluna sitem ederken erenlerin dört temel ilke ile canlarından geçişlerini tasvir etmektedir. Buna göre erenler şerîat tokmağıyla mârifet davulu vurup hakikat ipiyle tarîkat darına asılarak canlarından geçerler (63b). Gâmızî Ali Baba erenleri halk ile kıyasladığı bir *Tercümân-nâmede* yine bu dört ilkeyi kıyas unsuru olarak kullanmıştır: “*Anlarıñ kelâmı vuşlatı ve işleri dâ‘im şiretidir. Ve anlarıñ hâlveti ‘ibret ve şerbeti vuşlat, şerbetleri kevşer, kerâmetleri ‘ayn-ı eşerdir. ‘Avâm-ı nâs gibi şerî‘atde turgun, tarîkatde yorgun ve ma‘rifetde mağbûn olup da, hâkîkatlerinde dâ‘im çirkin degillerdir*” (85a).

Gâmızî Ali Baba, bu dört ilkeyi aynı zamanda cennetin kapısı olarak tarif etmiştir. Cennetin sekiz kapısı olduğunu söyleyen Gâmızî Ali Baba, bu kapılardan birinin sırât

¹⁵⁴ Abdulganî Muhammed b. Alâuddin el-Huseynî Er-Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*, ed. Osman Aydınlı (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 167.

olduğunu ve diğer yedi kapının bundan başka girişi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre kapının levhası Cemâlullâh, üst eşiği mürşid ve alt eşiği mürîddir. Kilidi Hz. Muhammed ve anahtarı Hz. Ali'dir. İki yanından biri tarîkat, diğeri mârifettir. Üstündeki örtü şerîat, içinin zevki ise hakîkattir (42b).

Gâmızî Ali Baba, sembollerle anlatımını sürdürmüş ve bu kez de dört temel ilkeyi bir badem ağacına benzetmiştir. *Tarîkat-ı Ahmediyye* olarak isimlendirdiği ağacın meyvesi, önce dışında olgunlaşır ve bu kısmı yenir. Ancak içi ham olduğundan yemeye uygun değildir. Kısa bir süre sonra dışı yok olduğunda içi katı bir zarf ile kıvam bularak yağ biriktirir. Buna göre şerîat taze olan meyvenin dış kabuğudur ve çekirdeği de tarîkattir. Daha içinde var olan tanesi mârifet ve onun karnındaki yağ ise hakîkattir. O her derde deva ve nice hastaya şifa ve sefadır. Uzun bir süre boyunca hoş bir saf koku verir. Kâmil insan onun çiçekleri olup, kokusuyla âlemi misk kılar (98a). Esasında buna yakın bir benzetmeyi Yunus Emre'nin meşhur şiirinde yaptığı da görülmektedir:

“Çık dum erik dalına anda yidüm üzümü

Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumu”

Bu şiire yapılan şerhlerde *eriğin şerîat; üzümün tarîkat ve cevizin hakîkate işaret ettiği* belirtilmektedir. Burada mârifetten söz edilmezken *bostan ıssı* ise mürşid-i kâmindir. Buna göre mürşitsiz şerîata, tarîkata ve hakîkate ulaşma çabası bir yanılgıdır. Zira her meyve hangi ağaçta biter bilmeyen kimse, üzümü erik ağacında, eriği ceviz ağacında arar.¹⁵⁵

2.2.12. Hz. Muhammed-Ali

Hz. Muhammed-Ali terkibi Bektaşîlik'in klasik metinlerinden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bektaşîlik'in kurucusu Hacı Bektaş Velî'nin menkıbelerinin anlatıldığı *Velâyetnâme*'de keza *Muhammed-Ali* terkinin yer aldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Zira Bektaşîlik'te Hz. Muhammed'in nübüvveti ile Hz. Ali'nin velâyeti arasında yakın bir ilişki kurulur. Bektaşîlik'in klasik eserlerinden biri olan Erkân-nâme'de yer alan “Çünkü

¹⁵⁵ İsmail Yakıt, *Yunus Emre'de Sembolizm; Çıktım Erik Dalına* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 44.

¹⁵⁶ Ahmed Yeşevî, Hacı Bektaş Velî'ye icazet verip Anadolu'ya halife olarak gönderdiğini bildirirken “Anadolu'da akli başından girmiş dervişler ve gerçek erler çoktur. Meşrepleri sağlamdır ve silsileleri Muhammed-Ali'ye çıkar” sözlerini kullanır (Duran, ed. *Velâyetnâme*, 165).

*nübüvvet, bâtinî velâyetir; velâyet, zâhirî nübüvvetir.*¹⁵⁷ ifadesi bu görüşü güçlendirmektedir.

Tercümân-nâmelerin tamamı incelendiğinde Gâmızî Ali Baba'nın da Bektaşî tasavvurundan kaynaklı olarak Nûr-ı Muhammedî'den ya da Hz. Muhammed'den söz ederken genellikle "*Muhammed-Ali*" terkinini kullanması dikkat çekmektedir. Üstelik bu iki isim ile aslında tek bir kişiye işaret ettiği söylenebilir. Nitekim "*Hâzret-i Muḥammed- 'Alî -salla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem- Efendimiz*" (65b) şeklindeki sözleri de bu görüşü destekler niteliktedir. Bir bedende iki rûh, tek gömlekte iki kutlu baş tabir edilebilecek bir manzara önümüze çıkar.

O bu görüşünü nübüvvet ve velâyet makâmlarının aynı mahalde bulunduğunu ileri sürerek açıklar. Ona göre nübüvvet ve velâyet, Zât-ı Yezdân'a ait bir manada vahdet denizinin mahalli, arsasıdır. Buraya unsurlar cihetiyle (=anâsır ve ahlât-ı erba'a) gelmek mümkün değildir. Eğer Zât ile *zâtlanabilinir yani fenâ fi'llâh-bekâ bi'llâh anlayışı içerisinde kalınarak* buraya varmak mümkün hâle gelir. Bahsi geçen seyrin ulaşabileceği en üst makâm ise, makâmların intihası tabir ettiği mücerred Hz. *Muhammed-Ali*'dir (47a). Gâmızî Ali Baba'nın bu konudaki en dikkat çeken görüşü ise, arif-i kâmil olan kimse için *Muhammed-Ali* ile Ali-Muhammed arasında bir farkın olmadığını söylediği şu sözlerinde yer almaktadır: "*Esrâr-ı İlâhiyyeyi bulup ve görmek yalnız göze maḥsûs degildir. Meger gözleriñ ḡalbi olmaya. Layığıyla 'ârif-i kâmil olunca ha Muḥammed- 'Alî ve ha 'Alî-Muḥammed mişüllü Ḥaḡḡ'a ma'lûm olduğu gibi babañız daḡi sezer Oğlum!*" (65a).

Bektaşî literatüründe Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimlerine genellikle tarihsel şahsiyetlerinin dışında anlamlar yüklenir. Tarihsel olarak bakıldığında Hz. Ali, son peygamber olan Hz. Muhammed'in amcası Ebu Tâlib'in en küçük oğludur. Çocukluğunda Hz. Muhammed tarafından himaye edilmiş ve küçük yaştan itibaren hiç puta tapmadığı için daha sonra "*Kerrema'llâhu vechehû*" (Allah yüzünü şereflendirsin!) sözleriyle anılmıştır. Bunun dışında da çeşitli ünvanlar almış ve aslan anlamında "*Haydar*", Allah'ın rızasını kazanmış anlamında "*el-Murtazâ*" gibi lakapları vardır. Hz. Ali, Hz. Muhammed'e ilk iman edenlerden biridir ve Hz. Muhammed'in vefatından

---

¹⁵⁷ Kaplan, ed., *Erkânâme*, 125.

sonra halife olan dördüncü kişidir. Hilafeti esnasında Müslümanlar arasında meydana gelen çok sayıdaki sorunla karşı karşıya kalmış ve bu mücadeleler esnasında bir suikast ile şehid edilmiştir.¹⁵⁸ Bu noktaya kadar, zâhiren takip edilen biyografik bir gerçeklik görülür; hâlbuki metinlerde mezkûr zâtlara yüklenen manalar tamamen batınî bir yüze sahiptir.

Hz. Ali'nin tarihsel şahsiyetinin Bektaşîlik'teki önemi büyük olsa da, Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimleri tarihsel birer şahsiyetten ziyade; öncesiz bir modelin adıdır. Bu modele çok sayıda anlam yüklenmiştir. Ancak en yaygın olanı Hz. Muhammed=Akıl ve Hz. Ali=Aşk şeklindeki yaklaşımdır.¹⁵⁹ Sûretler ve isimler bakımından bunlar tek nûrdur, mertebeleri bakımından ise insanlığın son noktası, yani Hakk'ın tam zuhûrudur. Çünkü İlahi Zât, *Muhammed-Ali*'de tecellî ve taşahhus etmiştir.¹⁶⁰ Buna göre cennetin kilidi Hz. Muhammed iken anahtarı Hz. Ali'dedir (42b). Dolayısıyla ulaşılabilecek son nokta olan Hakk'ın didarı için, ehlullâhın tarîk-ı Nûr-ı *Muhammed-Ali* üzere olması farzdır, zorunluluktur.

Gâmızî Ali Baba, ehlullâhın bu yolunu “Din-i *Muhammed-Ali*” olarak da nitelendirmektedir. Ona göre, ehlullâh *Muhammed-Ali* dinine ve Cenab-ı Bârî olan Hak'ın mezhebine girerek Nûr-ı *Muhammed-Ali* sülalesine dâhil olur. Bu şekilde hakikat ilmine ve Hakk'ın cennetine nâil olur: “*Dâhil-i dîn-i Muḥammed-'Alî ve mezheb-i Cenâb-ı Bârî olmağla sülâle-i nûr-ı Muḥammed-'Alî olup ve mîzân-ı 'ilm-i ḥaḳâyıḳdan şîrât-ı 'ayn-ı Zâta 'urûc idüp şadâ-yı refref ile pervâz-dîdâr ve cennât-ı 'Adn-i Yezdân-yâr olur*” (50b).

Bektaşîlere göre, Hz. Muhammed nübüvvet vasfıyla, Hz. Ali ise velâyet vasfıyla insanlığa örnek olur. Bütün ilâhî sıfatlara sahip olarak her şeyin yaratıcısı olan Allah'tan ilk tecellî eden şey, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nûrudur. Onlar tek bir nûrdan yaratılmışlardır. Yani, *Muhammed-Ali* âlemin yaratılış sebebi, her şeyin aslı ve her şeyin özünün kendilerinde toplandığı ilktir, cevher-i hadrâdır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 170.

¹⁵⁹ Reha Çamuroğlu, *Dönüyordu: Bektaşîlikte Zaman Kavramı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2010), 54.

¹⁶⁰ Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, 21.

¹⁶¹ Mehmet Saffet Sarıkaya, “Aleviliğin Temel İnançları”, *Diyanet* 158 (2004): 5.

Gâmızî Ali Baba, oğlunun irşadına rehberlik ederken ona dünya ve ahiret işlerinin hallolması için hak yol olarak Muhammedî yolu işaret eder. Bu hak yolda ona şefaata edecek kişi olarak ise elinde velâyet mührünü taşıyan Hz. Ali'den söz eder:

“Eger sen târiķ-i Hâķķ’a intiśâb itmiş olsaydıñ ‘acabâ dünyâ ve âhiret ķanķı işiñ bitmemiş ķalır idi. Ve bu merâtib, târiķ-ı müstakķim-i Muħammedi’dir. Ve maķâm-ı mezheb-i Hâķ olmağla şefâ’at-i hâtemin elest cemâ’atinde virilen hüccet ‘irfânına bā-dest-i Murtezâ basılur idi” (63b).

Bektaşîlikte Nûr-ı Muhammed-Ali'den bahsederken onların tarihsel değil, mânevî şahsiyetlerine atıf yapıldığından daha önce söz etmiştik. Ancak bu durumun tarihsel şahsiyetlerinin göz ardı edilmesine sebep olduğu söylenemez. Nitekim İslamî edebiyatın birikiminde ve tasavvuf literatüründe onların tarihsel şahsiyetlerine dair olayların ve sözlerin aktarıldığı kaynaklar elbetteki mevcuttur.¹⁶² Bu kaynaklarda Hz. Muhammed, nübüvvet vasfıyla bütün tarikatların, hâllerin ve tavırların sahibi olarak insanlara yol gösteren kişidir. Hz. Ali ise, velâyet vasfıyla tarikat sahibi olarak kâmil insan makâmında insanların mânevî terbiyeleri konusunda örneklik teşkil etmektedir.¹⁶³ Gâmızî Ali Baba da *Tercümân-nâmelerinde* Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin tarihsel şahsiyetlerine yer vererek bu alandaki anlatımlara katkı sunmaktadır. Onun Hz. Ali'nin doğumuna dair anlatımı oldukça dikkat çekmektedir. Buna göre Fâtımatü'l-Esed, Hz. Ali'ye hamileliği sırasında bir kiliseye girmek istemiş ancak o esnada büyük sancılar başlamıştır. Dönemin hekimleri bu ağrıların giderilmesi için bir çare bulamaz. Neticede Hz. Peygamber'in yanına gelir ve onun karnını mesh etmesiyle sancıları kesilir. Bundan sonra da Fâtımatü'l-Esed karnındaki Hz. Peygamber'e bağışladığını söyler. Gâmızî Ali Baba'nın bu konudaki mektubunu, dilini sadeleştirmek sûretiyle şu şekilde aktarılabiliriz:

“Kıymetli Oğlum, Muhammed ümmetinin ilk zamanlarını sorduğunuz için bazı mertebede açıklamalar gerekli olsa da, Hz. Adem ilk olarak yaratılıp ortaya çıktığında bütün büyük melekler huzura teşrif kaftanı sundu. Sonra dört büyük melek bir parça mücevher asıp Nil Denizi'nde bedenini temizlediler. Ve Fahr-i Keyneyn و-ن-ا-ف-ك

¹⁶² Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı “siyer-i nebi”, doğumunun anlatıldığı “mevlid”, Hz. Ali'nin savaşlarının anlatıldığı “cenk-nâme” ve faziletlerinin anlatıldığı “faziletname” türünde eserler yazılmıştır (Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 21).

¹⁶³ Sarıkaya, 4.

ﻮ şeklindeki altı harf ile isimlendirilen yüce Zât, anne rahminde öz hâlindeyken bir büyük ejder olup anasıyla babasını birlikte ağzına attı. Hatta seyranlarında kırk yıl evvel zevk ü sefa ile gezerek dünya hâkimi güneş gibi anne rahminde doğup harf adetine karşı altı cihet ile Tanrı'nın lütfuna mazhar kılındı.

Ve bir gün Ebû Tâlib'in yüksek yıldızlı oğlu Hz. Şâh'ın taşıyıcısı olan Fâtımatü'l-Esed'in rü'yasına bir büyük melek gelip kanatlarını üzerine gerindi.¹⁶⁴ Böylece Hz. Şah anne rahmine yerleşmiş ve babaları o anda birliktelik ile safa bulmuş oldu. Annesi de bu şekilde iki zevkten de payını aldı. Ancak anneleri Fâtımatü'l-Esed bir süre sonra kiliseye gidip kapıdan içeriye girmeden evvel büyük ağrıları meydana geldi. Zamanının uzman hekimlerine tedavi için gittiği hâlde çare bulamadı. Nihayet Hz. Peygamberimiz o vakit altı harfi ile müsemma olarak sağ elinin pençesiyle hangi hastaya mesh etmiş olsa, hastalığından kurtulmuş olurdu. Fâtımatü'l-Esed de ağrılarına çare bulamadığından doğruca Fahr-i Âlem Efendimiz'e gidip durumunu arz etti. Fatımatü'l-Esed, temiz yüzlü bir hûri gibiydi. Fahr-i Âlem Efendimiz bir defa karnını mesh edince ağrılarından zerre mikdarı eser kalmadı. O vakit “Kilise bu çocuğa yaramaz, bir daha gitme!” diye buyurdu ise de kulak asmayıp ardından kiliseye gitti. Ve daha önce yaptığı gibi Hz. Peygamber'e gelip ağrılarına çare istedi. Her ne kadar Peygamber Efendimiz tekrar mesh ederek uyarılmış ise de her seferinde kilise kapısına varır varmaz şiddetli ağrılar isabet ederdi ve yine Fahr-i Âlem'e muhtaç olurdu. Her an dertlerine derman olurdu. Bir gün Fahr-i Âlem Efendimiz'e “Benim karnımda taşıdığımı doğunca sana bağışlıyorum” dedi. Efendimiz de, “Bu karnında olan çocuk benimdir!” diye emir buyurdu. O dönemde Efendimiz yirmi sekiz yaşındaydı. Ondan sonra Hz. Şah Efendimiz, anne karnından doğunun hâkimi güneş gibi doğacağı zaman anneleri Fâtımatü'l-Esed, Efendimiz'in yanına geldi. O sırada Efendimiz'in ise huzurunda on iki dostu olduğu hâlde Fatıma şiddetli ağrılarıyla orada oturup kaldı. Efendimiz'in karşısında kudretli bir büyük taş vardı. Ona parmağıyla işaret edince hemen iki parça oldu ve Fâtıma kendinden geçip bir saat boyunca gâib oldu ve sonra Hz. Şah kucağında olduğu hâlde Fahr-i Âlem'e götürdü.

---

¹⁶⁴ Hz. Ali'nin annesi Fatımatü'l-Esed, Hz. Muhammed'e sekiz yaşından itibaren annelik yapmıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed ondan “ikinci annem” diye söz etmiştir. Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib ise Hz. Muhammed'i kendi evladı gibi büyütmüş ve evleninceye kadar onu evinde barındırmıştır (Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, 170).

Yeni doğmuş bebeğin durumunu sordular. Dedi ki, “Şu taşın arasına girerken bir kez kendimi gördüm, bir sonrakinde kucağımda çocuğumu gördüm. Başka hiçbir şey görmedim.” Babaları “Yanına götür” diye emrettiler. Ve Hz. Şah’ın yüzünde nûrla kaplanmış bir zar gördüler. Babası onu alıp baktı ve o an gördüğü heybet ve azamet karşısında hayranlıkla kendini geri çekti. Üçüncü gün, annesi Hz. Peygamber’e götürüp, guslettirdi. Gusül ederken ne tarafını isterse o tarafına döndü. Ve hayran hayran cemal-i şerifine baktı. Ve “Ben Ali’yi guslettim. O da beni gusleder.” diye buyurdu. Annesi adını koymasını istedi. Hz. Peygamber de “Hadi, şu yanında kendinden geçtiğin taşın arkasına gir. Oradan bir ses gelir. Her ne söyler ise bu çocuğun ismidir.” buyurdu. Annesi hemen gitti ve “Ali!” nidası duyuldu. Bu olaydan sonra ‘Ali’ ismi konuldu” (52a).

2.2.13. Fenâ Fi’ş-Şeyh

Arapçada yaşlı kimse anlamına gelen “şeyh” sözcüğü, tasavvufta mürşid, pîr, velî ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Türkçedeki eren ve ermiş sözcükleri de “şeyh” anlamına gelmektedir.¹⁶⁵ Tarîkat mertebelerinin en yücesine sahip olan şeyh, kendisine tâbi olan mürîde rehberlik etmekle sorumludur. Nurî-i Sivâsî’ye göre şeyhin mürîd üzerindeki tasarrufu ve aslî görevi, kişiye yaratılıştaki bağışlanan ulvî yönlerini tanıtmak ve onların kuvveden fiile geçmesine yardımcı olmaktır. Yani her yönüyle kişinin kendisini tanımasına ve böylece nefsinin ilah edinen değil, yaratılışına uygun kul olmasına yardımcı olmaktır.¹⁶⁶

İradeden soyutlanan anlamına gelen *mürîd*, nefsinin arzu ve alışkanlıklarından uzaklaşmayı ve Hakk’a vuslatı temenni etmekte, o yola girmek için bir rehber ihtiyacı duymaktadır. *Makâlât*’ta mürîdin üç türünün bulunduğu belirtilmiştir: Birincisi mürîd-i mutlak, ikincisi mürîd-i mecâzî ve üçüncüsü mürîd-i mürteddir. Mürîd-i mutlak, şeyhine “Bu niye böyledir?” diye soru sorup itiraz etmeyen kimsedir. Mürîd-i mecâzî, görünüşte şeyhinin dediklerini yapsa da, aslında kendi dilediği gibi davranandır. Mürîd-i mürted ise şeyhinde gördüğü bir hâlden dolayı onu terk edendir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Casım Avcı, “Şeyh”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2010), 39/49.

¹⁶⁶ Baz, *Abdülehad Nurî-i Sivasî; Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 353.

¹⁶⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 77.

Mürşid seyr ü sülûk tabir edilen yolculuk esnasında, mürîdin kabiliyetlerine göre onu mânevî olgunluğa eriştirmek üzere önderlik etmektedir. Mürîde faydalı ve zararlı olan amelleri işaret eder ve kalbine tarîkat bilgisini ve Allah sevgisini yerleştirmeye çalışır. Bu nedenle sûfîler, yola çıkmaya niyet eden mürîdin, mürşid-i kâmil arayışına girmesi gerektiğini kabul ederler.¹⁶⁸ Aynı kabul ile hareket eden Gâmızî Ali Baba, insanî özelliklere sahip olan kimselerin usulüne uygun olarak makâmlarının derecesini yükselttiklerini ve bu yolda yürürken bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. O, bu gerekliliği ifade ederken durumu bir hastalığın iyileştirilmesi üzerinden, biraz da oğluna sitem ederek örneklendirmektedir. Zira onun dünyanın lezzetleri ile mest olduğunu düşünmektedir:

“Seniñ başıñ büyük ve içerişi boş olmağla kâbil-i hâll-i firâset olmazsın. Ve karnıñızda sofra gâlib olmasından uzak maħalde baķınca gönül bulandısı ve göz kararđısı vâķı’ olur. Hemân bir heķim-i hâzıķ bulduğun hâlde bir ishâl şerbeti ile içerişizi temizleyüp andan gönül bulandısı ve göz kararđısı gide. Zırâ ‘âlemiñ sükkeri seni mest eylemişdir” (68b).

Gâmızî Ali Baba, mektubun devamında hekim-i hâzıktan kastının mürşid-i kâmil olduğunu eklemekte ve bu zât ile bir dakika geçirmenin bin sene boyunca Allah’a ibadet etmekten efdal olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bir kimsenin mürşidin kim olduğunu bilerek onu bir kere görmesi, Allah’ı bin kere görmesinden efdaldır. Hatta böyle bir mürşidin kalbinin incitilmesinden bin kişinin ölümüne sebep olmak daha iyidir. Eğer mürşid inkâr ve sürgün edilirse bunun diyeti yedi bin kişinin ölümüdür. Eğer bir mürşid öldürülürse, diyeti olarak en az yetmiş bin kişi ölmelidir. Böyle bir zât sürgün edilerek kalbi incitilirse bölgede bitkiler yetişmez ve kıtlığa sebep olur. Onların kim oldukları bilinmediğinden kim ona kötü gözle bakarsa, onun kendi ya da evladının soyuna uğursuzluk bulaşır. Böyle zâtlar çeşitli şekillerde gizlenirler ve onlar ilâhî esrarı halktan gizledikleri için onlara “ekfer” denir (64b).

Ancak ilk sûfîlerde şeyh kendi cemaati içinde, ümmeti içindeki Peygamber gibi değerlendirilirken, sonraki sûfîler bu derin saygı ile ilgili olarak *fena fi’ş-şeyh*, yani ‘şeyhte fani olma’ mertebesini geliştirmişlerdir. Bu mertebe ile Peygamberde fani olma

¹⁶⁸ Bolat, *Muhammed Nûru’l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 130.

fena fi'r-Resûl yolu açılıyordu. Zira kâmil olan şeyh, Hz. Muhammed (sav)'de fani olmuş kişidir. Böylece doğrudan Allah tarafından bahşedilmiş bir mürşidlik ile mürîdlerine rehberlik etmektedir.¹⁶⁹

Gâmızî Ali Baba da bir *Tercümân-nâmesini* oğlunun isteği üzerine *fena fi's-şeyh* konusuna ayırmıştır. Uzun ve ayrıntılı izahatlarla yazdığı mektubu, Gâmızî Ali Baba'nın üslubuna sadık kalınarak sadeleştirilen ifadelerle şu şekildedir:

“*Fena fi's-şeyh*, bütün şeyhlerin ilmî ve amelî itikadları gereği gerçekleşir ve ilâhî isimlerden olan mertebelerin var sayımlarına göre ya yedi ya dokuz ya da on iki makâm ve mertebe olarak düşünülür. Ve vehimler denizine dalıp, uyku hâllerinde feyzi ve kemâli arttırma iddiasıyla bir dervişi halife etmek şöyle dursun, erenlerin övüncü diyerek yük çuvalını başından geçirip yanlarında tutarlardı. Dolayısıyla mürşid olan ârif-i billâh, hakîkat ilmi aşamasına erişirken, irfan yolunu elde eden kimse olarak önce ilm-i ledünne sahip olur ve o *fenâ fi's-sebil* olarak tanımlanır. İkincisi halkın dışındakinin sevgisini akıl kazanına koyup, “men arefe” ateşinde tevbe suyuyla temizler. Sonra riyazet havanında mârifet tokmağıyla dövüp, mahv ü fenadan ve kendi hakîkatine olan özden zuhur eder. Şeyhin özü ve sözü, talibin öz zâtına değdikçe hayran ve sersem olarak âşık olur ve birbirlerinden ayrılmaz.

Bundan sonra Rabb-i Rahmân yolundan *refref* rüzgarının sesi kendi kulağına ulaşınca, Hakk tecellîsi ile talibin öz varlığı tamamen fena bulur. İşte buna *fena fi's-şeyh* adı verilir. Mürşidin akıl cevheri, talibin cahil nefsi ile karşılaşınca mânevî sûrdan ufûnet-i kabir ile rahm-i fikrden yokluk beşiğinde kerîm bir hakan çocuğu olarak doğar. Her tarafından Yezdân'ın feyz nûru ve kemâl şimşeginin parlamaları ortaya çıkar. Şeyh ile talibin arasında ortaya çıkan özel hâllere *fena fi's-şeyh* denir.

Mürşid olan kimse mânevî hekim olup, ilacı feyz-i Zât olduğu için ayn-ı semm-i kâtıdır. Hasta ve dermansız olan talibin eceli, hayatının üst levhasından Süleyman-ı zât mührüyle velâyet tuğrası çizip, sonsuz hayat ilmine vakıf olduğunda buna da *fena fi's-şeyh* adı verilir. Bu hakîkat deryası için kurulmuş tarîkat köprüsü bulunur. Bu köprü, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Tarîkat mizanı ile mârifet mahşerinde *nefha-i tabl* ile

---

¹⁶⁹ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 252.

telkin olunur. Âyetle bilinen rükunlar ve özel fiiller ile Kur'ânî tefsirin “men arefe” ilminden ârif-i Rabb-i Yezdân olan ve hakikat deryasında arınıp Zât nûrunun elbisesiyle özünü değiştiren kimse ile mürşidin esrar-ı Sübhaniyyesi nişanlarına delil olan zâta *fena fi'ş-şeyh* adı verilir. Böyle olan kimselerin bekâbillah mertebesindekiler gibi olduğunu düşünüp hata etme. Zira yüz bin yıl çabalayıp tahsil edemeyeceğin *ân-ı vâhidde* o bir işaret ile hâfız-ı Kur'ân eder. Mürşid olan kimse istekli talibi Kâf kulesine layık görüp, Hudâ'nın nûr tecellîsinden hâsıl olan ağaç, yani telkin ağacı nûrundan “İnnî ena'llah”¹⁷⁰ sesini can özüyle dinler. Kendinden geçerek hayat bulan sadık aşğın fena bahçesine tohum saçar. Ve ilâhî emir olan “Şüphe yok ki biz, emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Onu taşımaya yanaşmadılar. Ondan korktular. Onu insan taşıdı. O, çok zalim ve çok cahildir!”¹⁷¹ âyeti ilâhî emrin cevherini meşreb ırmaklarından firaset arklarıyla sulayıp, ilim ve kemâl ekini elde ettiğinde, işte buna *fena fi'ş-şeyh* denir” (49a).

Mürşid ile mürîd arasında kurulan güçlü gönül bağı, daha sonra ortaya çıkan tarîkatlar tarafından örnek alınarak zikrin icra edilmesinde gerekli görülmüş ve bu durum rabıta kurmak olarak isimlendirilmiştir. Şeyh de mürîde teveccüh ederek onu gözlemek ve ona her an mukayyet olmak için mürîdin kalbinin kapısından içeri girmektedir. Buna göre; Allah'ın sonsuz bilgisinde saklı olan ilm-i mevcudat verilmiş olan kişi, bu olanakların kimilerini dünya düzleminde gerçekleştirebilmektedir.¹⁷² Şeyh ile kurulan bu rabıtanın bir örneğini Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmesinde* de görüyoruz. O şeyhi ile yaşadığı olayı aktarırken henüz manevi yolculuğunun başında olduğunu ve bir göz açıp kapama süresi içerisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir:

“Benim şeyhim olan ‘aziz-i mükerrem mürşid-i haydarım hâzretleriyle küh-i refrefde olan âb-ı hayâtdan âb-dest-i tâhire ile Kâdir gicesi iki rek'at hâcet namazına turdum. Fâtîhâ-i kerîmi tekmiş idüp de namâzda turduğum hâl, ya'nî şurât köprüsünde idim. Hemân-dem şeyhim belimden tutup bi'r-i cahîme birâgup

---

¹⁷⁰ “Muhakkak ki, ben Allah'ım!” (el-Kasas, 28/30). Kur'ân-ı Kerîm'deki bu âyet, Allah'ın Tûr Dağı'nda Hz. Mûsâ'ya vahyetmesi ile ilgilidir. Allah, Tur Dağı'nda bir ağaca teccellî ederek Hz. Mûsâ ile konuşmuş ve “Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allahım. Asânı yere bırak!” (el-Kasas, 28/30-31). Gâmızî Ali Baba da bu âyete atıf yapmaktadır.

¹⁷¹ El-Ahzap, 33/72.

¹⁷² Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 252.

*baħr-ı nārda yānup küllerim emvāc-ı nār-ı tabaķāt-ı cehenneme atup ba‘dehū
şeyhım gelüp küllerim cem‘ iderken farķ itdim” (66a).*

Gāmızî Ali Baba daha sonra şeyhinin kendisini toprak bir kadehe koyduğunu ve üfleyerek Kaknüs kuşuna çevirdiğini eklemektedir. Bu kuşun bir kanadı beyaz ve bir kanadı sarıdır. Şeyhinin son bir kez daha üfleyerek onu bir anda insan kılığına dönüştürdüğünü ve “Ya Hak!” diyerek uyandığını anlatmaktadır.

Mürşidin mânevî güçlerine olan inanç, yozlaşma dönemlerinde tehlikeli hâle gelmiştir. Nitekim kimi dervişler ilgi çekip tarikatlarına mürîd kazandırmak için abartılmış zühd biçimlerine, keramet tüccarlığına başvurmuşlardır. Bu tutum daha sonraki dönemlerde tasavvuf açısından karanlık olayların gelişmesine neden olmuş ve şeyhler, çoğu okuma yazma bilmeyen mürîdlerinin kendisine gösterdikleri saygıyı istismar etmiştir.¹⁷³

Gāmızî Baba’nın bu sahte şeyh ve dervişleri tenkit eden sözleri *Tercümân-nâmelerinde* göze çarpmaktadır. Öfke dolu bu sözleri çoğu zaman tahkir ve aşağılamalara kadar varmaktadır. Örneğin bir mektubunda onların rûhlarını şeytanî duygulara bıraktığını söylemektedir. Ona göre avâmın şeyhleri, ehlullâhın esrarlı sözlerini anlamadıkları gibi, irfan sandıkları vehimleriyle onların sözlerini yorumlamaya kalkarlar. Hâlbuki onlar ehlullâhın fiziksel varlıklarını bile algılamaktan beridir. Dolayısıyla kelâmlarını anlamaları mümkün olamaz. Kendilerinin mürşid olduğunu iddia etmeleri cehaletlerinden ileri gelir. Kötü rûhları yalnızca şeytanın mertebelerine mazhar olduğundan doğruyu ayırt edemezler. Bu hâlde iken halkı ikna etmeleri, kör göze kılavuzluk etmek gibidir (52b).

Gāmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise böyle zâhirî şeyhleri bal yapmayan yabanî arıya benzetirken tarikatlarının da şekilsel amellerden ibaret olduğuna dikkat çekmektedir:

*“Güyā ma‘nā-yı haķıķate varmış ve görmüş rāddelerinde cümle meşāyih dabbe-i
nefse süvār olup yabanî arı ya‘nî bal yapmaz sinek gibi kimisi kendi hānelerinde ve
kimisi ağaç ķovuğında vızır vızır gezerler. Huşûsiyle mürşid şifātında görünürler.*

---

¹⁷³ Schimmel, 253.

Böyle tezvir-i murdâr meşâyih ve babalarıñ hayâtiyle memâtlarına yüzer biñ la‘net olsun ki, kendilerini sûret-i âherle ehlu’llâha teşbih iderler” (100b).

Necmüddin-i Kübrâ, bu tür sûfilerin uyumama, devamlı susma, uzlet gibi alışkanlıkları bulunduğu gibi bazen kendilerinin bile anlamadığı bir takım sözler söylediklerini ve hastalıklı bir şekilde keramet gösterme arzusu içinde olduklarını söylemektedir. Ona göre bu tür kimseler, gaybdan haber vermeyi ya da havada uçmayı hayatın gayesi zannederek bunlara kul köle olurlar. Oysa gerçek riyazet, insanda bir hassasiyet, bir iç safiyeti ve Allah’la dost olma hâli meydana getirmelidir. Dünya ile ilgili meşgaleleri yok saymalı ve ilâhî bir izzet, Rabbânî bir saltanat ve yüce bir makâm meydana getirmelidir.¹⁷⁴Ancak zamanla İslam’ı rûhanileştirme gereksiniminden dergâhlar doğmuş ve buralar halkın dertlerine deva bulmak beklentisi ile şeyhin ya da halifesinin kendisine muska yazması için akın ettiği mekanlara dönüşmüştür. Hatta son zamanlarda şeyhlerin başlıca uğraşlarından biri muska yazmak olarak görülmektedir.¹⁷⁵ Mutasavvıflar bu tür durumların önüne geçmek için çaba sarf etmiş ve halkı uyarmıştır. Kelebâzî de *Ta’arruf* adlı eserini aynı endişelerle yazdığını ifade etmektedir. O, samimi şekilde tasavvufa talip olanları aydınlatmayı, bu işin sahtekarlığını yapanları rezil etmeyi ve bidatçıların kökünü kazımayı görev edindiğini belirtmiştir.¹⁷⁶

Benzer uyarılara *Tercümân-nâmelerde* sıklıkla yer veren Gâmızî Ali Baba, şeyhlerin bidatlerle ve şerîata aykırı davranışlarıyla sergiledikleri cehaletin onları küfür ve şirke kadar götürebileceğini söylemektedir. “*Bu žāhir meşâyihî, gūn-ā-gūn cevāhir ve hācerāt ve şecerāt maķūlesi eşyādan maśnū‘ tesbīh dānelerine ve gūn-ā-gūn vahşî vesā’ire hāyvānāt post ve derilerine tapup Hāķķ’a ķarīb olacađız, diyūp ümīd iderler*” diyerek tenkitte bulunan Gâmızî Ali Baba, onların yüce amaçlarının ne olduğunu kendilerinin bile bilmediklerine dikkat çekmektedir. Ona göre bu kimseler hayvanî meşreptirler. Her biri cezbe-i evhâma ve sayısız elîm azâba marûz kalırlar. Hayvani vehimler ile ilâhî ilhamın arasında yerden göğe kadar fark varken ne dünyada ve ne de ahirette rahata eremeyecek olan ahmak kimselerdir (44b).

¹⁷⁴ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, 42..

¹⁷⁵ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutu*, 253.

¹⁷⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf; Ta’arruf*, 21.

2.2.14. Mânevî Evlilik ve Mânevî Doğum

Tasavvufta biri tabîî ve diğeri mânevî olmak üzere iki çeşit evlilik ve iki çeşit doğum mevcuttur. Mânevî evlilik ve mânevî doğumdan kasıt, tarîkat aracılığıyla gerçekleşen manevî aşamalarıdır ve bunlar ancak tarîkat nikâhıyla gerçekleşmektedir. Bu nikâhtan doğan evlâda ise “mânevî evlâd” denmektedir ki tarîkat silsilesi işte bu insanlarla devam eder. Bazı şeyhlerin evlâdı erkek olarak dünyaya gelir ve bunlar tasarruf sahibi olurlar. Kendileri kemâle erdikten sonra başkalarını da olgunlaştırmaya yetki sahibidirler. Bazılarının evlâdı ise kadın olarak dünyaya gelir ve tasarruf gücü bulunmaz. Yine bazıları ise kısırdır ve ondan hiç çocuk dünyaya gelmez. Bununla birlikte tarîkat ehlinde kimi kadınlar “rical” (erkek) hükmünde kabul edilip tasarrufa kâdir olurlar. Kimi erkekler ise “nisâ” (kadın) hükmünde olup tasarrufta bulunamazlar.¹⁷⁷

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâme*'de erkek hükmünde olan kadınlardan, tüysüz yüzlü er-hâtunlardan şeklinde bahsetmektedir. Gâmızî Ali Baba, “*Erkek şekilli olan bıyık ve şakallı 'avret-âdemden ise cemâli tüysüz, yetim kıllıklı tabî'atı er-hâtun ile mahâbbet itmek efdâldir; bahr-ı şıdkıyla cevher-i yektâ-yı âdemdir.*” diyerek, önemli olanın taşıdıkları cevher olduğuna, zira arazın cevherde değil; cevherin arazda bulunduğuna işaret etmektedir (50b).

Hikmet âlemindeki nikâh rûhanî, beşeriyet mertebesindeki ise cismanîdir. Cisim ve rûh iki farklı varlık olduğu için bunların nikâhları da iki farklı nikâh olarak kabul edilmektedir. Bursevî'ye göre mânevî nikâhın da türleri bulunmaktadır:

“Mânevî nikâh; nikâh-ı cismanî, nikâh-ı misalî, nikâh-ı rûhanî, nikâh-ı ilmî olarak dört türdür. İlkinin belirtisi kalpte, ikincisinin nûru hafîde, üçüncüsünün sırları rûhta ve dördüncüsünün küllî hakikatleri ayn-ı mücerrededir. Bunların hepsi mânevî buluş ve nikâh hasebiyledir. Mânevî nikâh için kırk altı veya daha fazla seneye ihtiyaç vardır. Bâtn-ı velâyet olan yaşa ulaşmak için ise altmış dokuz sene gereklidir.”¹⁷⁸

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî, (*Tuhfe-i Atâiyye*) *Kâbe ve İnsan*, ed. Veysel Akkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 89.

¹⁷⁸ Ahmet Topal, “İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî Adlı Risalesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2016): 200.

Gâmızî Ali Baba *Tercümân-nâmeler*de oğluna kendi mânevî nikâhını tarif ederken, vehimlerinden ancak cüz'î aklını, bir erkeğin irfan nikâhıyla evlendirerek kurtarabildiğini söylemektedir. Böylece küllî akıl ile birlikte mânevî miraca yükselbildiğini, peygamberlerin erkanında ilmü'z-Zâtı gördüğünü ve onun nûrunun zevkinde boğulduğunu ifade etmektedir (65b).

Mânevî doğum ise Gâmızî Ali Baba'nın da ifade ettiği gibi; "*Neticede ana rahmiyle geliş ve bir de er babanın gayb sözüyle doğuş*" şeklinde vuku bulmaktadır (91b). Tasavvufta mürşidin eğitimiyle mürîdin ikinci defa doğduğu kabul edilmektedir. İlki normal doğum olup, mürîdi mülk âlemiyle; yani dünyayla ve ikincisi mânevî doğum olup melekût âlemiyle; yani gayb ile irtibata geçirmektedir.¹⁷⁹ Bu mânevî doğum mürşidin himmetiyle ve kişinin anlayışı nispetince ilâhî sırlara vakıf olmasıyla gerçekleşir. İlk doğumda babanın sulbünde bulunan özelliklerin çocuğa aktarılması gibi, mânevî doğumla da şeyhin mânevî hâl ve özellikleri mürîde aktarılır. Şeyh bu özellikleri mürîde sohbet yoluyla aktarır. Mürîde yapılan mânevî aktarımlar şeyh açısından da önem arz etmektedir. Zira mânevî doğum olmazsa hilâfet de tamamlanmış kabul edilmemektedir. Bu iş tıpkı verimli araziye tohum atmak gibidir.¹⁸⁰

Tasavvufta insanın vücûdunda biri sûrî silsileye ve diğeri mânevî silsileye sebep olan iki türlü şehvet yer aldığı görüşü mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'deki bir âyette "Sizin için bir kalma bir de emanet yeri vardır"¹⁸¹ denerek bu duruma atıf yapıldığı düşünülmektedir. Buna göre nutfenin yeri anne rahmi, emanet bırakılan yer ise pederin sırtıdır. İkisinin izdivâciyle *sûrî veled* meydana gelmektedir. Diğer yandan evliyânın nefesinin yeri, kabiliyetli kişiler; emanet bırakılan yer ise, fâil rûhun sırtıdır. Bu ikisinin birleşmesiyle de mânevî veled hâsıl olup hilâfet mertebesine erişir.¹⁸²

Gâmızî Ali Baba, oğlu Mehmed Kemâl Efendi'ye mânevî nikâh için gerekli şartları ayrıntılı olarak izah etmektedir. O, er olan veli kimse tarafından avrat olan kişi seçilirken çeyiz olarak gereken feraset-i kâmileye sahip olup olmadığına bakıldığını söylemektedir. Bu çeyiz hazırlandığında er olan kimse, onu mânevî nikâhına alır ve

¹⁷⁹ Avcı, "Şeyh", 39/49.

¹⁸⁰ Bursavî, (*Tuhfe-i Atâiyye*) *Kâbe ve İnsan*, 92.

¹⁸¹ el-En'am, 6/98.

¹⁸² Bursavî, (*Tuhfe-i Atâiyye*) *Kâbe ve İnsan*, 93.

birlik nûrunun zerresi olmak için onunla bir anda tecellî-i dîdâr-ı yâr olur. Rahmet mahremiyle sırların nûrlarına dönerler ve dünyevî zevklerden uzak kalarak Hakk'ın zevklerinin sahibi ve yaratıcı irfanın nûru hâline gelirler. İlahî ilmin ilhamı ile sürekli muhatap olup insanlar âleminden gizlenirler (44a).

Gâmızî, böyle büyük anne ve babanın birlikteliğiyle doğan çocuğun insân-ı kâmil olduğunu ve onun değerini ifade ederken onu kıymetli taşları bulunan bir dağa benzetmektedir. Hatta bu değer biçmenin de yetersiz kaldığını ve bu kıymetin yalnızca tahmin edilerek bilinebileceğini dile getirmektedir. Bu tarife göre;

“Ba‘zı ‘azîm Balğın tağlarda ma‘âdin ve cevâhir-i cüz’iyye iħrâc olunur ki bir ‘azîm tağîñ cirmine kıyâs edince, biñ kışe akçe bahâsıyla iştira ve iltizâm olabilir, ammâ ol tağîñ batnunda ağrâb-i garâ’ib nice ma‘âdin ve cevâhir vardır ki, bir ‘aded mücevher taş, hemân tağîñ bahâsını virür ve buña kıyâs bunca ma‘âdin ve cevâhir ise cirm ü vezninde her ne kadar küçük ve hafif ise de kıymet ve bahâda ağırdır” (55a).

Gâmızî Ali Baba, mânevî babadan doğan çocuğun cemal ve kemâle sahip olduğunu, dünya ve ahirette safa sürdüğünü, ebedi nûr-ı cemâl ve pür-hayat olduğunu dile getirmektedir. Ona göre, muhterem bir er babadan doğan kişi, âdetâ Hak’dan doğmuş gibidir. Ve Hâkân-ı Kerîm’in çocuğu olur. Onun akli ilham ilmi, feraseti ayn-ı merdan ışığı ve fikri Zât-ı Yezdân’ın bereketidir (44a). Gâmızî Ali Baba, bir diğerk mektubunda ise kendi mânevî doğumuna değinmekte ve kendisinin Hakk’ın tecellîgâh meclisine ermiş kişiler arasında olduğuna işaret etmektedir. O, tayin edilmiş bir pederin cevheriyle anne rahmine taşındığını, gayb ilmi ile hakikat denizinde gemi olup tufandan kurtulduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde varlığının hayvanî rûhtan ayrıldığını, Zât mayası ile mayalanarak hakikat deryasına kavuştuğunu dile getirmektedir (90a).

Gâmızî Ali Baba’nın *Tercümân-nâmeler*deki ilk doğum hakkındaki görüşleri de dikkat çekmektedir. İnsanın ilk doğumunu gezegenlerle ilişkilendiren Gâmızî Ali Baba’ya göre; insanın vücûdu tarikat nikâhı, mârifet fenninin rızası ve hikmet feyzinin birlikteliği sonucu anne karnına düşer. Bu hâliyle hayvan şeklinde bir et parçasına benzer ve yedi gezegen ile birlikte gezer. Anne karnındaki yumurta sarayında dolaşır dururken ilk kırk günde Merkür özelliklerinden olan rutubet, yavaşlık, ağırlık ile birleşir

ve buz bulanık su olur. İkinci kırk günde Satürn yıldızına dahil olup tedbir-i fenn ustalığıyla macun hâline getirilerek, sıcaklık hareketiyle yıldızlanır. Ve üçüncü kırk günde Jüpiter'in etkisine girerek hava letafetini kazanır ve anne denizinde yüzer. Dördüncü fasla erdiğinde ise Venüs'e tabi olarak duyuların yerleri belirginleşir ve insan bedeni şekline girer. Beşinci fasıl annenin etinde büyüme olduğu için maden-i rûh-ı nebât-ı kâmile cismen ortaya çıkar. Altıncı fasılda Mars ile tabî cisme erişip, zâhirî beyaz ve bâtını cennet çamuru iken, bulanıklık elbisesinde karar kılar. Ve yedi melek kuvvetiyle anne karnındaki sarayda dünyaya teşvik eğitimi görerek seyahat âlemine yönelir. Yedinci fasılda yıldız olan Güneş, dünyanın ışığı ile insana akıl ve zevk vehimleri verip doğumuna sebep olur (43a).

2.3. İctimâî Görüşleri

2.3.1. Kadın

Nefs ve rûhu bütün insanların cevherine yerleştiren Allah, bu öze sahip olanlar arasında cinsiyet ya da kavim bakımından hiçbir ayırım gözetmemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Hiç şüpheniz olmasın ki, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık..."¹⁸³ denilerek bu duruma atıfta bulunulmuştur. Tasavvufta insan her zaman cinsiyet farkı olmaksızın merkezde bir yer edinmiştir. Zira tasavvufta insan olmak esas alındığından cevheri ve özü itibariyle erkekle kadın bir ve aynı hak ve sorumluluklara sahip olarak kabul edilmektedir. İki cins arasındaki fark zâтта ve mahiyette değil, ayrıntı ve şekildedir. Bu sebeple tasavvufta bir kadının evliyadan olması da tartışılmadan kabul edilmektedir.¹⁸⁴

8.yy'dan itibaren tekke ve zaviyelere giden ve şeyhlere mürîd olan kadınlar mevcuttur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde bu zaviyelere şeyhlik yapmış kadınlar da bulunmaktadır. Bunlara *Bacıyân-ı Rum* adı verilmiştir. Hatta Hacı Bektaş

---

¹⁸³El- Hucûrat, 49/12.

¹⁸⁴ Süleyman Uludağ, "Tasavvufta Kadın," *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II* (İstanbul, 2012), 289.

Velî, bu kadınlardan biri olan Anacık Hatun'a kerametlerini göstererek tarîkatını ona ısmarlamıştır.¹⁸⁵

Kadınların aktif rol aldığı tarîkatlar arasında Bektaşîlik de mevcuttur. Ahmed-i Yesevî ile başlayıp Hacı Bektaş Velî ile şekillenen *Dört Kapı-Kırk Makâm* öğretisi, cinsiyet ayrımı yapmayan insan modelini oluşturmanın anahtarlarını da içermektedir. Dolayısıyla insan merkezli olan Bektaşîlik'te Allah, herkesin Rabb'idir ve ibadet herkes içindir. Bektaşîlere göre Hz. Adem ve eşi, insan ve eşi olarak değerlendirilmektedir ve cins ayrımı gözetmeksizin iki cinsi de insan olarak kapsamına almaktadır. Yani insan; erilse eşi dişil, dişil ise eşi erildir. Nitekim Bektaşîlik öğretilerine göre kadın ne kadar insansa, erkek de o kadar insandır. Önemli olan er kişiliktir, er kişi ise eren kişiye, yani ahlâkî varlığa denir. Ayrıca eren, Hak bilgisine ermiş olan kişi anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple erkek de kadın da 'er'dir. Bunu anlatmak için de "Er kişi vardır, bacı donunda" denmektedir.¹⁸⁶

Bu mesele Gâmızî Ali Baba'nın Tercümân-nâmelerinde er-hatun kullanımlarıyla önümüze çıkar: "*Nisâ' tâ'ifesi sözde žariř, özde ĥafř ise de nice er-ĥatunlar maşâm-ı vilâyetle intihâ bulmuşlardır. Ve žariř insânîñ kesret-i 'ilminde ise 'arife ĥatunuñ kıllat-i sîdkıyyesi biñ derecede eşdâldir*" (50b). Gâmızî Ali Baba, ayrıca her otuz altı senede bir er ve bir de velî hatunun ortaya çıkacağını ve erkekten otuz altı er vaki olduğu zaman, kadınlardan bir velî hatunun vakî olacağını ifade eder (93a).

*Tercümân-nâmeler*de kadın meselesini farklı yönleriyle ele alan Gâmızî Ali Baba'nın; oğlu Mehmed Kemâl Efendi'nin sorusuna binaen yazdığı mektuplarından birini, kadının bedensel özellikleri bahsine ayırdığını görmekteyiz. Bu mektubu sadeleştirerek şu şekilde aktarabiliriz;

"Kadının cemaliyle vücûdunda tüy olmadığı için, daima sevgilidir ve her nazı arzu edilir. Bu nedenle vücûdunun özellikleri taze cilt bölgesi ve bedeninin etinden bir miktar uzak olması dolayısıyla orada tüy bitmediğı ve gözenekler bulunmadığı için daima cildi parlak ve Cenab-ı Hakk'ın feyzinden eser vardır. Ayrıca bedeninde bölgesel

¹⁸⁵ Ömer Lütfi Barkan, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri*", Türkler (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9/267.

¹⁸⁶ Belkıs Menemencioglu, "Bektaşî Ve Alevi Kültüründe Kadın", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60 (2011): 131.

özellikleri olan cilt ile etin arasında gerekli mesafenin bulunmasına Yezdân'ın kudretiyle vücûdunun hayatî gıdasından ortaya çıkan zarif öz, bu bölgeyi dârü'l-mekân etmiştir. Dolayısıyla bu bölgeye bakılmış olsa, et ile birleşmiş ciltten başka bir şey görünmez idi.

Ancak erkek de bu kıyastaki gibi olduğu halde, cildi ete birleşik olduğu için kılları yetişerek ortaya çıkar. Dolayısıyla kadınların nefis şehvetleri ve erkeğin menisi sulbe şehvet ile çekildiğinde, vücûd denizine ulaşan insan ve Süleyman mührünün taşıyıcısı olur. Ve erkeklerin meni şehveti cilt ile etin birleşmesiyle kemiğin cezbisinden sırt kemikleri yoluyla belkemiğine yerleşir ve ölçülü hareketiyle ortaya çıkar. Kadınların nefis şehvetleri kemikten başka bütün bedeni sarıp, nefis kuvveti şehvet hareketiyle ortaya çıkarak rahme inen azayı teneffüs eder. Erkeğin azasında bir nefis varken kadınlarınkinden dokuz nefis bulunur. Bedenin her tarafından çevrelenip, pehlivan ve nefis ejderinin kahramanı olur. Tabiatın er kıldığı toprağın sevilen kıyafetinden arife hatun gibi zamanın irşadı olmuş olsa, elbette halk için zamanın sultanı olur. İlahî katta Zât'ın makbulü ve nimetlendirilenlerden olur.

Yukarıda açıklandığı üzere kadınların bazı bedensel vaziyetlerinden dolayı erkek ile kadınların vücut yapıları oldukça farklıdır. Ancak Cenab-ı Hak kadın bedenini eksik bırakıp, erkek bedenini tam yaratmış değildir. Zira kadın ile erkeğin bedeni hikmetle yaratılmıştır. Erkeği kadına ve kadını erkeğe kuvvetle muhtaç edip, birbirlerine gerekli olması dolayısıyla erkek ile kadının nefislerindeki şehvetleri ve ferdi özleri açısından, yani “Kün/Ol” emrinin noktasındaki bir adet buğday olup, yarısı erkek ve yarısı dişi olduğu için demek olur ki, Adem ile Havva anamızın uzun bir sürede bir buğday tanesinden meydana gelmesi örneğindeki gibi buğdayın ortasında da elif çizgisinin ekilip boy vermesi ile buğdayın iki tarafı birleşir ve insan cinsi meydana gelir. Ve erkek ile kadının fânî hayatlarının sebebi olan yiyecek ve içecekler bütün beden parçalarına sirayet ederek kokuşmuş yiyeceklerden hissedar olup, ihsanın özünden natık-ı cism-i hayvan olarak daima hal dilinden herkese derdini anlatır. Ve bu gıdanın hissesi bir parçadan ibaret olduğu için cismani ağırlığı yüzlere ve rûhânî özellikleri kalbe yerleşirken Zâtî sıfatıyla seyredilir. Cila feyzinin kaynağı, beşer gözlere bırakılıp “Tercümân-nâme” metninde açıklanan nisâ nefsi, gerekli yerde bedenin her yerinde göz davetiyle rahme yerleşir. Ve insan menisi cilt ile beden arasında karışır gibi göz

davetiyle sulbe nüzul ederek iki öz birbirini bulur ve özel bir zamanla insan tohumu oluşur. Kadın doğduğunda kendi el parmakları eninde otuz altı parmak uzunluğunda olur. Erkek doğduğunda ise kırk parmak eni uzunluğu olur ve büyüdükçe bu hesap değişiklik gösterir” (55b).

Er-hatun tanımlaması ile kadına müspet anlamlar yükleyen Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda ise kadının rahmindeki ve nefsindeki eksikliklerin rûhuna sirayet ettiğini, ancak erliğe yaklaştıkça faziletinin arttığını söylemektedir:

“Bunlarıñ vücûdı tñ-i Âdem'den beķāya olduğu cihet ile ħalbiñ daħi pençe-i çelengi olan ‘aħl ve fıkr ve firāset ve isti’dād ve ‘irfān-ı Zātiyye i’āne-i ħayāt-ı rûhāniyyesi lāyık ve kemāliyle sirāyet idemediginden ŗacı uzun, ‘aħlı ħıŗa bulunduğu ve ħuŗuŗiyle nisā’ tā’ifesinde pek çoħ veliyye er-ĥātunlar vāħı’ olmuŗdur ki maħām-ı vilāyetle müntehā bulmuŗlardır” (48a).

Tercümân-nâmelerde yer yer kadınla ilgili menfi görüşler ile süren Gâmızî Ali Baba, başka bir mektubunda da “*Her hatun Meryem ve her ‘avrat kocası er olmaz. Meger bulūđı kemāl-i ħaħ ola!*” dedikten sonra, er ve avratı bir meyve temsili üzerinden anlatmaktadır. Ona göre, er kişi meyvenin öz çekirdeğidir. Meyvenin vücûdu kadındır, meyve gibi çürür. Ancak çekirdeğine zarar gelmez. Zira Kadın 40-50 yaşından sonra hayız ve üremeden kesilir. Çorak yerler gibi ot yetişmez. İşte zâhir şeyhler bununla kıyas edildiğinde hayız aklından beri olan eksik kadınlar gibidir. Her gördükleri yere kendileri gibi meyvenin vücûdlarını dikerler, çünkü onlar çekirdeği görmemişlerdir. Onlara yazıklar olsun. Ancak erenler çekirdek gibidir. Uygun bir yer bulmadıkça çekirdeğini dikmezler (66a).

2.3.2. Medrese-Tekke Mücadelesi

Osmanlı’da fıkıh ve tasavvuf ilişkilerine uzun soluklu tarih perspektifinden bakıldığında, bu iki disiplin arasındaki çeşitli gerginliklerin bazı teorik tartışmalar üzerinden geliştiği görülmektedir.¹⁸⁷ Ancak 17.yy’a kadar olan dönemde tekkeler ve medreseler arasındaki görev dağılımı belli ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Öyle ki, kişiler zâhirî ilimleri tahsil edip tamamlayana kadar medreseye devam etmektedir. Daha

¹⁸⁷ Ferhat Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002): 83.

sonra kendilerini ilim ve amel, tarîkat ve hakîkat bakımından kemâle erdirmek için fazilet sahibi şeyhlerden birinin yanında terbiye edilmektedir. Bu arada şeyhin tekkesinde zâhirî ilimler öğretilmediği gibi medreselerde de bâtinî ilimler müzakere edilmemektedir.¹⁸⁸

Osmanlıda ilmiye sınıfını meydana getiren fakihler bazı idari görevlere getirilirken mutasavvıflar da özellikle yeni bölgelerin hem fethi hem de iskânı konusunda devletin politikalarına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hatta halk arasındaki nüfuzları sayesinde devlet ricâlini de etkilemiş ve birçok padişah, valide sultan ve vezir tarafından hürmet ve destek görmüşlerdir. Ne var ki, 17.yy'a gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde fıkıh ehli ve mutasavvıflar arasında din anlayışı ve arka planda siyasi etkenlerin yer aldığı fikri çatışmalar sarsıcı boyutlara ulaşmıştır. Tarihî süreç itibariyle devlet idaresinde çeşitli görevler alan fıkıh ehli, meşayihî ve tasavvufî kurumları hukukî bir statü içerisine sokarak kontrolleri altına almıştır.¹⁸⁹ Devletin en yüksek danışma ve karar organlarında bulunan bu kimseler, zamanla dinî öğretileri kendilerinden farklı olan mutasavvıflara karşı bir tasfiye hareketi başlatmıştır. Bu hareketin başında ise şer'î ilimler dışındaki ilimlere müsamaha göstermeyen İstanbul Vaizi Kadızade Mehmed Efendi yer almıştır. Bidatleri, tarîkat ayinlerini ve bazı tasavvufî meseleleri eleştiren Kadızâde'nin karşı cephesinde ise Halvetî tarîkatinin önde gelenlerinden olan Şeyh Abdülmecîd-i Sivasî bulunmaktadır. O da vaazlarında Kadızâde'ye ve fikirlerine hücum etmiş ve münakaşa konusu olan meselelere tasavvufî inançlar doğrultusunda yanıt vermiştir. Medreseliler ve tekkeliler arasında zamanla alevlenen bu tartışmalar fiili sahaya intikal ederek öfke, tekfir ve şiddet olaylarına sebep olmuştur.¹⁹⁰

Bektaşî tarîkatine mensup olan Gâmızî Ali Baba'nın da bu tartışmalara katıldığı ve medrese eğitimi alan oğluna, bu sebeple çok kez tahkir içeren sözler sarf ettiği mektuplarında müşahede edilmektedir. Örneğin bir mektubunda oğluna tahsil ettiği ilmin onu akıl, fikir ve mânevî ferasetten uzaklaştırdığını söylemektedir (67b). Başka bir mektupta ise oğlunun tahsil ettiği ilimden ötürü annesine “*Torunun Mehmed Kemâl*

---

¹⁸⁸ Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, 38.

¹⁸⁹ Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, 77.

¹⁹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 1–2 (y.y.): 214.

Efendi me'zûn-ı 'ilm ve müderris-i şehri cedid olup, zihni hâlâ gâbî ve hadiddir" (83b) sözleriyle şikayette bulunmuş ve aklının kıt olduğunu ifade etmiştir.

*Tercümân-nâmeler*de zâhirî ilim ile hakikat ilmi arasındaki çatışmayı hissettiren Gâmızî Ali Baba'ya göre zâhirî ilimlerle ilgilenen âlimlere hakikat ilmini anlatmak file hendek atlatmak gibidir. Üstelik zâhir ilmini leylek sesine, hakikat ilmini ise bülbül sesine benzeterek istihzâ etmektedir:

"Sizler dâ'imâ leylek ötmesine alışmış iken bülbül sadâsı size karga nev'inden žann idüp nağmesi te'sîr itmez ve 'ilm-i esrâra dâ'ir az hûşûsatdan size telkîn ve jîmâ itmek žımnunda niyâz eylemişsin. Ve lâkin şimdiye kadar tahriren takrîr olunan mükâlemâtüñ cümlesi esrâr-ı haķâyıķ-ı ilâhiyeden olup hâlâ zerre miķdârı münfehim olamadıñ" (65a).

Gâmızî Ali Baba, başka bir *Tercümân-nâme*'de ise oğlunun sorduğu soruyu abes bulduğunu, zira tahsil ettiği ilmin ona ihtiyacı olan temel bilgileri vermekte yetersiz kaldığını ima etmektedir:

"Bu def'a gelen mektûbuñuzda isti'lâm olunan ba'zî mertebe mevâdd-i muhtelif-e-i keviyyeden tolayı müşkilâtüñiz 'abeş nev'inden bir keyfiyyet olmağla ibtidâ'-yı emrde vazîfe-i sîhhat ve hayâtüñ olan 'âlem-i vücûda hâlâ âgâh ve habîr olamadığından başkaca hemân dârü-yi şifâyı bırakup da soğan sarımsak maķulesi nev'inden ba'zî mertebede ya'nî hük-m-i hafîyye-i sun'-i İlâhiyyeden habîr olacaķsın" (45a).

Gâmızî Ali Baba, oğluna olan bu sitemini daha pek çok mektubunda dile getirmiştir. Ona göre *Tercümân-nâmeler* ile anlatılan konular, medreselerdeki ilim tahsili ile öğrenilemeyecek meselelerdir. Çünkü tefsirlerde yazılmamış olan bu mânâlar, ancak gizli ilimler mektebinden öğrenilir ve onlar hakkında yalnızca kapalı ifadelerle konuşulabilir (66a). Gâmızî Ali Baba, diğer yandan oğlunun bu meseleleri öğrenmesinin gerekli olduğunu düşünmekte ve bunun için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmektedir. Zira zâhir ilminin onu ferasetten yoksun bıraktığını düşünmektedir (68b). Ancak o, oğlunun mürşid diye kendisine zâhirî bir şeyh bulmasından da endişelenmekte ve onu bu konuda uyarmaktadır: *"Žâhir meşâyîhi 'aķl-ı hayzdan berj olan nâķıs 'avratler gibidir. Her gördikleri mahalle kendüleri gibi miķeniñ*

vücûdlarını dikerler. Zîrâ anlar çekirdegi görmemişlerdir. Ħayîf anlara olsun. Ancağ erenler çekirdek gibidir. Maĥallin bulmayınca çekirdegin dikmezler” (66a).

2.4. Atasözleri ve Deyimsel İfadeler

Sözlü kültür içerisinde önemli bir yere sahip olan atasözleri ve deyimler, geçmişten günümüze kadar aktarılmış olan tecrübe ve gözlemlerdir. Birbirlerine benzerlik gösterebilirler de atasözleri ve deyim farklı iki terimdir. Atasözleri “*bir düşünceyi, gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz*”lerdir.¹⁹¹ Deyim ise “*ifade gücünü artırmak için bir araya getirilen ve genellikle gerçek anlamları dışında bir anlam kazanarak kalıplaşan kelime öbekleri, tabir*”lerdir.¹⁹² Bu kalıp ifadeler kullanırken bir atasözü ya da deyim içerisindeki kelimelerin yerleri değiştirilip aynı anlamı ifade etse bile başka bir kelime konulamaz. Zira durum atasözü veya deyim söz dizimini bozar.¹⁹³ Örneğin, “Ağzından yel alsın” deyimini, “Ağzından rüzgâr alsın” şeklinde söylenemez.

Türk kültürü içerisinde yaygın olan bu ifade biçimleri, Bektaşî tarîkatı içerisinde gerek âyin ve erkânlardaki ritüellerde, gerekse günlük hayatta geniş bir kullanım alanına sahiptir. Hatta zaman içerisinde yaşanan siyasî ve toplumsal krizler dolayısıyla Bektaşîler kendi içlerinde gizli bir dil oluşturarak kendilerine has terim ve deyimlerini oluşturmuşlardır. Böylece bu geniş kültürde çeşitli hizmet, işaret, renk ve sayı, hatta kullanılan eşyalar yüzyıllar öncesine kadar giden bir gelenekle sembolik kavramları meydana getirmiştir.¹⁹⁴ Gâmızî Ali Baba'nın *Tercümân-nâmeler*de kullandığı sembolik dil de bu açıdan oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Ancak onun atasözleri ve deyimleri kimi zaman kalıplarına uygun bir şekilde kullanmadığı da müşahade edilmektedir.

Atasözleri

* Göz görmeyince gönül katlanır:

“Bir kerre göz görmüş olsa gönül dâ'im katlanur idi” (51a).

¹⁹¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü* (İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2005) 1/199.

¹⁹² Ayverdi, 1/200.

¹⁹³ Bülent Kaya, “Bâkî Divanı'nda Atasözü ve Deyimler,” *Asia Minor Studies* 8 (2020): 405.

¹⁹⁴ Ahmet Günşen, “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış,” *Türkoloji Araştırmaları* 2 (2007): 328.

*Kendi aynasından bakan dâim görür:

“*Hod gözegüsinden gören dâ'im görür*” (51a).

*Vücûdun merdine, kabrin serdi gerekir:

“*Vücûdîñ merdine kabriñ serdi gerekdir*” (94b).

* Cahile laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür:

“*Žāhir ‘ulemāsına merām-ı hāқиқat ifāde itmek, fīle hendek atlatmağa benzer*” (65a).

*Karga şakırdamış bülbülüm sanmış:

“*Sizler dā'imā leylek ötmesine alışmış iken bülbül sadāsı size kargā nev'inden žann idüp nağmesi te'sşir itmez*” (65a).

*Kötü söz sahibine aittir:

“*Kötü kelām šāhibiniñ olduđu meşhūr meseldir*” (64b).

*Ham ahlat yaban ağza girmez:

“*Hām ahlat yaban ağızlara girmez*” (63a).

*Âlimden zâlim, zâlimden âlim doğar:

“*İyi babadan kötü evlād ve kötü babadan iyi evlād olduğu meşhurdur*” (43b).

Deyimler

***Sırta kadem basmak:** Aniden, aklın almayacağı şekilde ortalıktan kaybolmak.¹⁹⁵

“*Kendü gürūhlarına ma'lūm olup, sırta kadem olmuşlardır*” (47a).

***Tuzla da kokmasın:** Bilmeden konuşanlar ve düşüncesinde aldananları küçümseme maksadıyla söylenir.¹⁹⁶

“*Varsunlar dādsız tarafını tuzlasunlar ki koқmasın*” (66a).

¹⁹⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, ed., *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1986),333.

¹⁹⁶ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995), 2/1080.

“**Muma çevirmek:** Her sözü dinler duruma getirmek.¹⁹⁷

“*Her Dāvūd’uñ eli, āheni mūm idemez*” (66a).

***Çene yarıştırmak:** Karşılıklı ve sürekli konuşarak gevezelik etmek.¹⁹⁸

“*Şimdiye kadar saña nāfilece çene yarışı idüp yorulmuşuz*” (65a).

***Can kulağıyla dinlemek:** Anlama ve kavrama çabasıyla büyük bir dikkatle dinlemek.¹⁹⁹

“*Otur, düz bağ ve cāñ kulāğınla beni gūş u rabt eyle*” (45a).

***Turp sıkamak:** Birinin düşüncesini beğenmemek.²⁰⁰

“*Hele seniñ bu ğabāvet ve firāsetine turb sıkayım*” (45a).

***Toz kondurmamak:** Hiç kusur bulmayıp mükemmel olduğunu kabul etmemek.²⁰¹

“*Hemān göñlüne toz, toprak konmasun*” (64b).

***Kötü gözle bakmak:** Kötü düşünceler beslemek.²⁰²

“*Her kim ħor nažar itmiş olsa*” (64b).

***Külünü göğe savurmak:** Birşeyi tamamen bitirip yok etmek.²⁰³

“*Āteşlere bağup küllerin göklere savurmuşlardır*” (68a).

***Saçı uzun, aklı kısa:** Kadınlarla alay etmek için söylenen bir deyim.²⁰⁴

“*Erenler meclisinde žāhir ‘ulemasından biñ kişi bulunmağdan ise er i’tikādında olan saçı uzun, ‘aklı kısa bir ħatun bulunması efđaldir*” (50b).

***Züğürt tesellisi:** Elde edilen önemsiz birşeyle, önemliymiş gibi kendini avutmak.²⁰⁵

---

¹⁹⁷ Aksoy, 969.

¹⁹⁸ Sevil İnan, *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Yakamoz, 2007), 93.

¹⁹⁹ Metin Dolunay, *Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2006), 119.

²⁰⁰ Aksoy, 1078.

²⁰¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, 366.

²⁰² Aksoy, 941.

²⁰³ Aksoy, 951.

²⁰⁴ İnan, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 260.

“Bu maķūle ĥayrāt ve ĥasenāt ile ķurtulurum dir iseñ bunlar ‘avām-ı nāsıñ züğürt tesellileridir” (54b).

Bunlarla birlikte Gâmızî Ali Baba’nın mektuplarında Şu Şekilde kullandığı deyimsele ifadeler yer almaktadır:

***Peynir tulumu yalamak:** Anlamakta zorlanmak.

“‘Avām-ı nāsıñ yalayacağı peynir tulumı değıldir” (64a).

***Turp salatası hazmetmek:** Bir güçlüğün üstesinden gelmek.

“Bunuñ buraları sizin mį ‘deñiziñ hazm ideceğı turp şalatası değıldir” (46b).

***Balta sallamak:** Güç yetirebilmek.

“Yoĥsa her pazunuñ şallıyacağı odun baltası değıldir” (66b).

---

²⁰⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *Açıklamalı-Örnekle Deyimler Sözlüğü*, 420.

BÖLÜM 3: TENKİTLİ METİN

3.1. Nüsha Tavsifi

Gâmızı Ali Baba tarafından kaleme alınan *Tercümân-nâme* adlı eserin transkripsiyonlu ve tahkikli metni toplamda dört nüsha incelenerek hazırlanmıştır. Nüshalar arasında önemli yazım farklılıkları bulunmamakla birlikte kimi nüshalarda eksik sayfalar ya da mektuplar mevcuttur. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi nüshasının eksiksiz olduğu tespiti yapıldığı için bu nüsha esas kabul edilmiştir. İhtiyaç duyulması üzerine diğer nüshalardan da faydalanılmış ve eğer ilgili yerler nüshalardan birinde eksik bırakılmışsa (-), esas nüshada bulunmayıp diğer nüshalarda yer almışsa (+) işareti ile dipnotta belirtilmiştir. Nüshalar ile ilgili değerlendirmeler, sınırlı imkânlar dolayısıyla eserlerin PDF formatındaki görünümleri üzerine yapılmıştır.

a. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Nüshası

Yazmalar Bölümü'ne 1130 yazma numarası ile kayıtlıdır. Siyah ciltli ve mıklepli olan nüshanın cildi üzerinde süsleme mevcut değildir. Üst kapağın üst orta kısmında kalp şekli deforme olmuş bir motif mevcuttur. Motifin içinde “Risâle-i Ömer Fu‘âdî Şa‘bâniyye'den” yazmaktadır. Eserin ilk 12 varlığında mıklepten kaynaklı sarı lekeler bulunmaktadır. Sayfa numaralandırmaları ve başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin tamamı nesih yazı ile ve harekesiz olarak yazılmıştır. Tamamı 190 varaklık bir mecmua olan nüshanın her sayfasının ana metninde 17 satır bulunurken der-kenarlarda her sayfa için farklı sayıda ve genişlikte satırlar mevcuttur.

Nüshada mektupların dizilimi ise oldukça karmaşıktır. Bir kısım mektuplar ana sayfalarda ileriye doğru ve bir kısım mektuplar da der-kenarda ileri ve geriye doğru karmaşık bir sıra ile yer almaktadır. 11-1'e kadar olan mektuplar der-kenarda 69a'dan başlayarak geriye doğru 64a sayfasına kadar yer alır. 12'den 31'e kadar olan mektuplar der-kenarda 42b-56a sayfalarındadır. 32-37. mektuplar sahifede 81b-96b sayfalarındadır. 38-41. mektuplar der-kenarda 81b-86b sayfalarındadır. 42 ve 43. mektuplar sahifede 96b-101a sayfalarındadır. 44. mektup ise der-kenarda 86b-87b sayfalarındadır. Müellifin Risale-i Gâmızı'l-'Acâîb ve Risale-i Cerîde-i Gavâmiz isimli diğer eserleri de bu nüshada yer alır. Eser müstensih Mustafa Sıdkî Efendi tarafından

kaleme alınmıştır. İstinsah yılı ile ilgili net bir tarih söylenemese de 30.mektubun sonuna “*fi 11 Recep sene 1272/M. 18 Mart 1856*” kaydı bulunur.

b. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshaları

Bu kütüphanede eserin iki ayrı nüshası bulunur:

I. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: 297.7, Demirbaş: 00270-003, ss.109-251.

Bilgisayar ortamında temin ettiğimiz bu nüshanın cilt bilgileri bulunmayıp elimizde yalnızca Gâmızî Ali Baba’ya ait eserle ilgili sayfalar mevcuttur. Her bir sayfasında 21 satır bulunan nüsha rik’a hattı ile yazılmıştır.

Bir mecmua olan bu nüshada da *Tercümân-nâmeler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi yazması ile benzer bir sıralama izler. Bu nüshada haşiye bulunmaz ve mektuplar aynı sayılarda taksim edilerek sahifede yer alırlar. 11-1. mektuplar 202’den başlayarak geriye doğru 184. sayfaya kadar yer alır. 12’den 31’e kadar olan mektuplar ileriye doğru 139-183 sayfalarındadır. 32-37. mektuplar ileriye doğru 109-132 sayfalarındadır. 38-41. mektuplar ileriye doğru 229-248 sayfalarındadır. 42 ve 43. mektuplar ileriye doğru 132-139 sayfalarındadır. 44. mektup ise 248-251 sayfalarındadır. Müellifin Risale-i Gâmızı’l-‘Acâib ve Risale-i Cerîde-i Gavâmiz isimli diğer eserleri de bu nüshada yer alır. Müstensihe dair herhangi bir bilgi yer almaz.

II. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşakî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: T816.21, 00305-003, demirbaş: 00270-003.

Bilgisayar ortamında incelediğimiz bu nüshanın da cilt bilgileri mevcut değildir. Her bir sayfasında 21 satır bulunan nüsha rik’a hattı ile yazılmıştır. Yalnızca bazı sayfalarında numara bulunan bu nüshanın mektup sıralaması da karmaşık bir düzendedir. Ancak bütün bunlara rağmen peş peşe gelen sayfalarda metinlerin kopukluk içermediği görülmektedir. Ayrıca bu nüshanın elimizdeki sayfalarında *Tercümân-nâmelerin* tamamı yer almamaktadır. Sırasıyla yer alan *Tercümân-nâme* numaraları şöyledir: 2,42,16,18,13,41,44,43,4,20. Bunlarla birlikte 13. ve 41.mektuplar arasında

Risâle-i Ceride-i Gavâmiz mevcuttur. Eserin müstensihisi ise Ebu Ali Sînâyî'dir.

c. Ankara Milli Kütüphane Nüshası

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 7590/2 numarası ile yer alan yazma "Mektûbat" adı ile kayıtlıdır. Sırtı kahverengi meşin, zencirkeli, kapakları pandizot siyan bez kaplı mukavva bir cilt içerisinde. Eserin her bir sayfasındaki satır sayısı 19'dur. Müellifi Kutbü'l-Ârifin Şeyh Gâmızı, intinsah yılı ise 1898 olarak belirtilir. Bu nüsha da diğerlerinde olduğu gibi karışık bir sıralama ile ilerlemektir. 11'den 1'e kadar olan mektuplar geriye doğru sıralanmış olarak 131-148 sayfalarında ancak 3. mektup eksiktir 12'den 31'e kadar olan mektuplar ileriye doğru 85-131 sayfalarında. 32-37. mektuplar ileriye doğru 47-77 sayfalarında. 38-41. mektuplar ileriye doğru 148-167 sayfalarında. 42 ve 43. mektuplar ileriye doğru 77-85 sayfalarında. 44. mektup ise 167-171 sayfalarında. Müellifin "Risale-i Gâmızı'l-'Acâ'ib" isimli eseri de de bu nüshada yer alır. Eserin müstensihisi, Seyyid İsmail Rüşenî'dir.

3.2. Neşir Esasları

Türk dili tarihi farklı dil bilimciler tarafından yabancı unsurlar ya da iç unsurlar gibi farklı açılardan ele alınarak dönemlere ayrılmıştır. Ses düzeni açısından değerlendirildiğinde ise üç dönem olarak değerlendirilmiştir. Birinci dönem, dudak uyumunun olmadığı 13.-15.yy'ın sonu ve 16.yy'ın ortalarını içeren dönem; ikinci dönem, dudak uyumunun gelişmeye başladığı 16.yy'ın ortaları ile 17.yy'ın ortalarını içeren dönem; üçüncü dönem ise 17.yy'ın ortaları ile 18.yy'dan başlayan ve günümüze kadar süren dönemdir. Bu tasnife göre Türkçe 18.yy'a gelindiğinde dudak uyumu neredeyse tamamlanmış ve bugünkü şekline yakın bir hal almıştır.²⁰⁶ Biz de çalışmamızdaki neşir esaslarını bu görüşlerden faydalanarak belirledik.

Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı

---

²⁰⁶ Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesi'nde Eklerin Ses Düzeni (16,17 ve 18. Yüzyıllar)* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 18.

a. Görülen geçmiş zaman birinci ve ikinci şahıs ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

جوبانلق ايتدم : çobānliq itmedim (68a)

كوشيه طياندنم : köşeye tayandım (82a)

منفهم اوله مدڭ : münfelim olamadıñ (65a)

b. Görülen geçmiş zaman eki, -dI üçüncü şahıslarda düz ünlülü olarak okunmuştur:

عين حقيقت اولمش اولدى : ‘ayn-ı hâқиқat olmuş oldu. (44a)

قوام بولدى : qıvām buldı. (64b)

c. Öğrenilen geçmiş zaman eki dudak uyumuna bağlı okunmuştur:

جلوس ايتدرمشدر : cülūs itdirmişdir (53a)

معرفتيله قونيلمشدر : ma‘rifetiyle qonulmuşdur (92b)

d. Geniş zaman ekleri -Ar, -Ir, -Ur dudak uyumuna bağlı kalınarak okunmuştur:

دائم كورر : dā’im görür (51a)

بعضى محللرى ساكن طورر : ba‘zı maḥalleri sākin turur (67a)

e. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

بنم علم ظاهرم : benim ‘ilm-i žāhirim (66a)

سنڭ زهنڭ : seniñ žihniñ (66a)

f. Teklik üçüncü şahıs iyelik eki -I, daima düz ünlülü yazılmıştır:

سوزى قران اوزى كامل انسان : sözi Qur’ān, özi kāmīl insān (68a)

اوز نوريدر : öz nūrıdur (87a)

g. Teklik ikinci şahıs eki, -sIn düz ünlülüdür:

فرق ايده مزسين : farq idemezsın (63b)

قاله قالورسين : ala alursin (94a)

h. Zarf-fiil eki -Up daima yuvarlak nll olarak yazılmıştır:

کنندن یقین قیوب : kendinden yaın oyup (84a)

یاره ایروب : yre erp (83a)

ı. Zarf-fiil eki -IcAk dar nll olarak yazılmıştır:

تبدیل تن ایدیج : tebdl-i ten idicek (86a)

Edilgen filler dudak uyumuna uygun olarak yazılmıştır:

مطابغ بلنمغله : mutb bulunmala (69b)

حیاتده کرلمک : aytda grlmek (51a)

i. Soru edatı dz-dar nll olarak yazılmıştır:

فنا بولور م : fen bulur m (46a)

شهر اولور م : şehr olur m (96b)

j. Bildirme eki dudak uyumuna balı olarak yazılmıştır:

ایلم کرکدر : eylemek gerekdir (46b)

چوقدر : odur (68a)

Bildirme ekin arkaik biimi dUrUr ise birleşik olarak yazılmıştır:

Sem‘-i Zt olmayan kes nt-ı ayvndurur

Nr-ı eşmi olmayan a‘m-y ser-gerdndurur (53b)

سمع ذاتی اولمین کس ناطق حیواندر

نور چشمی اولمین اعماعی سرکرداندر

k. İsimden isim yapma +IU e eki yuvarlak nll yazılmış ve okunmuştur:

خیرلودر : ayrludur (68a)

قبولودر : kapuludur (42b)

l. İlgi eki +Uñ daima dudak uyumuna göre yazılmıştır:

اغزینیڭ طادینی : aǵzınıñ tadını (43a)

علمڭ جهله سی : ‘ilmiñ cehelesi (64a)

m. Ünlü ile biten sözcüklere eklenen belirtme hali ekini “y” harfi ile değil de “hemze” ile gösterilmiş olduğu halde, okunuşta farklı bir şeyle karıştırılmaması için kaynaştırma harfi ile yazılmıştır:

اسرار الهیه یی : esrār-ı İlāhiyyeyi (43b)

هر اشیا یی جامعدر : her eşyāyı cāmi‘dir (45b)

n. Gece, yer, deyü, etmek, vermek vb. Türkçe sözcükler metin içinde yazıldıkları gibi; gice, yir, diyü, itmek, virmek biçiminde alınmıştır.

کیجه نک : giceniñ (50a)

مرشد دیو : mürşid diyü (52b)

وارمغه بو بییره : varmağa bu yire (91a)

شفاعت ایتمڭ : şefā‘at itmek (94b)

رونق ویررڭ : revnaq virerek (85b)

Arapça ve Farsça Bazı Ek, Kelime ve Terkiplerin İmlâsı

a. Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır:

علی المرتضی : ‘Aliyyü’l-Murtażā (69a)

ثابت الدعوات : şābitü’d-da‘vāt (68b)

Ancak lafz-ı Celâl ile birleşen isimler harf düşmesinden ötürü farklı gösterilmiştir:

بی’sm’illāhi’l-’Alıyyi’l-a‘lā ve bi’avni’llāhi’l-Kerîmi’l-Mevlā (69b)

بسم الله العلی الاعلی و بعون الله الکریم المولا

b. Arapça ve Farsça ön ek ve ön edatlar kısa çizgili gösterilmiştir:

بادست مرتضى : bā-dest-i Murteżā (63b)

مافيهما : mā-fī-hā (45b)

بى حروف : bī-ḥurūf (47a)

c. Farsça bir son ek olan -bân aşağıdaki şekilde çeviri yazıya geçirilmiştir:

كاربانىڭ منزلى : kārbāniñ menzili (43a)

باغبانلردر : baġbānlardır (50a)

Tablo 3: Transkripsiyon Tablosu

ا (ā)	a-ā	ص	ś
ا	a-e-i-i-u-ü	ض	ž-đ
ب	b-p	ط	t
پ	P	ظ	ž
ت	T	ع	‘
ث	Ŝ	غ	g
ج	c-ç	ف	f
چ	Ç	ق	ķ
ح	Ĥ	ك كك	k-g-(ñ)
خ	H	ل	l
د	D	م	m
ذ	Ž	ن	n
ر	R	و	v-u-ü-ū-o-ö
ز	Z	ه	h-a-e
ژ	J	لا	la-lā
س	S	ی	y-i-i-ï
ش	Ş	ء	‘

3.3. Metin

(69b)Yā hū Ğāmızı Ğirmendār ‘Alı Baba ııddise sırruhū el-a‘lā Ğāzretleriniñ evlād-ı mükerremleri Mehmed Kemāl Efendi’ye irsāl buyurduıları mükāteb-i ııddisiyyeleriniñ şüret-i cem‘iyyetleridir.

Bism’illāhi’l-’alıyyi’l-a‘lā ve bi’avni’llāhi’l-Kerımi’l-Mevlā ve şallā’llāhū ‘alā tāci’l-enbiyā’ a’nı bihi Muĥammedeni’l-Muştāfā ve ‘alā ālihi ve aşhābihi’l-etııyā rıdvānū’llāhi te‘ālā.

Ey benim özi eĥad, veled-i ‘izzet-mevfūrum ve ‘āşııı-ı cān-peızirim Mehmed Kemāl Efendi, žalām-ı şebde nūr-fürüzüm ve kuvve-i fi’ilde Ğaıı-manżūrum.

Size sipāriş ve emānetiñiz žarfi arayup, cihet-i mihr-i žalām zā’il olarak levĥ-i maĥfūz kürki gibi meydāna çııımaıa başladı. Bunuñ žarfını daıı şimdilik yapacak üstād bulunamayacaıından meżkūr žarf-ı atlāsı nev‘ammā ııumāş olduıu müşābehette mutābık bulunmaııla bu žarfıñ i‘māli mi yoıısa tariııınıñ seddi mi cā’iz görölür?

Benim bildiıüm ve gördiıüm ĥuşūs, cihet-i farz-ı vahdet olduıundan tis‘a-i eflāk, (69a) eflākiniñ melā’ik-i nedıımleri baııa didiler ki:

“Buııa levĥ-i maĥfūz ve baĥr-ı kısmet ve ‘naĥnü ııasemnā’²⁰⁷ ve cāh-ı zenaĥdan-ı Ğaıı ve zirve-i bıza-i ‘Anıā-yı mutlaıı”, diyü imā eylediler. Faıat murıı-ı ‘Anıā felek-i ııamer olmaııla, felek-i atlāsdan cilve-i feyz ile bıza-i ĥikmet-endaĥt olunduııda felek-i ııamerde ııarār iderek, hemān-dem žuhūr-i murıı-ı ‘Anıā olduıun baııa daıı bir ‘ārif u dānā ve śayyād u tüvānā ta’lım u telııın itdiıi cihetle kendi özimde de daıı vuııı-ı ĥāl olmaıın meżkūr ‘Anıā-yı semā ba’zen ehlu’llāh-ı kirāmā Ğızr ve İlyās ile birlik mülākāt ve müsāĥabet itdiklerinde bı-ĥarf u śadā biribirin görür ve görüşürler. Ammā biribiriniñ esrār-ı ĥaıııkatine lāyıııyla iremezler. Zıırā ehlu’llāhiñ birinci maııamı ııāf’dır. Ve maııam-ı ‘Anıā olmaııla ister istemez teśādüf iderler ve ānı ol maĥalde bıraııup, maııamāt-ı peyııamberāna vuşül ve icrā-yı āyıñ-i uşülden soııra maııam-ı Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selāma tūıı-ı vilāyeti dikerler ve āndan soııra Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selāmıñ sem‘-i cān ile selāmıñ vāsıta-i ilĥām ile refrefden aĥz u ııabül iderler.

²⁰⁷ Ez-Zuhruf, 43/32.

Ve bunların ‘asker-i İslâm’ı dâ’imâ şâhrâ-yı seb‘ada hâyme-nişin olup, haşm-ı kavîleri bu dünyâda yedi başlı ejderdir. Anın sebebinden eflâke kadem başmadıkça halâs mümkün olmaz. Zîrâ bu ejderin nefesi bile semm-i kâtildir. Cismânî mahlûk anın darb-ı dest ve şavtına tahammül idemez. Bu cihetden vücûdları sefîne-i hâkân iderek, rûh-ı nefislerin sultân Nûh idüp, ne kadar tûfân-ı âb-ı evhâm olsa bile dâ’imî hevâ-yı bî-cihet olup, ‘âleminin zevk u şafâsın küşe-i çeşm-i kalb ile seyrân iderler. Ve ne kadar berâzih-i dünyeviyye var ise ânların kimileri altında bulunurlar. Ve bu mektûbum hîffe-i nûr-ı midâd-ı Muḥammedî’l-Muḥtafâ -Şallallâhü te’âlâ ‘aleyhi ve sellem- ve kilik-i fâhr-i ‘Aljyyü’l-Murtażâ -radıya’llâhu te’âlâ ‘anh- Hâzretlerinden nebzedâr olarak sefidî-i kırtâs isâbetle firâk ve ḥasret ile vuşlat-ı sevdâ-yı mahabbetden vücûdım şaru olduğu eçlden ifâde-i hâl-i merâm itdim ve sûre-i Kâf’ dan sûre-i Fâtîha tefsîr ve te’vîl-i ‘uyûn-i şâbite kılındı. Okunan mes’ele ile kat’ olunan menzil birdir. Zirve-i kalemden şâhra-yı merâm seyelân eyledi. Okuyan ve dinleyen zümre-i erbâb-ı mahabbete selâmımız lisân ile tebliğe himmet buyurasın. Bâkî nezâket ve firâsetiniz a’lâda ve her ân ve her sâ’at ‘idiniz sa’id ve ziyâde olsun. Es-selâmü ‘aleyküm.

[68b] Diğer 2

Benim Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Ehlu’llâh-ı kirâm ve ceddimiz Muḥammed -‘aleyhi’s-selâm- Efendimiz şeb-i mi’râcda dikdiği tûğuñ dibinde bıraktığı kıızıl elmâ topu idi ki, âni toğuz kez devr iden zevât-ı kirâm nûr-ı Muḥammed-’Alj’yi görmüş olurlar. Ve ol maḥalde bulunduğda, felekiyyât ve kürşî ‘ilm-i ta’bîr-i ma’kûsdur. ‘Âlem-i şehâdetde bizim görüp ve bildigimiz felek-i kamer, onların ḥesâbınca felek-i atlâs olup ya’ni birinci isim i’tibârî felek-i žulmet ve felek-i ‘Anḳâ-yı ğarb, ikinci felek-i mizân, üçüncü felek-i sırât, dördüncü felek-i a’râf ve felek-i ebeveyn ta’bîr olunur. Bundan ötesi ki beş felekdir; onların ismi felek-i şâbit olup, kâbil-i isti’dâd-ı tecellî olmasından ‘Anḳâ-yı maşriḳ i’tibâr olunur. Ve ehlu’llâhın felek-i kamerde birer siyâh qarğaları vardır; ibtidâ’ yumurtasından baş gösterince ğarbdan žuhûr ider ve dördüncü felek-i şemse vardıkda siyâhlığı gidüp, şarḳî renk olur. Ol vaqt anın ismi ‘Anḳâ-yı ğarbî olur ve anın menzili dördüncü felege kadar delîl-i tecellî olur. Oradan ötesine dahi Cebrâ’îl -‘aleyhi’s-selâm-tariḳ-ı refrefden geçirüp mi’râc-ı şalât ve şıyâm ile şâbitü’ d-da’vât-ı ilâhi olurlar. Ve bu feleğin eñ geniş yolları kıldan ince ve kılıcdan keskindir. Cismânî mahlûk gidemez.

İbtidā-yı emrde riyāzāt-ı ‘adl ile ta’dil-i erkân-ı vücūd iderek melā’ik-i maḥsūs ādemî olduğu hâlınden tağyır-i ahvāl ile i’rāc-ı felek-i ‘ulyā iderler. Faḫat ādemî olan zevāt uşul-i ahkāmıñ yerlü yerinde tedbır ile derece-i maḫāmāt kendüsine nüzul ve ‘aḫreb olup, kendinden yaḫıñ görünür. Şorup sü’āle ḫācet ḫalmaz ve bu tarıḫıñ bir mürşid-i kāmili gerekdir. Ammā seniñ başıñ büyük ve iḫerüsü boş olmağla ḫābil-i ḫall-i firāset olımazsın. Ve ḫarnıñızda şofra ğālib olmasından uzaḫ maḫalde baḫınca ğoñul bulandısı ve ğöz ḫarardısı vāḫı’ olur. Hemān bir ḫekim-i ḫāzıḫ bulduğun ḫâlde bir ishāl şerbeti ile iḫerüñizi temizleyüp andan ğoñul bulandısı ve ğöz ḫarardısı gide. Zırā ‘ālemiñ sükkeri seni mest eylemişdir. Ve’l-ḫāsil bir şerbete maḥsūsdu. Benim didiğüm ḫekim-i ḫāzıḫ mürşid-i dānādır ki anıñ ahvāli kimseden ma’lüm ve eşeri kendinden ḫaber alınmaz. Hemān ḫāḫ’dan hidāyet gerekdir. Ve bu başlarında şargılı ḫavūḫlar ile ki gezerler, anlar erenleriñ yalancı dellālleridir. Özinden ḫaberi yoḫdur. Nerede ḫaldı, sözinden ḫaber ala. Ve benim saña miḫrāşım dūnyevîdir. Āḫiret miḫrāşından saña borcum yoḫdur. (68a) Zırā anıñ vārışı firāset ve isti’dād-ı kāmiledir. Bunlar sende olduḫda ḫāḫḫ-ı şāḫiḫiñ olur. Zırā şerı’at, żāhir miḫrāşına ḫükm ider ve bu ḫāḫiḫat miḫrāşı rahm-ı māder iken ḫāḫ’dan saña daḫi baḫş ve ‘atā buyurulmuş idi. Ammā ne çāre, sen yoḫ bahāya viridiñ. Ben saña nice söyleyem; sen nice fehm idesin! Zırā bu miḫrāş mülk-i Muḫammedî’dir. Soñra baña da’vācı olurlar. Sen daḫi insāf eyle. Saña biraz ḫikāye naḫl u beyān ideyim ki biraz açılasın:

Nūḫ -‘aleyhi’s-selām- ḫavmini helāk itmege ḫāsd itdikde mū’cize-i bāhiresiyle deryālar cūşa gelmezden evvel bir gemi ḫāzır itmiş idi. İki ehli ve iki oğlu beraber beş ‘aded kişiden ‘ibāret olup şu ile berāber gemi havalanup kerestesi alınan Cūdi Tağ’a varup ḫarār itdi. Ve bu vāḫı’a āyet-i kerime ve ḫadış-i nebeviyye ile şābitdir. Bu böyle ise de bunuñ te’vıl-i ḫāḫiḫati pek çoḫdur. Zırā tufāniñ zuḫūrı tennürdan olduğu müsellemdir. Āmmā nev-ceheledir, bilinmez. Meger ol meclisde berāber buluna. Ancaḫ ol tennūra Cebrā’ıl -‘aleyhi’s-selām- bi-emri’llāhi te’ālā bir nefhla cūşa getirdi. Rivāyeti daḫi vardır. Ve gemide her cins me’külāt ve her cins ḫayvānāt mevcūd idi. Faḫad faḫiriñiz ānları ğörüp çobānlık itmedim. Orada seyirci idim. Şimdi daḫi bu vāḫı’a kendi nefsimde ğörmüş olduğumdan ta’bır iḫāb eyledi. Ve ol gemi ḫırḫ ğünden soñra sākin ve nüzul-i zemīn-i liman lenger-endāz olarak tekrār eślāb ve erhām zuḫūr itdi ve helāk-i ḫavmle istirāḫat itdi ve ḫayırsız ḫavmi dıne da’vet itmekden ise bir ğāzab ile ḫahr itmesi ḫayrludur. Böyle münker olan yüz biñ ḫavmden bir peyğamber-i ‘izām veyāḫud bir veli-

i mükerrerem efdaldır. Ānlar Ĥaḡ'dan ḡaḡ habercileridir. Ammā boynuzları yoḡ ki biline ve ḡavim, eslāf-ı peyḡamberān-ı 'ızām ḡazerātına münkir ve mu'annid olup ĵmān götürmedikleri gibi ḡavm-i İslām dahi evliyā-yı kirāma münkir ve münāfiḡ olduğdan başḡa nefy ile ḡatlı u i'dām itdiklerinden başḡa fazla olarak āteşlere baḡup küllerin göklere şavurmuşlardır. Ma'āza'llāhi te'ālā ve bizim 'ilmimiziñ şerī'at seyfi vardır; ḡabzası ma'rifetdir, ḡını ḡaḡıḡatdır ve keskin tarafı tariḡatdır. Me'mūr cellādları hemān ādemi ḡatlı iderler. Bu yazdığım risāle-i şerīf ile mektūbları mütālā'a idüp ḡaḡıḡatine irüp tecellī-i Zāt olasıñ. Ve Ĥazret-i Mūsā -'aleyhi's-selām- Kūh-i Fūr'da tecellī-i Zāt içün mecbūr iken, žuhūr-i zerre-i nūr-ı İlāhiyye ile bī-ḡod ve maḡv-i vücūd olup kendinden geḡüp ba'dehū 'aḡla yār olduğda tecellī olunan taḡ dört bölük olup tarfete'l-'ayn içre maḡv u fenā oldu. Ba'dehū bu nūr-ı İlāhiyye bir şecer olup, mīvesi Ĥazret-i Muḡammed -'aleyhi's-selām- ve nāzırı Mūsā -'aleyhi's-selām- olup ba'dehū bu şecere Mūsā -'aleyhi's-selām- sü'āl itdi. Şecereden "İnnī ene'l-lāhu" nidāsı gelüp mīvesinden yidi. İçi Muḡammed, tışı Mūsā idi. Ancaḡ bu maḡāma irmeyen bu dili bilmez. Daha iç illere vardıḡda, bu siyāh yazı ile beyaz yapraḡ maḡv olur. Nutḡa mecāl olmaz. Bunda ne sen ve ne sensiz ve ne söz ve ne sözsüz ve ne dil ve ne dilsiz ve ne cān ve ne cānsız gözi nūr, ḡalbi Fūr her yerde 'izzet u ḡuzūr, sözi Ḳur'ān, özi kāmīl insān olur. Baña sen çok uzaḡ bulunduḡından mektūb ile böyle yazılıp bildirölüp çoḡı (67b) aza ve azı çoḡa tut. Ve bizim ilmimizin 'ibāresi bir ḡıl ucundan ḡonılan noḡta ve āndan dest-i ḡudretle bir ḡat ḡekince ḡırā'atı ol ḡadardır. Lafzı tekellūme sıḡmaz bu ḡadar ḡikāye-i ḡaḡāyıḡ kāfıdır Oḡlum.

Ġāmızı Ĥirmendār 'Alī Baba

[69a] Şūret-i Kenāre-i Mektūb 2

Benim Oḡlum, mektubuñuz der-kenārından taḡrīr olunan müşkilāt-ı ḡulūliyyeñizi ḡall-i merām eyleyelim. Ancaḡ oralara zāḡib olup da, terk-i usūl-i şerī'at itmeyesin. Zırā her vechle maḡrūm olmañıza sebep olur. Āb-dest almaḡ erkān-ı ḡaḡıḡatı (68b) pek güḡ ve pek ḡolaydır. Ve lākin siziñ bildiḡiñiz dünki ve bugünkü gibidir. Zırā siz tıfl maḡāmındasıñız, kaçan kim bulūḡa irersin, andan saña āb-dest ve namāz ve oruc borḡ olur ve oruc tutunca Cemālu'llāh ile iftār naşīb olur ise bu āb-dest saña farz olduğda, şu ayaḡına ḡāzır gelür ve ḡaḡıḡat namāzı felek-i atlāsda ḡılınur Oḡlum. Bāḡı 'ömürüñüzde berekāt-ı Ĥaḡ ola, ve's-selām.

[67b] Diğer Süret-i Mektüb 3

Benim Oğlum, gelen mektubuñuzdan pek memnün oldum. Tahriir eyledigiñiz hâcer-i esved keyfiyyeti pek ince ve uzun dersdir ki ibtidâ'-yı 'alâmet-i hâcer-i esved benî âdem şeklinde olup, anıñ vasat-ı cebînde hatt-ı istivâ vardır. İsmi çevgân-ı semâ ta'bjir olunur. Ve kendüsü bjza-i tis'a eflâke müşâbihdir. Mezkûr çevgân ile kürre-i 'âlem topuñ kıaparlar ve bu topuñ içerüsü nûr-ı *Muhammed- 'Alî'* dir. Ve insân-ı kâmilin 'aql u firâsetiniñ menbâ'idır. Ve mezbûr hâcer, cennet-i 'ulyâda bir nûr idi. Ba'dehû cihet-i sittede rengin-i esvedî oldu ve bunuñ bätiniñ görüp, yüz süren 'aşık-ı sâdıqları evvelki hâl-i hâkıkatin görüp bilürler ve bunuñ esrâr-ı hâkıkatı pek müşkil ahvâldir, bir meşel-i hâkıkatı daha vardır. Ancağ Hâzret-i Şâh-ı Merdân Efendimiz'den evliyâ-yı kirâm hâzerâtına irşen teslim olunur. Fağat 'avâm-ı nâs bundan hîssedâr degillerdir. İşte be-her sene hacc-ı şerîfde ziyâret ile yüz göz sürerler. Ve bu hâcer-i mübârek, Hâzret-i Âdem - 'aleyhi's-selâm- cennet-i 'ulyâda iken eniş ve hem-demi idi ve cennet-i 'Adn gülzârınıñ gonca-i teri idi. Ba'dehû 'azm-i cihet-i serây-i sitt olduğda, renk ve kıararı kıaraya tebdil olup ve kendüsünüñ bikri bulüğü vardır. Hâzret-i Âdem cennetde iken sağına bağıdığda ğilmân ve soluna bağıdığda hürî olur idi. Ve her ne kıadar esrâr-ı 'azîme var ise anıñ derûnunda mündericidir. Vağtâ ki zâhir olmuş olsa, kıyâmet kıopması 'alâmetidir. Ancağ firâğ-ı vâtan cihetiyle buña hîcâb mücib oldu. Bunuñ bir ince siyâh žarı vardır. Anı mücrimleri feth idüp, hârimü'z-Zât olurlar. Ve bir de hârim-i perde-dârları halvet-serây-ı muğaddese ile secde-gâh-ı hâğğaniyyetde kıabülî-i merâm olurlar. Ve bu hâcerin mişli insân gözi kıarası ve 'ilm-i hâkıkatı vasat-ı merkezidir. Ve kıulağları cânibinde birer cevher noğtası vardır. Anlar ile zînet-i dâ'im olur. Ammâ kendiniñ mahremi olan ere görünüir. Yoğsa nâ-mahrem 'avretlere görünmez Oğlum, bâğı 'ömrüñüz mezîd olsun.

Ğamızı Ğirmendâr 'Alî Baba

[67b)]Diğer Süret-i Mektüb 4

Benim Oğlum, deveyi yutmak, sözümü tutmak gibidir. Zîrâ bunuñla dördünci mektübüm oldu. Hâlâ sözümüñ ma'nâsına varmak şöyle kıusun, kendi hâkıkatinde vâğı 'havâss-ı hamse-i ma'neviyyeyi fehmi idemediñ ki benim saña yazdığım risâlede seniñ dünyevî ve uhrevî matlûbuñ cümlesi tafşilen beyân olunmuşdur. Hâlâ kelâmıñ mağz-ı hâkıkatine varamadın. Saña bu mektübüm bir fitil-i çerâğdır. Ammâ sen tağı ve yabânı

büyümüş çam çirasından başka çerâğ uyandırmadığından, çerâğın olan mûmuna şekil uyandıracağıñ der-hâtır idemezsin. Seniñ şimdiye degin tahşîlde bulunup da me'zûn ve müderris olduğuñ 'ilmu'llâha nisbetle hâmağat itmişsin. Ancağ okuyup öğrendiğñ 'ilm bir sinniñ çarnını toyurmaz. Seniñ çarnıñ toyurması nerde çaldı. Meger sen dañi 'ilmu'z-Zâtı mekteb-i ledünden kelime-i vâcide ile ân-ı vâhîdede okumuş olsañ, tahşîl olunan 'ilmiñ mahv u fedâ ider idiñ. 'Aqlıñ ve fikriñ gâyet çok, Ve lâkin firâset-i ma'neviyyeden berişsin. (67a) Bunlara sebep seniñ tahşîl eylediğın 'ilmiñdir ki, saña sedd-i İskender olmuşdur. Ve bir de zelzele-i keyfiyyet-i isti'mâliñize cevâb-ı şâfî ideyim ki, kürre-i zemîn ve felek-i âsumân-ı pür-nür-ı İlâhiyye üzre ef'âliñ hikmet-i ezeliyyesiyle kâ'im ve deverân-ı dâ'im olup zelâzil-i vâkı'a 'anâsır-ı erba'adan mürekkeb olarak âb u giliñ sebebi izâfî olan kürre-i zemîn olmağla bunlarıñ dañi sebâtı ber-hevâ olduğı cihetle, ya'nî her ne kadar şiddet-i hârekâtı vaқи' olmuş olsa, âsumân u eflâke zerre miğdârı zevâl olmaz. Zîrâ öyle bir tîn-i çariğbedir ki, meger Hâk'dan zevâl ide. Ancağ kürre-i 'arz âb-bâd-nâr-hâk ile öküz ve balıç ve ıylanı ber-metin ve mu'ażzam hâcer üzerinde mürekkeb ve çarâr ve kâ'imdir. Bu hâcer ber-munağçaş-ı merkez u miğdir. Kürre-i 'arziñ cevânib-i erba'asıñ ihâle ve bisâta itmiştir. Ve anıñ yetmiş biñ tamarı Çâf Fağı'na bağlanmıştır. Ve biñ bir melâ'ike me'mûrı vardır. Havâ ve hâkiñ rutûbet-i yübüseti galebesinden hâcer bir çıl miğdârı hâreket itse, kürre-i zemîniñ ba'zı mahâlline zelzele işâbet ider. Meşelâ bir ağacıñ kökünden şarssân cümle daldan ırğalanır ve ba'zı mahâlleri sâkin turur. Ammâ bu hâceriñ yedi içlim, dört köşesi vardır. Çankı câñibinden 'illet-i hâreket 'arız olur ise yalnız orada zelzele vâқи' olur ve Çâf Fağı'nda bulunan yetmiş biñ tamarından yedi felegiñ onar biñ hişsesi vardır. Ve yedi felegiñ biñer eşer-i muşjbeleri vardır. Ve bu hâceriñ mahâll-i mevzı'-ı bañr-ı zulumetdir. Ve 'illet-i 'arızası hesâba gelmez çabîlinden olmağla meger ol tamarlarıñ nabzından hişsedâr olan hâkim, dâna olur ise bu hikmetiñ dañi cümle-i hâliñ hayr u şerrine mazhar olur. Ve 'ilmi kendüsine nâfi' olur. 'Avâm-ı sâ'ireye naşib olmaz. Meşelâ a'zâda bir parmağ hâreket olursa sâ'ir a'zâya hâreketi sirâyet ider mi, buña çiyâsdir. Anıñ vücūdında biñ bir a'zâ-yı müteferriğa vardır. Anlarıñ dañi üç yüz altmış altı hūdūdı bulunur ve her hūdūduñ kırçar çufli vardır. Cümlesiniñ bir miftâh-ı tılısımı olur. Bu miftâha mâlik olduğda cemî'-i muğayyebât ve müşkilât oña fetâ u âsân olur. Façat benim saña dediğım hâkimiñ gözi nür, çalbi tür, sözi sâbūr, özi çilmân ve hür, nefsinde çiyâmet, 'rûhında izâfet, 'aqlında selâmet, fikrinde hâlâvet olur. Seniñle

berāber üçyüz yıl oturup muşāhabet itmiş olsak, hiç bir kelāmımdan hîşsedār olumazsın. Görüşmeklige heves itme hemān soñra Allāhü Te’ālā isti’dād-ı hās ihsān buyursun Oğlum.

Ġāmızı Ġirmendār ‘Alī Baba

[67a] Diğer Mektüb 5

‘İzzetlü Mekremetlü Oğlum Kemāl Efendi,

Bu def’a gelen mektūbuñuzdan pek çok hoşlandım ve hüve (هو) kelimesi hey’etinden tolayı sü’ālîñiz derece-i tarîķ-ı kemāl olduġun (66b) pek çok hāżż itdim. Ancak hüve (هو) isminiñ he’si (هـ) işbu ħarfîñ hānesi üç köşeli olup Ādem’iñ yüregi hey’etindedir. Ve nev-‘ammā kalbe münāsebet-i kāmilesi olmaķ cihetiyle Beytu’llāh’a müşābihdir. Ve Ġazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’iñ cennette iken yoldaşı olan nūr-ı Aĥmed, ħacer-i esvede daĥi mümāsîldir. Ve bu (هـ) yüregiñ ortasına dest-i ķudretle peygamberimiz -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem-iñ ķadd u ķāmeti ķekildi. Ġarf-i (هـ) oldu ve bu iki göziñ birisi ‘ālem-i nūr ve biri ‘ālem-i şuver oldu. Bu iki göz, Efendimiz’iñ bir sağ ve bir sol cānibi oldu. Sağı nübüvvet ve solı vilāyet olup bir vücūd hānesidir. Faķat fark ve ta’bîrdir. Ve bu ħarf-i (هـ) niñ ħatt-ı istivāsıyla mübārek cism-i pāki oldu. Ve ümmetinden *Elest* cemā’atinde intişāb-ı kül idenler, muttasıl-ı vāvî (و) olup Żātına hüve (هو) ile boyun virüp ‘ālem-i şuverde nūr-ı vech-i ħaķīķat-i Muĥammediyyelerine ġarīķ-ı baĥr-ı nūr oldılar. Ve ehl-i tarīķ olanlar ancak bu hüve (هو) isminden müsemmlardır. Ve bu (هـ) ħarfi he şekli bilā-ħatt-ı istivā cennette iken bi-emri’llāhi te’ālā Cebrā’îl -‘aleyhi’s-selām-’iñ Medīne ile Mekke-i Mükerreme vasatından Ġazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- için mübārek ķabzasıyla alup ĥuzūr-ı İlahiyye’ye bıraktığı tñn olarak baĥr-ı nūrda turduġı cihetle, ya’ñi nūr-ı tñn-i cennet demek oldu. Ve “şatane”den müştak olan natyeş²⁰⁸ bi-emri’llāhi te’ālā içerisüne girüp oturunca tñniñ derece-i ‘āzamet ve dehşetinden mest olup kaldı. Ve ol meclis-i mükerremede Peyġamberimiz Muĥammed-‘Alī -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem-Efendimiz’iñ rûĥları nürdan şemşîr-i Ġudā idi. Hemān bu hāne-i tñn Ādem’i leb-ā-leb setretmiş iken ol vaķt nūrı seyf-i Muĥammed-‘Alī bi-‘aşķ-ı Ġudā, natyeşiñ başından ayacağına deġin nice bir kerre bir ħatt-ı şemşîr ķekdi ise bu (هـ) içerüsünden natyeşiñ

²⁰⁸ “Şeytan” ismi tersten yazılmıştır.

vücūdı mahv u zâil olarak iki gözi çıkup gitti ve bu (ـه)‘nin hatt-ı istivâsı ol zamândan kaldı. Ve lâkin Efendimiz’iñ nūr-ı şemşirini kullanmağa şır-i merd veyāhud sülâle-i ma‘nevî ferd-i er gerekdir. Yoñsa her pazunuñ şallıyacağı odun baltası degildir. Ve bu mezhebi fark itmege ‘aql-ı tām veyāhud hūlūl-i ma‘nevî nām-ı er gerekdir. Bu resm-i (ـه) bilā-hatt-ı istivā, Hāzret-i Hāvā anamızın cennet-i ‘ulyāda iken āyine-i dīdār-nümāsı idi. Ba‘dehū ‘ālem-i şuverde irşen hattā Hāzret-i Süleymān -‘aleyhi’s-selām-’a degdi ve kendüsünüñ yerinde bulunduğı hālde mu‘cize-i devr-i saltanatı ve küll-i zī-rūhā kemāl-i hüküm ve ‘adāleti anın ile idi. Ve anların bu yüzden mu‘cize-i bāhire ile devr-i ahkām idi. Biz dañi sāye-i peygamberide saltanatımız zevk u şafā-yı cāvidān-ı ma‘neviyye ile şurada beş on günümüz refāh ve şanā‘atde olarak, ba‘dehū zevk-ı dīdār-ı cāvidān olalım ve bu hüve (هو) isminiñ her ne kadar zevk u şafā tarafları var ise cümlesini bizim zümre aldı. Dādsız ve ‘illetli taraflarını zāhir-i āyinde hüve (هو) çeken meşāyih ve dervişāna bıraktı. Varsunlar dādsız tarafını tuzlasunlar ki çoğmasın. Anın hoş çoğusını dimağımıza alup, burnumuz dañi tıktı. Bu çoğuyu bulun da çoğan ‘aşığın dimāğı cennet-i ‘adn olsun ve bizden anlara hāziran ve sādīkāna selām olsun.

Ve bir de benim şeyhim olan ‘aziz-i mükerrrem mürşid-i haydarım hāzretleriyle küh-i refrefde olan āb-ı hayātdan āb-dest-i tāhire ile Qadir gicesi iki rek‘at hācet namāzına turdum. Fātīha-i kerīmi tekmiş idüp de namāzda turduğum hāl, ya‘ni şirāt köprüsünde idim. Hemān-dem şeyhim (66a) belimden tutup bi‘r-i cañime bırāğup bañr-ı nārda yānup küllerim emvāc-ı nār-ı tabakāt-ı cehenneme atup ba‘dehū şeyhim gelüp küllerim cem‘ iderken fark itdim. Ancağ nutkum dehāndan kesilmiş idi. Bir turāb kadehe beni koyup bir nefha ile murg-ı Kañnūs idüp bir şanadım beyāz ve bir şanadım şaru oldu. Ve def‘a-i şāniyede daha bir nefha ile ādem demine soğdı ve “Yā Hāğ” diyü nidā-yı şükr itdim ve bu mācerānıñ müddet ve zamānı tarfetü’l-‘ayn içre bitdi. Ve hattā hayrān kaldım. Benim evvelki mübtedi hālimde şeyhimden başıma gelen vākı‘ātdır, bilesin. Ve her mezzū‘āt-ı hirmende kemālin zevāle uğradığı gibi biz dañi cehennem ‘azābına ve nārın zevāliyle kemālin hāl-i hayātda geçüp, cennet ve dīdār ile zevk ve rızıklandığ ve cehennem ehli dīdār-ı rızık-ı cennetden haberdār degillerdir. Her hātūn, Meryem ve hāmil-i İsa olmaz ve her Dāvūd’uñ eli, āheni mūm idemez. Ve her Dāvūd’uñ oğlu, Süleymān ve her taş, hātem olmaz ve her şecer, ‘asā ve her ādem, Mūsā ve tağ Fūr ve her nār, nūr olmaz. Ve her Āhmed’iñ parmağıyla kamer şakğ olmaz ve her at, Düldül ve kılıç, zūlfikār olmaz. Ve her ‘Alī, Hāydar olmaz ve her yıldız, şems u kamer olmaz ve

her kâmil îman şâhîb-i dînâr-ı beğâ olmaz ve her ma'den sikkeye müsteâhâk olmaz; burhân-ı ma'nevî ola. Zümre-i vilâyetle ma'lûm olur. Sâ'ir 'avâmîñ fehm idecegi kızcılık hoşâbı degildir ve her dil şâf olmaz meger kıâbil-i tîmâr ve sayğal ola, yâhud mâye-i ezelde kıurulan bâzâr-ı 'irfândan hîşsedâr ola. Ve dînâr-ı dünyâ tîn-i esfelde ve kâmil îmân dînâr-ı tîn-i cennetden hâsıl olur ve her cimâ' ehli kâmil bâlîg olmaz. Ve her 'avrat kıocası er olmaz. Meger bulûğı kemâl-i hâk ola. Zîrâ er didigimiz mîveniñ öz çekirdeğidir, mîveniñ vücûdı 'avratdır; mîve gibi çürür. Ve lâkin çekirdeğine zevâl olmaz. Ve hem de 'avretiñ kırk ile elli sâl arasında hâyız ve feyzden kesilür. Çorağ mahalleri gibi ot dañi bitüremez. İşte žâhir meşâyîhi dañi buña kıyâs olarak 'ağl-ı hâyızdan berî olan nâkıś 'avratler gibidir. Her gördikleri mahalle kendüleri gibi mîveniñ vücûdlarını dikerler. Zîrâ anlar çekirdegi görmemişlerdir. Hayf anlara olsun. Ancağ erenler çekirdek gibidir. Mahâllin bulmayınca çekirdeğin dikmezler. Ve her ne kıadar saçma kıara ta'bîrât ile seni ta'lîm eyledim ise de benim 'ilm-i žâhirim olmaduğundan kıaba şaba tekellüm eyledüm. Siziñ 'ilmiñiz žâhiri ve bizim 'ilmimiz dîdâr-ı İlâhiyye olduğundan kıanğı tağa ve taşa nağar itseñ mahv u fenâ olur. Ancağ seniñ žihniñ taşdan kıatıdır. Ve münker-nekirden saña te'vîl ideyim. Ammâ bildiğîñle kıurtulamazsın. Fağat kıabr-i vücûdıñ ihyâ itmege h'âce degil, kâmil bir er kıoca lâzımdır. Seniñ kıabir hâyâtında i'tikâd ve 'ağl-ı nâkıśa-i kemâlîñ münker olup kıafânîñ tolgunluğu 'ibârât ile kendi mu'annidliğîñ sebep-i sedd-i cehliñ nekir idüğü bir kerre insâf ve mülâhaza olunsa fark iderdiñ. Ve meşhür münker ve nekir sü'al ve cevâbîñ bu bâzâr-ı kıabr hâyâtında alup viremediğı hâlde yazıklar olsun seniñ şânına Oğlum.

Ğâmızı Ħirmendâr 'Alî Baba

[67a] Der-kenârı

Benim Oğlum, herkesiñ bildikleri çevğân bir buçuğ arşun boyı olur ve topları bir kıayadan toğuz kıayalık gülle cirminde olur. Erenleriñ topları kürre-i 'âlemdir. Maşrığ ile mağribde birer kıudret halkaları vardır. Çevğânları birer arşundan âl-i hîsâb u hendeseye gelmez derecesi tûlında olup hattâ kııldan ince kıılıcdan ve keskince olmağla mezkûr çevğânîñ bir ucunu maşrığda ve bir ucunu mağribde vâkı' halkalarına tağup Cemâlu'llâh'da cânlarıyla cânbâzlardır. Andan nüzûllarında 'rûhı birağıla nefsi-pâkı kıarîğinden tayy-i mekân-ı ahvâl olurlar Oğlum.

Ġāmızı ‘Alî Baba

[66a] Diğer Mektüb 6

Benim Oğlum,

Bundan muḳaddem gönderdiğim mektûbda ta‘bîr olunan münker ve nekîr maddelerinden mübtedî olduğun bilürem. Zîrâ bu ta‘bîrâtı tefsîrlerde yazılmaz, faḳat ba‘de’l-memât (65b) ahkâm-ı şer‘iyye içâbınca ta‘bîr olunur. Ancaḳ bizler ‘ilm-i âfâḳ, ya‘nî ‘ilm-i ketmi mekteb-i ġâmiẓden oḳuduğumuzdan, ġâyet mübhem ma‘nâlar söyleriz. Ve Hâzret-i Muḥammed-‘Alî -salla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz, ‘asâ-yı ma‘neviyye ve ‘ilm-i ledünniye vâdileri olan ehlu’llâh-ı kirâma tevzî‘ u teslim-i peygamberîleri iḳtizâsınca benim pîr u ḳalb-i münîr-i ‘azîzim sultânım Hâzretleri mâlik-i ‘ilmü’z-Ẓât olmağla bir gice žulmet-i leyl-i vücûd u tariḳ-ı ‘arş-i pür-süddan beni berâberce hâtif-i ġayb-i refrefden ḳurb-i tecellî-i levha-i vuşûl ve anda naḳş-ı Ḳur‘ân pür-uşûl olup ol maḥalde şeyhle kendüm vücûddan maḥv u ġâ‘ib olarak faḳd gördüm ki, iki öz birbirimize baḳup vâlih u hayrân olarak özimiz âyinesi evrâḳında levh-i maḥfûz cümle-i sûre-i âyâtları lisân-ı hâlden ‘ilm-i enfûs ve âfâḳ ve muhayyerâtı dîde-i cân ile ezber idüp hâfîz-ı Ḳur‘ân-ı ‘alîm olduk. ‘Aḳl u nâḳısâmız maḳâm-ı kül bulunca nefsimde olan münker ḥabî olup, ḳarârı firâr olup sü‘âl u cevâb sâḳıt oldu. Ābâ vü ecdâd ve ‘ulemâ-yı üstâddan taḥşîl eylediğim ta‘lîm-i uhreviyye ve telḳîn-i ‘ilm-i žâhiriyyeden ‘aḳl-ı cüz‘ümce artuḳ ‘indimde işte kendimi bu ‘irfân-ı ḳâbiliyetle žâhir ve bâtın ḥalâs itdim, iddi‘âsıyla ya‘nî peygamber gelüp de mu‘cize-i bâhiresinden izḥâr ve ĵmâ buyurulmuş olsa idi baña te‘şîr itmez idi. Ancaḳ benim bildiğim evhâmı bi-lâ şemere-i tevâtüre hidâyet ve kerâmet nev‘inden diyü, ‘inâd-ı ḳaviyye ile mu‘annîd olan cehl-i nefsâniyyem nekîr idi. Ancaḳ bir eriñ tenḳîḥ-ı ‘irfâniyyesiyle tezvîc-i ‘aḳl-ı cüz‘iyyemden fâriḡ ve zâ‘il olarak ‘aḳl-ı kül cem‘iyle hâmil-i tıfl olup, iblâḡ-ı kemâl ve envâ‘-ı nâz u ni‘met-i nevâl iderek beni mi‘râc-ı ahvâl-i ma‘neviyye ve erkân ve uşûl-i peygamberiyye ile müşâhede-i dîdâr-ı yâri ve müstâḡraḳ-ı nûr-ı zevḳ-ı bâri ḳıldı. Bu iki varta, öz nefsimde žulmet-i cism-i insâniyetden âsânca geçürüp, ḥalâs-ı aḡyâr iderek dâḥil-i şehri-ḥaḳîḳat-i âdemoiyyete iclâs itdirdi. Ve bu müjdeleriñ ḍarısı seniñ başına olsun ve saña bir ḳısayıḳ mes‘ele söyliyim ki âsân ola:

‘Ālem-i sūverde şeyhiñ İsrāfīlî olur ise cism-i kesāfetiñ telķin-i nefha-i sūr-i ma‘nevî ile letāfete taĥvîl iderek rūh-ı pāk-i nefsi destinde tūġ-i hidāyet-i vücūddan nişān ile mi‘rāc-i ĥuzūr-i dīdār-i baĥr-ı vicdan-ı yār olduġuñ ĥâlde ‘ālem-i vücūddan ‘rūhiñ itlāk ve ‘ālem-i dīdār-ı yār-i mutlak olursın. Faķat bu erkān-ı ĥaķıķati ĥāl-i ĥayāt ile nefsinde ‘ayn-ı vāķı‘ olmadıġı sūrette rūh ve nefsiñ tā-be-ķıyāmet bu ‘ālem-i nebātda zār u giryān ve ĥayrān ve ser-gerdān olup ‘ālem-i nūra hiç bir taraftan yol bulamayarak dā‘imā ĥaşr-i fena-yı ĥayāt ile maġbūn ĥayvān olacaġından başķa rüz-i ķıyāmetde daĥi soġuķluk ĥoşāb-berġine celāl-i ķahrı nūş idüp ġariķ-ı baĥr-ı ‘azāb-ı nedāmete iştibāhiñ olmasun ve benim saña dostluġum bu ķadar olabilür. Faķad ĥātıramda iken saña biraz daha ĥasbiĥāl ideyim. Cümle-i nāsiñ cevfine ĥazm u mümkün olan otuz iki ĥarf olduġu müsellemler ise de Ķur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānda öyle ‘ilmler vardır ki ‘aķl-ı beşere ve lisāna sıġmaz ve ‘ilm-i Zātıñ ĥarfı yüz biñdir. Ve yüz biñin bir ĥarfı daĥi ‘ilm-i taşavvufda söylenememişdir. Ve bu ĥurūfāt, ‘ilm-i işāretidir. Bu daĥi ķulaġında ķalsun. Bir ġün olur ki lāzım olur ve imsāķ-ı bend-i ‘anāsır ve niyyet-i ‘ilm-i fıtriyye-i ĥuzūr ve śalāt-ı maĥsūs dā‘imā ve śavmı terk-i mā-sivā-yı ĥātımede ‘amel-i iftār-ı cemāl-i cezbiyye müstaġraķ-i baĥr-ı nūr-ı ‘id-i ‘izzet olup sākıt-ı emr u nehy olasın. Bu ķadar baş aġrısı saña kāfdir Oġlum.

Ve’s-selāmü ‘aleyküm

Ġāmızı Ĥirmendār ‘Alî Baba

[65b] Diġer Mektüb 7

Mekremetlü ve mezîd muĥabbetlü Oġlum,

Benim gözim nūrı, bir pādişāh-ı ‘ālem-penāhiñ mücerrebātından bir zāt-ı kerim ĥazinedārı olunca pādişāhiñ her ne miķdār ĥazīne-i mevcūdı ve bî-ķıymet müvecheri var ise anıñ ĥük-m-i ‘ilmiyyesinde olup kendüsiniñ bir veyāĥud iki mücerreb imtiĥān-kerdesi, mektūm aĥbābı olunca aña keşf-i ĥall-i rāz idebilür. Ancaķ pādişāh iĥsānı, ‘āmmeye muĥıtdır. Faķat kendülerine münāsebet-i kāmile taĥşîl itmek gerekdir. Hele bu sūretce kişi pādişāha münāsebet-i (65a) tāmme kesb itmedikce sarayınıñ yanından her ġün geķmiş olsa, pādişāh sarayı olduġunu farķ idemez. Hemān ‘ömri olduķca ra‘iyyetle pādişāha bāc u ĥarāc virir. Başķa aĥvāl-i esrārına źerre ķadar āġāh ve ‘alīm olamaz ve ba‘zı ‘ārif-i dānā ķulları vardır ki, ol pādişāh-ı ‘ālem-penāhiñ esrārı śun‘-i ‘adīmin kendi

özinde ‘ayne’l-yağın görür. Ya’nı demeyesin ki, “Şu kelâmları niçün böyle yazdın? Pâdişâhın mādâmki ihsânı ‘ammeyedir, ne revâdır ki anı bulup ‘ârif hîkmet görmiye, meger kişiniñ gözleri rahm-i mâderde kör ola?” Ammâ esrâr-ı İlâhiyyeyi bulup ve görmek yalnız göze mahsûs degildir. Meger gözleriñ kalbi olmaya. Layığıyla ‘ârif-i kâmil olunca ha *Muhammed-‘Alî* ve ha *‘Alî-Muhammed* mişüllü *‘Âkâ’*’a ma‘lûm olduğu gibi babañız dahi sezer Oğlum. Ve daha bir maddeden tolayı saña bari biraz boşanayım. Pirlar ve erenler sencileyin (?) meşâyihına fahriyye diyerek bir kaç mes’ele ile birer post ve keçe cübbeler ağızlarına kısdırıp içlerinden savuşmuşlardır. Hâlâ meşâyih ve dervişleri şuratlarında ve başlarında erenler fahrı diyerek hayvân gibi hammâllığından başka bir eşer-i hâkiqatîñ müşâhede idemezler. Meger ol emânetler vaqti geldikde kendilerine da‘vâcı olalar, zîrâ vücûd-ı âdem mādâm ki ‘âlem-i kübrâdır, hiç bir şey’in zînet ve iftihârı olmaz. Meger kisve-i nûr-ı ‘irfân veyâhud tûr-ı ‘aql hayrân ola. Hemân siz erenleriñ münzevî ve riyâzî olduklarına bakupda tâbi‘ olmasınıñ erenler faqr u fahriyyesinde kısmetiñ olmuş olsa hiç sü’âl itmeden ayagına gelür ve risâle ve mükâtebatîñ ba‘zı mahallinde remz u işâret olunan Peygamberimiz -salla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz’e nâzil vahy-i ilâhî buyurulan ‘ilmiñ biri ‘ilm-i enfûşî ve biri ‘ilm-i âfâkî ve biri ‘ilm-i gâ’ibî olmağla bu üç ‘ilm dahi Qur’ân-ı ‘azîmü’ş-şânda münderic olup faqat müfessirînden -rahimehumu’llâh- ‘ilm-i enfûşî tefsîr ve beyân buyurmuşlardır. ‘İlm-i âfâkî ümmet ve sülâle-i nûr-ı hâkiqat-ı ‘alîyyeleri olan vâris-i ‘ilm-i nübüvvet ve ru’yeti dîdâr-ı cennet olan evliyâ-yı kirâm hâzerâtı bi-tariķı’t-te’vîl ifâ buyurmuşlardır. Ve ‘ilm-i gâ’ibî ya’nı ‘ilm-i muhayyerât-ı Zâtiyyesi bi-tariķı’l-îmâ ve ahvâl-i keşf-i ‘ilm-i ‘amâ olup, mazhâr-ı mülk-i pençe-i âl-i ‘abâ mîrâsî olmağla bu ahvâlden ‘avâm-ı nâsîñ hîsseleri “yok” kelimesidir Oğlum, ve’s-selâm.

Gâmızî ‘Alî Baba

[64b] Diğer Mektûb 8

Benim Oğlum, ehlu’llâhîñ ‘âlimleri her ne kadar ‘avâm-ı nâs gibi ise de hâkiqatde (64a) başkaca olup, erkânı dördür; farz, vâcib, sünnet, müstehâb olmağla ‘ilmleri mağz-ı Qur’ân ve nokta-i sırr-ı rahmân olduğundan ‘ilm-i vücûd-ı âdemi farz itmişlerdir. Ve dahi vâcibleri hubb-i mâ-sivâ terki, sünnetleri vâsıl-ı nûr-ı Muhammedî, müstehâbları gariķ-ı baħr-ı zevķ-ı vicdânî olup müstağrâķ-ı baħr-ı nûr-ı dîdâr-ı cennet ve vâsıl-ı ‘ilm-i ilhâm-ı vilâyet olduklarından, şerî‘at-i Muhammediyye lüce-i baħr-ı ‘amâ olmağla suyu

zevç-ı sermed, çoğası ma‘rifet, ipi tarîkat, ma‘halli mevzi‘-i hâқиқat içen ba‘r-ı hidayet, feyz-i kemâlet, neşve-i kevşer, cennet-i ‘ilm-i firâset olduğu ‘ulemâ-yı ümmete ma‘lûmu‘l-a‘hväldir. Ve ‘ilm-i İlâhiyye dört şeyden ‘ibâretdir: Biri sevmek, biri bilmek, biri işlemek, biri görmek. Ya‘nî sevmek şerî‘atdır, bilmek îmân-ı kâmidir, işlemek tarîkatiñ sırr-ı şafâsına irmekdir, görmek her hâşsasında derece-i kemâl-i hâs bulup hâқиқatiñ da‘hi mağz-ı lübbine vâsıl-ı ‘ıyân olarak ezvâğ-ı dünyâ ve âhîret ola. İmân-ı hâşs ‘aşğ-ı ma‘habbet ile kâmil olur. Sevmek ve söylemek şerî‘ata teslim olup a‘hväli tarîkat ile ‘amel olunduğı hâlde şemere-i cemâle vuşlat olunur. Yo‘hsa kelâmları ‘ibâreden ezberlemekden ne fâ‘ide ve ne ziyân Oğlum, bāği hüva‘llāh.

Gāmızi Hirmendār ‘Alî Baba

[65a] Diğer Mektüb 9

Benim gabâvetlü Oğlum,

Bu def ‘a gelen mektübuñuz mefhûmundan pek ma‘zûn oldum. Şimdiye kadar saña nâfilece çene yarışı idüp yorulmuşuz gibi zâhir ‘ulemâsına merâm-ı hâқиқat ifade itmek, fîle hendek atlatmağa beñzer. Sizler dâ‘imâ leylek ötmesine alışmış iken bülbül sadâsı size çarğa nev‘inden žann idüp nağmesi te‘şîr itmez ve ‘ilm-i esrâra dâ‘ir az hûşûsatdan size telğîn ve îmâ itmek žımnında niyâz eylemişsin. Ve lâkin şimdiye kadar ta‘hrîren ta‘hrîr olunan mükâlemâtiñ cümlesi esrâr-ı hâğâyığ-ı ilâhiyeden olup hâlâ zerre miğdârı münfehîm olamadıñ. Şimdi da‘hi cifriyyet-i te‘vîliyye saña yazacağım esrâr-ı İlâhiyye keyfiyyetini ne vechle fehm idebileceksin? Eger bu yazacağım hûrûfatdan da‘hi bir şemere hâşıl idemediğîñ hâlde artık seniñ şeklin tâ elest bezminde cehl ma‘ğarasıyla biçilmiş kaftanıdır. Müzeyyen idecekdir. İş-bu hûrûfât terkibâtı kelime-i vâhîde olup ‘ilmü‘z-Zâtı câmi‘dir. Ve seniñ şimdiye kadar benim ta‘bîr eylediğim ‘ilm-i Zât ki ‘ilm-i ledünniyye olmağla ‘âlem-i ervâhda sâkin olduğumuz şehir-i hâқиқat-i Zât iken, vâlide rahmi ve peder şulbi ile ‘âlem-i şehâdete tulû‘ idüp yol eriyle buluşup Zât-ı kadîmî ve nûr-ı dâ‘imiye ‘alîm u başîr olamadığıñız ve sizler bu ‘âleme baş gösterince vâlideñ ile dâ‘im ve ‘avret mânendi insânlar ile hem-dem ve kâ‘im olduğun cihetle ğurbet-i hâlinden âğâh u ‘alîm olmadığından mübtedî-i a‘hväl olarak yol ve menzil a‘mâlleri olup ğarîbu‘d-diyâr olmağla kör nev‘inden ‘ad olunursuñuz. Ancağ saña bir miğdâr hûrûfât-ı cifriyye tanžîm ideyim ki, bu üç mes‘eleyi hâll u terkîb idebilür iseñ dünyâ ve âhîret

bilinmediklerinden her kim ĥor nażar itmiş olsa anıñ kendi veyāħud evlādı ensābına elbet ve elbet ber-‘ukūbet ve nuħuset vaķı‘ olur ve böyle źātıñ çoķ dürlü ihtifāları vardır. Miħnet göre elinden veyāħud dilinden śadır olunca ez-cümle ĥalkıñ i‘tiķādına ĥālel virecek kelimāt-ı muħtelife ile kendinden ĥüsn-i žann selb iderler. Ve anlar maħż-ı küfürdür. Zırā esrārı İlähiyyeyi ĥalkdan ictināb iderek ĥıfż ve ĥirāsetlerinden nāşı kendülerine “ekfer” ta‘bır olunur. Ve Ĥaķ -celle ve ‘alā- Ĥazretleri cemālini böyle ‘abd-i ķarıblerine baħş u iħsān keremiyle ‘avām-ı nāsdan setr u iħfā için ĥırz-ı cān itmiş oldukları cihetle ekfer-i esrār-ı ilāĥı iħlāk olunmuşdur. Ve ikinciye kāfir tesmiye olunur. Hemān gönlüne toz, topraķ ĥonmasun ve sen üzerine alınma, kötü kelām śāhibiniñ olduđu meşħur meşeldir Oğlum. Bāķı ĥüva’llāħü’l-kerim.

Ĝāmızı Ĥirmendār ‘Alı Baba

[64a] Diğer Mektüb 10

Benim Oğlum,

Bu kerre daħi eyüce tut ĥulaĥıñ! Benden yaña nüśħa-i kübrā-yı ‘ālem ve nūr-ı çeşm-i benı ādem ve vāriş-i ‘ilm-i nebiyy-i ĥātem -kerrema’llāħü vechehū- ve -rādiyā’llāħü te‘ālā ‘anhū- Ĥazret-i Śāħ-ı Merdān-ı vilāyet ve şır-i Yezdān-ı vaħdet Efendimiz’iñ te’lif-i meķārim-i elifleri buyurulan “Cifr-i Cāmi”-nām kitāb ve dürer-i nā-yābları manżūruñuz olmuşdur ki, bu ‘ilm-i fende Ķur’ān-ı ‘azimü’ş-şān cümle maĥz u lübb-i ĥaķıķatiñ zübde-i kemāl ve ru’yet-i cemāl ile ‘ilm-i ĥā’ib muħayyerāt-ı Žātiyle cāmi‘ bir fenn-i te’vıldir. Ve ism-i a‘żam ve kelime-i a‘żam ve ism-i ‘Alim tesmiye olunan esmā-i İlähiyye münderic olup bu esmāniñ bir ĥarfine daħi bir kimse ‘alim olsa Cenāb-ı Ĥaķķ’iñ biñ bir isminiñ müsemmasına mażhar düşer idi. Zırā maķām-ı vilāyet, mażhar-ı didār-ı yār olmaĥla her tālibe bu ‘ilm elzendir. Ve “cifr” kelimesiniñ ma’nā-yı luĥavşisi “yılan” dimek olduđu bu maķām-ı vilāyete vāsıl olmayanlar, bu ‘ilmiñ cehelesi ve körleri olduđu eçden bu fenne yılān ta‘bır iderler. Bu ‘ilmiñ ismi ‘ilm-i ‘amādır. Zırā bu ‘ilme mālİK olanlar ketmi kendülerine farz olmaĥla kimseye ta’līm ve ifşā idemediklerinden ‘ilm-i me‘āni daħi tesmiye olunur. İşte saña şimdi bu ‘ilmiñ bir süretini tertib ve tanzim ideyim de fehmi āsān olsun, nāżar eyle: / - ی - م - ن - ط - ن - ی - ع - ی - ی - ل - م - ا - ک . Bu on dört ĥarfıñ kelimesi ĥolayca ‘ıyān u beyān eyledim. Faķd-ı ĥisāb veyāħud terkib-i kelime ile farķ idemezsin. Ancaķ ‘Alim ismine mażhar

olarak her hârf kanķı sûre ve âyete tevâfuķ iderse ol âyetiñ te'vîl-i hâķķatın münfehim olabilür iseñ hem bildiñ ve hem gördüñ. Ğayr-i târife hâcet ķalmaz. Böyle bir zevķ-i İlâhiyyedir ki “Men lem yezuķ lem ya'rif”²⁰⁹ hâdiş-i şerîfi mażmûnınca vâsıl-ı envâr-ı hidâyet olursun. Ve Şeyh-i Ekber -ķuddise sırruhü'l-bâķi- Hâzretleriniñ te'lifâtından “Anķā-yı Muğrib”-nâm cifriyye-i nâfi'aları dañi Hâzret-i Şâh-ı vilâyet Efendimiz'iñ “Cifr-i Câmî”i 'âleminden olup “Anķā-yı Muğrib”-nâm ta'bîri ya'nî zümre-i envâr-ı vilâyet ve neyyireyn-i şemş-i hidâyet olmağla gâh güneş olur maşrıķdan ve gâh ay olur mağribden toğarlar. İkişi dañi bir nûriñ çerâğıdır. Bu eçden ķutbeyn ve neyyireyn-i felek dañi tesmiye olunur. Faķat ehlu'llâh-ı kirâm hâzerâtı bu 'ilmleriñ hâķķatine vâsıl olduklarında özleriñ zâta ayrı görüp nûr-ı zâtîler olmağla 'ilmü'z-Zât ile te'vîl buyururlar. Ve böyle zevâtıñ lisânları dañi murğ-ı 'Anķā olmağla 'avâm-ı nâsiñ yalayacağı peynîr tulümü degildir. Ve bu ķutbeyn ve neyyireyn ve Zâtı ta'bîrleri anlarıñ menzilleriniñ evsat maķâmlarıdır. Varda bundan ötesini sen ķıyâs-ı vezn eyle. Ve lâkin seniñ vezn eyleyecek odun ķantarı degildir; anlarıñ vezni firâsetdir. Ve ķantarı 'ilm-i ledündür. Diyeti envâr-ı İlâhiyye kitâbıdır. Ve mektebi ķalbdır. Bâcları hidâyetle maķâm-ı tecellî-i beķâdır Oğlum. Ve's-selâm.

Ğâmîzî Hirmendâr 'Alî Baba

[64a] Diğeri Mektûb 11

Benim firâsetlü Oğlum, ahvâl-i ķalb-i selîmden soñra bizim bir cins-i müfred dıķu'l-'arşı'mız vardır ki yumurtaları eflâk-i seb'adır. (63b) Andan behriniñ senede bir kerre içerişiyle kendin mañv u fenâ iderek tazece hâyât bulur. İbibikleri ya'nî başındaki tüyleri evc-i kürşidir. Ve kendüsiniñ nafaķa ve ğıdâsı 'âlem-i zılldendir ki tis'a eflâkiñ żarfıdır.

Benim Oğlum, seniñ okuyup da bildiğın 'ilmlerce fark idemezsin. Ancak ben saña bu ta'bîrâtı yazdım ki bilüp ve bulup da göz ile göresin ve dünyâ ve âhiret zevķ u şafâsın süresin. Ve bu tis'a eflâkiñ mâverâsı seniñ bildiğın 'ilmiyyece nûr olmuş olaydı, bütün bütün kâ'inât hark u fesâd olmuş olur idi. Ne hâl ise Cenâb-ı Hâķķ'ıñ pek çok gizlü ve 'ıyân kâr-ı şan'atiyyesi vardır. Ancak biz bu tis'a eflâkiñ muhâfazası için, nûr-ı

²⁰⁹ Ar. “Tatmayan bilemez.” Bu söz bir hadis olmayıp, İmam Gazzâlî'ye ait bir cümledir. Bkz.: Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, trs.) 3/187; Gazzâlî, *Mi'yâru'l-İlm (İlmin Ölçütü)*, çev. Hasan Kacak-Ali Durusoy, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 260-261.

siyâhdan bir baħr-ı žıll-i ‘ilm-i nihâniyye ile virdik ve muttaśıl anlıluđı toĸsân biñ yıllık yol olup, ‘âlem-i Żâtdan bu tis‘a eflâk, bu žılliñ sıyesinde ĸarâr u Őebât itdi. Ve bu baħr-ı žulmetden tis‘a eflâke havâśś-ı ni‘met sirâyetle mevâljđ-i keŐire-i nâfi‘a hâśıl oldı: birinci cihân, ikinci ĸavm-i cân, üçüncü nebât, dördüncü ħayvân, beşinci ma‘âdin, altıncı insân, yedinci dđdâr-ı ‘irfân kemâl u ĸıvâm buldı. Ve bu bđza-i eflâke zâten vâriŐ-i maħlûĸat bulunduđumuzdan, bu ‘âlem-i fenâda ħâkim-i ma‘nevî ħuzûrunda Őâbitü’dda‘vâ olabilür iseñ ħüccet-i burhân olmuŐ olursın. Ve tamġa-yı vilâyet ve ħatt-ı hidâyetle pür-himmet ve tuġra-yı dest-i ĸudretle Őâĥib-i necm-i sa‘âdet olursın.

Ve feyz-i letâfet ile merâtib-i kemâle irgür, her manżar-ı zâġa gur (?) nür-ı ‘ıyân ve her ‘ilmiñ süret-i nihân ve her nefsiñ ħâyât-ı âb-ı câvidân ve her ân nâzır-ı envâr-ı Rabb-i Raĥmân olursun. Ve eger sen târiĸ-i Ĥaĸĸ’a intisâb itmiŐ olsaydıñ ‘acabâ dünyâ ve âĥiret ĸanĸı iŐiñ bitmemiŐ ĸalur idi. Ve bu merâtib, târiĸ-ı müstaĸim-i Muĥammedî’dir. Ve maĸâm-ı mezheb-i Ĥaĸ olmaġla Őefâ‘at-i ħâtemin *elest* cemâ‘atinde virilen hüccet ‘irfânına bâ-dest-i Murtezâ baśılur idi. Ammâ cemâliñ kâġıdı siyâhlıġından ħâtem-i vilâyete lâyıĸ degilsin. Ve ħâtem-i vilâyette toĸuz merâtib-i fahriyye vardır. Hemân birinci maĸâmına daĥi ĸadem basmıŐ olsañ, hüccet-i ‘irfânına mühr-i ma‘rifet ve icâzet-i ma‘neviyye ile ħütüt-i dest-i ĸudret çekilerek dervişlik ‘unvânına mażhar olup maĥbûb-i İlâhi zümresine dâhil olabilir iseñ dünyâda ve âĥiretde ħavfiñ olmasun. Ve Őerî‘at toĸmaġıyla ma‘rifet tabliñ urup ħaĸĸat reseniyle târiĸat dârına aśılup, cân virüp cânân olanlardan degilsin. Çünkü siziñ gürühuñuz ‘ulemâ-yı žâhir ĸur‘ân-ı ‘aźimde ve eĥâdîŐ-i nebeviyye ile ehlu’llâh-ı kirâm ħâzerâtınıñ kelimâtından havâśś-ı me‘ânilerine güyâ irmiŐ ve añlamıŐ mertebe-i ‘aĸl-ı ĸâśırlarınca. Ancaĸ “Benim bildiġim, efkâr-ı me‘ânî ħaĸĸat ħâlidir.” diyerek, kendüsine cezbe-i evĥâmiyye isâbetle ba‘zı mertebede taśavvufâne tekellüm iderek kendüsi güyâ ‘ulemâ-yı ümmetden, ya‘nî ehlu’llâhdan ‘add idecek sırlarıylâ i‘lâma ĸalkıŐup, siyâsetle helâk-ı mürd olmasını irtikâb idüp ĸarın-i baħr-ı ‘azâb-ı cehennem olduġun ba‘de’l-merġ ħabîr ve nâdim olurlar. Ammâ bu mişüllülerden gerü anlarıñ ħâyâtı sınıfına ħaberleri gelmedinden çok kiŐiler bu ‘ilm varta-i ‘azâb ile gitmiŐlerdir. ‘Acabâ sende daĥi bu edâ ve firâset-i kâżibe var mı ola? Egerĸi Őoñuna fikr itmez iseñ baħr-ı caĥime deġin yoluñ aĸıĸdır. Ve bizler ise zevĸ-i Żâtı ħâl-i ħâyâtımızda Őâĥib-i mülkden diyetle Mevlâ ‘aźimdir. Kerîm ism-i müsemmasında mażhar ve muvaffaĸ olunduġumuz eçden ‘âlem-i nürîñ Ĥirmendâriyyız. Ve “Bu ĸadar muġlaĸ kelimâtı nereden ħâtırda tutasın?” dir iseñ, bizim bir cild ya‘nî bir

noğtalık kitâbımız (63a) vardır. Fağat anıñ ħarfı veyâ ħud ‘ibâreleri lisâñ ve cevfe şığmadığından anıñ cildi kudretten kapalıdır. Fağd-ı te‘vîlâtından evrâğ-ı perişânımız vardır. Anlardan bağup bağup söyleriz. Zırâ noğta ‘ilminiñ ħarf ve kelimesi cevfi-nâsa şığmaz, nürdan leblebidir. Öyle ħâm aħlat yaban ağızlara girmez ve mü’eşşir olmaz. Zırâ elest cemâ‘atinde bu ‘ilm oğundığda diğğat idüp ezberleyen cânlar ħâfiż-ı ‘alim oldılar. Bu ‘âlem-i aħvâlde göñli kitâblarından ırâ‘at idüp nür-ı Zâtı görerek ‘âlem-i rûĥa pervâz olarak gitmişlerdir. Bu çadarca mühim ders saña kâfidir Oğlum.

Ğamızı Ħirmendâr ‘Alî Baba

[42b] Diğer Mektûb 12

Bağıyye-i mükâteb-i Ğamızı ilâ veledi’l-kâmili’l-kemâl Ğamızı Baba’nıñ maħtûm-i mükerremlerine inşâ buyurduğları Maħabbet-nâme 12 bu mektûblar ħâşiyeden alınmışdır, beyân olunur.

Mekremetlü Oğlum Meħmed Kemâl Efendi,

Selâm ve seħadan soñra, kelâm-girâ-yı nihâye başlayalım.²¹⁰ Ez-cümle cennet-i cemâl ve cehennem-i celâl-i kibriyâdır. Cennet sekiz ve cehennem yedi kapuludur. ‘ağl-ı kül, fırça-i cemâl ve ‘ağl-ı ma‘âş, fırça-i celâldir. Ve cennetin sekiz çapısından biri bâb-ı sırât olup, sâ‘ir yedi çapuya bu kapudan başka girilir maħalli olmadığdan soñra bu kapunun levĥası Cemâlu’llâh’dır. Ve üst eşiğı mürşid ve alt eşiğı mürid olup kuflı Muħammed Muştafâ -şallâllâhü te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- ve miftâĥı Şâĥ-ı Vilâyet ‘Alıyyü’l-Murtezâ -‘aleyhi’s-selâm- olup iki cânibinin biri tarığat ve biri ma‘rifet ve üstünün örtisi şer‘at ve içiniñ zevki ħağığatdır. İbtidâ sırâtı geçdikde her ne çadar sinn-i kemâlde ise daħi burada tıfl olup makâm-ı şabâvetdir. Bundan içerüye vardığca sinn-i sâl gerüye çalır, kemâl artar. Vücüd pür-nür olur. Beğâ bulup ‘ağl-ı kül mağâmıdır. Ve kemâl-i bülûğ-ı ma‘neviyyeye erişür. Anda ehl-i cinân zümresinden olur ve dünyâda iken cennet seniñ vücûdındır. Ħavz-ı çalbiñ çapuları, ‘ağlıñ bulûğ-ı ma‘neviyyesi, firâsetiñ sırâtı, ‘ilmiñ zevki, maħz-ı ‘ameliñ ħaşrı, cehliñ sûri, buħliñ ta‘affünü, tamâğıñ Cebrâ’îl’i, vuşlatıñ miżânı fehmiñ olup, bunlar ħâl-i ħayâtında tağyir-i aħvâl ile tebdil-i zât ve vuşlat-ı ħağığat olmadığca çâresi yoğdur. Bunlar tahvîl ve teslim-i Zât oldukda

²¹⁰ -AY.

rûh ve nefsinde müjdeciler tebşir ider. ‘Alâmetlerin ‘ıyân u beyân ve zevk u şafâsıyla hayrân u seyrân olur. Ve böyle zevât-ı kirâm zâtında sa‘id ve sa‘adet olmagla hâl-i hâyâtı halîfe-i rûy-i zemîn ve âsumân olur. Ve tâc-ı tevâtüre ve hırka-i mezâhireye ihtiyâcı yokdur. Ve cehennemîñ yedi tabaçası olup yedisi daîhi bir çapu içerisinde olmagla hemân sırâtıñ tahtıdır. Zîkr olunan zevât-ı kirâm cehennemde bulunmuş olsalar bile anlara cennet-i ‘ulyâdır. Zîrâ kendüleri mażhar-ı cemâl-i hâkîkat olduklarından celâli cemâline te’şîr etmez. Ammâ zâtında şakî ve şakâvet-mâye ve demî olanlar cennete konulmuş olsalar bile cehennemden ziyâde şiddet ve ‘azâb oldular. Ve bunlar hâşr zamânı ba‘de’s-sûr ve’l-‘ufûn seb‘a-i eflâk bi-emri’llâhi Te‘âlâ mahv-ı fenâdan soñra dâhil-i devriyye bulunan şakîler nidâ-yı ‘açibe ile zamândan çürük mantar şeklinde žuhûr-ı vâveylâ ile ahvâl-i mütegayyirede hayrân ve ser-gerdân hâlde iken bâkî eflâk-i şelâşe yani kerâsiyy-i ceberût ve melekût ve atlâs altında kurb-ı celâlde âteş-feşân olarak mahşer ve mîzânı onlara meccânen icrâ-yı ahkâm ile her birerleri birer hâyvân şekil ve şemâ’ilinde olarak başlarında biñ bir ıylân yuvası olup kafaları içinde ıyılanlarıñ başları ve ayakları berâber nice kuyrukları âteşden kamçı ile zebâniler sevicileri olup tabakât-ı cehennemde kendüleriniñ mâlik oldukları ezâ ve cefâlar ile şafâlanup cennet-dîdâr ehliniñ zevkleri anlara hârâm olsa gerekir.

Benim oğlum, bu vartaları biz hâl-i hâyâtımızda nefsimiz esbine süvâr-ı hâl olup görüp geçdik. Ve bir devriyye ile kemâl-i Zâta erdik. Bu cefâ-yı cehennem, bize te’şîr etmez. Seniñ daîhi ‘aklıñ başına yâr ise [bu kerbâna]²¹¹ yoldaş ol-(43a). Bu kârbânıñ menzili cennet olur. Ve cehennem ismin zîkr etmezler. Anlarıñ menzil-hâneleri dîdâr-ı yârdır. Mekâna ihtiyâcları yokdur. Bugün yarına uymaz. Ba‘de’l-hâşr eflâk-i beķâye-yi şelâşe daîhi mahv u fenâ olduķda, herkes ağzınıñ tadını tuyarlar. Ve bizim kelâmımız ecnâs-ı muhtelifle ile örme sepete beñzer. İçinde her şey’ mevcuddur. Biri tâc-ı nübüvvet ve biri fâhr-i vilâyet olup bu sepet ile baħr-ı kılzümde bir hâcer üzerinde bir melâ’ike destinde durar. Hattâ İskender-i Zü’l-ķarneyn âb-ı hâyâta teşrişlerinde Hızr ve İlyâs’dan müfâraķatla sedd-i râhı olarak ‘avdet idüp âb-ı hâyât naşib olmamışdır. Ve ehl-i mahşere âb-ı kevşer olmadıkça râh-ı necât bulmadıkları gibi dünyânıñ kevşeri daîhi âb-ı hâyât-ı ‘irfândır. Ve ‘ukbânıñ lezzeti nûr-ı cemâl-i Yezdân’dır.

---

²¹¹ +AY.

Oğlum, sen daħi alıř ki, ebrarıñ āb-ı ĥayāt ‘irfānından albine feyz-i ilhām-ı udret iriřup bu devriyyeden kendüñ urtar ve rüz-i ıyāmetde ehl-i nedāmet ve maħřerī olma. Vařıl-ı nūr-ı cinān ol, yoħsa řoñ piřmānlık fā’ide itmez ve řāyed bir gүнüñ yedi biñ yıl olur; bu daħi ekilir bař ađrısı degildir. Bu ĥizmetleri bugүн iřleye gör, yarına almasun. Ha bugünden yarın daha iyüdür, dirler ise inanma! Kemāliñ ara ve imān-ı kāmile er. Ve imāniñ zevāli cemāle delil ve burhāndır. Tebdil-i ma’neviyye iledir. Ve seniñ kemāl-i ucūbe-i vücūdiñ tenkiħ-i řerī’at u tezvıç ve rızā-yı fenn-i ma’rifet ve cimā’-ı feyz-i ĥikmetden ĥāmile-i raħm-i māder olduđuñ ĥālde muđga-i řekl-i ĥayvān olup seb’a-i seyyāre ile seyyār ve dāhil-i devriyye ile devvār ve ĥalvet-serāy-i bīza-i raħm-i māder mādar iken, birinci erba’in; necm-i ‘Utārid [Merkür] ĥavāsında olan rutūbet ve betā’et ve řekālet ile mürekkebe ve boz bulanık řu idiñ. İkinci erba’in; necm-i Zuħale [Satürn] dāhil olduđda tedbir-i fen-i ĥazākatle ma’cün-i revāk iderek ĥareket-i ĥarāret ile münecceme olmađa bařladım. Ve üçüncü erba’in; řalāhiyetiñ olduđda necm-i Müřterī [Jüpiter] tabi’at olup kesb-i letāfet-i hevā ile gavvās-ı baħr-ı māder olduñ. Ve dördüncü fařla irdikte necm-i Zührever [Venüs] olup uvva-yı eczā-yı maħalli mevzū’uñ kemāle arıb olarak peydā-yı řekl-i laħmiñ žuhūr etdi. Ve beřinci fařlı bulūg-i laħm-ı māder olunca, ma’den-i rūħ nebāt-ı kāmile fi’li icrā-yı cism peydā oldu. Ve altıncı fařlıñ va’di necm-i Mirriħ [Mars]-saħt, cisme-i tabi’aya iriřdirup žāhiriñ beyāz, bātınıñ tın-i cennet iken, libās-ı kesāfetde arār eyledi. Ve yedi melā’ike uvvetiyle serāy-ı batn-ı māderde ta’lim-i teřviç-i dünyā iderek, ‘ālem-i seyāħate seyr-i edyār-ı tenāsüb idüp ve yedinci necm-i řems, pertev-i Dünyā ile saña evhām-ı ‘aql ve lezzet virüp tevlidine sebep oldu. Ba’dehū mürebbi ve tabi’atine uvvet ve řafā-yı žihne lezzet virüp ikinci sene amer, ay ve ‘Utārid ve Zūhal bunlarıñ mizāc-ı muħtelifelerden ĥiřsedār iderek, Müřterī ve Zühre ve Mirriħ fařlı-ı gūyā idüp ‘urūç-ı a’sāba feyz-i letāfet-sarı olarak lezzet ve kemāl uvveden fi’le gelmege sebep oldu. Ve saña bu seb’a-i seyyāreden feyz-i tab’ u reng ĥiřsse-yāb oldu. Ve ‘Utāridin siyāhlığı daħl-i atılıđı Müřterī letāfeti ve Zühre řufratı ve ĥiddet ve ĥarāreti mizāc-ı muħtelifesi saña te’řir etdi. Mirriħiñ imtizāc-ı māye-i rutūbet ve ĥumret ve yübüseti bād-i arıb-i kemāliñ oldu. řems ile ameriñ esrār-ı luř u ‘adāleti ĥalāvet-i feyzle sırr-ı kemāle iħtidār oldu. Ancak insānda üç ‘ālem-i feyz vardır ki, zamān-ı sebāvetde vāçı’ olur. Biri ‘ālem-i ĥay, biri ‘ālem-i terkib, biri ‘ālem-i nuř olmađla ‘ālem-i ĥaydan terkibe ve ‘ālem-i terkibden ‘ālem-i nuřka medār u muz‘āf oldu. Tedriçi ‘aql ve andan fikr ve andan firāset ve andan

kemâlet ve andan ma‘rifet ba‘dehü hâkîkate vâkıf olmağa mücib oldı. Ve seb‘a-i seyyâreniñ sebeb-i hulkiyyetleri seniñ şânında vâkı‘ olmağa (43b) hikmet-i İlâhiyye ‘ayniyle kendülerine dañi vâkı‘ olmuşdır. Faqat kıdem-i kemâlleri cihetle ‘aziz olup dimâğıñ lezzeti ve gözleriñ şireti anlarıñ eşerinden olmağla anlar sensiz, sen anlarsız esrâr-ı hâkîkatleri bilinmez. Ve ez-cümle tis‘a eflâk seniñ başınıñ tâcı ve ayaklarınıñ kabıdır. Ve dâ‘imâ tahtgâhındadır. Ne çâre, sen aña gülecek iken anlar seni masharaya alup güler, oynarlar. Ve bunlar seniñ şânına yakışmaz. Ve lâkin iyi babadan kötü evlâd ve kötü babadan iyi evlâd olduğu meşhûrdur. Ne fâ‘ide ‘âlemi seniñ şarhına hâm ahlât gibi taqsim hiç bir zevk u şafâ kesb idemezsin. Artık hâlince hâşr ol. Hâk erenler hemân zihniniñ tolgunlığıñ boşaldup ‘aql-ı kül firâseti ve gözlerine nûr-ı ‘alâmeti ihsân eyleye. Ne çâre ben seniñ ağızına esrâr-ı İlâhiyyeyi birden bire tökemem. Zîrâ hâzımı güç olur. Gerekdir ki sende neş‘e-i feyz-i firâset ola. Hattâ kelâmımdan tedricî fehm idesin. Yoñsa başka dürlü tağyir ve ifâdesi imkânda degildir. Faqat bu didigim ser-mâye-i firâset ve ‘aql-ı nezâket sende bulunduğdan soñra bir işâret ile işiñ bitmiş olur. Sözlerim saçma, nâ-merde açma. Ancak nefsiñ birağanda ‘rûhıñ şânâdlarıyla pervâr olup firâset meydânında ‘irfân çevgânıyla gönül topını kapmağa kâbil er gerekdir. Ve seyâhat ile bu hüneler ele girmez. Meger seyâhat devr-i tavir ola. Yoñsa bu fenniñ cündileri pek nedret iledir. Meger sülâle-i ‘ilm-i handân-ı *Muhammed-‘Alî* ola. Zîrâ Zû‘l-fiğâr ile Duldül’ü kullanmağa Haydar ve sözi özden fark itmege Qanber gerekdir. Ve bir de seniñ ne idüğüñ zâtında nice yüz biñler ile yüz biñ sene zevk u şafâ müsemması iken şimdi cefâ merkebi olup gene evvel ki ser-mâyesinde berâber olup da, baqar körlerden olduğuna çok ta‘accüb ve tahayyürdeyim. Hele körlere merhem ve ‘ilâc yokdur. Lâkin seniñ gibi baqar körleriñ merhem-i şifâsı ‘ibret iken, bir hâkim-i hâzık-ı dânanıñ devâ-yı hikmet ve kühl-i şiretinden hissedâr olmadığüñ hâlde yazıklar olsun saña. ‘Âlem-i vahdetde iken vücüdün tın-i cennetden sirişte olup mâlik-i mâ-sivâ olarak bu ‘âlem-i mişâlden Zâta hediye idemedigin hâlde vaqt-i hâşriñ cümle ‘uqûbatı saña râci‘dir. Ve bu ‘anâsır ta‘biri dört ezdâd mâ-sivâsınıñ Ramazân-ı mağfiret nişânıdır. Ve Cemâlu’llâh-ı iftârda ve her zamân ‘id u visâliñ olacağ iken ‘ömrünüñ fevz u şalâtınıñ hiçe vermek hâkında ‘azm-i hâkâret olacağına hiç şübhe yokdur. Hemân Ramazân-ı riyâzât ‘adl-i sâka ile hitâm ile ‘id-i visâl-i yâr ve vaqf-ı hâl ol. Yoñsa çâm kozalağı gibi ağacında qalup çürüme. Zîrâ cümle mahlûkâtıñ ahasıs-ı hâssısın. Ser-mâyeñi yoğa virir iseñ soñra hâliñ yamandır. Ve saña daha bir şey’i diyeyim ki şâyed hâtıranda qala;

Hâzret-i Peygamber Efendimiz *Muhammed-‘Ali -sallâ’llâhu te‘âlâ* ‘aleyhi ve sellem-
 hâzretlerine Cenâb-ı Haqq’dan ‘atiyye-i mahsûs olan on sekiz dallı bir kabza çelenk ki,
 ismine tûğ-ı nübüvvet konmuş idi. Anı başında taşrlar idi. Andan esrâr-ı şâlât ve
 şehâdet iden gâzileri ve vâriş-i ‘ilm-i nebeviyyeleri olan zevât-ı kirâma ‘alâ merâtibihim
 birden yediye kadar rütbe-i vuşlatlarına göre tûğlar verilmekte olup birinci tûğuñ şâhibi
 maqâm-ı Qâf’dır. Hattâ yedinci tûğuñ merâtibi felege degin tarîk-ı ilhâmla tevcîh-i
 peygamberî ve ‘inâyet-i kirdgârî olur. Baqalım ben ne söyledim, sen ne aıladıñ? Ve
 bizim birer ma‘nevî sûrumuz vardır. Dem-i ta‘affünü ve cümle ‘âlemiñ hâyât u memât
 ve zevk u şafâsı bu sûruñ nefhasında bir hardâl dânesi gibidir. Ve her istediğiñ zamân
 anda mevcüddür. Ve bir de *faqr* u *fahrdan* murâd seniñ öz vahîd-i ‘âlem vücûdîñdur. Ve
 devlet-i *fahre* cülûs iden zâtıñ fermân-ı *faqrı* ile baîr-ı kulzûmden degil, şark u garba
 degin cümle-i eşyâ ve hayvânâtıñ bâc u hârâcıñ aldıqdan soñra hûkmüne fermân-ber
 olur. Yoñsa tarîk-ı ‘avâmıñ lisânında câri olan ve dañi (44a) *faqr-ı şeytâniyye* ve kendi
 nefslerine bile hûkûmlerine te’sîrâtımız bu kelâm-ı peygamberi ve ehlu’llâh ile *fahri*
 bulmadıqca kendi lisânlarıyla öz nefislerine iftirâ iderler. Zinhâr ve zinhâr *fahri*
 bulmadıqca *faqir* lafzını ağızına alma. *Fahri* olan zevât sûr ve haşri ahkâm-ı ma‘rifet ile
 görüp geçirmişlerdir. Saña bu kadar ta‘bîr hoş ola ve gene bir yumurta dañi
 yumurtlamayıñ vaqti geldi. Eyüce baq, bu ‘anâsır ta‘bîri ‘âlim ve gerek câhil bilmedik
 kimse yokdur. Ancaq âb ile bād qarındaş idi. Ve lâkin ‘âlem-i firqat hicret ittirüp
 ba‘dehü zıddiyyet virdi. Ve gâh bād âba ve gâh âb bāda mütāba‘at ider idi. Ve nâr ile
 hâk ta‘bîri; nâr, bādıñ erkek qarındaşıdır. Ve hâk, âbın kız qarındaşı olup birbirine
 münāsebetleri cihetiyle nâr yaqacak olunsa hâkdan başqa mahalli mevzi‘-i olmaz.
 Nikâh-ı ma‘neviyyesine mutābîk bulunmuş ve nâr erkek olup hâk dişi olmağla nâr ve
 bād ve âbıñ hârâret ve yübüsetlerinden be-her-yevm hâk birer kıl kalınlığıncıa gebelenür.
 Ya‘nî yükseklenür ve hâkıñ ‘anâsır-ı şelâşe ile münāsebet-i kaviiyyeleri olmaq cihetiyle
 cümle tahşîli olan ser-mâyelerini bu ‘arûs-i hâk ellerinden alup avuçlarında şu ve yel ve
 âteşler ile hiç hârmânında havâ ile baîr-ı mescûra hebâ ider. Ve aslâ qarınıñı toyurup
 gönîlini hoş idemezler. Böyle aç gözlü soñradan görmüş şey’dir. Ve bu üç müqarrinesi
 hîzmetinde qā’im ve dā’im olup, her ne kadar kâr u kesbleri olur ise berekâtıñ ve vücûd-
 ı hâka teslim iderek hâkıñ sebep-i zevk u fetāneti olurlar. Ve her şey’in birer kemâliyle
 zevâlî müsellemdir. Ve ‘anâsır-ı erbā‘a Cemâlu’llâh’ıñ pāsbānlarıdır. Ve bu dünyāca
 kendülerine qahr u lütf-ı ihsân-ı Hudâ olmuşdur. Ancaq vakt-i mev‘üdda sûru nefha-i

nidā ve hiddet-i hārāret-i nār ve havā ve ‘ufūnet ile maḥv u fenā fi’llāhda dört ezdād-ı muhtelif-i cevāhire bi-emri’llāhi te’ālā maḥz-i nūr-ı vüçüd olarak beḳā bi’llāha yüz tutup Ljn Fağı’nda erkān-ı emr u ezeliyye ile şeksiz hūzūr-ı bi’llāhidir. Ve elbetde bunlarıñ bir maḥall-i mevzi’i ve istirāhati olmalıdır. Bu kadar ders saña kāfidir Oğlum. Bāḳı hüva’llāh.

Ġāmızı Hirmendār Aḥışavı ‘Alı Baba be-tarıḳ-ı Bektaşiyye Yā Hū Mim.

[44a] Diğer Sūret-i Mektūb 13

Benim Oğlum, muḳtezā-yı şer’i mā’lumuñuz olduğu vechle bir insāna bir ‘avrat hem elzem ve hem melzūm-i keyfıyyet olmağla ibtidā’-yı emrde kable’t-tezvıç biribirin görüp ve sevmek şürūt-i müstahseneden olmağ cihetle ben daḥi seniñ valideñi şer’at-i Aḥmediyye ile tenkıḥ u tezvıç ittikte vālideñ tarıḳat, babañ ma’rifet olup seniñ vüçüdiñ ‘ayn-ı ḥaḳıḳat olmuş oldu. Ammā cemālin şabāvetinde gizlenmiş olduğundan ezā vü cefādan başka bir zevkıñ yoğ idi. Ḥattā on dört seneyi tecāvüz eyledikde şāhib-cemāl ü kemāl olup ba’dehū zevāl buldı. Ammā ma’nevı babadan toğan tıfl şāhib-cemāl ü kemāl olanıñ zevḳ-i vicdāñsi dünyā vü ‘uḳbā şafāsın sürüp bāḳı; nūr-ı cemal-i pür-ḥayāt olur. Egerçi böyle bir babadan ḥāl-i ḥayātında bir daha toğabilür iseñ hiç bir diyeceğim ḳalmaz. Ya’ñı böyle er babadan toğan Ḥaḳ’dan toğar ve tıfl-i ḥāḳān-ı kerım olur. Anıñ ‘aḳlı ‘ilm-i ilhām ve firāseti nūr-ı ‘ayn-ı merdān ve fikri feyz-i Zāt-ı Yezdān olur. Faḳat eri görecek sende nūr-ı ‘ıyān ve Fūr-i tecellı-i nihān olmadığından baḳar körlerden ‘add olursun. Er olan velı, ‘avrat olan ādemi tenkıḥ-i ma’nevıleri-çün içāb eden cihāz ve metā’ı firāset-i kāmile olduğ ḥālde ‘aḳd u nezr u nikāḥları zerre-i nūr-ı vāhıde olmağla ān-ı vāhıdde tecellı-i dıdār-ı yār olup (44b) maḥrem-i rahmet-i envārı rāz olurlar. Ve anlar ezvāḳ-ı dünyeviyyeden ba’ıd ve berı olarak, şāhib-i ezvāḳ-ı dıdārı ve nūr-ı ‘ırfān-ı cenāb-ı bārılerdir ve ilhām-i ‘ilm-i İlāhiyye ile dā’im ve zevḳ-i sermed-i vicdāniyye ile ḳā’im-bi’z-zāt olup ‘ālem-i nāsdan maḥfılerdir. Ve bu zātları görüp de bilmeyen kişiler dünyā ve ‘uḳbā Cemālu’llāh’dan maḥrūm ve beri olarak a’mā-yı ebedılerdir. Ve böyle zevāt-ı kirām, sülāle-yi ma’nevı ve nūr-ı ‘ilm-i Zātılerdir. Aramağ ve buluşmağ ve konuşmağ ile fark olunmaz, meger nūr-ı māye-i Muḥammedı zerresinden ḥıśsedār ola. Yoḥsa öyle ‘aḳlen ve naḳlen ve ‘aynen görüp de bilinmek mümkin degildir. Ve bunlarıñ ezkār-ı efkārı feyz-i nūr-ı Rabbāñı ve ḳavm-i nāciyelerdir. Ve bizim tekellūm

eyledigimiz kelimât, envâr-ı Zât hûrûfâtıdır. Biñ bir hârf bālig olmuştur. Ve bu hûrûfâtıñ bir zerresine dañi ‘avām-ı nāsıñ cevfleri ve ‘‘ağlları taħammül idemez ve her bir kelāmda biñ bir hârf tamāmiyle tekellüm ederiz. Ve ibtidā’-yı emrde bizim ‘ilmimiz otuz iki hârf idi. Ve lākin erenler ‘ulemāsi bizim vücūdlarımızı āb-ı kevşerle tathîr eylediler ve ‘ilm-i Zāta ān-ı vāhidede ta’lîm itdiklerinden ‘ulemā-yı ümmet olup ‘ilmimiz ile ‘āmil olarak gözümüz ile gördüğümüz maḡāmātdan muħlişimiz iḡtizāsınca pek çoğ haberler söyledim. Ehli olan zāt bu vādide behredār olur Oğlum.

Ġāmızî Ĥirmendār Ahîşhavî ‘Alî Baba

[44b] Diğer Mektüb 14

Mekremetlü Oğlum, sü’ālîñiz vechle, ‘‘Bu tecellî-yi kelāmıñız ‘acabā nedir?’’ diyü merāğ ve evāhime tālib olduğunuz ecluden bārî bir miğdār ifāde-i ĥall-i merām ideyim.

‘İlm-i İlāhiyye ile tecellî-i İlāhiyye ser-māye-i seyr-i iftihārımız olduğundan her ān görür ve zevğ u şafā-yı sırr-ı vicdāniyye ve seyr-i şamedāniyye ile cezbeleniriz. Ve herkesiñ görüñür bilişleri gibi cezbelenmeyiz. Ma‘āza’llāhi Te‘ālā Cenāb-ı Ĥağğ’a pek ‘azîm küfr ve şirğdir. Ve bu žāhir meşāyihi, gün-ā-gün cevāhir ve ĥacerāt ve şecerāt maḡülesi eşyādan maşnū’ tesbîh dānelerine ve gün-ā-gün vaḡşî vesā’ire ĥayvānāt post ve derilerine tapup Ĥağğ’a çarîb olacağız, diyüp ümmîd iderler. Ve matlab-ı a’lāları nedir ve ne vechle Ĥağğ’a çurbiyyet mümkindür, andan ĥaberdar degillerdur. Her biri cezbe-i evhāma ve nice nice ‘azab-ı elîme düçār olup mu‘azzeblerdur. Dünyā rahātını bulmayan ahmak, āñiret rāñatın nice bulabilür? Böyle ĥayvāñi-meşreb kesān sükker u şurb, devā-yı dāruyı ne’ylesün? Evāhim-i ĥayvāniyye ile ilhām-ı İlāhiyyeniñ mā-beyni heyhāt beyne’s-semā ve’s-semek olmağla varsunlar ĥāllerince ĥaşr olsunlar. Ve bizim tariğımız Melāmiyye-i ‘Alevî olduğú ecluden seniñ dañi ĥavşala-i ĥarîtin almaz. Bizim tariğımız ve ‘ilmimiz ve yedimiz ve ‘aynımız nūr-ı Muħammedî’dir. İbtidā-yı emrde ‘ilmimiz ‘ilm-i Zātdır ki andan ĥacerāt ve şecerāt ve keşf-i ĥall-i esnāf-ı ‘ilm-i kāi’ nāt olup, müzekkî-i nüfūsdur. Ve ba’dehū yed virölüp andan ‘ayn-ı şābit ile envāri dîdār-ı Bārî olarak kendi öz vücūdumuz berātıyla ĥākim-i cihāñ-bān oluruz. Ve bu ta’birātıñ bir āsanca telğîñ ve irşādı vardır ki bir ānda bütün cihāñ ĥalkını irşād ile mecnūn ve meczübî-i Mevlā ideriz. Fağat bu haberi ifāde idecek dilimizi yutduk. Hemāñ işāret-i ‘ilmiyye haberiñ viririz; ammā fehm olunmaz. Ve çalem ile mürekkebden kāğıda lems

olunmuş olsa, müvekkel-i melâ'ik-i 'izâmî olur. Kaleminden mürekkebi silerler ve kâğıda hat çekilecek olsa, kâğıdı yanar. Ve'l-hâsıl tahrîr-i ta'rîfini saña mümkün mertebe lisân-ı hâl ile bu kadarca beyân eyledim. Gerekdir ki sen dahi añlayasın. Yoħsa kulaqları düşkün ĥayvân gibi uzağda tefekkür itmeyesin. Söyledigim esrârı nefsinde mevcüd bilesin. Senden ayru değildir. Ve risâle 'âlem-i nâsa ve saña tefhîm için degil, belki esrâr-ı 'ilm-i İlâhiyyeye ta'zîm içündür Oğlum.

Ĝâmîzî Ħirmendâr Ahîşhavî 'Alî Baba

[45a] Diğer Şüret-i Mektüb 15

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Bu def'a gelen mektübuñuzda isti'lâm olunan ba'zı mertebe mevâdd-i muhtelifi-kevnîyyeden tolayı müşkilâtıñız 'abeş nev'inden bir keyfiyyet olmağla ibtidâ'-yı emrde vazîfe-i şihhat ve ĥayâtıñ olan 'âlem-i vücûda hâlâ âğâh ve ĥabîr olamadığından başkaca hemân dârü-yı şifâyı bırakup da şogan sarımsak mağûlesi nev'inden ba'zı mertebede ya'nî ĥukm-i ĥafîyye-i sun'-i İlâhiyyeden ĥabîr olacağsın. Hele seniñ bu ġabâvet ve firâsetine turp şıkayım. Şimdi dahi gelelim saña biraz ĥasb-i hâl ideyim, diyüp otur, düz bağ ve cân kulâğınla beni ġuş u rabt eyle ki, vebâ denilen ĥastalığın pek çok nâmı vardır. Hemân bir maddenîñ žuhûr-i sirâyeti ĥuşûsı bedenin isti'dâd ve kabiliyetiyle mevküfdur. Fağat kürre-i zemîniñ şiddet-i ĥârı ile ruġubet ve siklet-i semmi buhâr u havâ şü'üdetinde betâ'et kesb-i kemâl-i letâfet idemediğinden nâşî, nebât ve aĥcâra ve zemîniñ ayrığ ayrığ ayrıldığına ve ži-rûĥ ĥayvânât veyâ ĥud insâna ba'zı mertebe kesâfeti sirayet ile ĥastalığa mûcib olur. Ve bu mâddeleriñ tafşiline rûĥsât olmadığından bu kâdarca beyân olundu. Ve herkesiñ bildikleri gice ile gündüzde vaqı' olan yigirmi dört sâ'atde nice ecnâs-ı muhtelifi ĥayvânât vardır ki ĥayât bulup ve fenâ bulurlar. Ve ĥayâtıyla memâtı kendüsine hâl dilince sü'al olunmuş olsa, dünyâya gelüp gitmeleri pek çok vaqıtlar yaşayup görmüş ve geçirmiş diyüp, ĥâlince teşekkür iderler. Ħuşûsiyle beni-âdem rahm-i mâderde cülûs itdikde toğuz ay, toğuz ġün, toğuz sâ'at, toğuz dağıġânıñ müddet-i ĥesâbı pek çok zamandır. Ammâ bir miğdâr dahi ma'deniyyâtdan fa'sl-ı beyân idelim; işbu ma'deniyyât olmazdan muğaddem ba'zı mertebe-i eczânıñ bulunması lâzım gelmekle, meşelâ bir âdemiñ vücûdında çiban žuhûr idecek olsa, ibtidâ' ol mağalde tatlıca kaçınma 'arız olur. Ve fışka fışka dâneler dökerek

bā‘dehü ortası kıbarup, kıızıllık gelür, andan içine kıatıca bir öz vâkı‘ olur ve tedricî evvelki fıskalar zā’il olup kııbanıñ başı özlenererek beyāz olur. Vâkıti gelince kendüsi açılır, özi meydāna kııkar ve vücūdıñ sebeb-i rāhâtı olur. Ve bunuñ gibi ma‘deniyyāt dañi sebeb-i žuhūru bir kıaç kıabarcık eczādan mürekkebdır. İbtidā-yı emrde cıva ve kükürt ve libd ve sed ve tersāt(?) tekvinle butūnında bir źerre eđer-i feyzden otuz altı biñ senede altun ve nısfı on sekiz biñ senede gümüş ve on altı biñ senede temür ve on iki biñ senede kıurşun ve tokuz biñ senede nühās ve yedi biñ senede kıalay ve yetmiş iki biñ senede kükürt ve kıırkı sekiz biñ senede cıva rahm-i zeminde vücūd-ı kāmıleye mažhar-ı tām olup, ba‘dehü merātib-i kāmılelerinde daha yüz biñ seneler rahm-i zeminde turmuş olsalar, artık anlarıñ fenā ve zevāli ve merātibinden mā-‘adā dıđer kemāli mümkün degıldır. Ancađ seb‘a me‘ādın-i cevāhir-i muhtelif-i nāzike śanāyi‘-i İlähiyyeye imtiśālen cümlesi altun olmak lāzım iken ecnās-ı muhtelif-i vâkı‘ olmasına sebeb Őu idi ki; rahm-i zeminde muhtelif icrā ile refākat eylediklerinden nāŐi ve zeminiñ ‘illet-i ‘avāriızından efrād ve ecnās-i muhtelif-i ma‘ādın žuhūr ve tevellüd itdi. Ve bu erkān-ı ma‘lūme ve ef‘āl-i maħśūse-i İlähiyyeniñ bir daha ta‘rif ve tafşilini beyān idelim. Ancađ bu dünyāniñ devr-i semāsi merkez-i kürşiden tahavvül-i teceddüdi otuz altı biñ seneyi Őamil olmađla kürre-i zeminde vâkı‘ cemādat neŐve-i feyz ile merātib-i kemāl-i maħż olmak ve deryāda incüniñ śadefi ĥayātına merhūn ve devriyye-yi meźküre muhtāc olmađla śadef vücūda gelince incü seniñ dañi źerre-i feyz-i bārān ile mükemmel cevāhir-i münferide ve dürer-i girān-bahā-yı āferinende-i śun‘-ı Yezdān olur.

Ve bu ma‘deniyyāt ta‘bır itmek bir śuretce dañi iki devriyye-yi zamān geçmek ile yetmiş iki biñ yıl ĥudūd virilmiş olsa her bir ma‘deniyāta birer miśl-i zammiyle altuniñ dañi (45b) aħaśś-ı kemāli yetmiş iki biñ senede dañi kāmilü’l-‘ayyār olmađla türāb ve ĥacerātta mažrūf śanāyi‘ ve kıudret-i İlähiyye iktizāsınca nice nice mücessed cevāhir ü zevāhir müddet-i medjde-i maħśūseye mevķūfdur. Ĥalbuki her eŐyāniñ kıadr u kııymetiñ ādemden başķa maħlūkāt bilemediklerinden nāŐi her vechle ādem-i mükerrrem ve mu‘ažžam ve mutalsam olmađla her eŐyāyı cāmi‘dir. Ve be-her otuz altı senede dañi bayāđı bir devriyeceğiz olur. Faķat Őemsiyye i‘tibāriyle olduđu müsellemdir. Öyle ise de biñ kerre otuz āltı biñ seneyi nām-ı devriyyesi nihāye otuz altı biñ sene bāliđ olur ve zübde-i devriyye-yi eflāk ve kürre olduđu ecluden buña kıyās olarak Ĥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- ĥalk olunduđu vākte dünyāniñ kemāl ve aħaśś-ı kıvāmı vâkı‘ olmuş idi. Ĥalbuki dünyāniñ ĥalk olunduđu demden Ĥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- demine

degin yüz kırık dört biñ seneyi tecāvüz itmek lâzım gelmekle Allāhu a‘lem bu cevāz ve hēsāba qarīb olabilir. Ve bu hūsūslardan pek de çok derin yerleriñ altını işlemeğe gelmez. Zīrā şāyed yedi başlı ejderhā çıkar Oğlum işte bu def‘a dañi alā-ķaderi‘l-ımkān saña sūnū‘at-ı hafıyye-i İlāhiyyeden ta‘līm ü i‘lām kıldım ve’s-selām.

Ġāmızı Hırmendār ‘Alı Baba

[45b] Diğer Mektüb 16

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

“Selāmün ‘aleyküm” lafzı kimden kimedir ki saña selām diyü tañrır ve irsāl ideyim. Bu lafız Cenāb-ı Hāķķ’ıñ hazinesi, tılısımıdır. Hiç Cenāb-ı Haķ’ıñ selām lafzı tağ hayvāñına virilür mi? Bu selām ismi mañza ki Hāķ’dan alınur gene Hāķķ’a virilür. Yoñsa herkesiñ biribirine alup virdikleri ‘ādet hūkmünde olan murād degildir. Bizim selāmımız şü vechledir ki; peygāberān-ı ‘ızām ve ehlu’llāh-ı kirām hāzerātı feyz-i ‘ilm-i vāhy ve ilhām-ı Rabb-i Raħmān ile selām isminiñ müsemmasına mażhar-ı tevfiķ ve mütecellı-i envār-ı Zāt-ı Rabbāñı oldıklarında anlarla ahvāl-i mülātafaları lisān-ı hālle selām virüp selām alırlar. Ve kimde bu ‘aşķ-ı hāliñ eñeri ola, anıñ virdiği selām mücerred Hāķ’dandır. Ve benim saña şimdiye ķadar viremediğim cihet bu hūsūsdan idi. Zīrā sen bu selām isminiñ müsemmasına mażhar olmadıķça, benim dañi saña selāmın ne dünyāda ve ne ‘uķbāda olabilir. Ve bu selām ve ‘alım esmāsınıñ müsemmasına mażhar olmadıķça ismiñ dañi ādem oķumam. Hemān sūretde insān, şiretde hayvān oķurum. Ve bir veliñiñ ‘ında’llāhda diyet ü kıymeti bütün bu dünyā ve mā-fı-hāda var da, peygāberān-ı ‘ızām hāzerātınıñ bundan kıyās ile böyle zevātıñ diyet ü kıymet-i zāhirisi nefyi vuķū‘unda ihķāķ olmak üzere istiħķākı olan kıśās yetmiş biñ insān olmağın ķatli mertebesinde dañi yüz biñ kerre yüz biñ insāndır. Ancaķ cemi‘-i mülk ü milelde ana raħminden hattā yüz ellili yaşlarına varınca degin yā ceng u cidāl yāhud hastalık cihetiyle Cenāb-ı Haķ’dan bir ‘uķūbet ve muşıbet vāķı‘ olup elbet ve elbet diyet-i hēsābıñ bulur. Ve veliñiñ şāhibi Hāķ’dır, insānıñ şāhibi türābdır. Vāķı‘ā cümle eşyā ve zemini, Hāķ yaratdı. Ve lākin anların enfās u ervāhı Ādem’iñ ġayr-i mahlūk olmaķla cemi‘-i ezā vü cefāyı anlara maħsūs idüp veliyi kendi zātıyla ta‘zım ve tekrim iderek, aħsen-i taķvim sūretine ķoyup şafā-yı Zāt-ı ķadımini hāmil-i maħsūs ve ‘ayn-ı şābit ve erkān-ı ma‘lūme ile cāvidān kıldı. Ve diğer mektūbumuzda tañrır ve beyān kılmān

veliyü'llâhîñ diyet-i kıssâsı her ne kadar ta'rif kılındı ise de, oña kıyâs olarak (46a) bu dañi bir sûret-i kıssâsıdır. Ve Cenâb-ı Hâkķ'ın nûr-ı Zâtını bu 'âlem-i sûretde göremediklerinden nâşi velî-yi mükerrem ise Cenâb-ı Hâkķ'ın öz Zâtı ve âyine-i didâr-nümâsı bulunduğı cihetle mücerred Hâkķ Sübhânehû ve Te'âlâ Hâzretleriniñ Zâtını nefy ve katline hücum u rücümına kaşd itdiklerinden bu kıssâs ve la'nete müsteħaķ olurlar. Ma'âzâ'llâhi Te'âlâ hiç Hâkķ'ın çerisi, münkir âteşi ve kılıcıyla fenâ bulur mı, meger mażhar-ı beķâsına mücib olur? Ve anlar Cenâb-ı Hâkķ'ın rahmetinden kendülerini la'net ve merdûd itmişlerdir. Hoş, imdî biz anlardan emr-i Hâkķ ile dünyâda intikâm aldık. Rûz-i kıyâmetde dañi nâr-ı đüzâh ile ebedü'l-âbâd olarak intikâm alınız. Ve bizim tşrimiz beyânda qalmaz, dünyâ vü 'uķbâ menzilini bulur Ođlum.

Ėâmızı Ėirmendâr 'Alî Baba

[46a] Diğer Mektûb 17

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Bu def'a gelen mektubuñuzda isti'lâm kılınan murğ-ı 'Anķâ ve Ėaķnûsüñ ahvâl ve keyfiyyâtından tolayı saña dañi ta'lîm ve imâ-yı ecvibe ile 'alâ tariķi'r-remz bir miķdâr beyân idelim: İmdî 'murg-ı 'Anķâ cümle-i zî-'rûhîñ akdem ve eşrefidir. Dünyâda ne kadar vahşî hayvânat var ise cümlesi bundan muhterizlerdir. Her vechle dañi kendüsi e'azz u aķvâdır. Ėattâ Hâzret-i [Âdem]²¹² -'aleyhi's-selâm-'in zamân-ı sa'âdetlerinde zemîn-perver olup qadd u qâmeti deveden büyük gâyet ile kendüsi dehşet ve mahâbetlü bir kuş olmağla, Ėayvân ve insân her nerede rast gelse ağzına aldıkda bir loķma gibi gıda ider idi. Bunun def'inden Hâzret-i 'İsâ -'aleyhi's-selâm-'ya tazarru' ve niyâz itdiklerinde hemân-dem Cenâb-ı Hâkķ'ın emriyle 'Anķâ'yı Kûh-i Ėâf'a def' ve nehy olundu. Bir daha rûy-ı zemîn aña men' olundu. Ve murğ-ı Ėaķnûs bu qâbilden bir qûş olup erkeklik ve dişilikleri yoķdur. Ancak kendi hey'etleriyle telezzüz idüp kâffe-i zevķiñ hıssâsını câmi' olurlar. Ve Ėaķnûs toķuz yüz altmış dört senede bütün tüyelerini döküp 'uryân oldukda, ba'dehu otuz altı senede tebdîl-i câme-i cedîd olur. Ve ol Ėinde der-'aķab külliyyetlü odun toplayup içerisine girerek qanadlarıñ birbirine çarpup sadâ-yı garibe ile qanâdlarından âteş çıkup odunlarıñ âteşinden kendini Ėarķ u fenâ iderek, der-'aķab külünden dañi bir murğ-ı Ėaķnûs Ėayât bulur. Bu siyâķ üzre Ėikmet-i Hudâ biñ

²¹² +SY.

yıl mu‘ammer olur. Ve hey’eti ‘murg-ı ‘Anķā’ya müşābihdir. Ve kendüsi iķlim-i ŗarķda bir ‘aķım Eren Tađı ta‘bır olunan maħalde olup insāndan hiķ kimse oraya gidemez. Ve murg-ı ‘Anķā ve Őaķnūsün tüyleri dūnyāda ne ķadar āğreb-i ğarā’ib elvān u naķş var ise anlarda mevcūd olup ğāyet maħbūb bir ķuşlardır. Ve kūķuk çocukların eñ maħabbetlū mülā‘abe ve mülātafe itdikleri ķarga oldıđı gibi erenlerin dađı mülā‘abe ve mülātafe itdikleri iŗte bu murg-ı ‘Anķā ile Őaķnūsdür. İbtidā-yı sālikleri Kūh-ı Eren’de Őaķnūs ve andan Kūh-ı Őāf’da ‘Anķā’ya tesādūf idüp andan dađı geķirüp derviŗlik ‘unvānına mażhar olurlar. Ve ol vaķt bu ‘Anķā-yı cihet esfelde ķalup merātib-i intihālarında baŗķaca birer ‘Anķā-yı Őātileri ile hitām-ı merātiblerinde hākim-i cihān-bān olurlar. Ve lākin kendüleri aħfāda olup gizlice sultān olarak bu ‘ālemiñ zevķ u ŗafāsın sürüp geķmişlerdir. Ve bu ħūsūs-ı kāmileriyle merātib-i aħvāl-i ğarībeye mażhariyyetleri vechle bu cihet ‘Anķāsın hemān görüp geķmişlerdir. Ĥattā kendileri ‘Anķā-yı Őātiler olmađla bu cihet ‘Anķāsı erenlere mecbūr ve eħāśś-ı müŗtāķlarıdır. Ve ĥattā ‘Anķā’nıñ sākin olduđu maħal ki Kūh-ı Őāf, erenlerin birinci maķāmı olduđundan mūcib-i mülāķātdır. Ve dā’imā erenlere muntażırdır. Ve ğidā-yı (46b) ĥayāt-ı maħsūsası erenlere mülāķātdır. Ve Ĥāķ ile ādemiñ arasında bir ince ŗar, ya‘nı bir perde vardır ki, anıñ ismine dađı lāne-i ‘Anķā dirler. Ve anı feth̄ iden ŗātıñ ismine dađı derviŗ ve ‘Anķā-yı cihet ta‘bır olunur. Hemān bu rāddeler erenlerin birinci maķām ve mertebesidir. Ve her maķāmında birer ‘Anķā-yı Őātileri olup, cihet-i kelāmdan berı olarak aħvāl-i ğarıbe ile tekellüm iderler. Ve hitām-ı merātiblerinde kendüleri maħż-ı ‘Anķā-yı Őātı olup bu murgun ismini kendilerine tesmiye-i maħsūs itmişlerdir. Ve bu ķadarca ifāde saña kāfı ve vāfırdır, Ođlum baķı hū dost.

Ĝāmızı Ĥırmendār ‘Alı Baba.

[46b] Diđer Mektūb 18

Mekremetlū Ođlum Mehmed Kemāl Efendi,

Bu kerre dađı ba‘zı aħvāl-i ğarıbeden sü’ālınıze mutābıķ cevābımızı iyüce ğuŗ u rabt eylemek gerekdir ki; Ĥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- halk olunduđu aħsen-i süret-i mücerred, mażhar-ı tın-i vücūd degil idi. Ancak “ve nefahtū fı-hi min rūĥı”²¹³ emr-i celıle-i Ĥudā’yı taħammül ve tecessüm itmege mūcib-i maħż-ı kerım için olup hemān-

²¹³ El-Hicr, 15/29.

dem ülke-yi vücūdı kendi öz zātına ahsen-i sûret ile âyine-i dîdâr-nümâ farz idüp, “velekad kerremnâ benî âdem”²¹⁴ âyet-i celile-i kerimesiyle mükerrerem ve mutalsam bir binâ-yı ‘âzim bünyâd idüp derûnunuñ hâne-i qalbi ‘ilm-i Zâtıyla tekrim ve ‘arş-ı a‘zam ve tarz-ı muhkem-bend-i âyât itdi. Ve ‘aql-ı kül şâhibiñ hazîne-i qalbde ser-hâkân-ı kadîm ve serir-i saltanât bâr-gâhında da‘im ve cilvegâh-ı ‘izzet-penâhında kâ‘im idüp mahzen-i esrar-ı envârına mażhar u lütf u ‘inâyetiyle nazar-gâh-ı pür-himmet buyurduğı ecluden kelâmımız cihet-i esrâr-ı İlâhi olmağla nâm-ı evvelimiz Gâmızî Baba olup ve bizler gönül ‘âleminiñ burc-i a‘lâsından ra‘ye‘l-‘ayn dîdâr-i yâr mühimmâtı olduğumuzdan nâm-ı şânîye Hirmendâr Baba demek ile zümre-i erbâb-ı tarîk-ı Melâmiyye ya‘nî tarîk-ı tecelli-i Zât-ı Muhammedî ve Hâydar-ı Kerrâr ‘Alevilerdenüz. Ve bunuñ buraları sizin mî‘deñiziñ hazm idecegi turb şalataşı degildir. Nitekim Efendimiz -şallâ‘llâhü ‘aleyhi ve sellem- buyurur: “Kalbü‘l-mü‘mini Beytu‘llâh”²¹⁵ olmağla²¹⁶ bu hadîs-i şerîfe ri‘âyet ve hürmetle kalbü‘l-mü‘mini ‘arşu‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini halîfetu‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini hazînetu‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini hidâyetu‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini min Cemâli‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini hadîkatu‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini mutî‘u feyzi‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini ‘ulemâ‘u‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini min ma‘rifeti‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini nûri‘llâhi ve kalbü‘l-mü‘mini selâmu‘llâhi. Bu kelâmlar ehlu‘llâhiñ beyt-i qalblerine mañsûs olduğuna bölüğü şübheñiz olmaya idi. Zîrâ mü‘min olan zevât-ı kirâmıñ qalbleri dâ‘imü‘l-ân Cemâlu‘llâh’a hâzır u nâzır olmağla hemân ülke-yi vücūd envâ‘-i cevâhir u zevâhir ile memlû olup, vâridât-ı gayybiye ve zâhiriyyesin bâc u haracı gönül hazinedârı olan mühriyyeyi hîkmet tasarrufiyyesinde olduğu ecluden ol zât-ı kadîm gönül tahtında Süleymân-ı zamân olup dilediği insânı hayvân-ı nâtiq ve gedâ-yı kemter ve erzel ider. Ve dilediğiniñ ‘irfân-ı kül-i âdemi şâh-ı hâkân-ı cihân-hâver ider. Ancâq Hâzret-i Âdem -‘aleyhi’s-selâm- atamıza nefha buyurulan rûh-ı izâfîyi, nefsi emmâreye teslim ve teselsül idüp bu rûh-ı zâtiyyeyi zâyi‘ itdiler. Böyle insânlardan ma‘âzâ‘llâhi te‘âlâ huşûsiyle rûh üç isimle tesmiye olunur: Biri nebâtî ve biri hayvânî ve biri izâfî olmağla cümle-i ‘âlem (47a) bu nebâtî ve hayvânî ervâh ile ‘amel-i tağyirde olup rûh-ı izâfe mücerred ehlu‘llâha mañsûs olmuşdur. Ve bu rûh-ı nebâtî ve hayvânî cümle zî-rûh

²¹⁴ Eş-Şûra, 7/70.

²¹⁵ Muhammed Bakır el-Meclisî, *Bihâru‘l-Envârî‘l-Câmia li-Düreri Ahbâri‘l-E‘immeti‘l-Ethar* (Beirut: Dâru İhyâi‘t-Turâsi‘l-Arabî, 1983), 5/39.

²¹⁶ -SY.

ĥayvānātūñ ħalbleriyle müşterek olup ħalmıřlardır. Ancaĥ bu eĥāśś-kār mücerred ġuruh-ı insāniyyede nice yüz biñler ile yüz biñde bir vāĥı‘ olup, anlarıñ daĥi bir ‘alāmet ve eřerinden ‘avām-ı nās źerre miĥdārı ĥaberdār degillerdir. Faĥat kendü ġürūhlarına ma‘lūm olup, sırra ĥadem olmuřlardır. Dā’imā pertev-i miřĥātü’l-aĥvāl ile ġariĥ-ı baĥr-ı cemāl-i ‘izzet-i ilāhiler olup her biri bu ‘ālem-i ecsāmıñ bend u tılısmıdır. Ve defīne-i ĥudret-i ġā’ibidir. Ve maĥzen-i esrār-ı ‘ilm-i ĥaĥāyıĥdır. Ve bāġ-ı cinānıñ ġonca-i ter-i řaĥāyıĥdır ve ĥūrī ve ġılmāñıñ ezvāĥ-ı lezā’izidir Oġlum.

Ėāmızı Ĥirmendār ‘Alī Baba.

[47a] Diġer Mektūb 19

Benim Mekremetlü Oġlum Kemāl Efendi,

Bu kerre daĥi ba‘zı aĥvāl-i ġariĥbeden tolayı isti‘lām ĥılınan mevādd-ı müřkilātūñiz ile nübüvvet-i vilāyet ta‘bīr ve ta‘riřātımız ġāmiz u ‘acāyibātından bir miĥdār daha keřf u ‘ıyān ile ta‘bīr-i tavřifine dā’ir istircā ĥılınmıř olmaġla iřte saña řimdi daha bir cihetle ‘ıyān u beyān ta‘bīr ile ifāde ideyim. Ammā gerekdir ki sen daĥi aġzını yumurta tavası gibi aĥup da ġökden ĥarġa alayı ġeĥürmeyesin. Zırā bu tariĥ-ı nāzenīn řimurg-ı ‘Anĥā olup ilerüsinde ‘Anĥā-yı Źāt olup, yedi batndan ĥanad aĥup pervāz-yār baĥrīler olmaġla bu ismi mevcūd, cismi nā-mevcūd olan ‘Anĥā bir yumurtadan źuhūr idüp cihet-i sitteden ĥāśıl olmuřdur. Ancaĥ ‘Anĥā-yı Źāt, Muĥammedeni’l-Muřtafā -salla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz olup, ibtidā’-yı emrde cihet-i ‘Anĥāsı delāletiyle maĥām-ı evvelde vedā’ ile mücerred muvahĥid olarak maĥāmāt-ı tis’a māverāsını ‘urūc ve miĥmān olup intihā-yı nübüvvet olmaġla, Ĥaĥ -celle ve ‘alā- Ĥāzretleriyle anda bī-ĥurūf u řavt tekellüm-i ‘ilm-i Źāt olmuřdur. Ve anda toĥuz ‘aded ĥavż-ı ‘azīm vardır. Baĥr-ı Źātdan ancak, bir źerre-i feyźdir. Ve bu ĥavuzlarıñ źerre-i feyźinden toĥuz ĥavż-ı ‘azīm daĥi vardır ki bunlarıñ ismine deryā-yı vilāyet ta‘bīr ve tesmiye olunur. Ve peyġamberān-ı ‘ıźām ile ehlu’llāh-ı kirām ĥāzerātı birbirinden içüp leźzet u řevĥ-i istignā-yı intihā bulurlar. Ve her bir ĥavżıñ derinliġi ĥırĥ biñ yıllıĥ yol olup baĥrīleri olan źevāt içine girdikde ayakları baĥrıñ nihāyet zemīninde olup boġazlarına deġin ancak gelebilir. Ve bu ĥavż-ı deryālarıñ źerre-i feyź-i feyźden bu deryā-yı cihet feyź u nemā bulur. Nübüvvet ve vilāyet, maĥall-i maĥām-ı baĥr-ı Źāt-ı Yezdān’dır. Buraya cihet-i ‘anāsır ile varmaĥ mümkün ve mutařavver degildir. İbtidā-yı emrde Źāt ile

zâtlanabilinür ise buradan bi-cihet âsân virülür ve bu maqâmât-ı muntehâ ‘Ankâ-yı Zâtîleri mücerred Hâzret-i Muḥammed- ‘Alî’dir. Ve sülâle-i silk-i ma‘neviyyelerinden bu maqâmâta ‘ilm-i işmâr-ı usûl ve tarîk-ı mişkâtü’l-vüsûl ile hândan-ı ‘izzet ve ‘ulemâ-yı ümmet zâtîleri tâ-be-қыāmet nedret ile emâşşyyü’l-қabr ḥayâtiler olup ḥalîfe-i zaman-ı ‘âşîk ve serîr-i saltanât-ı fâhriyyelerine şâdîk bende-i hâḳân-ı kerîmleri teselsül iderler. Faḳat ‘avâm-ı nâs bu zevâtîñ sûret u şîreti ile şekl u şemâ’illerinden câhil u ‘âcîz-i ḥayrân olup, hemân tekâyâ vü zevâyâ ile mekân u melbûsât-ı fâhire ve mu‘teber-i nâs-ı ‘umumiyye ile hemân taraf-be-taraf arayup gezerler. Huşûsiyle bu zevât-ı kirâm ‘avâm-ı nâsîñ bildikleri ve belledikleri şekl u şemâ’ilden şad mertebe dūr ve müdrik-i ‘âḳl-ı beşerden menfûrlardır Oğlum. Ancak sizin ser-mâye-i firâset ve isti‘dâd-ı kâmileñize mevkûfdur. Ve der-’aḳab vaḳtsizce seniñ ayaḡîñ altına batınca bir ḳar buz ḳoyup deryâ-yı ḥavzlara ḡarḳ ve tathîr-i cihât u ru‘yet-i Zât iderler Oğlum.

Ġâmızı Hirmendâr ‘Alî Baba.

[47b] Diğer Mektüb 20

Mekremetlü Oğlum,

Bu def‘a gelen Āsma Oğlu Ak Süleymân Ağâ’niñ taḳrîr-i şifâhîsinden müstebân olan ba‘zı keyfiyyet ü ahvâl-i nâ-be-câ efkâr-ı habîşe-i bed-kârîñızdan pek aşırı gücendim. Faḳîr ise şimdiye ḳadar bunca mükâtebât ile ḥaḳâyîḳ-ı ahvâl ve deḳâyîḳ-ı efkâr ile fâhrî nevâlden ve müteḥammî zımnında ifâde-i remz-i ḥâl olunmuş iken, bunıñ üzerine bir taḳım ‘ilm-i havâss diyerek ezkâr-ı tezevvürât ile meşḡul olup defâyin-i ḡâ’ibe iḥrâc idecek ḡâ’ilesine mecbûr olarak ḥadd-i zâtında medfûn olan kenz-i lâ-yefnâyî inkâr ve ibtâle ‘âḳl-ı nâḳîsa ile meftûn olduñ. Bu ise ‘ilm-i şeytâniyye ile me’lûf ve kâfî olacak diyü evâhim-i baḥr-ı vartaya müstaḡraḳ olmaḳlîḡın, mücerred ḡabâvet ve firâset-i kâzibiñ istidlâl etmiş olmaḡın ancak bu aḥâss-kâr ve ‘ilm-i havâss-yâr olmaḡla ehlu’llâh-ı kirâmîñ ders-i evveli olup, kendi öz Zâtından ḳonulan tecellî-i Zât-ı ḳadîmî görüp ve bildikden soñra ‘ilm-i daḳâyîḳ ve ḥaḳâyîḳ-ı ism-i ‘Alîm ile fetḥ idüp, ba‘dehü kendülerine bu ‘âlem-i ecsâmîñ her varaḳa ve zerresi baḥr-ı nūr-ı Yezdân olur. Huşûsiyle sizin ‘âḳl-ı ḳâsır gerçi belledikleriñiz züvvâr ‘amelleri degildir. Zîrâ vuḳû‘ bulmaḳda olup çıkarılan defâ’îñ olduḡu maḥalle ‘avâm-ı nâs yediyle defn olunmuşdur. Egerçi bu defîneleri cinnî tā’ifesi zabt idecek olsa sikkede kerâmet cihetiyle mi ol

defneyi zabt ideceklerdir? Yoħsa ltn yhud gmŐ cihetiyle mi zabt itmesi icb ider? HuŐŐiyle ltun ve gmŐ in zabt etmek lzım gelse idi; raħm-ı zeminde tevelld iden me‘dini btn btn zabt u rabt itmesiyle hemn-dem raħm-i zeminde dest-i cinniden tılsmt ve ‘ilm-i havŐŐ ile iħrc lzım gelr idi. Ancak bu teŐvŐŐ  tezvıratdan Őarf-ı naŐar idesin. Zışa Ėazret-i Sleymn -‘alehi’s-selm-i’n defn itdigi mutalsam dışnrı sizi’n oŐuyup bildikleriniz ‘ilm u evrd ile feth olunması beyne’s-sem ve’s-semek olduğu ehline ma‘lmdur. Ve Ėazret-i Sleymn -‘alehi’s-selm-i’n ‘ilm ve nŐhası kelime-i vhidedir. Bu ‘ilm daħi kffe-i nsa dest-i őrudret ile őrayd u metn olunmuŐdur. Her millette insn Őekli bulunduğu hlden bu ‘ilm-i defyine hiŐŐedrlardır. Amm őralbi’n keml-i isti‘dd ve firsetiyle mcerred kelle gzlerin nrına mevkfdur. Maħz bu tılsmt-bend adem-i ma‘n ve ‘aŐl-ı kl, dışdr-ı Zt-ı bınya mentdur. Ve Buħara’da vŐı‘ mağrtu’n ierisine Ėazret-i Sleymn -‘alehi’s-selm-i’n kitblarıyla tılsmtı hl-i Ėaytında őronulup, Ėatt Ebu ‘Alı Őın ile birder-i ‘li-Őadrleri Ebu ĖriŐ Ėazretlerini’n vaŐt-i sa‘adetlerine değin mağre-i mezkr be-her sene baŐında bir def‘a aılıp  sa‘t miŐdrı turup, yine őrudretten őrapanur imiŐ, diy rivyet őrılınmiŐ ise de Allh bilr ki bu mağrayı her kiŐi grmeyince Ėaytı mmkn olmaz. Ve bu mağra őrapaĐı yoŐdur. FaŐat mağrani’n cirmi btnce bir para őrayadan ‘ibret olup, mimrı binsına őrtk őroyduĐu vaŐt bir tarafından az gelmiŐ olduğundan ol taraftan bir barmaŐ tolanda yarılıp, atlamıŐ olmasından nŐi deldigi vaŐt bu mağra-i ‘azım senede bir def‘a aılıp, iinde ağreb-i Ėar’ib tılsmt vŐı‘ olup ve bu mağra cmle-i tılsmtu’n kitb-ħnesidir. FaŐat őrandıli gnldr ki, őralb denmiŐtir. Bu ise Allh evi olup, Ztı buradan hli olmadığından kendisi hl-i ztiyle gnlden Ėyet uzaŐ ve gzden Ėyet yaŐın olarak ve’l-hŐıl vcd-ı (48a) ademiden ne taŐra ne ier olup yaŐınlıĐı ile uzaŐlıĐı birdir. Amm gzi’n nrına mevkf bir keyfiyyetdir. Ve tılsmtu’n bend-i aŐlı budur. Her maħalli’n defyin-i ĖŐıŐati bu tılsımı’n bendine rci‘ olmağla artıŐ var da buňa gre Ėareket eyle OĐlum.

Ėmızı Ėirmendr ‘Alı Baba.

[48a] Diğer Mektb 21

Mekremetl OĞlum,

Bu def'a dañi ağzına lezzet ve dimāđına kuvvet olmak için 'aql-ı lāhūt, ğarīķ-ı nūr-ı Zāt-ı İlāhiyye olur. Fikr-i kül sidre-i müntehā maķāmı olur. Firāset-i kāmīl 'arş-ı istivā erbābı olur. İsti'dād-ı ķaviyye, felek-i şems erbābı olur. 'İrfān-ı hāliyye nücüm-i felek-i şems maķāmı olur. Sem'-i Zātiyye hātif-i ğayb-i 'izzetdir, başar-ı zā'iyye manżar-ı beķā bi'llāh olur. Vicdān-ı lā-yefnā'da sırr-ı sermed olur. Meşreb-i rūhīyye mizān-ı tarīķat ve hāķīķat merhalesi olan huşūsdur. Ehlu'llāh-ı kirāmiñ ihsān-ı kibriyāları olan hişse-i huķūķumuz keyfiyyātından 'ilm-i Zāt i'tibāriyle bir kerre cennet-i 'ulyāniñ sekiz ķapusu kilid olup, bunları ķabr hāyātında açmış olsaydıñ ebedü'l-ābād ķapanmaz idi. Ve her istediğin kıymetlü cevāhir, şefā'at u şecā'at ve rahmet cümlesi mahşül-i mülküñ olmuş olur idi. Dimāđiñ āteşin bağıyla fikrin önü meyānesinde ķarışup, firāset kıvāmına geldikde isti'dād kazđanında 'irfān şerbetiyle, meşreb ķaşıđıyla sem'ı tebsisine tōküp, başar tabağıyla işbu mā'ide-i semādan yiyüp ķalbü's-şafā olmalıdır. Ve bu sekiz mādde-i mahşūsa kendime her ğün her sa'ātde ne cihetde vāķı' olduđuñ yazacaķ olsam, yüz biñ kitāb bāliđ olur ve biñde bir ciheti ifāde olmaz. Ve bu huşūskār-ı hāyvānātda dañi bi'l-ķuvve; zātı ise de bi'l-fi'l hāyvāni bulunduğundan 'aķlı bi-rūh, fikri bi-fer olduğu meşhūduñuz olmak cihetiyle bunlar ile bi'l-fi'l iştirāķınıza rāzi misin? Yoħsa ne diyebilürsin? İyüce mülāhaza virde saña naşihātim olsun ki ehlu'llāh ķabri çok olan mahallerde sākin olmayasın. Zirā anlarıñ ķabr-i şeriflerine lāyıkıyla hürmet ve ri'āyet idemediğin hāilde dünyā vü uhrā zararına uğrarsın. Egerçi anlarıñ ahvāl u esrārına vāķıf olabildiđiñ hāilde ha uzaķ ha yaķın olmađıñ zarar itmez. Zirā şimdiki hāilinde anlara ne ķadar yaķın olunsa ol ķadar Haķķ'dan uzaķ olursın. Hemān anlarıñ Zāt-ı hāllerinde vāķıf olduđuñ şüretde uzaķlıđın kendinden yaķın olur. Ve dünyā ve uhrā bir murād olursın. Ancaķ "ķalbü'l-mü'min" cennet-diđār olup, rıdvāni firāset-i kāmīle ve 'aql-ı kül şecere-i tūbāsi fikr-i tāmme ğilmāni nūr-ı 'irfān-ı hūri ve vicdāni olmağla bu 'arziñ zirā'ati envār-ı diđār-ı sübhān olup 'avām-ı nāsiñ arāzi-yi ķalb-i zirā'atleri nebāt-ı zaķķūm olup, firāset öküzleriñ 'aql eşekleriyle fikr-i tāmmina 'irfān yularıyla muhkembend idüp 'azāb-ı elime mālīk olduğlarından nāşi dāneyi insān, samanı hāyvān yer. Ve Hāzret-i Süleymān -'alehi's-selām- hāyvānātdan müsta'id ve ehl-i hüneri imtiyāz için hużūr-ı sa'ādete da'vet buyurduğda ibtidā' öküz gelerek boynunu uzadup, araba boyunduruguna ķoşulmaķ üzere 'arz-ı hüner eylemiş ve ayu def çalup eşek yuğanni maķāmdan beyāni ses ile āğāz-bülend ve perde-i tizden nā-hoş beste oķuduđundan sunuf-ı hāyvānātda pesend olmuş olmağla beyne'l-aķrān gül hārmānıñ imtiyāz ve kisve-

i fâhire olarak ihsân olunduğı müsellemler ise de hemşireñiz dâ'imâ size ta'n eylediğı kadar var imiş. Ancak beyniñizde olan tefâvüt şu kadardır ki nisâ tã'ifesiniñ kalb-i 'arşına, kürsî-yi rahm-i qarîb olmak cihetiyle rahmin hisset (48b) ve hâreket-i nefsanîyyesi hasebiyle kalbe kuvvet ve nakşı te'sîr ider. Ancak bunlarıñ vücudı tın-i Âdem'den beķāya olduğı cihet ile kalbiñ dañi pençe-i çelengi olan 'aql ve fikr ve firâset ve isti'dâd ve 'irfân-ı Zâtiyye i'âne-i hayât-ı rûhânîyyesi lâıyık ve kemâliyle sirâyet idemediğinden saçını uzun, 'aqlı kısa bulunduğı ve huşûsiyle nisâ tã'ifesinde pek çok veliyye er-hâatunlar vâkı' olmuştur ki maķām-ı vilâyetle muntehâ bulmuşlardır. Ve kalbi feleginden 'aqlı güneşini ile fikri yıldızları tecellisine kıabil tavr-ı 'irfân-ı cevher-i kameriyyesine sirâyet itmekle vücud-ı 'âlemin mücellâ kıılan faķat sizin başınıñda biten ğam saçık girerim ki 'aşk-ı Süleymâñi gibi berâber berber gerektir. Ve siziñ henüz başınıñda 'aşk hevâsiyla tüyi bitmemiş olduğundan toğmamış rahm-i žülümât yetimlerindensiñiz. Ve bu rahm-i žülümâtden toğup da ğam saçın topuğuna iner ise men 'arefe şabunı ve âb-ı istiğfâr ile temizleyüp, erkân usturasıyla 'aşk-ı Süleymâñi bi'l-fi'il giderüp, ol demde tãc-ı 'irfân başına Cenâb-ı Hâķ'dan geçirüp, kıaviyyü'l-meżheb ve dâhil-i dîn-i Muhammed-'Alî olursın. Ve saña bir cihetle daha bir ta'bîrât-ı maħsûsa ideyim, ammâ gerektir ki 'aķidene za'ıfiyyet gelmeye. Erkân-ı ma'lümeden olan keyfiyyât-ı nâr-ı Cebrâ'îl, båd-i 'Azrâ'îl, âb-ı Mîķâ'îl, hâķ-i İsrâfîl; bu dört melâ'ik-i 'izâmîñ sekeneleri olan 'âlem-i vücudda necâbından ne iķlîme me'mûr bi'z-zâtdır ve hükm-i haķâyıķı ve hâşır u neşri ne yüzdendir? Ve buñlarıñ ahvâli 'ilme'l-yaķın ve 'ayne'l-yaķın kıabr hayâtında görölüp, huķûķ-ı helâlleşmek lâzım ve elzemdir. Ve cennet-i Zâtiñ sekiz kıapısı olmağla toķuz 'âlem-i Zâti vardır. İbtidâsından intihâsına deĝin toķuzar derece tecellî-i Zât olduğı eçlden toķuzuncu cennet-i Zât-ı mücerred fâhr-i kevneyn Efendimiz'e maħsûs maķām-ı 'âlem olup, sã'ir zevât anda taħammül idemeyeceğı huşûsiyle sã'ir sekiz cennet peyğamberân-ı i'zâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtına maħsûs olduğı cihetle ezvâķ-ı dîdârı sübhân-ı ebedî olacaktır. Bu kıadarca ta'rifât saña kıâfidir Oğlum.

Ĝâmızı Ğirmendâr 'Alî Baba.

[48a] Diğer Mektûb 22

Mekremetlü Oğlumuz Efendi,

Bu def'a sü'âl eyledigiñiz fenâ fi'ş-şeyh keyfiyyeti saña bir ehvence tarîk ile haber vireyim. Gerekdir ki sen dañi iyüce münfehîm olasın. Fenâ fi'ş-şeyh kâffe-i meşâyih-i resmiyyeniñ i'tikâd-ı 'ilmiyye ve 'ameliyyeleri iktizâsınca esmâ-i İlâhiyyeden merâtib-i zanniyyeleri cihetiyle yedi veyâhud toköz veyâhud on iki maķâm ve merâtib-i esmâ ittihâz ü temessük idinerek bañr-ı evhâmiyyetede ğavvâs olup, ahvâl-i menâmiyye ile tezâ'id-i feyz ve teraķķi-i kemâl mañzâ itmiş, iddiasıyla hemâñ dervişı halîfe itmek şöyle tursun, erenler *fahri* diyerek yük çuvalını başından geçirüp yanlarında tutarlar idi. Husûsiyle mürşid olan 'arif-i bi'llâh 'ilm-i hâķâyık ve fenn-i firâset-i deķâyık merhalesine qarîb olan zât qarîn-i derk ve ğalebe-i silk-i 'irfân zâtiyyesi vuķû'ında ve ibtidâ'-yı emrde mâlik-i 'ilm-i ledün olduğu fenâ fi's-sebîl ta'bîr u tesmiye olunur. İkincisi hûbb-i halk-ı sivâsını 'aklı kazğanına vaz' idüp, "men 'aref" âteşiyile âb-ı istiğfârda tathîr iderek riyâzet havânında ma'rifet toķmağıyla dögüp, mahv u fenâdan soñra kendü hâķîkatinde olan öz žuhûr idüp, şeyhiñ özi sözi tâlibiñ zât-ı özine degdikde vâlih u hayrân ü ser-gerdân olarak 'aşık olup birbirinden ayrılmazlar. Ve ba'dehü tarîk-ı Rabb-i Rañmândan nesîm-i ğayb-i refref sadâsı vaķ'a özi sem'ine vâsil olduğda tecelli-i Hâķ ile tâlibiñ özi türunda varlığı külliyyen fenâ bulduğda işte buña fenâ fi'ş-şeyh ta'bîr u tesmiye olunur. Ve mürşidiñ 'akl-ı cevheri tâlibiñ nefsi-cehline ilkâ olduğda sūr-i ma'nevîyyesinden 'ufûnet-i ķabr ile rañm-ı fikrden fenâ beşiginde veled-i hâķân-ı tıfl-i kerîm toğup her cânibinden nūr-ı feyz-i Yezdân ve teraķķi-i kemâlde leme'ân-ı nūr 'ıyân olduğda Şeyh ile tâlibiñ beyninde vaķû' bulan mâcerâ-yı mañsûsa ile vâsl-ı 'ayn-ı ahkâm-ı envâr-ı İlâhiyyede fenâ fi'ş-şeyh ta'bîr ve tesmiye olunur. Ve mürşid olan zât hâķim-i ma'nevî olup, dârü-yı devâsı zerre-i feyz-i Zât olmağla 'ayn-ı semm-i ķatî'dir. Ve hasta ve bî-dermân olan tâlibiñ eceli hâyâtına sadrı levhasından Süleymân-ı Zât hâtemiyle hatt-ı tuğrâ-yı vilâyet çekilüp, tarîk-ı Melâmiyye kârbân-ı erbâbından olup, mâlik-i mes'ele 'ilm-i hâyât-ı câvidâni olduğda buña dañi fenâ fi'ş-şeyh ta'bîr ve tesmiye olunur. Ve hâķîkat deryâsı için kurulmuş şerî'at köprüsü vardır; kıldan ince ve kılıçdan keskindir. Mîzân-ı tarîkatle mañşer-i ma'rifetde *nefha-i tabl* telķin olur. Hemâñ erkân-ı ma'lûme ve ef'âl-i mañsûse-i âyete mağz-ı Qur'aniyyeyi 'ilm-i *men 'aref* den 'arif-i Rabb-i Yezdân olarak âyine-i vücûdiñ özi felegine binüp meşreb-i deryâsından i'tikâd hevâsıyla sîrât-ı 'ilm-i Zâtdan geçdikde deryâ-yı hâķîkatde arınup kisve-i envâr-ı Zâtıyile özi tahvîl-i erkân olan âdem ile mürşid-i envâr-ı Zât-ı âğâhiñ esrâr-ı sübhâniyye nişânlarına ru'yetle burhân olan zâta fenâ fi'ş-şeyh ta'bîr u tesmiye olunur. Hemâñ fenâ

fi’ş-şeyh olan zevât ‘ayn-ı bekā bi’llāh mertebesinden olduğuna iştibāhıñ olmasun. Zîrā yüz biñ yılda sa’y ile taḥşîl idemeyeceğîñ ‘ilmi, añ-ı vāḥidde bir işmār ile ḥāfız-ı Qur’ān-ı Kerîm ider. Ve tālib-i ḥās olan kişi ‘aqlında āltun gibi sāfî olan ve fikrinde teymür gibi kıatı olup her şecer u ḥacere te’şîr ide. Ve i’tikādında gümüş gibi sıfat bulup, meşreb-i imtiḥānında rūbāsı ola. Ve isti’dādında qurşun gibi ağır başup, kıatı ola ve firāsetinde civa gibi term u ḥālîs olup, gideceği tarîkıñ ākındısına toğru aqa ve tabî’atinde qalay gibi mümtezic olup, mîzāc-ı muhtelifle ile imtizāc ider ola ve ‘ilminde nühās gibi zehri olup, tabî’at qalayıyla her cānibin mücellā ve müsaffā kıla. Ve (49b) mürşid olan zāt hemān tālib-i rağıbı cān-ı Qāfi kıulesine irgörüp, tecellî-i nūr-ı Hüdā’dan ḥāsıl olan şecer, ya’nî telkıñ şeceri nūrından “İnnî ena’llāh” nidā-yı ġarîbesin cān öziyle istimā’ ettikde fenā bî-ḥüdlüğüyle ḥayāt-ı cān bulan ‘aşık-ı şādıkıñ fenā bostānına bezr u nihād-ı ezeliyye olan emr-i celîle-i “İnnā ‘arazne’l-emānete ‘ala’s-semāvāti ve’l-arz²¹⁷ fe-ebeyne en yeḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehā’l-insān inneḥu kāne žalūmen cehūlā” āyeti kerîmesi toḥum ve cevher-i emr-i İllāhiyyeyi meşreb ırmaqlarından firāset ārkılarıyla şulayup, mezrū’āt-ı ‘ilm u kemāl bulduqda şeyh özi ḥarmānında fenā göziyle ġarîk-ı baḥr-ı nūr olduğda fenā fi’ş-şeyh dinür. Ve tālib-i rāğibiñ şabr u kemāliyle vuşlat-ı zevk u vicdāniyyesi fenā fi’r-Resūl ve fenā fi’llāh dahi ta’bîr olunur. Ve envār-ı Ḥaḳ u ḥuḳūḳ olan ser-māye-i sırr-ı Muḥammediyyeyi ān-ı vāḥidde şeyhiñ noḳta-i ‘ilm-i Żātiyye ve tālibiñ firāset-i bāḳiyyesiyle Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ öz şehrinde vāḳı’ metā’-ı lütf-ı münevvere hemān nefsinde teslîm ü fenā olan zāta sem’-i Żātiyye ile dā’imā ilhām-ı ‘ilm-i Rabbāniyye ‘ayn-ı şābite ile nūr-ı Muḥammediyye maḳāmına muḳîm olan zātîñ şānında ḥātem-i vilāyet ile beḳā bi’llāh oḳunur, ve’s-selām.

Ġāmızı Ġirmendār ‘Alî Baba.

[49b] Diğer Mektüb 23

Benim Oğlum Efendi,

Ḥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- babamız, cennet-zātdan refîḳi –raḍıya’llāh te’ālā ‘anhā- vālidemiz Ḥazret-i Ḥavvā ile ‘ālem-i şehādete me‘mūriyetlerinde herkesiñ bildikleri vechle cennetde men’ olunān mîve ki teḳāzā-yı cihet içāb ideceginden nāşî

²¹⁷ Metinde geçen āyet eksik yazılmıştır. Āyetin tamamı “İnnā ‘aradnā’l-emānete ‘alā’s-semāvāti ve’l-ardi ve’l-cibālî fe-ebeyne en yahmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehā’l-insān(u) inneḥu kāne žalūmen cehūlā(n)” (el-Ahzab, 33/72).

ĥayye āgvāsıyla Ĥavvā anamız daĥi Ādem babamızı taġlız ü teşvîķ itmesinden nāşî ekl u tenāvüllerinden hemāñ-dem ‘ālem-i zemîne me‘mūr kılmış olmaġın bu sûretce ‘ālem-i Żāt ise ‘ālem-i şehādete deġin, nitekim diġer diġer mükātebimizde zıkr u beyān kılmış idi ki, sidretü’l-müntehāya ķadar seb‘a semavāt ve üç ‘adet Kürşî fāsılası olan toķuz biñ yıllıķ menzil olup, ya‘nî yedi ķat kürşî-yi semavāt cem‘an on sekiz yıllıķ menzil olmaġla sidretü’l-müntehā mā-verāsında vāķı‘ toķuz biñ yıllıķ anluġı ‘ālem-i żilliñ hey‘et-i menzilesi ile tayy-i rahl olarak biñ yıllıķ ‘ālem-i şehādete nāzil olup, ‘alā rivāyetin; biñ sene miķdārı mu‘ammer olmuşlar olmaġla ehlu’llāh-ı kirām ĥazārātı mi‘rāc-ı ma‘neviyye ile tecellî-i ‘ālem-i Żāta deġin yedi seneden eķall mertebe ile vaşıl-ı ‘Anķā-yı Żāt olup, dā‘ime’l-ān tayy-i mekān ile tecellî-i nūr-ı Żāt olurlar. Fe’fhem! Gelelim ki, Ĥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- yüz yigirmiden mütecāviz zükür u ināş evlādı olduġu müsellemler ise de Ĥazret-i Ĥavvā anamız ile cem‘iyyetlerinde toķuz mertebede bikri bālîġa olur idi. Ĥattā herkesiñ ma‘lūm u meşhūdı “duĥter-i ĥatāyi” - nām cāriyelerin her cem‘iyyetlerinde bikri bālîġa olduġı vücūdın cihet-i ‘ārızî rahm-ı buĥār ġalib olup, rahmin ķābil-i ĥisset ve ķuvveti cihetle vuķū‘ bulur. Gerek ĥamli vaz‘ında gerek ise cem‘iyyet ĥālinde bikri ‘āķib olup, bālîġe-i kemāl olur. Ve ber-vech-i muĥarrer eflāk-i tis‘anın on sekiz biñ menzil olmaġla kezālik zeyr-i felek ĥesābıyla cem‘an on altı biñ devriyye-i zamān, ya‘nî bin def‘a otuz altışar senenin devriyyesiyle şāmil olup, mi‘rāc-ı ma‘neviyye ile ān-ı dā‘imede ġariķ-ı baĥr-ı Żāt olan ehlu’llāh-ı kirām ĥazārātının vuķū‘ ĥālleridir. Ve bu otuz biñ kıyyelik panbuķ yorġan ve ķeltelerin içinde peder-i semavāt ile rahm-i zeminden ve bātn-ı hevādan tevellüd iden kerîm-zāde olup, ve bir daha rahm-i ġā‘ib ile nutķ-i pederden toġar iseñ şāh-zāde ve şeyĥ-zāde olduğuna ‘ilmiñ nişānıyla ‘ameliñ burĥān olur Oġlum.

Ġāmızî ve Ĥirmendār ‘Alî Baba.

[50a] Diġer Mektüb 24

Benim Mekremetlü Oġlum,

Bu def‘a sü‘āl buyurulan şubĥ u şubĥ-dîdār gerek yaz ve gerek ise kış vaķtı olsun, ġiceniñ nihāyetiyle şabāhın ibtidā’sı ma‘lūm cümle-i nās olduğü öze şubĥ-ı kāzib ile şādıķın beyninde vāķı‘ şevāfiķa şubĥ-ı münevvere dinür. Ĥazret-i Faĥr-i Kevneyn Efendimiz *Muĥammed-‘Alî*’niñ cism-i pāk ve rūĥ-ı münevvereleriyle enbiyā-yı ‘izām ve

evliyā-yı kirām hāzerātınıñ cism-i pāk ve rūh-ı münevvereleri pertevi olduđu cihetle Hāğ Sübhāne ve Te‘ālā Hāzretleri, Hāzret-i Benj Ādem’i halk itdiđi vaqt ūbh-ı münevvere idi. Ve lākin ‘ilmimiz iktizāsınca ya‘nġ Hāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-mādem ki cennet-i ‘ulyāda halk olundu, orānıñ dađı gündüz ve gicesi olmadıđı cihetle demek olur ki enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirāmıñ vücudları tġn-i cennet olduđu ‘ibāreden ma‘nā žāhir oldıcađı gibi, ūimdilik bu ince köprüden geçilmeden Hāzret-i Fahr-i Kevneyn Efendimiz’e Cebrā’ıl -‘aleyhi’s-selām- vāsıtasıyla Ķur’an-ı ‘Azimü’s-ūşān nāzil ve vahy olunduđda kırk üç sinni sa‘ādetleriñ tecāvüz itmiş olduđdan sonra āhir-i ‘ömr-i sa‘ādetlerine deđin Ķur’an-ı ‘Azimü’s-ūşān nāzil-i vahy-i Cenāb-ı Rabb-ı ‘izzet buyuruldu.

Ve zāt-ı sa‘ādetleri müy-i münevverelerinde sefīd-ālūdeleri ‘ayn-ı şafak-ı semā-yı Zāt olup, ūbh-ı münevvere ta‘bġr ve tesmiye kılındı. Ve bu vechle ‘avām-ı nās vāğtsiz halk olunmuş cevāhir-i nebātdır ve nātiğ-ı hāyvāndır. Ancağ enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ resm-i fūrū‘ātından nev‘ammā hārdāl mağūlesidir. Ve zuğāğ çamurlarına yolcu seped ve çuvallarından dökilen hārām tarudan münbit cevher mağūlesidir. Ve kendi sözi özleri ancağ kendülerine lezzet ve fā’ide virirler. Ammā enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātı Cenāb-ı Hāğğ’ıñ öz bohçası olup, cevāhir-i ‘ilm mes’ele ve kelime-i ehad-i Zātiyyesiyle ūemere-i nūr-ı çeşm-i ūāfiyyesinden cennet-dġdār-ı bāğiyesine nāžır bađbānlardır. Ve evliyā-yı kirām bu vechle esrār-ı İlähiyyeyi setr u imhā buyurup te’vġlen ve tekşġren remz u ifadelerinden hġssedār olanlar şafak-ı ‘ayn-ı semāyı, ya‘nġ ādem demini gördüde, ūbh-ı münevvereyi görmüş olur ve zāten kendi hilkatinde nihād olunan emānetu’lāh ‘aynen haberdār olduđda her kelāmı ‘ilm-i ġāmiz olup, ma‘nidār olur. Ve kendi vücudı dā’imā ūbh-ı münevvere olup, her müyü ūehr-i ‘ažim ve metā’ı ūehr-i Mekkiyye-i Kerġm olur. Ve Hāzret-i Ādem halk olmazdan mukaddem, rüy-i zemġn yedi kıl anluđında olarak be-her yigirmi dört sa‘atde büyüyüp havālanur idi, nice ki benj ūĀdem halk olup, ba‘dehū vefātında defn-i zemġn olmağa bařladı. ūimdiye deđin hālen be-her yigirmi dört sa‘atde birer kıl anluđına Ķadar büyüyüp havālanmazdadır. Niçün dir iseñ, emānetu’llāhı hāmil olup, Ķalbi nice ‘arşdan ġiñ ve a‘zām olduđundan ya‘nġ her ādemiñ deđil, međer velġ-i mükerrrem olanıñ vücud-ı semm-i Ķātı’; rüy-i zemġne keder ve Ķasvet ider. Ve ‘avām-ı nāsiñ vücudlarından rüy-i zemġne zerre miğdārı fā’ide ve ziyān gelmez. Zġrā hācer, ūecer mağūlesiniñ vücudı mücerred, tġn-i zemġn olduđuna ūbhemiz olmadıđı gibi işte anlarıñ vücud-ı tġn-i cennet

olmakla zâti nûr oğlu nûrdur. Bu zemîn anlarıñ şandûka-i emânetinden hâvf-ı dâ'imdir. Anlarıñ emâneti mahalliñ tîzcek bulur. Sâ'iri ise bu 'âlem-i devriyyede hâcer, şecer maqûlesi olarak tâ-be-қыyâmet devr-i dâ'im ve emr-i İlâhiyye ile kıa'imdir Oğlum. Yâ hû.

Ġâmızı 'Alî Baba

[50a] Diğer Mektûb 25

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

İbtidâ-yı emrde Cibrîl, Zât vâsıtasıyla tîn-i cennetden bir top yapup dîdâr-ı Zât'da tahfîz ile kıvâm buldukda Cebrâ'îl-i kâ'inât ve 'Azrâ'îl ve Mîkâ'îl ve İsrâfîl'i nûr-ı İlâhiyyesinden halk idüp, beka-yı tînden bu tis'a eflâk-i kâ'inâtı kuvve-i emr-i Zâtiyyesiyle bi'l-fi'îl havâ-yı cihet-i Sübhâniyyesinde sâbit devr u devvârı ile emr-i Zâtiyyesi, ya'nî "Kün!" emri cümle ma'lumudur. Ve lâkin Cenâb-ı Hâkîm'îñ lisân-ı emri kankı şavt u sadâ-yı hârf olabilir. Huşûsiyle şavt u sadâ ve hârfden müberra olduğun herkes bilir. Faqat Cenâb-ı Rabbü'l-'âlemînin "Kün!" emr-i sadâsın lisân-ı hâl ile enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtından mâ-'adâ 'avâm-ı nâsîñ göz-қulaқları işitmiş (50b) ve işidecegi tavul sesi degildir. Ve diğer mükâtebimizde ta'rif ü beyân olduğü üzre işbu kâ'inât kıvâma ve kuvve-i fi'liyyesi Hâzret-i Âdem -'aleyhi's-selâm-'e degin yüz kırk dört biñ seneyi şâmil olur. Ve Hâzret-i Âdem ve Havvâ -'aleyhi's-selâm- halk olduğü cihetden 'alâ tarîki't-te'vîl bir miqdâr remz u beyân idelim: İbtidâ-yı emrde Cebrâil-i kâ'inât vâsıtasıyla tîn-i zaman ki Mekke ile Medîne arasında, ya'nî bir kabza tîn-i enfûs ve bir kabza tîn-i âfâk alup, Cibrîl-i Zâta teslim ve işbu iki kabza tîn-i hûzûr Cenâb-ı Hâkîm'a teslim-i nâ'im olduğda Cibrîl-i Zât vâsıtasıyla bir kabza dañi tîn-i cennet zamm ü 'ilâve olduğda hemân üç kıssa hîsse-i tîn biñ bir parçaya taqsîm olunarak nazar-ı şun-'i kudretle Âdem -'aleyhi's-selâm- ve Havvâ -radıya'llâhü 'anhâ- Hâzretleri müddet-i mahsûsa ve nûr-ı Zât-ı farîza ile ta'zîm ü tekrîm-i Cenâb-ı Hâkîm buyuruldu. Ve Âdem -'aleyhi's-selâm-'in ism-i pâkî Muhammed-'Alî idi. Ve bu hîsse; tîne mahsûs vücûd olan Âdem, enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtı olup, 'ilm-i Zâtiyla vahy ve ta'zîm ü ilham-ı 'ilm-i kirâmıyla tekrîm kılinup, 'avâm-ı nâsîñ vücûdlarında bu üç hîsse-i tîni fark itmeyüp de tîñ-i enfüsiyesine tebâ'atla esrâr-ı Hâkîm'dan ba'îd ve şakî olmuşlardır. 'Ale'l-hûsûs diğer bir ta'bîr ile farz ve beyân idelim:

Cennet-i Zâtda bir ağac ki sâciddir. Her dürlü lezzet ve meyve anda mevcüddür. Ve bu ağacda hâsıl olan şemerâtdan buğdayı Cenâb-ı Haqq'dan Cebrâ'îl-i Zâta men' olunmuş ve bu buğdayın bir dânesin cemî'-i hayvânât ve küllü zî-rûh tâ-be-қыyâmet yemiş olsalar dört hissesinden birin tekmi idemezler idi. Ve buğdayın hisse-i ma'habbeti cihet-i kevnîyyeye mensûb olduğu taqdirce, ya'nî yarısı dişi ve yarısı erkek idi. Ve Cebrâ'îl-i Zât yanılıp, bu buğdaydan yedikde hemân-dem Hâzret-i Âdem -'aleyhi's-selâm- zâhir olup, kırk yıldan soñra Hâvvâ -rağıya'llâhü 'anhâ- Hâzretleri kudret-i İlâhiyye ile zâhir olup hemân-dem Cibri'l-i kâ'inât vasıtasıyla Kûh-i Serendib'e nüzül iderek kıvâm-ı beşerîyyetle Beni Âdem ve sülâle-i silk-i tahîre-i nûr-ı Muhammed-Murtażâ ve Hâdîcetü'l-Kübrâ ve Fatımatü'z-Zehrâ Cenâb-ı âl-i 'abâ ve rehin-i şühüd-ı Mevlâ 'ayn-ı Zâtîler vaqf-ı zuhûr itmîşdir. Ancak nisâ tâ'ifesi sözde zârîf, özde hafîf ise de nice er-hâatunlar maqâm-ı vilâyetle intihâ bulmuşlardır. Ve zârîf insânın kesret-i 'ilminde ise 'arife hatunun kıllat-i sîdkiyyesi biñ derecede efdâldir. Ve erenler kendi 'avretleri bulunan hatunlarından başka çok insânlar ile görüşüp ve konuşmuşlardır. Ammâ haqîkat hâllerinden echel ve ebterlerdir. Ve erenler meclisinde zâhir 'ulemasından biñ kişi bulunmağdan ise er i'tikâdında olan şacı uzun, 'aklı kısa bir hatun bulunması efdâldir. Faqat câna lâyıq er-tabî'at olan hatunu mizân-ı sadâkatle esrâr-ı 'ilm-i haqîkate idhâl-i hâl itmek biñ keçi başdan efdâldir. Ve erkek şekilli olan bıyık ve şaçallı 'avret-âdemden ise cemâli tüsüz, yetim kılıklı tabî'atı er-hâatun ile ma'habbet itmek efdâldir; bañr-ı sîdkiyla cevher-i yektâ-yı âdemîdir. Zirâ 'arâz, cevherde olmaz; cevher 'arâzda olur. Buñların kıymet ve kuvvâ-yı haqîkati hiç bir şey'e kıyâs ve emsâl olunmaz. Eñ 'aqlsızı, 'akla yâr olup, 'ilmine mağrûr olân bi-mâye insândan efdâldir. Mezurâ't-ı mâder cevher-i pederle nüshâ-i kübrâ-yı 'âlem olur. Ve kurre-i zemîn maderle; âsumân, feyz-i pederden münbit cevher, âdem ve nüsha-i kübrâ-yı 'âlem olur. Hem de rahm-i mâder kâşâne-i sırr-ı Zâtdan sadef-i bañr-ı hikmetdir. Sadef-i mâder olmasa, bārân-ı noqta-i feyz-i pederden hiç bir şey' hâsıl olmaz idi. Ancak bālâda bast u beyân olunan atyân-ı şelâşeden mürekkeb Beni Âdem'in bir hissesi olup, faqat iki hissesi enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm olmağla mücerred tîn-i enfüsdan ebnâ-yı 'avâm-ı nâs olduğu sûretten nâşî cihet-i cins münâsebetiyle kısmet ve qadr-i kıymeti 'avâm-ı nâs eliyle dilinden imtiyâz-ı fâhr iderler. Ancak erenler zümresinin kısmet ve qadr-i kıymetleri mücerred Ğaniyy-i Mutlaq elinden olup, dünyâ vü uhrâ mu'azzam ve mükerremlerdir. Ve anları gine anlar bilür, nitekim buyurulmuşdur: "Evliyâ'î tahte kıbâbî, lâ yâ'rifühüm gayrî"

müfâdı üzre “Benim kubbem altında velilerim vardır. Benden gayr-ı anları bilen olmaz.” Ve kendi öz kelâmlarından şudür itmişlerdir ki; “Bizi bilmek Hâkık’ı bilmekten güçtür.” Rutbe-i nübüvvet ve vilâyet ile müsemmâ olân enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtına bu dört âlât-ı maşûsa merbutdur. Ve sekiz erkân-ı ma’lûme dañi derece-i intihâ ile farzdır. ‘Aql-ı kül maqâm-ı Cebrâ’îl, nâri; fikr-i lâhût, maqâm-ı ‘Azrâ’îl, bâdi; firâset hâline maqâm-ı Mîkâ’îl, âbi; ‘irfân-ı Zâtiyye, maqâm-ı İsrâfil, hâki. İş-bu dört makâm, enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtının öz vücûdı şehrinde vâkı‘ metâ‘ ve ser-mâye-i seyr-i şu‘â-yi envâr-ı kudsiyye olup, Zâtiyle kadim ve şâfâ-yı mülk-i sermediyyesiyle dâ’im olarak ibtidâ’-yı emrde maqâm-ı nübüvvet ve vilâyetle müsemmâ olân zevâta maşûs keyfiyyet olmağla böyle zevâtın kabir hayâtında işbu dört melâ’ik-i mu‘azzama ile meclis-i enişet etmişlerdir. Ez-cümle ‘aql ‘âleminde fikr-i lâhütiyyesiyle Cibrîl-i Zâtdan esrâr-ı sun‘-i kâ’inâta vâkıf ve âşinalığı cihetle vesîle-i ‘ilm-i ilhâm olur. Ve bi-cihet (51a) sîdık-ı hevâsıyla kalb-i selim ve envâr-ı feyz-i pür olup, ‘unsur-i nâriyyeden nesim-i şubh-ı dîdâr vâsil olur. Ve firâset-i hâliyyesi deryâsında Mîkâ’îl’in ‘adl-i na’iminden meşreb kâsesiyle ‘irfân-ı zâtiyyesinde nüş idüp esrâr-ı hâk-i cennet-i dîdâra vâsil-ı Cenâb-ı Rabb-i Yezdân’a nâ’il olur. Ve böyle zevâtın kabir hayâtı Mehdi-yi ‘asl-ı sa‘âdet ve garîk-ı bahr-ı envâr-ı ‘izzet olur. Dâhil-i dîn-i Muhammed-‘Alî ve mezheb-i Cenâb-ı Bârî olmağla sülâle-i nûr-ı Muhammed-‘Alî olup ve mizân-ı ‘ilm-i hâkâyıkdan sîrât-ı ‘ayn-ı Zâta ‘urûc idüp sadâ-yı refref ile pervâz-dîdâr ve cennât-ı ‘Adn-i Yezdân-yâr olur. Ve harîmü’l-beyt-i Bârî ve şârib-i hamr-ı Zât-ı dîdârî ve dâhil-i meclis-i vilâyet-i Murtafavî olur. Ve mertebe-i Zâta şehâdetle gâzi-yi hikmet-i cihânbaniler olmağla ‘ilm-i Zâtî, kevşer-i câm-ı Muhammed-‘Alî’den içenler mestâne-i dîdâr-yâr olurlar. Ve her faziletin bir kemâli ve her kemâlin bir zât-ı maşûsesi olupdur. Bunlar kabir hayâtda görülmek vâcibdir. Mâdâm ki insân ola her kişinin şânında kelime-i şehâdetle ya’nî velekad kerremnâ benî âdem²¹⁸ âyet-i celîlesiyle farz-ı mutlakdır ve meşhûr meşeldir ki; bir kerre göz görmüş olsa gönül dâ’im katlanur idi. Hod gözegüsinden gören dâ’im görür Oğlum Efendi.

Mine’l-‘arîf be-tarîk-ı Bektaşîyye Ahîshavî Gâmızî ve Hirmendâr ‘Alî Baba

[51a] Diğer Mektûb 26

²¹⁸ El-İsra, 17/70.

Benim Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Pederiniz Ğâmızı ve Hirmendâr Baba'nın vücudı ülkesinde vâkı' tecellî-i küh-i tariķ-ı Kûfe Ejdereyn-i Zû'l-fikâr-ı Hâydar ile qatlı u hezimet ve Qa'be-i 'ulyâ-yı Zâta 'azîmet ve vuşlat iden serdâr-ı 'aql-ı hâķâniden ve bâlig-i tıfl u servet-i sâmaniden ve ecdâd-ı nebiyy-i Muĥammed-'Alî'den ve sırr-ı sermed-i şerâfet ve kemâl-i şıdķ ve şadâķat-ı ma'nevîden olup, şiretce ĥadîd sûret-i pûte-i nerm-i 'aşķda nûr-ı Muĥammedî ile ma'den-i nefis-i qâl ü izâbemiz cihetiyle tîn-i ğabavet ref' u recmle hâlisü'l-'ayarı rûh-ı revâne muzâf dînâr kılmış olmasından nâşî, tamĝa-yı nübüvvet 'irfân-ı Zât olduğumuza in'âm-ı kül ve iĥsân-ı (51b) tām tevekkül buyurulduğundan bu ĥuşûsda icrâ-yı fi'l 'ayn-ı cem-i Muĥammed-'Alî eşerinden ĥişsedâr olduğda gicemiz qadar gündüzümüz 'îd-i ekberdir. Ve sözi özden ve özi sözden ayırmayız. Ve her-dem zevķimiz kemâle müntehî ve seyrimiz Cemâlu'llâhî bulunmuşdur.

Ve nûr-ı 'ilm-i Muĥammedî ile feyz-i 'irfân-ı zâtiyyemize tal'ât-ı tecellî-i Zât-ı İlâhiyyede iken bizi görmüş olsaydınız vücudumuzda yolunan her müyuñ dibinde biñ hâne-i hâķân ve her hânede yüz biñ baş insân cân görünür idi. Ve cihet göziyle görmek žulmet-i nîrân ve Zât göziyle görmek dîdâr-ı Subĥân olur. Ve bu sûretde 'ilmimiz levĥ-i 'uzmâ ve mekânımız 'arş-ı a'lâ ve seyrânımız dîdâr-ı Ĥaķ-bînâ olduğu cihetle ya'nî tâvûşî-i ferd-i Zât-ı 'arşileriz. Ve nûr-ı ĝayb, bâr-ı cenân ve 'arş-ı a'lâ-yı Raĥmân olup, şâhrâ-yı bî-cihet pervâz-geri ve envâr-ı Muĥammed leşkeri ve noķta-i nûr-ı 'ilm-i Muĥammed-'Alî ve şehir-i 'ilme noķta-i bâb-ı 'Alî'den vüşül ve icrâ-yı aĥkâm-ı şer'î uşül kılmış olmasıyla baĥr-ı cemâl-i Zâta her ân istiĝrâķileriz. Ve rıĥlet-i dem-kûsı, maĥabbet-i tabl-ı sa'âdetle Cenâb-ı Ĥaķķ-ı Zâta 'azmim sûr-i 'izzet ve vâsıl-ı ĝülşen-serây-ı vahdet ve ĝonce-i baĝ-ı bî-cihet bahârîleriz. Ve müşmir-i lutf-ı Zât-ı cemâle na'ra-i şavt u şadâ-yı bî-cihet ile şaķrâķileriz. Ve qarîn-i ĝarķ-ı envâr-ı baĥr-ı Rabbânîleriz Oğlum. Bâķî Hû dost.

Min aşl-ı 'arîf be-tariķ-ı Bektaşîyye 'an aşli Aĥîşhavî Hirmendâr 'Alî Baba

(51b) Diĝer Mektûb 27

Mekremetlü Oğlum Efendi,

Cümle cemāl-i ḥaḳıḳatden bî-nişān olan ehl-i kemāl, burhānıdır. Hemān vücūdı şekl-i ādemî olmağla āyine-i dîdār-ı Şamedānî olmağın bu sûretce “kūn” (كن) emri, emr-i ma‘lūme-i nātıḳu’l-aḥvālden bir sûret ile beyān idelim. Ez-cümle “kef” (ك) iñ ḳavli ile bîze-i noḳtanıñ tuvāsı iki altı ḥarfden ‘ibāret olduđu ecluden “kef” ḥarfî mü’enneş ve bîze, “nūn” (ن) ḥarfî müzekker ve hem de mü’enneş olup (52a) “kef”, “nūn”a vaşıl u tezvıciyle kāffe-i źi-rūḥa medār ve icrā-yı emr-i “Kūn” ile şafādār olup vasıl-ı emr-i Ḥaḳ olur. Faḳat bu ‘ālem-i ecsāmı ḥalḳ ve tekevvün itmesine dā’ir olan emr-i İlāhiyye ḥarf u şavtdan müberrā olmağla hemān Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ emr-i celîlesi şavt u şadāya şıḡmayacağı cümleye müsellemler ise de bu emr-i İlāhiyyeniñ icrāsında vuḳūfiyyet-i tāmmesi ve sem‘-i Żāt dāhiliyyesi olan źevāt-ı ‘izām ve me‘ālî-i kirām ḥāzerātına şadā-yı emr-i celîle ile sanāyi‘-i külliyyesi ‘ilm-i ḥāḳāniyyesinde vāḳıfū’l-aḥvāl olmağla bu aḥās-kārıñ ta’rif u beyan, ḥālî tavşıfe bir vechle şıḡmaz. Ve “Kūn” (كن) kelimesiniñ kevnünden görünen noḳta ‘ilm-i aslıyyedir ve kāffe-i ilm-i ḥurūfātın feyz-i kelām ider. Egerçi bu noḳta olmasaydı lisān-ı ḥāl bilinmez idi. ‘İlmiñ aslı noḳtadır ve fer‘î, ḥurūfātıdır. Ve bu noḳta, enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ cennet ve āfāḳdan maşnu‘ ve tın-i maḥlūḳ-ı āyine-i dîdār-ı vücūdlarıdır ki, ‘ilm-i Żāt ile vaḥy ve ilhām buyurulmuş keyfiyyet olmağla dınleri *Muḥammed-‘Alî* ve mezhepleri Cenāb-ı Bārî olduğundan ‘avām-ı nās bu ḥuşūsatdan nehy u teb‘id ḳılınmışdır. Ve bu kef ile nūn ḥarfiniñ arasında bir buğday dānesi ḳadar noḳta vardır ki Ḥāzret-i Ādem ve Ḥavvā’niñ vücūdları cevheridir. Hemān evvel-emrde buğdayıñ ortasında bir “elif” (ا) hattı vardır. Yarısı Ādem ve yarısı Ḥavvā’nın cevher ve vücūdlarıdır. Ancaḳ evvel-emr ki “Kūn” emr-i celîlesinde vāḳı‘ olan keyfiyyet-i kefi, nūna ḍarb itdikde kā’ināt tevellüd idüp, noḳtası maḥv olmağla, ba‘dehū yüz kırḳ dört biñ senede Ḥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- vücūda gelmişdir. Ve kırḳ sene soñra Ḥavvā radıya’llāhü Te‘ālā ‘anhā ḥāzretleri kemāl-i vücūd bulup, biribiriyle tezvıç ü terḡib ḳılınmışlardır. Ve demek olur ki Ḥāzret-i Ādem ve Ḥavvā’niñ öz vücūdları bir dāne-i buğdaydan ‘ibāret olup, kef ile nūnuñ emr u ḍarbiyle noḳtası buğdaydan yüz kırḳ dört biñ senede vücūda gelmişdir. Ve bu buğday fahr-i kevneyn ve şāḥib-vilāyet Efendimiz’iñ vücūd-ı kerem-cūdlarıdır. Ve bu noḳtadan ḥaberi olan źevāt dāhil-i cism-i buğday, ya’nî meclis-i fahrı nūr-ı *Muḥammed-‘Alî*’dir ve kendü vücūdı noḳta ve kelāmı ‘ilm-i nūr daḥi feyz ve ilhām-ı müdām olur ve “Kūn” emr-i şadāsiñ tā-be-ḳıyāmet sem‘-i Żātiyye ile ‘irfān-ı ḥāliyeden söylenüp gider. Ve lākin hiç bir kimse fehmi idemez. Faḳat mi‘rāc-ı nübüvvet ile vilāyet ḥuşūsından bir

miqdār farz u beyān idelim: Ancaḡ nübüvvet ve vilāyet-i mi'rāciyye nerdibānı bir direkli yeşil çadırdan 'ibāret olup, işbu direk altundan ve ipleri gümüşden olup, gecelerde kuruluş gündüzlerde sır olur idi. Nihāyet vaktinde tayy-i zamān ve tayy-i mekān olarak, ḡat'i menāzil-i eflāk ile 'urūc-i Ka'be-i 'ulyā-yı dīdār-ı Zāt olanların menzilleri bī-cihet baḡr-ı Cemālu'llāh cevelāngehleridir Oğlum Efendi!

Gāmızı ve Hirmendār Ahışhavı' Ali Baba be-tariḡ-ı Bektaşiiyye

[52a] Diğer Mektüb 28²¹⁹

Benim Mekremetli Oğlum Müderris Mehmed Kemāl Efendi,

Ümmet-i Muḡammediyye evā'ilinden sü'āl eylediḡiniz cihetle ba'zı mertebede te'vīlen beyānı lāzım gelmiş olmaḡla Ḥāzret-i Ādem ibtidā'-yı emrde ḡalḡ u peydā olunduḡı vakt cümle melā'ik-i mu'ażżama ḡuzūra teşrif ü tebriḡ ve tes'īd ḡil'atini ba'de'l-edā dōrt melā'ik-i mu'ażżamadan bir ḡıt'a mücevher mengüş-āvīz idüp, Baḡr-ı Nīl'de tathīr-i beden itmişler ve ba'deḡū faḡr-i kevneyn-ك-ف-ا-ن-و-ن işbu altı ḡarf ile müsem mā olan Zāt-ı mu'ażżam raḡm-i mādere cevherden nihādında bir büyük ejder olup, anasıyla babasın berāber aḡzına yutup, ḡattā seyrānlarında kırḡ yıl evvel zevḡ u şafā ile 'ālem-i cihetde geşt u ḡuzār iderek ḡūn-ā-ḡūn ḡavāriḡ-ı 'āde ḡāver-i cihānbān şems-i ḡaḡiḡat-ı zamān gibi raḡm-i māderden tulū' idüp, 'ādet-i ḡurūfa muḡābil şeş cihet ile mażḡar-ı lutf-ı Hudāyā-yı emān ḡılınmışdır. Ve ḡattā peder-i aḡibbāsında Ebī Fālib'iñ ferzend-i bülend-aḡteri Ḥāzret-i Şāḡ-ı vilāyet ḡāmili olan māderi Fātīmatü'l-Esed'in rüyāsında bir 'aḡīm melā'ike gelüp ḡanatların üzerine açup, gerinmesiyle Ḥāzret-i Şāḡ, batn-ı mādere cūlūs itmiş peder-i ekremleri ol ḡiñde icrā-yı cem'iiyyetle şafā bulmuş olmaḡın māder-i ḡāsları iki zevḡiñ ḡiśsesine vāsıl olmuşdur. Ancaḡ (52b) vālideleri Fātīmatü'l-Esed kilīşaya gidüp, ḡapudan iḡerüye girmezden muḡaddem bir 'aḡīm aḡrılar vāḡı' olup, pek çok zamānıñ ḡāzīḡ-ı ḡekimlerine ifāde ve tedavi-i kül-i maśārif ile çār-yāb olmayup nihāyet Ḥāzret-i Peyḡamber Efendimiz ol vakt altı ḡarf ile müsem mā olarak sağ eliniñ pençesiyle her ḡanḡı ḡastaya mesh itmiş olsa 'illetinden ḡalās olur idi. Andan Fātīmatü'l-Esed aḡrılarına ḡiḡbir ḡekīm taraflarından çāre-yāb olmayup, doḡruca Faḡr-i 'ālem Efendimize gidüp, 'arz-ı ḡāl eylemişdir. Andan Fātīmatü'l-Esed ise ḡurī-i bir pākize-cemāl-i zenān idi. Faḡr-i 'ālem Efendimiz bir def'a batnına mesh idince aḡrılarını

²¹⁹ +SY: "İmām 'Alī Keremu'llah vecheḡü Efendimiz'iñ Kerāmeti-Batn-i ümmde iken."

zerre miqdārı eșer-i qalmadı. Ol vaqt buyuruldu ki; “Kilîsa bu çoçuguna yaramaz, bir daha gitme!” diyü emr buyuruldı ise de işgā itmeyüp ‘aқabince kilîsaya gidüp, ke’l-evvel mu‘āvedelerinde Ĥāzret-i Peyğamber’e gelüp, ağrılarına çāre zımnında ĥāk-pay olarak niyāz itmiş olmasıyla def‘aten mesh‘ iderek tenbîh buyurmuşlar ise de her geçen kilîsa qapusına varır varmaz elbet ve elbet bir ŗedđ ağrılar işābet idüp, bi-eyyi ĥāl faĥr-i ‘āleme vuşlata biñ cān ile muĥtāc idi. Ve her-dem dertlerine dermān-ı demān idi. Ĥattā Faĥr-i ‘ālem Efendimiz’e didi ki “Benim batnımda olan ĥāmilim mevlüdiyle saña baĥş eyledim.”diyü ‘arz-ı hulûs itmişdir ve Faĥr-i ‘ālem Efendimiz daĥi “Bu batnımda olan çoçuk benimdir.”diyü emr buyurmuşlardır. Huşûsiyle ol zamān Faĥr-i ‘ālem Efendimiz yigirmi sekiz sinn-i sa‘ādetlerinde idi. Ba‘dehū Ĥāzret-i Ŗāh-ı vilāyet Efendimiz batn-ı māderden ĥāver-i ŗems-i cihānbān gibi tulū‘ ve tevellüd itmek üzre māder-i ĥāşları Fātımātü’l-Esed, Faĥr-i ‘ālem Efendimiz ĥūzūrunda on iki aĥbābı bulunduğı ĥāilde gelüp ŗedđ ağrılar ile oturup qalmışdır. Ba‘dehū Efendimiz’in qarşusunda bir büyük ĥacer-i kudret var idi. Aña parmağıyla işāret idüp, hemān-dem iki ŗaққ olduğu ĥāilde Fātıma bî-hod ŗine olup, bir sa‘āt miqdārı gā’ib olup, bā‘dehū Ĥāzret-i Ŗāh kucağında Faĥr-i ‘āleme götürdi. Ve aĥvāl-i mevlüdden sü’āl buyurdılar. Dedi ki; “Ŗu taşın arasına girdiğin bir def‘a kendüm görüp bir daha işte kucağımda çoçugumu gördüm. Baŗka ĥiçbir ŗey’ görmedim.”diyü ifāde buyurdılar. Ve pederleri “Yanına götür.” diyü emr buyurdılar. Ve Ĥāzret-i Ŗāh’in yüzinde nūrdan mestūr bir zar var idi. Pederi anı alup da çoçugına nazār idince hemān-dem bir heybet ve ‘azāmetle yüzine baқınca geriye çekülüp vālih ü ĥayrān qaldı. Andan üçüncü günü anası Ĥāzret-i Peyğamber’e götürüp, ėuşül itdirdi. Ve ėuşül iderken ne tarafın ister ise ol tarafın döne idi. Ve ĥayrān ĥayrān cemāl-i ŗerifine nazār ider idi. Ve “Ben ‘Alî’yi ėuşl itdim. Ol daĥi benî ėuşl ider.” diyü buyurmuşlar idi. Ve ismini anası matlūb eyledi. Ĥāzret-i Peyğamber daĥi buyurdılar ki; “Ĥadi, ŗu ĥalini vaz‘ eylediğin ŗu taşın arқasına git. Oradan bir ŗadā žuhūr ider. Her ne ki kelām olur ise bu çoçugun ismidir. Hemān vālidesi gitti ve ŗadāda “‘Alî” diyü nidā-yı ėarĥbe ile i‘lān oldu. Ba‘dehū ‘Alî ismiyle tesmiye qılındı. Ve Ĥāzret-i Peyğamber’in kırk üçüncü sinn-i sa‘ādetleriyle mi‘rāc-ı nübüvvet-i peyğamberānelerinde, ya‘ni Ĥāzret-i Ŗāh-ı vilāyet sidretü’l-müntehādan Cebrā’îl-i kā’ināt ile miĥmān olup Faĥr-i ‘ālem, Cebrā’îl-i Ŗāt ile ‘ālem-i nūrı seyrān idüp, maқām-ı nübüvvet ile müsemmə buyurulmuş olmağın bu ŗüretce ism-i peyğamberleri Aĥmed, Muĥammed, Maĥmūd, Emîn, Muĥtār buyurulmuşlardır. Ve mi‘rāc-ı nübüvvetleri Ĥāzret-i Ŗāh’a meşĥüdiyle sidre-nişin idi ve

meşâyih-ı ‘avām ba‘zı mertebede esmā-yı İlähiyye varta-i baħr-ı evhāmiyye ile gerek civān hāli ve gerek ise pır hāli olsun evāhim-ı ‘irfāniyyesiyle ehlu’llāh-ı kirāmin kelimāt-ı gāmiziyyesine ‘adem-i āşinālığı cihetle gūyā ki ehlu’llāhın buyurdukları kelimātına vākıf olmuş derecelerinde fikr-i firāset-i gabāvet-i nāķısalarıyla “Şunu şöyle demiş ve böyle demek lâzım gelür idi”, diyü hālt-ı kelām iderler. Huşūsiyle ehlu’llāhı vücūdıyla bilmekten müberrā iken kelāmların ne cihetle añlayabilirler ve kendülerin mürşid diyü iddi‘ā itdikleri kuvve-i cehl-i fāsıde ve gayr-i ‘aķl-ı ķāşırālarıyla galebe-i (53a) rūh-ı hābişeleri cihetle baħr-ı evāhim-i ‘irfāniyye ile hātm-i merātib-i esmādan müsem mā-yı şeytāniyyeye mażhar oldukların bir vech ile fark ve temyiz idemeyüp bu ‘ālem-i zamānda her bir geliş gidişleri böylece o uygunsuz kemāller ile şuret gösterip Źātında olan gülşen-i vahdete aślā ķadem başamazlar. Hemān erenler kelāmından hişsemend olamayüp kendü ‘indlerinde hābā’iř-i heyūlālarıyla ‘avām-ı nāsı iķnā‘ iderek kör göze ķılağuz bu ķadar olabilür Oğlum.

Ĝāmızı Ğirmendār Ahışhavı ‘Alı Baba

[53a] Diğer Mektüb 29

Mekremetlü Oğlum Kemāl Efendi,

“Kün” emr-i celılesinde žuhūr iden maħlūkāt-ı ĝarıbe-i latife-i šun‘iyyeden iki melā’ik ħalk u peydā olup, birinin adı “ ‘aķreb-i řarķı” ve birinin adı “ ‘aķreb-i ĝarбі” olmağla bunlar ise šanāyi‘-i kā’inātın ‘ameliyātında emekdār olduđu cihetle ba‘dehū ķurre-i zemıne nüzül iderek dūd-perver ve āb u h‘ār ile mücessed ķihl-pā, ejder-i heft-ser olmuřdur. Ve otuz iki yavruları ve kırķar ayakları olup, bińer bařı ve her bařında bińer dendānı ve her birinde biń derecede semm-i ķātı‘a vardır. İbtidā-yı emrden bu zemın-i zamānı ağzına almıř idi. Ba‘dehū yavrularından biri efā‘ı-i nāri ve biri kelb-i Yemeni olup, bādı batnına cūlūs itdirmiřdir. Ancaķ biri balıķ olup, ābı ve biri ĝāv-ı ħāķı ile cümlesin yutmuřdur. Ve dört ayak üzere bu zemın-i zamānı yüklenmiřdir. Ancaķ nefes alması ‘aķreb-i řarķı olup řayf u řafā ve nefes virmesi ‘aķreb-i ĝarбі olmağla ħarif u behmen-i řitā olmuřdur. Ve nefes alup virmesi fūsūl-i iřnā ‘ařereden mürekkebirdir. Faķat buña ve dört ayaķdan mürekkebe olup iřbu zemın ü zamānın batnında olmaķ cihetiyle resmi ĝāv; cismi kūh-i Ķāf’dır. Nitekim diđer mükātebimizde ħarekāt-ı ‘avāriřdan ba‘zı mertebede beyāñ ķılınmıř idi. Bu zemının taħtında bu ħayvānat,

müşābahāt ve mutābaqatla te'vîlen beyān olunmuş idi. Huşūsiyle zemîniñ tahtı āb, yā'nî ber-hevā olan bu zamānı hāmîl işbu hayvānātdır. Ammā görülen 'aḳreb ve ejder yavrularından çār-pā gavı kıyās ile sûretleri bilinmez. Meger 'ilm-i sübhān ile 'ayîne-i nūr-ı vicdān-ı Muḥammedî'den eşer ola. Yoḥsa 'aḳlen ve naḳlen ne enfüs ve ne āfāḳ biline. Hemān bilenler görüp de şöyle bilinmişdir: Buraları, degil 'ālem-i Zāt'dan, bu kadar haberler ki söylendi, kimse ne fehm itdiler ve ne hüner-i taḥşîl-i feyz itdiler. Gine 'ālem bizim, seyrān bizim, şohbet bizim, yār bizim, yāran bizim, dem bizim, devrān bizim, yol bizim, erkān bizim, keyvān bizim, kārbān bizim, menzil bizim, miḥmān bizim, 'irfān bizim, iḥsān bizim, in'ām bizim... Bezm-i ḳalbimiz feyz-i cemāl-i nāvidān olup, çeşmemiz zevḳ u şîret-i Ḥaḳḳ-ı cāvidān olmuşdur. 'İlmimiz nūr-ı 'izzet, ḳalbimiz tūr-i ḥazret olmaḡla dā'ime'l-ān dîdār-ı ḥayret ile ser-mest-i fikret ve sevdā-yı tab'-ı cihet her kimden 'uzlet ve 'aḳl-ı Cibrîl'i yār-ı rihlet ider ise anıñ maḳāmı ḳurb-ı Ḥazret ve Şāh-ı merdān-ı vilāyet bulunmuş olur ve leşker-i Ḥazret-i Muḥammed ve ḥalîfe-i cenāb-ı fāhr-i 'izzet olur. Ve böyle olan zevāt-ı kirām 'ömrinde her ne ki günāh itmiş olsalar bile Cenāb-ı Ḥaḳ'dan anlar için ḥazḫ-ı şevāb u günāh yazılmaz. Zîrā bunlar mecāzib-i mevlā-yı müte'āl olduklarından dîdār-ı Ḥaḳ dîvāneleri olup, levḥ u ḳalem olmaz. Hemān anlarıñ levḥi Cemālu'llāh ve ḳalemleri parmaḡ-ı ḳudret ve emr-i 'izzet-i illā'llāhdır. Ve ḳuvve-i Zāt ile bi'l-fi'l ḳādirlerdir. "El-mü'minü yenḫuru bi-nüri'llāh" ya'nî mü'min kelle gözleriyle Allāh nūrına vāsıl oldular ve dā'imā görürler. Merātib-i taḥiyyāt ile maḳām-ı cem'ü'l-cem'i münîş-dem olduklarından başḳa "Lā ḥallen ve lā mellen"²²⁰ muḥālin taht-i ḳadem ile cülüs ve cilve-gāh-ı sıfatdan şaffet ve tecellî-i Zāt-ı eḥadiyyete vuşlat idüp, esrār-ı ḥaḳāyîḳ ile anlar ki nūra vāsıl olmayup, hemān lāf u güzāfdan ḳalmışlardır. Maḳāmları žulmet-i küfr ve tecehhül ile nifāḳda ḳalup cism-i naḫarları ḥaḳḳatden hemîşe maḥcūblardır. Ve 'ālem-i cismānide her-dem maḥbūslardır. Zîrā 'aḳl-ı cüz'i ile her biri birer semte gidüp yer köstebekleri gibi şaplanup, 'ālem-i ma'nāya baş çıkarup yüz gösteremezler. Ancaḳ ezel i'tibāriyle dükelimiz emr-i İlähiyyede başsız ve ḳolsuz ve ayaḳsız hemîşe ol başda yek-pāre 'ayn-ı vefā āfitāb-ı cihānbān gibi cevher-i yektā idik. Ammā sûret 'ālemine geldik. Her beden künküresinden bir çok eczā ile gölge gösterdi. Her kim ki keyfiyyet-i ezelî ile ḥaḳḳiyyetin fehm idüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın (53b) vuşlatına ḥayşiyet ile olduğun bilüp ve anladı, hemān buraḡıñ görüp, kemāl-i insāniyyeti ele alup ḳutlu baht anıñ olsun ki emn

²²⁰ Ar. "Çözüm yok, yorgunluk yok."

içinde tecellî ‘âleminden bir sarâ-yı hâkân yapup, serîr-i saltanat-maşîr ile gönül erenleri tahtına cülûs idüp, fenâ ve zevâlden müberrâ oldı. Ancağ rûh ile nefsi şey’-i vâhid idenleriñ dünyâ vü ‘uqbâ saltanatı kadîm ve dâ’imdir. Ve bu ‘avâm-ı nâs ki Hâkık’ıñ vuşlatından mañrûmlardır. Hemân ülfet ve mañabbetleri meclis-i behmen, ya’ni sovuğ meclislerinde buldukları hînde kış mevsimi gibi sóvuğ zâğ-ı cehennem-mişâl ötüp, feryâd-ı naşîhat ile tefhîm-i nâs iderler. Ve bâğ-ı bihişt bülbüli mevsimsiz bir enîsi yok ğarîb bülbül gibi zâğilerden îhtirâzda olarak erkân-ı hîrçaların ekinine çeküp, uzağdan seyircilerdir. Ve hâkîkat ehliniñ tâc u hîrçaları ezel bezminde biçilmiş kaftandır. Fağat ecsâm-ı keşifelerin vilâyet şabunıyla hîkmet hâmmamında arınmış, nûr-ı hîkmetle boyanmış, şîbğ-i âsumân ve mükemmel insân olmadıçça tâc-ı enbiyâ ve hîrça-i evliyâ giyilmez. Zîrâ anlarıñ vücûdları nûr-ı ‘alîm ve mekânları tûr-i kelîm-i dâ’imdir. Ve herkesiñ belleyişleri gibi vâkı’â Cenâb-ı Hâk yerde mevcûd diyü i’tikâd iderler. Ammâ kendi degil, ancağ emr-i Zâtîsi mevcûddur. Ve kendisünün mekân ve zamânı yok ise de âyîne-i Zâtî enbiyâ-yı ‘izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtında mevcûd olup, zerâ’ir-i eşyâ-yı cihette emr-i Zâtîyle tecellî-i cemâl-i Sübhâniyyesin ‘ilmen ve ‘aynen müşâhede ile hâl dilinden mükâleme iderler. Husûsiyle anlar gencîne-i Zâta derbân ve dîdâr-ı yâre rıdvân ve bâğ-ı bihişt cemâl-i Sübhâna nazargâh-ı işân ve cîgerden dîdeye hün-feşânlardır. Ve hürde-i fikr ile vâdî-yi ‘irfân-ı şafâdan güzâr idüp, cebel-i ‘ağl-ı ‘irfâna mihmân ve beyt-i Zâta nûr-ı ‘irfân-ı Muhammediyeden vuşlatı burhân olup, hüccâcî-i bi’llâhiler ve hacc-ı ekber dîde-i nûrânîlerdir. Ve âb-ı zemzem, mâ’-i hâyât ile âb-ı hâlid içüp, mañmûdî-i Cemâl hüccâcî olanlar ‘avâm-ı nâs gibi yol yorğunları ve ‘aççe dîvâneleri olup da ‘azâb-ı nâr ile gitmezler. Ancağ erenler ‘azîmet ve seyâhatleri devr-i vatan olmağla her an rûh-ı Muhammediyye’den nûr-ı Zât-ı câvidiyyeye nâzır ve hüccâc-ı hâzırlardır. Zîrâ nûr-ı *Muhammed-‘Alî* iki cihânı şâmildir. Fağat nûri göreceğ gözde şahve-i fer gerek ve bu yolların erin bulmağ gine ahvâlde mutâbık er gerek. Yoñsa hâyvânata göre tatlıca ta‘âmlar ve şeker parçaları virmege ne hâcet. Lezzet-i güftâra kâdir cism-i tayyardan latifü’t-tab‘ olan tütî-meşreb olur ise mantıku’t-tayr ile nevâle-i lütf-ı Hâk’dan igvâ iderler. Zîrâ çife ile terbiye olunmuş kuş ve hâyvânata göre şeker-i ta‘âm nesîne gerek. Anıñ lezzetinden haberdâr degildir. Ve isrâf hâramdır.

Naẓm:

Bir kiři kim řurb-ı Źātđır ism-i a‘zam oldurur ²²¹

Nūr-ı Ĥaķķ’a ‘arż olan kes ‘arş-ı a‘zam oldurur

Her ki bildi bu kesi tıydı ol hem-cān sesi

Ĥaķķ’a vāsıl olan oldur hem Muĥammed dervişi

Kimde kim ‘ilm-i iřāret hem beřāret vardurur

Źātı Ĥāfiż ferd-i ma‘nā hem daĥi Ŗur’ān durur

Kimse bilmez sırrını hem Ĥāzret-i miĥmān ola

Ŗalb-i pāki ‘arş elinde Ĥātif-i Raĥmān ola

Sem‘-i Źātı olmayan kes nātiķ-ı ĥayvāndurur

Nūr-ı çeřmi olmayan a‘mā-yı ser-gerdāndurur

Nūr-ı Ĥaķķ’ıyla muĥiţ iřbu ‘ālem ser-te-ser

Hem źerā’in cümle eřyā neřvedārdır ser-be-ser

Nūr-ı Ĥaķķ’la ĥod siriře řutlu kāndır ol demi

Kimde kim ‘irfān-ı Źāt var bulur anlar ol demi

Bir kişi kim ibtidā’ olsa veli

Aña iĥsāñ olur her dem ĥāl deli

Neřr: Źāt’dan mesrūr olan nāsdan daĥi mestūr ve meftūrdur. Ve Cenāb-ı Ĥaķķ’a ĥuzūr olan nāsdan daĥi menfūrdur. Ve nābit-i cevher-i mutlaķ olan źāta ‘āvām-ı nās rifāżi ıtlāķ iderler. Ve ejder-i nefsiñ řuduzları, leřker-i Ĥaķķ’ıñ toñuzları, Ĥaķķ ‘ilminiñ řavileri, źāhir ‘ilminiñ ġabileri ‘ālemden sü’āl ve cevāblarıyla çāre-yāb olamaz. Faķat řatlı veyāĥud nefyiñ cāñdan olaraq řovarlar. Beyt: (54a)

Hele ĥoř ola bu ‘āvām

---

²²¹ 3 x fā‘ilātün 1 x fā‘ilün.

Yevme tüblâda²²² olur her kelâm

Hemâñ cāhilleriñ başına çöker nār-ı žalâm

Ve erenleriñ tariğ-ı tūr-ı hikmetden nūr-ı vâhdet görüp, kelîm-i ahvâl-i mesken-i dîdâr ile zevk-i na'îm ve kelime-i kadîm ile 'ilm-i kı'îm ve hubb-i mâ-sivâyı terk ve 'adîm-i hūzūr-ı ma'nevîde dā'imlerdir. Herkesi kim hîşsedâr itmez kelâm-ı evliyâ ister ise biñ gice başı eyreti âdem ola. Ez-cümle 'avâm-ı nâsiñ vücûdı 'arzında zirâ'at-i İlähiyye olan rûh-ı nebâtiyye ki cevher-i nūr-ı Sübhâniyye olup emr-i Hâk vukû'ında 'arz-ı 'arza rûh-ı rûmân ve nebâta kıalb olur. Hûsûsiyle enbiyâ ve evliyâniñ rûh-ı 'izâfe-i sâfiyeleri bedenden ıtlâk ve zümre-i hayât-ı Zât-ı ebediyyeye ilhâk olur. 'Arzdan murâd, cevherdir. Zîrâ inciye şadefden aldığda şadefiñ atarsın ve ba'zı tağlarda cevâhir gibi taşlar olup, cevâhire müte'allık bir kaç taş alup anıñ 'arziñ kıabul itmezler. Zîrâ lâzım olan cevher olmağla her insâniñ vücûd-ı 'arzında kıonulan cevher-i İlähiyyeyi yalnız bilmek degil, ne keyfiyyet olduğıñ kelle gözleri ile görmek gerek. Yoñsa vücûdı zamân ve türâbıñ cinsidir. El-cinsü me'a'l-cinsi ve-lev kâne necis.²²³ Her eşyâ aslı olanları Zâta ve furû'âtı nebâta ve'l-hâsıl cinsi cinsine ric'at ider ve bu žâhir âyînende görünenleriñ hemâñ bâtın i'tikâdları ile berâber tutalım. Her birerleri birer günâ a'mâ zât olup, meşelâ fakîr Bektaşî tariğından olduğum hâlde Hâzret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî diyüp giderim. Ve lâkin anlarıñ Cenâb-ı Hâk'ıñ ne yüzden vuşlat eylemişlerdir? Ol tariğ ne imiş ve nice gidilür imiş? Hûsûsiyle cümle ehlu'llâhiñ tariğleri tariğ-ı *Muhammed- 'Alî*'dir. Ve pençe-i âl-i 'abâniñ kelle göziyle gördükleri nürdur. Ve lâkin nedir, aslen ve kıat'en bilinmez. Ve bu tariğ ki Bektaşî diyü ittihâz itmişlerdir. Sâ'ir tariğlerde dañi ba'zı sâbık piç, veled-i zinâlar; pîrân ve ehlu'llâha 'aql-ı fâsidlerince bühtân ve iftirâ iderler ki, insâniñ zekeri ve ferci hûsûslarıyla te'aqqul ve tefekkür-i kemâl tahşîş iderler. Ve gün-â-gün hâltiyyât-i kibr ile şirk iderler. Hemâñ Yezîd'e bir la'net olduğı hâlde böyle olan kesâna biñ lâ'net azdur. Ve bunlar la'net ittigiümüz Yezîd'iñ menşinden degil belki çarşı kirinden hâsıl olmuşlardır. Lâkin bu hûsûslara menî ve nefsiñ kıabahati aslâ yoğdur. Hemân cevher-i nebâtiyye aslına râci' olur. Bunlar dañi batn-ı hayvânâtda tefâvüt iderler. Ve tariğ-ı Bektaşî zamânesinden bir kaç nisâ takımları ile bir miğdâr şohbet eyledim ise de bunlarıñ öteden berü aql-ı fâşıklarınca

²²² Et-Tarik, 86/9.

²²³ Et-Tarik, 86/9.

gittikleri yolları fakir yigirmi beş seneden berü eskitmiş idim. Ba‘dehū ne hāl ise zāt-ı uğrularından biri beni tariķı Hāķķ’a ān-ı vāhīde ile kendi kendime gösterdiği hālde cümle ‘ibādet ve ‘ilmim maḥv u fenā itdi. Hele uzatmayalım. Bu ‘avratlarıñ içlerinden biri hāşā rehberleri olup, zīnā ‘amelleriyle tariķ-ı nāzenine ve Cenāb-ı Hāķķ’a iftirā ederler. Ancaķ bu karşıḥa söyledigim müfreddir:

Hem-dem oldum añsızın bir ‘avrata kim Yezjidiñ ḥalası

Aşlını sordum ancaķ ḥod cehennem karşıḡası

Bu beyt ile kendisini ŗenā eyledim. Bu aña kadar oğlum irsāl eyledigim gerek mektūbāt ve gerek ise risālelerim cümlesi tariķ-ı dīdār-ı Hāķķ’a tercümān-nāmelerdir. Eger dīnimiz ve dilimizden añlayabilir iseñ saña ‘aşķ ola, ammā añlayamayacağına fakir daḥi ŗehādet iderim. Ve tariķat-ı ‘aliyye dinilen esrār-ı ḥāķķat-ı Muḥammediyye keyfiyyeti dünyādan uzaķ ve Ādem’den yaķındır. Ve lākin dünyāda Ādem olan zevāt ol ŗehr-i ḥāķķate miḥmān oldılar. Ve anlarıñ ni‘met ü nevāleleri noķta-i Cemālu’llāh’dır. Nitekim diđer mūkātebimizde “Kūn” kelimesiniñ noķtası ezel i‘tibāriyle bir dāne buğday olup ve her buğday orta yerlerinde birer elif ‘alāmetleri olduđu gibi zūkūr ile nisāniñ beyninde birer ḥatt-ı elif olmađla hemān insān-ı kāmile ‘alāmet olduđu mişillü “Kūn” kelimesiniñ daḥi iki ḥarf-i noķtadan ḥutūṭi-i ŗun‘-ı Yezdān ve emr-i lūtf-ı sūbhān ile đarb olunduđu hālde iki ŗey’in ictimā‘ ḥiŗşesinden bu kā’ināt žuhūra gelmişdir. Ḥuŗŗiyle bu emr-i celīleden noķta-i buğday olup, sırr-ı ādem onda gizli idi. Bu hengāmeden yüz kırķ dōrt biñ senenin zamānı mūrūr itdik de ba‘dehū noķta olan buğdaydan iki cins ādem yađni Ādem -‘aleyhi’s-selām- ile Ḥavvā -rađiya’llāhu te‘ālā ‘anhā- anamız žuhūr itdi. Ve buğday noķtasında olan ḥatt-ı elif sır oldu. Ve batn-ı Ādem’e ķalb olundu. Ve’l-ḥāsıl rahm-i zemīnden tevellūd ve ḥāsıl olan nebātātın buğdaya naķl u ‘alāmet ķılındı. Vāķı‘a bu buğdayda olan elif ḥattı cemi‘-i zamānda insān-ı kāmiliñ ‘alāmet ve ḥiŗşeleridir. Buğdayın nān u ni‘metiñ herkes yir; ve lākin ḥāķķate mażhar dūşemez. Ve ‘ilme herkes tālibdir, oķur ve tekmiļ-i nüŗha oldum diyü tefāḥhūr-i kemāl taḥŗŗş iderler. Ammā ‘ilmiñ kelime ve ḥikāyesinden (54b) haberdār olabilirler. Ve lākin noķta-i aŗliyyeden aŗlen ve ķat‘an haberdār degillerdir. Zīrā herŗey’in bir ḥāķķat-i aŗliyye ŗemeresi vardır. Añā mażhar olmaķ lāzım gelir. Ancaķ bu sırlara muvaffaķ olamazlar. Faķat ‘ilmiñ esrār-ı ḥāķķatine el-ḥāķ enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām ḥāzerātınıñ ḥiŗŗe-i ḥuķūķ-ı ezeliyyeleridir. Ve mi‘rāc-ı nübüvvetle

vilāyetden bir miqdār daha faşl u beyān idelim. Huşūsiyle bu maqām-ı ‘ulyā ‘ālem-i Zāt bulunduğı eclden k̄ālen olmayup her hālde hālendir. Vilāyet dağı ‘aynı bu maqāmıñ kurbıdır. Ancak felek-i K̄āf’a değin b̄i-cihet ‘Anqāsıyle vāsıl olduğda her tabaqa-i felekde enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ ism u resmleriñ hāvı levh u kalemeleri ile mūnaqqaş ve muharrer birer levhaları vardır. Ve bu zevāt-ı kirām işbu birinci maqāmdan tokuzuncu tabaqa, ya’nı vilāyet maqāmı olan sidretü’l-müntehāya değin Zāt-ı ‘Anqası olarak her tabaqada sâkin enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātıyla görüşüp b̄i-cihet gider ve her felek cihet-i müteğayyire ahvāliyle müşennā birer ‘alemdir. Ve her tabaqanıñ tecellisi biri birinden a’lâdır. Ve mu’tedil āb u havāda ve tecellî-i Zāt-ı kadîme ile devr-i dā’imededirler. Ve buralarıñ ābı cemāl ve havāsı şun’-ı kemāldir. ‘Ālem-i cihete bir vech ile kıyās olmaz. Meger ‘ömrinde bir kes göziyle göre yoĥsa ta’bır ile vaşfa şıgmaz ve işbu metin ve *Tercümān-nām*emizde muharrer tâc-ı enbiyā ve hırqa-i evliyāya mahşūs zevāt-ı kirām merātib-i kemāl ile birinci maqāmları, ya’nı felek-i k̄amere mi’rāclarında bālada bast u beyān kılındığı cihetle işbu zemīn ü zamānı batnına cülüs ile hāmili olan şarı öküzüñ postı enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām hāzerātınıñ post-nişini olmağla Cenāb-ı Hākk’ıñ halife-i rüy-ı zemīni olur. Yoĥsa öyle tađ hayvānātı gibi beyān-perver ve b̄i-derk hayvānātıñ postına oturmağıyla erenlerin kişi mertebesinden ‘add ü i’tibārı olunmaz. Erenleriñ vücudı her ne şey’iñ üzre cülüs idüp de oturmuş olsa her eşyā fahr ile cansız ise canlu ‘Anqā ve arslān postına otursalar fā’ide itmez. Zırā rūh-ı nebātiyye ile pir-perverde olup, rūh-ı kudsiyyeye muzāf olmayan kesān hemān *canlu-meyyit* olup, erenler kelāmından k̄anķı göz ve kulaķ ile fehm idüp de k̄anķı ‘ilm u ‘amelleri ile kendün bilüp ve görüp de ne tarafından Cemālu’llāh’ı müşāhede idebilür. Böyle olan canlu ve rūhsuz meyyit kimseleriñ başlarında biñer giçe külāh ve üzerlerinde yüzer kıyyeden mevzün yün çuvallarıyla mercān deryāsından biñ ‘urba tesbîh dānesi yükiyle arslāna bindirseler gine arslanı güdüp, yürüdecek bir zencirci lāzımdır. Bu mişillü *canlı-meyyit* olan kesānı hācer ve şecer maqūlesinden ‘add ü i’tibār olunarak buña kıyāsen bir eşegiñ üzerine yükletsen elbette eşegi anıñla berāber yürütmeğe ilerüde veyāhüd gerüde bir adım gerekdir. Bu cihetle bir taķım cānsız hayvānāt postlarına oturup da rūhsuz kelām iden cānlu meyyit kimseleriñ dünyāsından fā’ide olmayınca āhiretinden nice menfe‘at görülür imiş. Ancak erenler ki rūh-ı izāfe-i sāfiyeleri hāsebiyle mażhar-i nūr-ı cāvidānı olan zevāt dā’imā

yürür *kaḫbr-i ḫayātī*ler olup, oturdukları cānsız maḫlūḫātīn postları cānlanup yürüdürlər ve her eşyāyı lisān-ı ḫāle getürüp de ‘aşḫ dilinden muṣāḫabet iderler.

Benim Ođlum, seni faḫīr, źekerinden gūyā ki sūnnet itdirdim. Ammā sen ise ḫālā müslimān olmamışsın. Bundan soñra gerek ise ḫāfānı dibinden kessem gine müslimānıñ yanından bile geçemeyeceksin. Ve seniñ vālide mir‘ātinden bilürüm. Bir ḫaç biñler ile kese aḫçe ve boğça ve çiftligān ve dā’imā ḫayrāt ve ḫāsenāt ile meşgūl olduđuñ haberim var ise de ṣāḫın Ođlum, bu maḫūle ḫayrāt ve ḫāsenāt ile ḫurtulurum dir iseñ bunlar ‘avām-ı nāsīñ zūğürt tesellileridir. Böyle şeyler ile kişi ḫurtulamaz. Kendi ülkeni fetḫ ve te’ḫīr idebildiñ ise dūnyā vū uhrā ḫurtulabilürsün. Yoḫsa soñra yongaya ḫarışursın. Ve bizim benligimiz Cenāb-ı Ḥāḫḫ’ıñ benligindendir. Anıñ çün gāḫ faḫr ile faḫr ideriz, gāḫ faḫr ile faḫr ideriz. Bizim dilimize geleni her-dem Ḥāḫ dilinden söyleriz ve benim ta’rif itdigim gibi dervişligin birinci rutbesinden olabilür (55a) iseñ bu mişillü ḫayrāt ve ḫāsenātīñ şöyle tursunda be-her yevm biñer kişi ḫatlı u i‘dām itmiş olsaydıñ, ol vaḫt seniñ için ne ṣevāb ve ne de günāḫ olur idi. Ammā ādem ol da tek nāsīñ günāḫ olan işiñ işle ve lākin ādem olmadıḫça her ne ḫadar ḫayr u ḫāsenāt işlesen de anıñ günāḫına ḫarışmam. Ve lākin ṣevābı daḫi kendine āḫiretde fā’ide itmez. Herḫāle tārīḫate bidāyet sūlūkinde nihāyet bulmaḫ ‘irfān-ı źātīyyeñe mevḫūfdur Ođlum!

Gāmızı ve Hirmendār Ahışḫavı ‘Alı Baba

[55a] Diğer Mektüb 30

Mekremetlü Oğlum,

Nitekim rumūzdan rahm-i mādere cūlūs ve fıtrat-ı źātīyyeñizde cilvedār-ı şümūs olan aḫmār-ı nüfūs ile vilādet-i ḫāl-i merkūze cevher-i feyz-i pederden Hümā-yı şarḫı devr-i āsumān ve rub‘-ı per ile tayerān-ı zamān ve Hümā-yı garbı ile Ḳāf’ı āsumānda berrān ve gavvās-ı baḫr-ı revān-ı zamān olan murğ-ı ḫāḫān ve ‘aḫl-ı ‘arş-ı ıtlāḫ ve fikr-i lāḫūtī-i mutlaḫ olup, hemān seyr-i ‘arş-ı ḫāḫān olur. Ez-cümle herkesiñ bildikleri cihetle, ya’nı kişiniñ ömrinde bir kerre sāyesi başına uğramış olsa, ol kişi devlet-i ebediyyeye ilḫāḫ ve istirahat-ı sermediyyeye ıtlāḫ olur imiş. Ḥuśūsiyle erenleriñ iki cins Hümā-yı źātīye ve murğ-ı semā-yı ḫāfīyyeleri vardır. Her-dem biri başında ve biri ayaḫları altında berrān-ı zamān ve şıret-i insān-ı ḫāḫān iderler ve ānlarıñ çübānları cism-i semiz ve ḫalb-i temiz nev-civānlardır. Her ān pertev-i sāyesi ānlara iḫsān-ı zamān olur ve dāye-i zamān ile

Cibril-i ihsân olur. Nitekim atyân-ı âfâk toköz kabza-i tîñ-i cennet olup, herbir kabzada birer derece rûh-ı ihsân ve ğayr-i cihet-i zamân olmağla demek olur ki, rûh-ı insân, zât-ı a'mâdan bir eșer-i tecellî olarak kuvve-i âfâkdan bi'l-fi'l lübb-i zamân olup, hemân insân-ı kâmil cân-ı âsumân ve rûh-ı revân-ı Keyvân'dır. Zîrâ toköz atâ ile dört anadan milâd-ı ma'neviyye ile mufârekat ve tevellüd iden âdem, kerîm-zâde olur ve Şu kadar biñ seneden geçüp anâlarıyla berâber evlâd-ı babalarına kabr hâyâtında mülâkat iden hasretinle ne derecelerde memnûniyyet vâkı' olacağın mi'râc-ı ma'neviyye ile vuşlat-ı rahmaniyye ile evliyâ-yı kirâm hâzerâtına cihetden ne derecede ta'zîm ve tekrîm-i 'izzet olacağın ehline ma'lûmdur. Böyle cesîm ana ve babalardan tezevvüce tevellüd iden tıfl-ı hâkânın, ya'nî insân-ı kâmilin vücûdî 'ayn-ı Âdem olup bu kâ'inâtâ göre pek küçük olduğundan ne vechle kıyâs ve tahmîn idelim, dîr iseñ hemân ba'zı 'azîm Balkan tağlarda ma'âdin ve cevâhir-i cüz'iyeye ihrâc olunur ki bir 'azîm tağın cirmine kıyâs edince, ya'nî tağı fûrûht idecek olsan, meşelâ biñ kişi aķçe bahâsıyla iştira ve iltzâm olabilür, ammâ ol tağın batnında agrâb-i ğarâ'ib nice ma'âdin ve cevâhir vardır ki, bir 'aded mücevher taş, hemân tağın bahâsını virür ve buña kıyâs bunca ma'âdin ve cevâhir ise cirm ü vezninde her ne kadar küçük ve hafîf ise de kıymet ve bahâda ağırdır. Bu cihetle insân-ı kâmil dañi öyle bir cevher-i ma'dendir ki bu kâ'inât, kıymet ve bahâsıyla Cenâb-ı Hâķ'dan bir def'ada yetmiş kerre diyyetiñ virüp, Őatun almağla kudret ü kuvveti vardır. Hem dünyâsı ve hem de âhireti ma'mûrdur ve ol vaķt Cenâb-ı Hâķķ'ın hilâfet-i ma'neviyyesi ol zâtın Şânına ihsân-ı kübrâ olur. Yoñsa öylece (55b) herkesin belleyişleri gibi ism-i zülâm kendi cedâm, ya'nî 'avâm-ı nâs tarîķleri gibi fakîr kelâmlarıyla fakr itmezler. Hemân fahri bulup da fakr iderler. Zîrâ fakr-ı nâsı var, fakr-ı hâŐı vardır. İŞte bunun buracıķları böyledir Oğlum Efendi.

'An aslı Ahîshavî tarîķ-ı Bektaşiyyeden Ğâmızî Hirmendâr 'Alî Baba

Fî 11 Recep sene 1272 ²²⁴

[55b] Diğer Őûret-i Mektûb 31

Mekremetlü Oğlum Müderris Mehmed Kemâl Efendi,

---

²²⁴ M.: 18 Mart 1856.

Bu kerre dahi ba'zı mertebede nisā tā'ifesiniñ 'avārız-ı vücūdiyyesinden tolayı sü'ālîñiz vechle bu kadarca cüz'î keyfiyyâtı farq ve temyiz idemeyüp de mesāfe-i ba'ide ile hayā itmeyüp de pederiñiz sü'ālîñiz 'ayn-ı hāmākat olduđu, hemān taḥşîl-i 'ilm cihetiñiz mūcib ve ecvebe-i cevāb bulunmuş olmağın her hâlde muhtāc-i kudret-i 'ilm-i İlähiyye ile hikmet-i sun'-ı Raḥmaniyye erbābına ma'lūmı-ı mutlak olmağla 'alā tariķı'r-remz ifā-yı resm-i merām idelim. Gerekdir ki, sözi özden gūş ü rabt eylesesin. Ancaķ nisā tā'ifesiniñ cemāliyle vücūdında mūy eşeri olmadıđı cihetle cemi'-i zamānda maḥbūbe ve her nāzı mergūbe olduđu sûretçe 'avārız-ı vücūdiyyesinde muḥîṭ-i cild-i teri laḥm-ı bedeniyyesinden fāsıla-i cüz'iyye ḥasebiyle inbitāt-ı mūy 'adem-i žuhūr ve 'uyūn-ı ḥuzūr olmadıđı cihetle cemi' zamānda cilde revnāķ ve eşer-i feyz-i Cenāb-ı Ḥāķ olduğundan başķa 'avārız-ı bedeni muḥîṭ olan cild ile laḥmıñ fāsıla-i 'adāle ḥāsılasına kudret-i sun'-ı Yezdāniyye cihetiyle gıdā-yı ḥayāt-ı vücūdiyyesinden žuhūr iden cevher-i letā'ifi bu maḥālli dārü'l-mekān itmiş olmasından nāşi hemān bu maḥalle göz irüp baķılmış olsa, laḥmı ile muttasıl cilden mā-'adā hiç bir şey' görünmez idi. Ancaķ zükūrun dahi bu kıyās üzre olup faķat cildi laḥma muttasıl olmağdan nāşi inbitāt-ı mūy žāhir olmuşdur. Ḥusūsiyle nisā tā'ifesiniñ şehvet-i nefسانیyyesi ve zükūruñ menj-i ferdāniyyesi da'vet-i hisset-i nażariyyeleriyle şulbe menj-i raḥme şehveti celb ile vāsıl-ı deryā-yı vücūd-ı pür-cūd-ı ādem ve ḥāmil-i Süleymān-ı ḥātem olur. Ve tā'ife-i zükūruñ şehvet-i menjisi cild ile laḥmıñ ittişāli cihetle cezbe-i üstühāniyyesinden şirt kemikleri tariķıyla iḩvā-yı şulbe nüzül iderek kıvām-ı fi'liyyesiyle žāhir olur ve nisā tā'ifesiniñ şehvet-i nefسانیyyesi üstühāndan mā-'adā cümle bedene sārj olup kuvvā-yı nefسانیyye şehvet-i fi'liyyesine 'ārız olarak raḥme nüzülüyle teneffüs-i a'zā olur. Ve zükūrun a'zāsında bir nefis olup nisā tā'ifesiniñ tokuz nefis olup da bedeniñ her cānibine iḩtāsıyla pehlivān ve қahramān-ı ejder-i nefis olup tabj'atın er idüp kıyāfetin maḥbūbe-i türābdan 'āriḩe ḥātun қābil-i irşād-ı zamān olmuş olsa, elbette 'avām-ı nāsın sultān-ı zamānı olur. Ve 'ind-i İlähiyyede maḩbūli-i Żāt-ı қadim ve nā'il-i feyz-i na'ım olur. Ve bu irşād madde-i maḩsūsayı diđer mükātebizimde def'aten beyān қılınmış olmağla hemān 'avām-ı nās beyninde meşhūr olan keyfiyyāt-ı irşād, ya'nj evāhim-i baḩr-ı nefسانیyyeleri gibi gün-ā-gün ḩaltıyyāt maḩūlesinden kendileri gūyā yetişmiş ve kemāliyle kıvām bulmuş şeytān evliyāsı olup ba'zan cihet-i sinn veyāḩud kelām-ı evliyā ile meddāḩiyyet-i kāzibāne veyāḩud 'indj olarak 'avām-ı nāsıñ zihniñ selb idecek tavr u kelimāt-ı kāzibe ile sıbg-ı 'anāsırdan gün-ā-gün elvān-ı eşkāl ile mekkārı қutb-ı şeytānj-

i zamān olup gūyā herkesi irşād ve ikrārına da‘vet itmekde olan zamānımız meşāyihıyla gelecek zamānda nice nice masharalıklar ile ‘avām-ı nāsa mehdī-i zamān yalancı soytarıları žuhūr idüp kendileriniñ sinn-i tavjelerıyla ihtiyār hāllerinde çehrelerine bakıp yüzümüz nūrlandı, diye tefahhūr ider. Ammā hiç bilmezler ki yüzlerinde olan tonuğ renkler mahzā ihtiyarlığına mücib olan zamānıñ necāsetidir. Hemān anlar, nūr diyü iki elleriyle yüzlerine çalup du‘ā iderler. Bālāda bast u beyān olunduğı üzre nisā tā’ifesiniñ bazı mertebe-i ahvāl-i bedeniyyesinden (56a) tolayı zükūr ile ināşıñ vücūd-ı sun‘iyyesinde haylice tefāvüt olup faḫat Cenāb-ı Hāḫ nisā tā’ifesi bedenini noḫşān idüp de zükūrun bedenini tamām yaratmış değıldir. Zirā, nisā ile zükūruñ müktezā-yı hīkmetle bedenleri yaradılmışdır. Hemān zükūru nisāya ve nisāyı zükūra eşedd ihtiyāc ile muhtāc idüp birbirine lāzım ve melzūm olmağın huşūsiyle zükūr ile nisānıñ şehvet-i nefsanıyye-i cevher-i ferdāniyyeleri cihetle ya’nj “Kün” emrinin noḫtası bir ‘aded buğday olup yarısı erkek ve yarısı dişi olduğı hālde dimek olur ki, Ādem -‘aleyhi’s-salātü ve’s-selām- ile Hāvavā anamız müddet-i medjde ile bir dāne buğdaydan hāsıl olduğı mişillü buğdayıñ dahi orta yeriniñ elif-i hatt-ı meZRū‘a-i isti‘dādiyyesi olup, hemān buğdayıñ iki tarafı birleşdikde cevher-i üns-i ferdāniyyeleriyle hāsıl-ı nātık-ı cism-i ādem olur. Ve zükūr ile nisānıñ sebab-i hāyāt-ı fāniyyesi olan me’külāt ve meşrübātıyla kaffe-i eczā-yı bedeniyyelerine sirāyet iderek çife-i me’küleden hişsedār olup, zübde-i kemāl-i nevālden nātık-ı cism-i hāyvān-ı zamān olarak cemī‘-i zamānda nevāliñ hāl dilinden herkese ifāde-i şohbet-i merām ider ve bu me’küleniñ hişsesi bir nebzeden ‘ibāret olmağla şıḫlet-i cismāniyyesi vücūh ve haslet-i rühāniyyesi ḫalbe cülūs idüp sıfat-ı zātıyyesiyle ḫābil-i seyr u temāşā-yı cihet olmağın hemān menba‘-ı feyz-i cilāsın ‘uyūn-ı beşere ıtlak idüp metn-i *Tercümān-nāme*’de beyān olunan nefsi nisā, hjn-i hācette bedeniñ cümle cānibinden da‘vet-i çeşm ile rahme nüzül ider. Ve meni-i insān cild ile beden arasından heyula-mişāl da‘vet-i çeşm ile şulbe nüzül iderek iki cevher biribirini bulduğda zamān-ı mahşūsasıyla münbit-i cevher-i ādem olur. Ve nisā tā’ifesi hjn-i mevlūdinde kendi eli parmakları enlülügünce otuz altı parmak ḫāmetinde olur ve zükūrun mevlūdinde kırk parmakları enlülügünce ḫadd u ḫāmetinde olurlar ve büyüdükce bu hendeseye tahallūf iderler.

Ġāmızı ve Hirmendār Ahışavj ‘Alj Baba

[81b] Diğer Mektüb 32

Ey Oğul!

Ma'lûm-ı hâliñ olsun ki, işbu müşekkel yedi tabağa keyvân ile üç tabağa-i kerrâş-i ve mâverâ-yı perde-i Zât, ya'nî mezkûr toğuz tabağa-i kâ'inâtın 'âlem-i Zât'tan muhâfazası zımnında toğuz biñ yıllık kalınlığında (82a) 'âlem-i hicâb ve 'âlem-i zıll tesmiye olunmuş olmağla, anıñ batnında vâkı' üç 'aded felek; birisi 'arş-ı a'lâ ve sidretü'l-müntehâ ve maqâm-ı Cibrîl-i kâ'inât ve mâverâ-yı eflâk ve maqâm-ı cem'ü'l-cem' ve maqâm-ı vilâyet ve menba'-ı nûr-ı hâzret ve neşve-i sūr-i kudret olup biñer yıllık kalınlığı ve biñer yıllık mücevvef meydânlığı olmağla bunun tahtında ceberût dañi bu vechle olarak ve melekût kezâlik mücevvef meydânı olup suver-ı zamân ve nihân ve kalem ve levh bunuñ içerisinde mahfûz olup kalemiñ içerisinde yedi deryâ ya'nî yedi pâre nûr-ı kibriyâ gizlidir. Ve levhiñ içerisinde yedi tabağa-i semavât mahfûzdur. Ancak işbu üç tabağa-i kürşî ikişer biñ yıllık vüs'atlı maħal olmağla cem'an altı biñ yıllık meydân olduğu hâlde işbu kerrâşiniñ tahtında vâkı' seb'a semavâta degin fâsılası üç biñ yıllık meydân i'tibâr olunduğı cihetle yalnız buralarıñ beyninde toğuz biñ yıllık menzil demek olur. Huşûsiyle tabağa-i seb'a semavât cümlesi beşer yüz yıllık kalınlığı ve beşer yüz yıllık mücevvef meydânlığı olup bunlar dañi cümlesi yedi biñ yıllık meydân olduğu vechle cem'an yekünü on sekiz biñ yıllık menzil demek oldu. Gelelim şimdiki hâlde bu seb'a semavâtiñ içerisinde vâkı' zamân u zeminiñ mücib-i feyz-perverişleri olan qurb-ı semâdan havâyic-i cevâhir-i sübhâniyyeleri gamâm-ı zamâniñ taħşîl-i feyz-i letâfet olup bu zeminden kırk sâ'atlik meydân-ı menzil havâlanamaz. Zîrâ yaz mevsiminde egerçi bu kadar (82b) menzil kesb-i hevâ idecek olsa hemen yağmur olacağ hâlde der-'aşab muncime olup tolu yağar. Gelelim şimdi mâ-naħnu fihimize; bâlâda bast u beyân kılındığı vechle tis'a eflâkın mâverâsında vâkı' 'âlem-i hicâb ya'nî 'âlem-i zıllıñ 'arş-ı a'zama degin toğuz biñ yıllık fâsılasıyla hey'et-i şun'ıyyesi toğuz biñ yıllık kalınlığında olup 'âlem-i Zâtdan ya'nî 'âlem-i nûrdan muhâfazasıyla butûn-ı eflak, qâbil-i feyz-i Yezdân olmağla seb'a semavâtda vâkı' dördüncü tabağa-i felekde kâ'in cevher-i şems u nücüm hey'et-i maşnu'aları siyâhî birer cevher-i qurşdur. Anlarıñ qâbil-i feyz-i tecellî olmağın qameriñ cevheri kırk günlük menzil olup cem'an üç yüz altmış altı sâ'at arşa-i mübarekedir. Ve be-her nücüm cevheri kırkar sâ'atlik menzil olmağla işbu felek-i şemsden felek-i Qâf'da vâkı' cevher-i qamere sirâyet iderek bu zamân-ı zemine sâye-perver olarak hemen şems-i şarqdan tulu' idüp garba degin biñ yıllık menzil kat' iderek gurûbıyla žulmeti cihâna tevellüd idüp devr-i zemîn u zamân olur. Ancak şu

ayağlarımız altında vâkı‘ zemîni egerçi alkmıř ve giderilmiř olsa idi leyl ve žill olmayıp her taraf mücellā ve muřaffā olmuř olur idi. Ve lākin řems ğurūb idecek, nūcūm ile řamer žuhūr idūp rūy-ı zamāna ve řems, zıř u zemîniñ perverıř ve lezā’ız ve źevķ-i tezvıclerine rehāvet ve řih̄hatlerine maħabbet virūp devvār-ı feyż-i zamānilerdir. (83a) Bunlardan her eřyāniñ hūķūķı vardır. Ez-cūmle bu zamān ire bu cevāhir-zādeleriyiz. Nitekim diđer *Tercümān-nāmelerimde* beyān ılınmıř idi ki, ibtidā’-yı emrde "kūn" emr-i celıle-i Rabbāni‘de "kūn" kelimesiniñ noķtası ‘aynı buğday olup bu kāřāne-i ‘avālim anıñ derūnında mağz olunmuř idi. Evvel-emrde iřbu noķta maħv oldu. Hemān altı ğun, yedi gicede bu kāřāne-i ‘avālim ve kā’inat ıvāma ve ğun-ā-ğun ni‘met ve maħlūķāt-ı ‘aibe ve nevāle-i ğarıbe ile it‘ām ve iħsān-ı Rabb-i Yezdān ılındı. Ve bu buğdayıñ ortasında olan ĥatt-ı elif cemı‘-i zamānda insān-ı kāmile ‘alāmet olup bu dāneniñ yarısı erkek ve yarısı diři olmaķla ol vaķtten beri hāmili-cevher-i keyvān ve nātıķ-ı cins-i insān ve ĥayvān olup bu emrden yüz kırķ dōrt biñ sene mūrūrında iki melāik-i mu‘aźżama Kūh-ı Serendıřb’de Ĥazret-i Ādem ve Ĥavvā anāmızı ağızlarından rūy-ı zemıne vaz’-ı ĥaml itdi. Ve biri birine muttasıl maħabbet-i Ĥaķ virūlūp mūcib-i mezrū’a-i rahm-ı māderde ıvām ve sūlāle-i cevher-i ĥayātı-yi ‘avām olageldi. Ve žulmet-i zindān-ı teniñ Sūleymān’ı olan rūh-ı enver ki rūh-ı izāfı olup ancaķ iki tūkrūk bir mahalle cem’ olduķda mecmau’l-bahreyn olarak ibtidā’-yı emrde ebeveyniñ cevher-i ferdāniyye ve řehvet-i nefsāniyyeleri abūle-i rahm-ı māder olduķda ū erkān ile tecessūm iderek biri rūh-ı muħayyere ve biri nefsi-ı ĥayvāniyye ve biri cesedi-fāniyye olup her biri birer ğunā sırr-ı Ĥāķāniyye ve tezvıci-feyż-i Rahmāniyye ile mūrebbı olup, ĥattā tevellūd-i zamān olduķda erkān-ı řelāše teceddūd iderek biri rūh-ı mūdebbire ve biri nefsi-cebābire ve biri cesedi-nā’ire (83b) mizāc olup bu siyāķ ūzre ĥattā bülūğ-ı zamān ola. Ol vaķt iřbu ‘avāriż-ı muhtelif ve mizāc-ı řelāše rūh-ı ĥayvāni ve biri nefsi-nātıķı ve biri cesedi-merzāķiye tahavvūl iderler. Faķat tabı‘at denilen keyfiyyet-i řikemi dā’imā maħall-i esfeldedir. Ve lākin ‘aķl u fikr ve firāset u ‘irfān ve cemı‘-i insān ve ĥayvānda a’lāda ya’ni her insānın afasınıñ beyni iinde olan revāķın ortasında bir siyāhi noķta vardır, oracıktan feyż alır. Ve lākin meřreb ve tabı‘atıñ ūlkesi esfelde ve dā’imā řikem oldugu cihetle berrāni olup diđer dōrt ālāt-ı maħsūsa cemı‘-i zamānda semāvı olmaķla her kārı cevvanidir. Gerek dūnyā ve gerek ‘uķbā řāhibiniñ iři āht u źevķi kesād olmayup ma’mure-i ābād ve her taraf ona kūřāde-i Ĥaķķ-ı cevād olur. Hemān erkān-ı ma’lūme ve ef’āl-i maħsūsası edille-i Kur’āniyye ile vāsıl-ı faħr-ı

Muhammediyye olarak dü-cihân faqrından geçüp âzâde-i havf u hüzn olurlar. Herkesiñ bildikleri gibi qâl ile geçilmez, meger ‘aşq hâl ola. Yoḥsa nefsinde kıymet, özinde žulmet olanın hâli harâb, özi türâb ve serâbdir. Bunun gibilerde ne dünyânıñ dadını, ne de âhiretiñ adı hiç sorma. Hemân yanından gel de geç. Ve rûh her vücûdiñ temel ve binâ ve qubbe-i hayât-ı hâşsıdır. Ve nefs-i nebâtiyye neşve-i hayât-efzâsıdır. Ancak vücûdiñ memâtiyle nefs fânî olur. Ve lâkin rûh cevvnâñdir. Vücûdiñ fâniliginden aña aslâ ve qat‘â fenâlık irmez. Faqat izâfî rûh veyâhud hayvânî olduğu hâlde daḥi cümleñiñ şânında ‘atiyye-i in‘am ve ihsân-ı kibriyâsın müsâvî kıldı. Ammâ ser-mâye-i zâtı zâyi‘ iden kişi intikâl-i (84a) devriyye-i zamân ve hemânda faqat hızmet-i ‘ubûdiyyetiñ bilüp ve işini gördüğü hâlde ol âdemiñ rûhî izâfî olup zamâna bir gelüp pervâzi-i quds-i revân-ı cinân-ı yâr olup gider ve bu câh-ı zamânî-i zindânda qalmazlar. Ve haqıqate bu ‘âlem-i zamân qalb-i ‘avâlim ise de ol qalbın esrâr-ı kerâmâtına mâlik olunmadıqça eşyâ maqûlesinden ‘addolunur. Husûsiyle ‘avâm-ı nâsiñ kendülerinde mevcûd olan qalpleri gibi cānli-meyyit et pâresi olup ‘aql-ı qâsırlarınca lisânlarında đarb-ı meşel itdikleri gibi “qalb büyük mahaldir”, diyü biri birlerine ihâfe tarıqıyla ta‘bir iderler. Ammâ yalan degil, yañlıştır. Vâkı‘a qalb dinülen keyfiyyet ‘arşdan daḥi yücedir. Ve lâkin enbiyâ ve evliyâyâ mahsûs olan qalbdır. Yoḥsa resmi insân, kendi hayvân olan kişilerin kalblerinde hiç bir şey’ hâsıl olmaq ihtimâli bir vaqt olmamışdır. Ve qalb dinülen kişi vücûdın merkez-i hatt-ı istivâsı bulunmaqta tabi‘at ve meşreb dinülen keyfiyyetiñ mahall-i ‘arşında muğlaq olaraq kâ’in olur ve bu qalbiñ esrâr-ı havâssı hişsesine mâlik olunduğı hâlde insân-ı kâmil dinülür. Yoḥsa sâ’ir günâ bir vechle insânıñ kemâli olmaz. Kişi meger ma‘nâda ismi ‘Anqâ qalbi mehlikâ-yı dâna ve cismiyle ‘arş-ı â‘lâ olup pervâzi-i qurb-ı Haq-bijnâ olanlara insân-ı kâmil ve ihsân-ı Yezdân’a nâ’il, qavmi ve vâsıl-ı sülâle-i nûr-ı Muhammed-‘Alî tesmiye olunur. Bunun buraları hâtırda qalsun da, önümüzden şimdilik bir gedik atlayalım. Ve işbu müşekkel kâ’inat herkesiñ bildikleri gibi tokuz ata ve dört ‘anâsır ana olduğu üzere i‘tibârı var ise de tabaqât-ı eflâkde ‘anâsır (84b) ciheti yokdur. Faqat ef‘âl-i gariḥbe ve erkân-ı ‘acıbe ile tefe‘ülde bulunduğu ya‘nî ahvâl-i mütegayyire ile işbu cihet-i ‘unsurı tevellüd ve tebliğ idüp ahvâl-i sun‘-ı gariḥbesiyle mahâz ve nevâle-i feyz-i qudsiyyesinden ta‘addî idüp, zinet-i eflâk olan tecelli-i Zât-ı emlak-i Rabbaniiyesiniñ pervâne-i Zât-ı qudsiyyeleri ve evlâd-ı haqâyıq-ı ma‘neviyyeleriyiz. Ammâ perde-i cihet-gır, envâr-ı cilâ-yı dıdeyi setr u ihâta idüp üzerimizde bizi bizden mübtedî ve mürteddî itdi de yüzümüze baqıqaldı. Ve herkesi bu

cāh-ı vartaya bırakıp ve yüzümüze karşı gūn-ā-gūn maskaralıklar ile gülmek ve sā'ir eşyayı hāli dilinden güldürmek var mıydı, diyecek olsañ, onun dañi saña hāli dilince elbetde cevāb-ı hāzırası vardır. Ammā ben size ne diyeyim, siz nice fehm edesiñiz? Bir oyundur oynandı; artık sonuna nażar, diyüp bırakalım ve böyle olacağımız 'ayniyle 'ilmimizde iken yine özimizde kendimiz gayb olup kaldık! Hiç kimseye bahāne ve bühtān gerekmez. Herkesiñ hayālince hāline rāzi olur. Zırā her eşyāniñ hāli dilince ifādeye kālī ve 'irfān-ı zāta mecālī vardır.

Nazm: ²²⁵

İnsāna 'irfān gerek ire zāta

'Aql-ı tā'ir yār gerek uça lāhūta

Vücūd zamān içre olur tā'ir

İcrā idegör ahvāliñ itme muğāyir

Żulmet-i zindān teniñ her dem hābsi

Andan özin hālās it ol Veysi

Diyü insāna olur isen dünyāda qarın

Elbet olur rüz-ı cezāda cehennem yerin

İnsāniñ kāmili ider ādemi Hāqq'a nā'il

Dünyā ve 'uqbāda her murādı kendine ider kār'il

Żerrece cisminden itmez ziyān

Görünür hikmet ile nūr (85a) 'ıyān

Ġayret ile degildir bunlarıñ işi

Görüp zevķine irmekdir teşvişi

Kelleye zarar gelmez gözden

---

²²⁵ Beyitlerin tek bir vezni bulunmamaktadır. Bunlar mukaffā beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

Görür Hâkķ'ı dā'imā Özden

'Aynı olmuşdur cihānīñ görür ancak her yeri

Dir öзде rāhib-i pinhān olupdur her biri

Neşr: Egerçi böyle zātīñ rūhına vāsıl olunup da cenāb-ı emriñ sü'āl idilecek olsa bir kelāmīñ şerhinde bu dünyāda olan eşyā 'aqla yār olup da bu kā'inātīñ bidāyetinden nihāyetine degin yazmış olsalar biñde birin ifāde-i hāl idemezler. Zīrā böyle zātīñ rūhı aśl-ı rūh-ı izāfe-i śāfiyye ya'nı nūr-ı Zātiyye olup iki 'ālemde bāķīdir. Yoħsa 'avām-ı nāsīñ rūhları, rūh-ı izāfeniñ fūrū'ātıyla vahşī ve nebātdan nāşī olmaķla her hālde rūh-ı hāyvāniyyeden 'ibāretdir. Anīñ hāy olmasī ezdād-ı cihet-i 'anāsīrdan mürekkebdir. Anīñ için 'avām-ı nāsda şu'arā vardır. Pek çok tabi'at-ı şī'riyye-i şikemiyye ile gūyā tahşīl eyledikleri 'ilmleri miķdārınca Cenāb-ı Hâķ'dan vāķıf-ı esrār olduķ hūlyālarıyla ifāde itmege çalışırlar. Hūśūsiyle andan haberleri yoķdur kim kendileri ez-cümle cemādāt ve nebātāt maķūlesi rūhsuz faķat cānlı-meyyit insān olup kendileri gibi rūhsuz hāyvānī kişiler okuyup da bu zātīñ pek çok kemāli ve 'irfānı vardır, diye 'aql-ı ķāşırlarınca ifāde ve ilān-ı nās idüp giderler. Hūśūsiyle bir rūhlu ve cānlı ķabir hāyātī olan zāt-ı mūkerrem hāli dilinden bir kelām ile cümleñiñ 'ırzı ve nāmūsına söğse onun ma'nā-yı hāķīķatinden 'ulemā ve şu'arā-yı nās 'āciz ü vālih u hāyrān olur idi. (85b) Ammā bu işleri itmez; zīrā rūhlu kelām, Ķur'an-ı 'aźimü's-şān'ın mağz u hāķīķati olup ya'nı 'ilm-i ġā'ib ile vāsıl-ı ma'nā-yı lāhūtiyyeniñ nā'ib u rāġıb hāsū'l-hāsślarıdır. Bunlar nāşī veyāhūd nāşī deġillerdir; ancak 'Anķā-yı Zātīlerdir. 'Avām-ı nās gibi cife ve lāşe ķuzġun ve ķargaları gibi deġildir; gerek ise hāli vaķti hoş ola ve gerek ise fuķarā ola. Tabi'atında cife ve tīnet veyāhūd fıtratında elbetde ķarga ve ķuzġun eşeri olup, hāl-i tabi'atlarında murdārlık vardır. İster ise şehzāde olsun. Hāseb-i neseb buralarını edemez. Meger 'ömrinde bir eriñ ķabza-i ķudretinden Cenāb-ı Hâķķ'ı öz zātıyla göstermiş ve ol dahi görmüş ola. Yoħsa Cenāb-ı Hâķķ'ın ķuvvet ve 'āzamet-i ķudreti yalnız 'aqlen veyāhūd naķlen ta'bir ve ta'rīf ile bilenler hāzā ahmaķ ve yalancılardır. Herkes şu 'ālem-i nāsīñ 'aql-ı ķāşırlarınca 'ilmen ve naķlen ve hāyālen belleyişleri gibi kendilerinin ol ķadar Cenāb-ı Hâķ'dan uzaķ olup hā'ib u hāsir olmaķlarına mūcibdir. Ez-cümle şu 'avām-ı nās bir peygamberiñ zamān-ı sa'ādetlerinde bulunup da görmüş olsalar bile gene mūnkir ve mu'annid olurlar idi. Hūśūsiyle bunca evliyā gelmiş ve gelmekte olanlara hālā bilemeyüp, cismen kendilerine el veyāhūd dilleri urup bunca

hâkâret-i kelbiyyeleri vâkı‘ olmuşdur. Ve lâkin anlar kimseye dilemezler ki, ‘acabâ şundan veyâhud bundan diye bed-du‘â itmezler. Zîrâ Cenâb-ı Hâk cümle nâsîñ şânına ihsânı müsâvî idüp anlarıñ cehliyle Zâtından ebter olup ister ise biñ hazinesi olsun belâ ve ğamdan hiç bir vaqt âzâde ve emîn (86a) olamazlar ki, Cenâb-ı Hâk cümleñ belâsıyla şifâsını virmişdir. Ânlar ki şifâsın bilüp görmedi, bâķi ‘azâba giriftâr oldılar ve anlar ki, derdini bilüp devâ ve şifâsını buldı, bâķi hâyâta irdi. Dünyâ ü ‘uķbâ şafâ-yı Zât-ı câvidân ile mu‘ammer ve mükerrrem ve mutalsam emâşiyü’l-ķabr hayâtîleri olup hem-demî-i meclis-i sa‘âdet u ‘irfânı ve aşhâb-ı envâr-ı Muħammed-‘Alî ve mecâzib-i vicdânî oldu. Ve böyle olan zevât-ı kirâmıñ dünyâ ve mâfihâ kendilerinde her ne ķadar günâh ve şevâb itmiş olsalar daħi anlarıñ için kemâl veyâhud zevâl ve hesâb-ı ķalem oķunmaz. Ve iki cihân fahri –sa‘lla‘llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz aşhâb-ı kirâmıyla muşâhabet ve maħabbet ešnâsında bir ķıt‘a billürî kâseniñ içerüsine bal tıdırup hîn-i et‘imelerinde balıñ derünında bir ‘aded saç kılı düşmüş görünce, der-’aşab Ebü Bekri’s-Şiddîķ Hâzretleri kâseye el sunup çıkarmak üzere iken Fahr-i Kevneyn Efendimiz latîfe olarak ol kıla bal ile berâber biraz tekerleme tekellüm olunmasını emr buyurduķı hâlde, Hâzret-i Ebü Bekr -radıya‘llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleriniñ kelâmı: “Muħammed’iñ ķalbi billürdan aķ ve baldan tatlı ve kıldan incedir.” Hâzret-i Ömer -radıya‘llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri buyurduķı: “Mü’minin ķalbi billürdan berrâķ ve kıldan ince ve baldan tatlıcadır.” Hâzret-i Osman -radıya‘llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri: “Muħammed’iñ ķalbi kıldan ince ve kılıñdan keskin ve tabî‘atı baldan yumuşak, göñlü billürdan berrâķ ve baldan tatlıdır.” Hâzret-i Ali kerema‘llâhu veche ve -radıya‘llâhu teâlâ ‘anhu- hâzretleri buyurdu: “Muħammed’iñ ķalbi kıldan dâr ve ‘arşdan geniş ve şerî‘atı baldan tatlı, billürdan berrâķdır ve kıldan (86b) ince ve kılıñdan keskincedir. Ve tariķatiniñ sözleri baldan tatlı, zehrden acıcadır. Hâķiķatiniñ sözleri iksîr-i tiryâķ, hâlvetiniñ şerbeti billürdan berrâķ ve südden aķça, baldan ķoyu ve temrden ķaticadır. Ve deryâlardan çok, kevşerden daħi tatlıcadır.”

Nazm:²²⁶

Ma‘rifetiñ bāzârı vîrânedir her yeri

Vîrânesin ma‘mür eden muħibbîdürür her biri

²²⁶ Beyitlerin tek bir vezni bulunmamaktadır. Bunlar mukaffâ beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

‘Işık ocağında pişmiş aş
Şımatı beyyin hem-kürsî-i ‘arş
Mağām verilir buradan kula
Göz göre hem vücūdı nūr ola
Bu menzilden nitekim mağām-ı vilāyet
Kişi buraya geldikde bulur selāmet
Her zevkîñ hālāveti vardır burada
Her cinsiñ şalābeti vardır burada
Bunda bulunan cümle mahlūkāt
Rūz-ı cezā içre erişmez āfāt
Fāñ ceced çün bize yoldaş
Andan görüne Hâk ola haldaş
Bugün kim göre bunda yarı
Anda yarın süre zevkin bārî
Her işiñ aslı bu kim gözde yakın
Ne hoş ol kalbe uzağdır sözde şakın
Cānı ilk seyr itse kişi bir dem
Hâli anıñ hurrem olur her-dem

Neşr: Cenāb-ı Hâk ve Feyyāz-ı mutlak hâzretleriniñ envār-ı qudsiyyesi böyle zevāt-ı kirāmıñ özinde mihmān, sözünde nihan-ı zamānlardır ve hem de anıñ rūhıyla tayr-ı keyvān hānemdir. Hemān tebdil-i ten idicek rūhı bedenden ıtlāk ve süvārî-i erkān-ı ‘anāsır Burāk olup mihmān-ı Zāt-ı mutlak olarak ayrılmazlar. Bunuñ buraları dahi işte böylecedir. Ve levh u kalem her ne kadar ‘alāmeti gösterilmemiş ise de, levh denilen keyfiyyet ‘arş-ı a‘zam içerisidir. (87a) Ya‘nî Kur‘ān-ı ‘azîmü’ş-şānın sıbgıyla munağğaş

ü müzeyyen levhâdır. Ve kalem denilen hûsûsî ma'nâ-yı hâsîsî ya'nî şerhîdir ki zevk u şafâsıdır ve 'arşın katıdır. Ancak insân-ı kâmilîniñ kalbidir ki cemî'-i zamânda envâr-ı Zât-ı İlâhiyye ile münevverân-ı dâ'im ve şafâ-yı yâr-i kadîmdir. Böyle zevât-ı kirâmîniñ 'aklı maqâm-ı Cebrâ'îl olup kerrâsîde muharrer diğeri üç melâ'ik-i mu'ażżamanîniñ maqâm-ı ünsiyyet ve meclis-i ma'habbet-ârâsıdır. Ve şimdilik bir kısacık hûsûsî ya'nî bir keyfiyyet diyeyim kulağında kıalsun. Bu 'arş-ı a'zâmîniñ tabağası bütün bütün Qur'an-ı 'a'żîmü's-şânîniñ ma'nâ-yı hâsîsî ya'nî nûrıyla münevver olup hattâ güneş ve yıldızlar ve ay anîniñ nûrî pertevinden tecellî iderler. Ancak Qur'an-ı a'zâmı var da bundan kıyâs eyle kim nice imiş. Egerçi Qur'an-ı 'a'żîmîniñ ma'nâ-yı haqîkatine irmek ve şemeresini yemek naşîb olunduğı hâlde mektebi da'î tabakât-ı tis'a eflâkdir ve ledün 'ilmi dinülen hûsûs seb'a semavât ile 'âlem-i hîcâbîniñ beyninde vâkı' 'ilm-i 'arşdır. Ya'nî Qur'an-ı 'a'żîmîniñ öz nûridir. Bunuñ şemeresine nâ'il olduk da şâhîb-i 'ilm denir Oğlum.

el-Ma'lûm Ahîshavî Hîrmenâr 'Alî Baba

[87a] 33 Tercümân-nâme-i Diğeri

[Bu mektup 31. Mektubun aynısı olup ek olarak yalnızca aşağıda cümle ve imza bulunmaktadır.]

Ve nisâ ile zükûruñ beyninde nuqûsât ve itmâmât-ı hilkat-i bedeniyyede bu kadarca Oğlum.

el-'Urefâ Gâmızı 'Alî Baba

[89a] 34 Tercümân-nâme-i Diğeri

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Oğlum saña bir vechle da'î kıyâmet ahvâlinde faşl u beyân ideyim. Gerekdir ki, eyüce diğkat oluna. Hâbîb-i Hudâ ve server-i enbiyâ -sallâ'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem- hâzretleriniñ hadîş-i meşbûtiyye ve vâriş-i 'irfân-ı mengüşîyye ve sülâle-i 'ilm-i ma'neviyyeleri olan ümmet-i 'ulemâsı ya'nî evliyâ-yı kirâm ve leşker-i şâhîb-'unvânları bulunduğumuz bende-i ser-çeşme-i evliyâ pençe-i âl-i 'âbânîniñ güllerinden ve gonce-i bâğ-ı letâfet bülbüllerinden cismi mûr-i hâşları nûr-ı sûret içre murg-ı zâtîleriz. Ancak kıyâmet ahvâlinde şöylece ma'lûm ola ki, "Her kişiniñ hayâtıyla memâtı 'ayn-ı

kıyamet olmağın”²²⁷ sûret-i âharle dañi biñ iki yüz târih-i hicretle üç yüz beyninde vukû‘ bulacağ keyfiyyet olmağla fağat biñ üç yüzden soñra gerek cihân ve gerek ise zamâna zevâl irmez. Ancağ hâyât-ı hâқиқat ve tñnet-i hâyât-ı âdemiyyet kıllete dıçâr olup ra‘iyet-i hürmet olmayasız. Husûsiyle biñ iki yüz yetmiş beş târih-i hicret ile toğuz yüz yetmiş beş er, vâsıl-ı müntehâ-yı vilâyet olup üç yüze degin yigirmi beş veliyyi mükerrerem er vukû‘uyla nihâyet bulacağından hemân şimdiye degin gelmiş ve gelecek var ise, cümlesi âl-i Resûl’den olmağla her biri zamân-ı sa‘âdetlerinde Mehdî-yi hâzret olup hattâ biñ üç yüzden soñra bir veli-yi mükerrerem ve hâyâtıyla müsellemler bir zât žuhûriyle hatm olasız. Ba‘dehü Cenâb-ı Hâğ bir vağt ola ki “Kün” emri celîlesin “fe-yekün” emriyle mahv u fenâ idüp hemân çesim-i cihân hâlince hâzrete vâsıl olırsar ve eger dir iseñ ki, “Niçün bunlar bu kadarca az gelmişlerdir?” diyü sü’âl vâkı‘ olur ise bunlarıñ her biri ‘inda’llâhda dünyâ ve mâ-fjhâ kadr u kıymetleri vardır. Nitekim mükâtebatda iki mahalde anlarıñ diyyet-i nâs ile kadr u kıymetleri ehven sûretçe ya‘ñi ehven bahâ ile beyân olunmuş idi. Husûsiyle bu kâ’inatı Cenâb-ı Hâğ ânlara (89b) mahsûs kılip ve ser-mâye-i sırr-ı hâқиқatiñ “Kün” emri celîlesinde nihân kılmış idi. Mürûr-ı ezmân-ı dühûr olup kâ’inat ve eşyâ-yı şeş-cihet ile žâhir-i ‘avâm olarak tañlîs-i girîbân-ı zimâm ve vâsıl-ı zü’l-celâl-i ve’l-ikrâm du‘âsiyle kabûli-i Cenâb-ı merâm olup, hâқиқat-i Zâta vâsıl müsemma-yı müdâm cânlarız Oğlum.

Gâmızı ve Hirmendâr ‘Alî Baba

[89b] 35 Tercümân-nâme-i Diğeri

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

İş-bu şâ‘id-i hevâ eflâk-i mu‘allâda vâkı‘ şanayi‘-i İlâhiyye ve cevâhir-i müte‘addideden şems u nücüm ile kâmeriñ ef‘âl-i tedâric-i mahsûsa-i kaviyyelerinden nâşî câzib-i havâ-yı zamân olarak diğeri *Tercümân-nâmede* faşl u beyân kıldığı cihetle tahte’s-serâ ya‘ñi felek-i Kâf’a muttasıl olan bañr-ı žulmet ve anıñ fevķinde bulunan azdır. Ve anıñ üstinde merkez-i hâcer ki, bañr-ı hevâyı hâmil olup mâ-fevķinde bañr-ı âb ya‘ñi cihet-i keşîreden mürekkebdir. Ve anıñ vasatında mücessem kudret-i bâhire-i şamedâniyye olan hâk olmağla cevâhib-i muñğası ya‘ñi iki hîşsesi şu olup, vasatında bir hîşsesi

²²⁷ Hadise atıf; insan öldüğünde onun kıyameti kopmuştur (Bkz.:Ebu Nu‘aym, Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtu’l-Asfiyâ. Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1996, 6/268).

hâkdir ve işbu şü ile hâkden yetmiş iki biñ ecnâs-ı muhtelifi zi-rûhî hayvân maahlûkatı vardır. Ve ez-cümle bañr-ı žulmet ve bañr-ı hevâda yetmiş ikişer biñ ecnâs-ı muhtelifi ğayr-ı hayvân maahlûkat-ı ‘acıbe vardır. Ve fevka’z-zemîn ya’ni havâda görünen bulutlar zamân-ı medîde ile isti’dâd-ı rutûbet ve hâmile-i feyz-i letâfet olduğu hâlde egerçi rahm-ı ğamâm tevellüd-i zemîn olmamış olsa idi, işbu ğamâm hevâda az zamân ile nice nice ağreb-i ğarâ’ib maahlûkat žuhûr (90a) iderek cihet-i hevâ ile tecessüm idüp zemîne nüzûliyle bâdî-i fesâd-ı hayvân u nebât olur idi. Fağat şâ’id-i hevâ olan ğamâm kesb-i letâfet-i bārân olduğu hâlde ta’kıben hâmil olduğu matarı vaz’-ı hâml-i zemîn ider. Ve cemî’-i zamânda ğamâm-ı havâ üç derece yani üç katdır. Nitekim bañr-ı žulmet ve hevânîñ ef’âli cihetiyle bañr-ı âba te’sîr-i şiklet iderek zemîn ile deryânîñ şiddet-i rutûbet ve hiddet-i hâreterlerinden rüzgâr-ı hevâ ‘arîz olup hemân-dem cenk-i sehâb-ı bâlâ vü mücib-i raş-âver-i semâ ve ‘arbede-i zamân-ı hevâ idüp mağsad-ı cevher-i vuşlat ve mekâsib-i feyz-i letâfet olduğu cihetle cümle-i ebhâr ve zemînde vâkı’ ma’deniyyât ve nebâtât ve cemâdâta neşve-i fi’li hîşsedâr ider. Huşûsiyle kün emr-i celîle-i âferînde noğta-i nûr-ı Sübhâniyye ile kuvve-i fi’li keyvâniyyeden zübde-i feyz-i Rahmâniyye hülûliyle toğuz atadan cevâhir-i şems u nücüm ve kamerden neşve-nemâ bulup, cevher-i hayât-ı nebât ve cemâdât ve ma’deniyyât olarak dört ataya ata olup tevlidine sebep oldum. Ve zamân-ı merhûnede cevher-i pederle hâmile-i rahm-ı mâderden tulû’ ve kemâlimle vâsıl-ı tāk-vâlâ-yı ‘arş u vilâyetle Mehd-i ‘ulyâ-yı zâtıda özime bülûğ idüp nâ’im-i feyz-i Hâğ ve ‘Anğâ-yı Zât-ı mutlak olup, hirmendâr-ı cihânîñ mihmân-nihânı ve Qur’ân-ı Kerîm’iñ nûr-ı mişkât-i ahvâl ile vâsıl-ı bezm-i dîdâr-ı yârîñ hayrânı ve şâh-ı vilâyetiñ nûr-ı mihmânı ve şarğ ile ğarbîñ mutalsam-ı (90b) defâini ve ‘ilm-i ğâ’ib ile bañr-ı hağâyıķıñ sefâini olup tufân-ı cihetden özüm hâlâs ve küh-ı Cüd’da qarâr ve kisve-i keşîre vücûdımdan firâr ile cüşî-yi esrârî hülâsa-i ebhâra kuvvet ve himmet-i cemâlde şîret ü ‘izzet buldı. Vücûdım nûr-ı Hâğğ-ı Muhammed’e ğarğ ve rûh-ı hayvâniyyeden âzâde-i mutlak olup, mâye-i zât ile temyiz ve maahlûkatda farğ ve mütemâyiz birle vâsıl-ı deryâ-yı muhağğak oldum Oğlum.

Ĝamızı ‘Alî Baba

[90b] 36 Tercümân-nâme-i Diğeri

Tablo 4: Melekler ve Makâmları (2)

‘Aql-ı Lâhût <i>Maqâm-ı Refref ve Cibrîl-i Zât</i>	Fikr-i A‘zâm <i>Maqâm-ı Cibrîl-i Kâ’inât</i> <i>Me‘mûriyeti: Bâdî</i>	Firâset-i Ceberrût <i>Maqâm-ı ‘Azrâ’îl - ‘aleyhi’s-selâm-</i> <i>Me‘mûriyeti: Nârî</i>
‘İrfân-ı Melekût <i>Maqâm-ı Mîkâ’îl - ‘aleyhi’s-selâm-</i> <i>Me‘mûriyeti: Âbî</i>	Meşreb-i A‘lâ <i>Maqâm-ı İsrâfîl</i> <i>Me‘mûriyeti: Hâkî</i>	

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Mâ‘lûm ola ki işbu bālâda muharrer beş erkân-ı mahsûsada vâkı‘ beş melâ’ik-i ma‘azzama Peygamber Efendimiz -sallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem- Ahmed-i Muhtâr Hâzretleriniñ qabr hayât-ı zâtiyyelerinde vâkı‘ keyfiyyet olup, “Ulemâu ümmetî ke-enbiyâ-ı benî İsrâ’îl”²²⁸ hadîş-i şerîfi medlûlince bālâda muharrer beş erkân-ı mahsûsanıñ faqat dördü ‘ayniyle sülâle-i zâtiyyeleri olan ümmet-i ‘ulemâsı, ya’nî evliyâ-yı kirâmı qabr hayâtlarıyla ‘aql-ı lâhûtıñ baħr-ı hîcâbına degin kelle göziyle görürler Ve lâkin bu beş erkânda mücerred meşreb-i a‘lâ her ne qadar vücûdîñ esfelde ve nitekim perver-i tabî‘at-zâdesi ise de cisminde betâ’et olmayup, fi‘linde ser-mâye-i letâfet olmağla (91a) diğerk dört erkân-ı ma‘lûme ise dâ’imâ semâvî olup, işbu meşreb-i haş ‘arsa-i tabî‘atıñ her hâlde halîfesidir.

Nażm:²²⁹

Fînet-i tûruñ mihri

²²⁸ Molla Aliyyü’l-Karî, el-Esrâru’l-Merfû’a fi’l-Ahbâri’l-Mevdû’a. thk. Muhammed b. Lufî es-Sabbağ (Beirut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1986), 247, h.:298.

²²⁹ 4+3=7’li hece vezni.

Zînet-i nûriñ seyri

Râgıb-ı dîniñ pîri

Cennet-i Zâtiñ şîri

Cihet-i bâğa bûstân

Zümre-i Zâta dâstân

Neşr: Böyle olan zevât-ı kirâm ya'nı mağâm-ı vilâyetle müntehâ olmağla anlar için etvâr-ı mañbûb-ı ten ve ezvâc-ı mañbûbe-i zen kemâl vırmez, belki hâkîkati cihetiyle zevk-ı cemâl irer, mādâm ki anlar cemâ'at-i mutlak erleridir. Hemân gözleri nûrıyla bütün cihânîñ gizlü ve âşikâr ne kadar eşyâsı var ise şıfat göziyle görüp, ten öziyle zevkine irer ve cümle eşyâya sebep-i feyz-i berekât ve haslet-i rahm-i hasenât ider. Ve ez-cümle buñlar Zât göziyle egerçi taşâ nażar itseler der-'ağab nebatat-ı ter bitürürler, zîrâ Cenâb-ı Hâk' dan anlara mañsûs kudret gözleri vardır. Teymûra nażar itseler şü gibi erir. Bunlarıñ gözi nûrda, özi turda olup.

Nażm:²³⁰

Müş-i nefsiñ şehri

Nûh-i keştiñ bahri

Vezne-i Mîkâ'il'e deryâ

Sûr-i İsrâfîl'e ma'nâ

Rûh-ı 'îsâ'ya hemân mażhar

Eyler ol Hudâ'ya ażhar

Gel bu kelâmım kıl iz'ân

Zât-ı Hâk'ı bulup ol mihmân

Mürşid elinden içelim mey-i sübhânı

---

²³⁰ Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra' ve mukaffâ beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

Olalım şol deyr-i cihānıñ mestānı

Bulmağa bu izi Hâkķ'a bir er

Varmağa bu yire lāzım ne per

Öz ki maķāmdır bize bu hālvet

Göre göz her dem ki bula hāyret

Kāmil insān ki Hūdā'nıñ beyti

Şun'-i pāk-ı 'ulādır ādem ķalbi

Nūr-ı Hâķ'la virülür kişiye kıymet

'Ayn-ı zātđan görünür veliye 'ibret

Sitte-i bāğ-ı cihānıñ deyri

Rahş-e-i Zāt-ı nihānıñ mĵri

Ķudret diline şāyān

Olur ol ķul hemān

Sırr olalım hāķđan

Nūr tolalım Hâķ'dan

Hâķ iliniñ bāzārı

Hırmen olur dĵđārı

(91b) Neşr: Gözim nūrı dĵger *Tercümān-nāmelerim*de daħi işbu erkān-ı mahşūsadan her ne ķadar bast u beyān ķılınmıř ise de bu cihet andan aķvā olmağla bu şüretle daħi ta'bir ve tavşĵfi iķāb itmiş olamağın artıķ bu ta'birātıñ hāķĵkatine irmege sa'y idüp, fi'linde noķsān itmeyesin. Zirā 'ilmiñ şemeresi 'amelden izhār olur. 'Amel olmadıķça 'ilm, şemeresiz ağaç gibidir. Ancaķ bu *Tercümān-nāmem* ile saña ādemi tefsĵr ve nüsha-i tām itdim; mütāla'asıyla mezāyāsına varasın. Zĵrā Cenāb-ı Hâķķ'ıñ kendi varlığıyla muttasıl envār-ı ķudsiyyesinde şābit-dĵđār iken hĵcāb-ı ĵalız ile tekevün-i keyvān-ı zamān idüp,

rahm-i zamānda teccessüm iderek rūh-ı hayvāniyyede maḳbere sırr-ı rūh ve nūr-ı izāfe-i lāhūtiyyeyi feth ve cismime muzāf idüp, ḳarın-i rahmān-ı dā'im ve hıcāb-ı ten nā'im olup, cennet-i dıdārın nūrı ve ihsān-ı kibriyānın sırrı olduḳ. Hemān bu 'ālem devr ile bir gelüp, Hāḳḳ-ı Zāta bir gitdik. Ve'l-hāsıl ana rahmiyle geliş ve bir de er babanın ḡā'ib-i nuḳḳıyla toḡuř iki kerre bu 'ālem-i devrde Hāḳḳ'ı bulmuş muhāḳkaḳ ādem-i ma'nā imiř. Bundan böyle bu 'avālim-i keyvān ba'del-harāb 'ālem-i Zāta vardıḳda bir devr-i nezā'if ve keyvān-ı 'ayn-ı letā'if yaradılsa, gerekdir ki ānda aslā ne zemīn ü ne zamān hemān aña bı-cihet insān halk alısar, ya'nı enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām hāzerātı aña ile'l-ebed zevḳ u řafā ideser ve anın vāřfi imkānda olmayıserdir. Ve bu ahvāli ki size vařf iderim. Bunuñ haberin "Kün" emriniñ řadā-yı ḡaribesi ve ifāde-i 'acıbesinden istimā' iderim. Ve size söylenecek miḳdārı, ya'nı zerre miḳdārın dañi size ifāde itmeliyeserem, zıřā bu řadā-yı ḡaribeniñ ahvāli bir vechle sıyt u řadāya şıgmaz. Fefhem! Ve 'alā ḳaderi'l-imbān ta'rif u beyān ḳıldım. Gerekdir ki sen dañi fikrinde ḡalat itmeyesin. Zıřā anların dā'imā etvārı hulḳ-ı ḡāsen ile vuşlat-ı yār-ı huřūr idüp, ihtilāt-ı halk ve beřāret-i mutlaḳ ile nāsdan menfūr u fütūr itmişlerdir. Ve bundan böyle bir miḳdār havādīř-i zamāndan fařl u beyān ḳılayım. (92a) Diđer *Tercümān-nāme*'de muharrer ve müşekkel tis'a semavātın muḳtezā-yı fi'iliyye ve mu'āmelāt-ı devriyye-i řems ve nücüm-ı ḳameriyye içādınca eflāk-i mufaşşala mahallerinden řābit ü ḳarār olup, řems ve nücüm-ı ḳamer, devriyye-i zamān-ı keyvān olduḡu ḳabūli-i 'aḳl merām-ı 'avām olduḡu üzre, bıza-i řekl-i semavāt içerüsi, ya'nı bulunduḡumuz cihet leb-i zamānda mutaşanna' felek-i Ḳāf'a muttasıl dört 'aded cevher-i ebhāra perveriş-i zamān ve havā emřālince dört 'aded cevher-i ebhāra perveriş-i zemīn ve zamān-ı āb u havā olarak tahte's-serā müşekkel ve muşanna' řun'-ı İlahiyyeden bulunmuş olmaḡın bu süretce esfel-i ba'ide, ya'nı felek-i Ḳāfa muttasıl bañr-ı şulmet olup, anın fevḳinde bir siyāh tař merkez-i havā olarak, bu taşın altında üçyüz altmış altı başlı ve on iki aḡızlı kırḳ sekiz gözlü biñ bir adım boyı ve uzunluḡı ve altı biñ ayaḳlı ejderhā olmaḡla bunuñ üzerinde iřbu siyāh tař ve daha üstinde zamān, ya'nı havā ve anın üzerinde deryā ve anda balıḳ ve balıḡın üstünde zemīn olup, hemān şarı öküz dañi felek-i Ḳāf olarak dört ayaḡı 'anāřır-ı erbā'a olduḡu ḡasebiyle bu zemīn-i zamānı ḳarnınıñ içerüsine yutmuş turur. Ancak fevḳa'l-hevā ve tahte'ş-řerā ifāde ve beyān olunan ebhār-ı cevāhir, ya'nı öküzün ciğerleridir. Ve sünger mişillü birer cevherdir. Oradan bu zemīn ve zamāna neşve-i feyz-i ḡayāt verir. Huřūřiyle herkesin bildikleri senede bir def'a vāḳı' olan cemerāt-ı

şelâşe tebşiri-i bahâr ve yaz olduğunîñ sebeblerinden ifâde idelim ki, tahte'ş-şerâdâ olan bahr-ı žulmet güz faşlı geldikde burudet kesb idüp, fevķinde olan havâya ve şuya ve hâk ile zamâna şiddet-i sermâ ve bârân ve selc-i hevâ vaķı' olmağla bahâr faşında daħi bahr-ı žulmet yübüset ile letâfet kesb iderek fevķinde bulunan hava ve şuya ve hâk ile zamâna hârâret-i havâ te'şir ider ve güz faşında zemîn sıcaķ, havâ şovuk olur. (92b) Ve yaz faşında zemîn şovuk ve zamân sıcaķ olur. Ve lâkin kış vaķtinde kişi zemînden toķuz sa'ât menzil-i havâya 'urüc itmiş olsa sıcaķ bulur. Ve lâkin yaz vaķtinde üç sa'ât havâya 'urüc itse şovuk bulur. Ancak fevķa'l-hevâ ve tahte'ş-şerâ muşannâ' ebhâr-ı cevher ğamâm-ı zamâna feyż u hâyât bahş ider. Nitekim 'aql-ı semâda ve meşreb da'imâ esfelde olup, mizâcında daħi letâfet olmağla ikisiniñ beyninde cevher-i isti'dâd her ne gûnâ kesb-i hâl vâķı' olur ise ânı tekellüm iderler. Nitekim bâlâda bast u beyân kılınmışdır ki dört melâ'ik-i mu'azzama tis'a eflâkiñ derûn-i bîrûn cihet-i bî-cihet kuvve-i fi'liyye ve esrâr-ı şun'ıyyesine medhâli olmaķ cihetiyle mādâm ki insân-ı kâmil ibtidâ'-yı emrden žuhûrî-i kâ'inât ve şanâyi'-i cesed-i türâb olmağla toķuz atâyı toğurup, âlem-i hîcâb olup büyütdüm ve dört anâyı toķuz babanıñ batniyle toğurdup bir batnla anlardan toğup ve iki mertebe bulūğıyla kemâl bulup, terk-i ümmehât olarak nûr-ı 'ilm-i semavât ile tayy-i mekân-ı cinân ve yâr-i zât yâre perrân-ı revân olup, uçtum. Anıñçün bu dört melâ'ik-i mu'ażżama erenleriñ gülzâr-ı bâğ-ı hâyâtiyle 'aql u fikr ve firâset u 'irfânları işbu melâ'ik-i mu'ażżama bu mahâlleri maķâm ve mesâķin-i a'lâ idüp qarâr kıldı. Ve hâdiş-i şerîf mazmûnınca "el-cennetü tahte aķdâmi'l-ümmehât"²³¹ buralarını iyüce hecele ve hem de Hâzret-i Âdem ve Hâvvâ anamız -radıya'llâh 'anhâ-hâzretleriniñ vücûdı şerîfleri çamurlarımıza nihâd olunan dört 'anâsırı emr-i celîlede bu dört melâ'ike-i mu'azzama ma'rifetiyle konulmuşdur. Nitekim bâlâda muharrer Cebrâ'îl bâdı, 'Azrâ'îl nârı, Mîkâ'îl âbı, İsrâfil hâki hâmilî-i tis'a eflâk olup, mine'l-ķadîm emr-i Rabbâniyye ile me'mûr-i ķadîm ve dâ'imdir.

Benim Oğlum, turduğum yerden hâtırıma bir fıķra-i ğaribe geldi. Ancak bu kâ'inât halk olunmazdan muķaddem cennet-i Zâtda Fübâ ağacınıñ dalında beyzavî ve billûrî bir kıt'a kızıl ķandîl zînet-âvîz idi. Pertevi, yeşil nûr idi. Ve ervâh ânı ziyâret idüp, görmüşler idi.

²³¹ Ebu's-Şeyh el-İsfehânî, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi-Asbehân ve'l-Vâridîne aleyhâ*. thk. Abdu'l-Gafûr Abdu'l-Hak Huseyn el-Belûşî, Muessesetu'r-Risâle (Medine: et-Tab'atu'l-Ûlâ, 1992), 3/568, h.: 721; el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'. thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi'l-Ayneyn (Mansura: Dâru'l-Lu'lue, 2019), 2/502, h.: 1722.

(93a) Ve bu fânüs kandilîñ dört tel fitil ile yağîñ içerüsünde şu‘le-ver ve şems-i hâkân-ı hâver gibi pertev-fezâ idi. Ve dört fitil Hâzret-i Hâsan ve Hâzret-i Hüseyn ve Hâzret-i Hadîcetü'l-Kübrâ ve Hâzret-i Fâtîmatü'z-Zehrâ olup, içerüsindeki yağı Hâzret-i Şâh-ı vilâyet ve pertev-i nûr-ı bi'z-zât fâhr-i kevneyn -sallâ'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem- idi. Ve bu kandîle cümle ervâh pervâne olup, gurbet-i seyr-i keyvân ile dâhil-i cism-i hâyvâna ibtilâ ve giriftâr-ı câh-ı zamân ve 'âbid-i nihân olup, tahtlîs-ı girîbân ve dud-ı âhımla tahmîr-i keyvân idüp, Hâkık-ı zâtında vuşlat-ı burhân ve 'ayn-ı 'ibret ile vâsıl-ı kühl-i nûr-ı rahmâni ve ferâgat-ı deyr-i cihâni ve qurb-ı Zâtîñ râhib-i mihmâni olup, vardım. Ve bizler her ne kadar türâbdan ma'mûl âdem i'tibâr olunduğ ise de işbu zemîniñ batnında gûn-â-gûn mu'teber türâb vardır ki, andan fağfûrî küze ve kadehler yaparlar. Ve her kıt'ası kırk senede i'mâl olur ve her zehriñ semmini kat' u men' ider. Ancak türâb var ki fağfûr olur, türâb var ki kenef bardağı dañi olur. Ve'l-hâsıl bizler her ne kadar türâb olsaz dañi türâbîñ eñ cem'iyetli has mañhallinden hâsıl olduğ ve Hâzret-i Âdem ve Hâvvâ anamız radîya'llâhü anhâ hâzretleri için bi-emri'llahi te'âlâ 'Azrâ'îl -'aleyhi's-selâm- hemân-dem Mekke ile Fâ'if arasından bir qabza aldığı çamuruñ yarusı Adem -'aleyhis-selâm- ve yarusı Hâvvâ -radîya'llâhü te'âlâ 'anhâ- hâzretlerini halk idüp, eşyâ-yı cihâna sîfatın ve eczâ-yı Âdem'e Zâtîñ virüp nûr-ı hidâyetiyle qalbi mücellâ idüp ve cemâl-i kibriyâsına âyinedâr ve dört direk üzre 'arş-ı a'lâsın pâyidâr. Hûsûsiyle eşyâ-yı cihâna sîfat göziyle hâli dilinden haberdar ve Zât göziyle hâkîkatlerinde müşâhede-i dîdâr-medâr olup, 'ârif-i mutlak ve vâsıl-ı Hâkık-ı deyyâr-ı muhâkşik oluruz.

Nażm:

Şâhrâ-yı vücûda basdı bırak

Atlayup bendiñ olduğ ırak

Hârf u şavt ile hemân sözüme itme merâk

Şu vücûd 'ilmine 'âlim olıgör eyle yarak

Taşra baqup itme nażar Ey Oğul

(93b) Ders-i a'lâyı hemân tenden oqu-ğıl

Rahmet iliniñ şahrāsında

Bahrı olup deryāsında

Neşr: Bu kavmiñ ‘ilmi Hâk ve ‘ameli şahrâ-yı mutlak olur ve bir de otuz altı senede bir er ve bir de veliye hâtün hâsıl olur ve zükürdan otuz altı er vâkı‘ olduğu zamân nisâ tâ’ifesinden bir hâtün-i veliye vaqı‘ olur. Ve nisâ tâ’ifesiniñ erler ile cem‘iyyet hâlinde egerçi nisâniñ nefsi evvelce rahme cem‘ olup da erkek menşisi şulbden anıñ üzerine tesâdüf ider ise ol veled nisvândan olur. Egerçi nisâniñ nefsi rahme nüzül itmezden muqaddem erkegiñ menşisi ile tesâdüf ider ise ol veled erkek olur. Egerçi nisâniñ nefsi evvelce gelüp de rahmden taşra nüzülüyle erkegiñ menşisi rahme vüsülüyle bir şey’ hâsıl olamaz. Gerek ise erkegiñ evvelce menşisi rahmi bulup da soñradan nisâniñ nefsi nüzül itse gine bir fâ’ide itmez. Zırâ bu maddeleriñ haқиkatleri pek derin ‘ummândır. Ez-cümle şu ‘avâlim-i cismâniyye “Kün” emr-i celîle-i Rabbâniyyesinde zerre-i nür-ı vâhıde idik. Cenâb-ı Hâk ve âferinende-i bozorg-ı mutlak işbu zerreyi iki hârfiñ arasına bir noқта i‘tibâriyle nihâd idüp, bu noqtada cümle-i kâ’inât ve küll-i źi-rûh-ı maہlûkât ve mevâlid-i muhtelif-e-i mevâddât yek pâre nûrı biñ pâreden mürekkeb idüp, cihet-i ceys-i ‘anâsır-ı şahrâ-yı žulmetden cûşa gelüp, tufân-ı zamân-ı teni emvâc-ı nesim-i refrefe endâht idüp, i‘râc-ı Kûh-i Cüdî vâsıl-ı ‘Ankâ-yı mevcûd-ı pür-sûd olup, oradan tedârik-i pervâz-ı bâlâ-yı ‘azm-i dîdâr-ı Rahmân ile pür-cûd oldum. Huşûsiyle kelâmımız şimdilik burada qalsun da işbu “Kün” emriniñ noqtasında cümle-i maہlûkât mevcûd iken benî âdemi bir qabza-i tñnden mürekkeb idilecegin ma‘lûmî-i Cenâb-ı Mevlâ olup, be-her vücûda biñ bir hücre terkibiyle her bir hücreye mua‘ddeli biñ bir źi-qıymet mücevher nihâd ve rehın idüp, qapulariñ (94a) dest-i kudretle qapayup, gözümüz ile bu keyfiyyeti görüp, istiqrâz iderek dâhil-i devr-i zamân ile ecsâm-ı keyvân qıymet ve qadr ü bahâları yanımızda ser-mâye-i sırr-ı zimmet ve ihsân-ı kibriyâ-yı himmet ile diyâr-ı dehr-i gurbete ‘azm-i sefer-i maہabbet idüp, geldik. ‘Arş u kürs u devr-i semavâtı ile şems u nücûm u qamer olup, dâhil-i devr-i zamân ve zemîn olarak Hâzret-i Âdem ve Havvâ anamız feyz-i keyvân-ı devrân ile zübde-i nür-ı Yezdân’a vâsıl ve nür-ı Zât-ı Hâk’ a burhân olup, taht-gâh-ı vücûda mihmân olunmaq ‘ahd-i mişâk iken sûretde insân, şiretde hayvân olan kişiler müflis ve bî-mâye olup, geldigimiz maہalliñ menzilleri uzaq olmaqla yol tedâriki olan cevâhir her vücûdda gâ’ib olup, dört yanlarına çalina. Çârına hiç günâ başlarına bir çäre bulamayup, hemân devr-i zamân ile

gün-â-gün ‘azâb-i baîr-ı kemâna giriftâr olup çalurlar. Vâsıl-ı maşlahat işbu rehin olan biñ bir hücrede biñ birer cevâhir çapuların feth u teşhîr iderek ser-mâyeyi bulup, kârbâna çaruşup toğrica yoldan tizce gitmelidir. Zîrâ bu yola ‘azm u sefer itmege Ğaniyy-i muflak gerekdir. Yoħsa öylece müflis ve bi-mâyelik ile ehl-i kârbân kimseyi çabûl itmez. Hemân çalış ki bu hazâ’in-i ğaybiyyeyi bulasın. Hâ soñra yedi çimen güli gibi meydânda çala çalursın. Yazıkdır saña ve ez-cümle rûz-i cezâda Ğazret-i Peyğamber ile şâh-ı merdân-ı vilâyet Ğazretleri ‘usât-ı ümmete şefâ‘at idecek diyü teşelliler çok ise de bu Zât-ı ‘uzmânın bize kıyâmete degin vaşiiyet ve şefâ‘at ihsân ve erzân-ı zamân kıldıkların hiç bir yol hâtıra getürüp de inşâf itmez misin ki anlar bize Çur‘ân-ı ‘azîmi ve Ğadiş-i kerîmi vaşiiyet ile bıraktılar ki anın mağz u Ğağğatinde Cenâb-ı Ğağğ’ın nûr-ı Zâtı nümâyân olup bize i‘timâd birle Ğavâle ve teslim eylediler. Ğuşûsiyle bunlara daħi iknâ‘ olmayup da Cenâb-ı Peyğamber’den (94b) yarın ne yüzle ümmet oldum, diyü şefâ‘at taleb idebilürsin ve ümmet evliyâsından her birerleri yüz biñ insâna şefâ‘at itmek murâd itmiş olsa Cenâb-ı Ğağğ’da mağbûldür. Ancağ anların vaşiiyetini dünyâda tutup da çariğında feyz-i Rabbânî irişmeyecek, yarın rûz-ı mahşerde hiç bir taraftan şefâ‘at ve necât iremez. Gerekdir ki şu ‘âlem-i âbda herkes naşîbin çadarınca yarardan taşşîl ide, ammâ sözden degil belki özden olmuş ve rûh ile nefsi Ğayât-ı bedende göz ile görmüş ve Cenâb-ı Ğağğ’a virülen ikrânı yerine ‘ayniyle götürmüş ve dünyâ ve mâfihâ ‘âlem ve ğamâm-ı beşeriyyetden Ğulûsiyle Ğalâs bulup, bu vâdi-i ‘ummânı bir çıl ile çarişdirup bulandırmış ve keşti-i teni selâmetle irdirmiş olanlar her câdde meskenleri selâmet ve şahrâlara cennet olup kendileri her ihsâna nâ’il olanlar tağı tolaştı. İrişemezsin beyhüde yere yorulma, işte böyledir ki söyleyince söz uzar, söylemeyince yol uzar. Söyleyen merddir, dinleyene dertdir. Vücüdün merdine çabriñ serdi gerekdir Oğlum.

‘Alî Ğâmızı Baba

[94b] Tercümân-nâme-i Diğeri 37

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

“Kün” emr-i celîlesinde bulunan noğta-i nûr-ı Sübhâniye işbu kâşâne-i kâ’inâtın peder ve cevher-i feyz-i mâder eşeri olup, batn-ı noğtada sırr olmuş iken, “Kün” emr-i Rabbâniyye cihetiyle çuvve-i noğta mahv olarak bi’l-fi’l žuhûrdan neşve-i baîr-ı

kudret-nümāyān olup, erbāb-ı başiret ve şāhīb-i vuşlat bu žuhūruñ kuvve vü fi'linde hemāñ dört 'ālem-i a'lā bulmuşlardır ki; biri nār, bād, āb, hāk cihet-i sūq-ı bāzār olmağla bunların iki 'ālem-i 'użmāsı dañi vardır; biri rūh ve biri nefis. Ve işbu rūh ile nefsiñ hīkmet şun'iyyesiyle (95a) cihet-i naqd-i pāzārı olup, hālbuki rūh üç nev'dir: Rūh-ı Sübhāniyye, rūh-ı keyvāniyye, rūh-ı zamāniyye huşūsiyle rūh-ı Sübhāniyye mücerred noқта-i emr-i Żātiyyesine izāfe kıldığı bı-cihet envār-ı sırr-ı rahmāniyyesi olmağla gerek keyvān ve gerek ise zamān olsun, cümle-i eczā ve eşyā tenleri kısmında devriyye ile qadīm fi'lleri ile hāyāt-ı dā'im olup, her vücūdıñ ferd u tenhāsı ve her mevcūdıñ ibtidā' ü intihāsı olduğu müsellemler ise de rūh-ı Sübhāniyye bu cihet-i sittede el-hāk evliyā-yı kirāma mahşūs keyfiyyet olmağla mahlūqātdan insān-ı kāmile ta'alluqdur, ğayra degildir. Anıñ içün dā'imā 'arş-ı a'lāyı devr u seyrān iderler ve kelāmları 'arşidir, ferşi degildir. Bu anlar kim bu ilkiñ halkıdır. Şehr u pāzārı Cemālu'llāh'dır. Ve rūh-ı keyvāniyye bı-cihet mürekkeb olup, ef'āl-i şun'-i ğariibe ve esrār-ı fenn-i 'acıbe ile neşve-nümā olup, qābil-i feyz-i cihan, perveriş-i devr u zamān olmağın bu cihetle rūh-ı zamān, rūh-ı keyvāndan tevellüh ve hāsıl olur. Huşūsiyle keyvāniñ işbu zamān ve zemīn cevheridir. Nicelere hāyāt ve nicelere memāt bağışlar ve ez-cümle rūh-ı zamān ki rūh-ı hāyvān dımeğdir. Faqat bu rūh dinilen keyfiyyet şöyle bir sırr-ı şun'-i İlāhiyyedir ki gerek zemīn ve gerek zamān ve gerek ise 'ummānda rūh ile nefse muşāhib bir şey' vāqı' olduğu hālde hemān nefis ile 'rūhiñ ictimā' hıssesinden ol şey' hāyātiyle mevcūd olur. Gerek cemādat ve ma'deniyyāt ve hāyvānāt ve nebātāt vücūda gelir. Ve'l-hāsıl zamāniñ nefha-i kemāline müsta'ıd olup nefse muşāhib olan eşyā vücūda qarīn olur. Nitekim insānda nefis ile rūh dinür ve cismiñ hāyātı anlarıñ mahabbetiyle kemāl bulur ve vücūdıñ her cānibine hükmleriyle (95b) hākimlerdir. Ve ikisi şey'-i vāhid olmağın egerçi vücūdıñ bir tarafında igne topruğı kadar bir mahallinde rūh olup da nefis bulunmamış olsa ol mahalle qābil-i hāyāt mümkün olmaz ve fāsıd olur. Ve egerçi nefis mevcūd olup da rūh bulunmaya, hāk olsa gene hāyātı mümkün olmaz, fesāda qarīn olur. Bu şüretle cihānda mevcūd olan cümle eşyā rūh ile nefsiñ ictimā' hıssesinden hāyāt bulup, fāni olur ve rūh-ı Sübhāniyye "Kün" emr-i Rabbāniyyesinde vāqı' olan şadā-yı Rahmāniyye işbu 'ālem-i cihānda 'ārifiñ kulağından hālī zevq hāyyen bir dem hālī degildir. Ve dört kitābiñ ma'nā-yı havāsı bu noқта vāsıtasıyla nüzül itmişdir. Ve Qur'an'ın nūriyle işbu 'avālim, hāyāt bulmuşdur ve Qur'an'ın ma'nāsı insān-ı kāmiliñ qalb-i levhinde kudret qalemi ve nūr mürekkebiyle muqayyed ve

münakkaş sûretdir ve her ne kadar sûret-i hârf ile mürekkebe ifade ve te'vîl iderler ise kelâmları sâdıq ve muhakkakdır. Ve lâkin Qur'an'ın hâkikatiniñ hurûfatı terkîb-i lafz ile 'ilm-i zâhiriñ gayrıdır. Zîrâ muhakkak 'ilm üç nev'dir: Biri 'ilm-i 'amâ ve biri 'ilm-i semâ ki bunlara 'ilm-i gâ'ib ve muhayyerât ıtlâk olunur, bu 'ilmleñ şemeresi ibtidâ'-yı emrde Cemâlu'llâh'dır. Bu 'ilmleñ mücerred ahaşs-ı hâşs olup "Kün" emriniñ noqtası özinden žuhûr iden insân-ı kâmidir. Ya'nî enbiyâ-yı 'ızâm ve evliyâ-yı kirâm Hâzerâtına mahsûs keyfiyyâtdır. Ve 'ilmiñ üçüncüsü enfûsîdir ki; 'ilm-i nahv ve 'akâ'id ve mantık olup ve 'ilm-i terkîb ile lafzî murâd olan hikâyâtiniñ mezâyâsıdır ki buña 'ilm-i zâhir, ya'nî 'ilm-i şerî'at dinür. Diğer iki 'ilme, 'ilm-i hâkikat dinür. Kişi 'ilm-i zâhir ile cehli gidermiş olsa idi 'ilm-i bātına dañi (96a) isti'dād-ı kâmile vâkı' olur idi. Ammâ 'ilmiñ kemâl hîşsesindendir ki kişi 'ilmi ziyâde itdikçe cehli mezîd ve kibriyle 'anîd ve 'ameliyle fâsid olur. Ve hâkikat 'ilminiñ kesbiyle kemâlat vâkı' olarak sâhib-i fezâlet olur ve anıñ intihâsında selâmet bulup, cemâl-i Zât-ı 'izzete vuşlat idüp cennetiñ na'imi ve cehennemiñ hamîmi ğuşsa vü şafâsına minnet ve mahabbet itmez; az bir miqdâr meşneviyyât ifade idelim Oğlum.

Meşnevî: ²³²

Şağır bülbül gibi çalışır ötmege

Çurt çobân olup koyun arar gütmege

Çañı yelken açmış yüzecek

Deryâyı çarayı turmaz geçecek

Çurbağa çanadlanmış uçar

Fîl deryâdan yüzüp geçer

Dilkü çabağdan yapar aşı

Ayı olur cümleñiñ başı

Fîl mehter olur turnaya

---

²³² Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra' ve mukaffâ beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

Çoz inüp çonar ovaya
Furnanıñ sesinden gâyet firâk
Artar eksilmez ehl-i çamda merâk
Her ne vār kim olacağ bunda âşikâr
Bulardan bize ne kâr var ve ne zarar
Vücūdiñ mahv iden küllj muhaqqâk
Vuşlat olur kişiyे diğâr-ı Hâk
Yār olur gâ'ib iken yoldaş
Kendi olur kendüye kim hâldaş
'Arş üzre biten şol cevheriñ aşlıyuz
İş-bu keyvân noqtasında sırr-ı a'zam nesliyüz
Hâsıl-ı envâr-ı Zâtıñ zübde-i pinhâñları
Hâmili sırr-ı emânet defne-i mihmânları
'Âlem-i 'ışık içre olduğ biz melek
Seyrimizden sır olup da nice 'arş u felek
Devlet-i nūr-ı Hudâ'nıñ olmuş kim begleri
Cümle 'âlem halkınıñ bizden bitirdikleri
İş-bu 'âlem cümle ber-deste yapıdık çabzamız
Nice sahrâ sığar anda gın a'lâ dehremiz
İş-bu remziñ bāyı ancak her zamân Çur'an'durur
Bundan özge (96b) şehir olur mı her yanı seyrândurur
Âdem'e kim secde çıldık tâ ezelden biz bize

‘İlm-i Hâkık’ a hâfiż olduđ bir ara kim öz öze

Cilve-i muhtāra erdik bu dem içre vuślatā

Şıve-i Őigāreden olduğ ancak hāyretā

Hāngāh-ı ‘izzete kim sürmüőüz seccādemiz

Her yañı ma‘mūr iken ol diyār ābādemiz

Her ki inkār itdi oldu Rāfiżi

Neylesün netsün aña bu Ğāmızi

El-‘Urefā Ahıshavı Ğāmızi ve Hirmendār ‘Alı Baba

[81b] 38 Tercümā-nāme-i vālide sultān ‘an cānib-i sultān-ı selātın Ğāmızi ve Hirmendār ‘Alı Baba veffeķanā himmetehū

Kāşāne-i ĳvā-yı şādef-i rahm-i māder ve kuvvā-yı dürer-i feyz-i peder ve izhār-ı ğayb-i ķader ve mūcib-i ‘ayn-ı hāyāt-ı vücūd-ı eőer vālidem Mollā Ğadın, tıynet-i leylı-i seher zınet-i nūrı-ı başar;

‘Āleme Őems itse tulū‘

Neşve virir ādeme olsa bulūĝ

Seyri ile nūr-ı cila

Vaķt-i Őafaķ cānā şafā

Hāķķı ile tende hāriķ

Vaķti ile nūra ĝariķ

Çeke ‘ālemde bugün seyf-i şafā

Atalim nāvek-i tıri-i tüvānā

Her ķarı hemān Hāķķ’ a şarih

Hem-rāzi ile halka terāvih

ılalar ‘ mri ile bu zamanı

G reler deyrile r hb n 

Olalar ba r-ı nev le cevher

S reler zevk-i  af yı our

Olalar o demin t ni

G r ne n r-ı muz fi  ‘aynı

Y zelim ‘ lem-i ba rı v  nehri

Ualar ‘ lem-i ayrı hem tayrı

Sırrıyla ser-i sem da anamındur

T y  ‘An  ile memlu-yi d rer

(82a) B yle z t n abr  ay tıyla hem n cevher-i ader-i cih n, maz-ı zam n benim v lidem sa na bir vu ‘- h l-i ser-enc m-ı seyr-i men m olarak  ik ye-i ‘ilm-i mer m ve fa l-ı bey n ılayım.   ulaınla iy ce dinle!  eyhimden bir nefir-i  avt-ı h tif ve ‘uf net-i  uver-i muz ‘af ve udret-i  un‘-i S bh niyye ve emr-i Z t-ı rahm niyye ile ki m cib-i nefha-i  ay t-i cih n ve sebep-i urb-ı Z t-ı Yezd n olan me rim-i adr-i cel le ve fa r-i muht r-ı ‘ilm-i sel leden bulunduumuz cihetle yedigimiz n r ve uyhumuz sırr olmala oltu vir p k şeye tayandım.   sem  olup, her renge boyandım. Ve ibtid ‘dan felek-i amerde a v l-i ari be ile p z r umaşı ve etv ri hoş  u aşı olup, n gh n bir deyrin s kini ve ‘An -yı p rin m kini ve zirve-i ta-ı cih n ve f r ze-i cevher-i c n olup, bu ulmet-i deyr-i cih n n p ri ve a v l-i naş-ı ini n biri olan murg-ı H m  s kini olan “el-im nu ma r fu’l-k fr”, z r  k mil im n  ems gibidir. Ve ulmet-i sırr-ı cih n  emsi n batnında seyr ile tem ş -yı ‘ayn-ı zam n olduu gibi her h li n bir sırrı ve her sırrı n bir deyr u p ri vardır.  izmet ile himmet, ıymet ile cennet vir l r. Yo sa  yle ‘aqlen ve naqlen olamaz. Anca ‘aql-ı ma‘nev  gerekir, t r-ı zam n- ra ile  uver-i nih n-p r  va ıl-ı ‘ayn-ı neh r-ı udret ve adir-i ‘ayn-ı bah r- ret olup ve b yle olan kişilere  aan aşıdırlar. Hem  am t-ı sem dan lezzet-i avm-i lis n ve b -yı  af -yı c vid n ve m -i h lide-i cism u n vid n ve h veri-i  ems-i

gā'ibān-i cihān ve nücūm-ı zamānıñ gā'ibi ve 'ulūm-i gā'ibiñ rāgibi ve dehrin sırrı ve sırrıñ nūrı ve āyet 'ilmiyle Ƙur'an ve hālet-i zātiyle furqān olup, nüshā-i nefsin qānūnı ve nefha-i 'rūhıñ maqrunı ve deyr-i nihānıñ hālveti ve pır-i semānıñ celveti ahvāl-i eşyāya 'ibret ve usūl-i Hāq-ı yārāna gayret bir özge temāşā-yı vuşlat kıla! İhsān-ı Hudā-yı 'izzet, tınet-i 'aşkın kārı özge olur pāzārı erkān-ı deme 'ārif ve sādık, her kārıma vāqıf 'āşık o dem ki Hāq-ıñ zātı iken gā'ib-i ahvāl-i hākim iseñ dem-i ahvāl ile virdi. Bize kıymet-i şān-ı cihetden irişe, hem vuşlat ekseriyā tarıkat ehli bulunan meşāyih cehliñ elemiyle buhlūñ veremi olmuş, giderler ve ekseriyā bir kaç katır kirācı hāyvānātıñ eñ ilerüsine birini pişveniñ ve başbuğ naşb u ta'yin iderek yolda giderken ilerüde bulunan pişveniñ hāyvānıñ tarıktan bir vechle çıkamazlar. Ve ba'zan yollarında vaqtli vaqtsiz yeşil çemenzār maḥal göründüğü sürette andan bir kaç tutam otlamak üzere yollarından şapup gideñde kārban başı görünce yükleri olan māl ile yatup, şāyed zarar olur diyerek hemān đarb-i dest ile gene yollarına koyup giderler. Bu pişveniñ boynında ve yanında ve arqasında veyā kıyruğında bir 'alāmet-i maḥsūsa elbetde olur. Meşelā bir çañ veyāhud ipleriyle arqasına bağlanup giderler. Ve bu hāyvānātıñ ancak yollarında bulunan yeşillik ve meşelik gibi maḥaller anlarıñ maḥām ve menzil şafāları böylece olabilir. Zırā dābbe-i 'anāsırıñ maḥām-ı ervāhı nebātdır. Ancak anlara göre menzil ve merātib buradan başka nerede olabilir? Hemāñ evāhim-i 'aqla menāzil-i naqliyyeleri ehlu'llāha şad hezār mertebede dūrdur. Ve deyr-i me'āniniñ pır-i muğānıñ bulup, süret yoluyla hāқиkat-i nevāliñ tedārik itdire ve āsān illerinden deyrin şarpıñ geçirmeğe vāsıl mihmān-ı rāhib-i ma'nevı olup, her hāline hāyrān hem zātına seyrān, her göziñ nūrı, hem öziñ tūrı her seyre meşiş, ol deyre keşiş. İş-bu deyrin kārı Hāq olur pāzārı. Böyle olan zevātıñ ahvāl-i böylecedir vālidem qadın. Yā hū.

Ahishavı Gāmızı ve Hirmendār 'Alı Baba

[82b] Diğer Tercümān-nāme 39

Benim vālide-i sebep-i dürr-i kār ve mahabbet-i cihan, cān-ı hāyātım Molla Qadın bu faqır bir zamān ile kār-ı hikmet ve ser-māye-i sırr-ı 'izzet pederle ve hāngāh-ı rahm-ı māderlerinde keşti-i Nūh nihān olup, zevrāk-ı rūha mihmān ve şāhrā-yı cihetde nefha-i sūri-devrān ve cūş-i ebhār-ı miyāhiñ nefsimde seyr u seyrān iderek sefer-i furtunamız sāhil-i vāz'-ı merām olduqda emvāc-ı baḥr-ı rahmiñ beni nefsim felegine ilqā vü irkāb

idüp, rûhum cenâhlarıyla ğavvâs-ı bahri olup geldim. Ve ahyânen Hâzret-i Âdem - ‘aleyhi’s-selâm-’e ve Hâvvâ anâmıza ebtân-i muhâkkağa ile ebdân-ı muhâssaşadan zevrağ-ı cismim Nûh-i ‘ıyân ve rûh-ı qudsiyyemizde İsâ-yı nihân olup ve Hâzret-i Mûsâ’ya tûr-i tecellî-i tağ-ı zamân olan mağâm-ı tecelliden nâr-ı şecer hâsıl olduğu nidâ-yı ğarîbeyi ve hâk benim sırrımda mihmân idüp, bu âna kadar ‘anâsır-ı erba‘a ile pehlivân-ı zamân olarak bu demde bir kerre özimde hâyvân ve hâmil-i cism-i keyvân oldum. Zimâm-ı ‘ömrüm yed-i Hâk’ a teslim-i emân ile çok zamân seyr u seyyâh olup, gezdim ‘âlemi bir başdan bir başa degin seyrân-ı ‘ıyân hikâye olup yazıldım. Çok dillerde dâstân olup okundum. Nokta idim, aşımda Hâk’ın ‘ahdi idi. ‘Aynımda žulmet-i cism ile hâyât-ı cânda özüm nûrîñ gözler idim. Yalnız Zâtımla bir nokta idim; nâ-gâh bir hatt-ı elif yanımda žâhir olup, hemân-dem dâhil-i tekellüm olarak on ‘aded okundum ve toğuz tabağa-i kâ’inâtı mişkâtü’l-ahvâl ile güzer idüp, mesken-i a’lâda şâhib-i ‘ilm-i ma’nâ oldum.

Beyt:

Ķâdirem ber-gençâ-yı şark ü ğarb

Lâkin ez-rûğan çerâğem yağ nist²³³

Beytiniñ mazmûnınca hemân bizleriñ sırrında öyle bir ‘ilm-i mihmândır ki şarkdan ğarba degin belki dünyâ ve mâfihâ ne kadar hâzâ’in-i ğaybiyye var ise anlarıñ miftâhı bizdedir. Ve Cenâb-ı Hâk’ın öz yavuz hâzinedârlarıyız. Ve ‘ilm-i kadîmiñ dâneları hâssü’l-hâsslarıyız. Ammâ ‘ilm-i ahvâlden fehm ider olmadığından defâ’in-i ğâ’ibe gibiyiz ve ma’mûre-i dâ’imiyiz. Ancağ çok vaqıtlar olur ki çerâğımızda yağacak yağımız bulunmaz ve bizim ‘ibâdetimiz vücûdın hâyâtıyla olup, mezâhib-i hülûl-i ma’neviyyede ‘âbid-i Hâk ve mürâkıb-ı mutlak oluruz. Gündüzleri ‘Anğâ-yı şarkî olup, geceleri ‘Anğâ-yı ğarbîleriz. Ve kendi kendimizi mescid idüp sâcidî-i Hâk’ dâ’imîleriz. Ve Cenâb-ı Hâk’a vuşlat-ı burhân ile zevğ-i yâr-i rahmânileriz. Çeşmimiz nûr-ı mutlak, kalbimiz tûr-ı Zât-ı Hâk olup, pervâzi-i cinân-ı murg-ı lâhûtî-i Zâtîleriz. Benim vâlidem, egerçi kendiñ nice âdem olduğun bilmek ister iseñ ibtidâ’sı şudur ki; hâyâtıñla sebeb-i hâyvâniyyetiñ meydânda gibidir. Zırâ gece ve gündüz münâvebe ile iki ‘Anğâniñ ikimiz bile böylece yâverleriyiz. Ki biri ayağımız altında ve biri başımız üzerinde dâ’imâ

²³³ 2 x fâ’ilün ve 1 x fâ’il.

nevāle ve ğidā-yı ḥayātiyyemiz kaydıyla muḳayyed olan ‘Anḳā-zādeleriz. Ve bizim yüzümüze toz ḳonmasun diyü gicelerde bir siyāh perde ve gündüzlerde beyāz perdeler aṣup, sāye-bānīlerinden ve evlād-ı envār-perverde ve nāz u na’im-zādelerden bulunduğımız cihet ya’nī herkesiñ ḥālince ḥaḳıḳatinden elbetde bir nebze hiśseciğiniz olsun Bārī maḫhār-ı iḥsān ve luṭf-ı Żāt-ı Yezdān olmak yok mudur? Ve bizim bu cihetde ḥayvān-ı zamāñ gibi hā yiyelim ve hā içelim ve hā öte tarafı onu da ḥayvāniyyetiñ bir cins-i habiśesidir. Ve ancak ṣān u ma’rifetleri dünyā vü ‘uḳbā bu yönlerinde t’aḳlımıŝdır. Biñ kere māŝā’Allāh olsun ki hemān ŝukūhi-i dürr-i ḥikmet ile küŝüf-i çeŝm-i ‘izzet olan insān-ı kāmiliñ cemi’-i zamānda mahlūḳāt-ı rūḥāñi ve cismāñi sācid-i mācididir. Yoḥsa ‘avām-ı nās gibi dünyāda ‘ālim olupda āhirinde cāhil olmaḳdan ise i’tiḳād-ı tāmme ile olduḳca kiŝi insān-ı kāmil aramaḳ gerekdir. Ammā añları aramaḳ ve buldum demek ile iŝ yetmez ve hem bulunmaz ve hem de bulunmazlar ve ‘ilm-iñ özi ile i’tiḳādiñ izi gerekdir. Yoḥsa ‘ilmiñ keŝreti ‘ameliñ ḥasreti olur. ‘İlm-i keŝir ṭab’-ı ḥaŝir ve çoḳ ‘ilmden ise ḥāŝı i’tiḳād iyüdür. Ancak Ḥaḳ ‘ilminiñ ḥāŝı baḥr-ı ledün ğavvāŝı (83a) olunca hemān böyle kiŝi ḥāŝı tariḳiñ derviŝi gerek er ve gerek ise ḳarı görmek anıñ ŝānında böyle kiŝilerin cümlesi pīr-i cihān ve piresi fīl ve tamlası nīl ve tağları la’lzar, bahar giceleri ŝubḥ-ı nev-nehār ve ‘arŝa-i fikrleri lāḥūti-i medār olup, cilvegāh-ı ‘izzet-i cemālde pervāzi-i ŝāhrā-yı bī-cihet ile tā’ir-ı ḳuds-i revān ve tayy-i vicdān mekāñiler olup, hemişe cezbe-i nūrāniyye ile vicdān-ı ŝamedāniyyelerdir. Hemān ‘ilm-i ḥikāyeden ‘ālim olan ṭab’ı dā’imā buğz u nefŝāniyyeden āri olmaz. Ancak ṭinet-i aŝliyyeden fitrat-ı rūḥāniyyeye muḥtācdır ve maḥŝūs olan ḳābiliyyet ve isti’dād-ı ḥāḳān gerekdir. Zīrā ne ŝunuñ ve ne de bunuñ buraları neden diyecek bir ŝey’i yoḳdur; cümlesiniñ ḥamāḳat ve firāsetleri ezel bezminde taḳŝim ḳılınmıŝ keyfiyyetdir. Gör ki, Cenāb-ı Ḥaḳ cümleñiñ böyle olacaḳlarını bilmiŝ, emānet-i İlähiyyesi hayrsız ve bu miŝillü ‘aḳl-ı nāḳıslara teslīm ve rehīn bulundu. Elbet ve elbet ḥaḳlı ḥaḳḳını cemi’-i zamānda bulsa ve görse gerekdir.

Naẓm:

Her kimiñ naẓarında var ise ‘ibret

Mürŝid ḥuzūrında bulur ol devlet

Bir demde ḳonar başına ‘Anḳā-yı ḳudret

Görür her demde kaçan isterse Hâzret

Neşr: Benim vâlide-i ‘azizem, tennüreñiz ‘ummân, nehriñiz kıatre, hâbbeñiz deryâ, zerreñiz tağ-ı ‘uзмâdır. Fâğda yıl, şâhrâda seyl ile hâzrâdır validem, Hû!

Ġâmızi ve Hirmendâr ‘Alî Baba

[83a] Tercümân-nâme-i Vâlide Sultân 40

Vâlidem hû!

Tennüre-i raĥm-i mâderleri zirve-i küh-ı raĥm-i devvârim ve zübde-i vücüd-medârim kerîmü’l-hısal Vâlidem Kıadım.

Beyt:

Hâkmet ‘ilminiñ havâssı olan Zât

Mesrürî olur ol kıat-be-kıat

Bir vaķıt pederim ile sen baña pek çok ta’lîm-i lisân ile esmâ-yı hâzarîden üstâdım olup, tekellüm-i hâl itdiñiz. Ba‘dehû hâ‘ceye teslim ü ta’lîm-i ‘ilm-i hârf-i kelîm olduķda imrâr-ı vaķıt ile her ne kıadar ‘ilm-i hâl kesb itdim ise de dâ‘ire-i ‘ilm-i nâsi ve ‘irfânî-i ‘ilm-i enfûsîden hâric bir hâl ile mütesellî ve mücib-i kıurb-i ahvâl-i tecellî olamayup, ancak hûlûl-i deyri râhib-i vaķtı ġariġb ve ‘acıġ olan bir zâtdan ya‘ni küfri hâl-i ġâ‘ib ile ‘ilm-i meġârib-i yâre erüp, ‘âlimî-i ‘ilm-i âfâķ-ı Hâķķ-ı müsemmâ ve müstaġraķ-ı envâr-ı deryâ ve vâsıl-ı ‘ilm-i Hâķķ-ı merâyâ olup, müstażrâf-ı baĥr-ı muĥîti ve müstaġraķ-ı nûr-ı hutûtı ve feyz-i Yezdân-ı yâr ile bî-hâr-i ġülzârî-i bâķi ve nûr-ı bahâr-ı bâġ-ı cihân-ı muĥâķķaķı ve i‘mâ-yı zâtı nażra-i kühl-i sâf-ı üstâd-ı hâzara iren keşşâfî-i veled-i mazharı benim vâlidem. Hemân gözyaşı ile ġöñül aşı hâkmet kıazġanında kııvâm-ı beşer ve mażhar-ı mükerrem-i ahcâr ve kâşâne-i muķîm-i eşer olduġuñ hâtırıñızda mıdır benim validem? Senden ayrıldıķdan soñra bu tağ ve bu şâhrâ-yı ‘âlem bir baĥr olup, bî-kenâr ‘ummânda mesken-i emvâc ile hallâcî-i tufân ve Nûĥî-i zamân, ferzend-i nerîmân olarak keşti-i cism-i selâmet ve tufâna zamândan miķyâs-ı emvâc-ı baĥrı olup, ferâġat ve şâĥîb-i necât birle içim baĥr-ı bî-kenâr taşıım muĥîti-i enhâr-ı diyâr oldu. Ve mâlik-i ġirân-bahâ-yı dürer ve şâĥîb-cevher-i meķin-i muķarrer olup, hemîşe içim baĥr-ı taşıım nehr-i zamânlarız. Mażhâr-niġin-i zamân oldum ki nice kıudret ve kıuvvet ile cemâdât ve

ĥacerāt yedim de ĥamiri mum olur. Hemān t̄inet-i t̄uruñ ĥaceri ve z̄inet-i n̄uriñ Őemeri
 oldum ve ĥikmet-i s̄ubĥān ile kıymet-i q̄adr-i cihan-‘unvānlarız ve ‘aql-ı k̄ul ile fikr-i
 lāh̄ut̄i-i idmān-ı cāvidān ve p̄ir-i cihān-ı cān-ı ĥaqqānıde ferd-i merdāñlarız. Q̄atarāt-ı
 çeşm ile her-dem q̄alb-i ĥāndānlarız. Ve sırr-ı s̄unnet ile farz-ı Ĥaqq-ı ‘ömründe ĥall-i
 merām-medār ve ĥacer-i nefsi q̄al‘a-i r̄uĥa cidār iden ‘ārif-i ‘āşık ve merd-i ĥaqqāyık ve
 z̄ümre-i şadıqān ve sırr-ı sultān-ı ĥāqānlarız. Ve bāğ-ı cihānda nābit engür-ı şafādan
 mah̄s̄ul-i mā’-i hālid içüp mah̄m̄ud̄i-i cemāl-i Hudā’dan mestānileriz. Ve geçen def‘ada
 gelen şıĥĥat-i kelām müşkilāt-ı t̄in-i maqām olan atyān-ı ādem̄i ve nefha-i s̄ur-i ma‘nev̄i
 ve n̄üşha-i n̄ur-ı ma‘den̄i olan dem-i ekrem-i ādem̄i aĥvālinden ba‘zı mertebede torunuñ
 Mehmed Kemāl Efendi mişillü sü‘ālîñiz mücerred cevāb-ı bā-şevāb ve te’v̄il-i lāzım̄ü’l-
 ādāb us̄uliyile fuşul̄i-i aĥbār ve muttasıl cevārî-ĵ ma‘den-i vücūddan gūş-i (83b) iz‘ān ve
 sem‘-i ātiyeñiz t̄ā’ir-i murğān cihetiyle gūş-ı rabt ü ‘irfān-ı ĥāqān-ı zabt itmek elzem ve
 ĥayā-i sermed ve firāset-i ĥacer ile baĥr-ı q̄ulz̄üm olup, t̄ā’ir̄i-i baĥrı mekān olmadıkça
 d̄ürer-i t̄in-i mü‘min olunmaz. Ancaq torunuñ m̄ümā-ileyhe gönderilen *Tercümān-
 nām*emizde atyān-ı muhtelif-i ādemi bir kaç vechle beyān q̄ılınmış idi. Hus̄usiyile siziñ
 ‘aqlıñız q̄ab̄ul-i cihetle bir daha ta‘b̄ir-i āsān ve ĥāll-i merām iĥān idelim. Faqat etyān-ı
 enf̄us̄i ile meretebe-i maqām-ı nefsi beyān q̄ılalım. İbtidā-yı emrde ādemiñ t̄ini t̄in-i şarq
 olup, nisā’ñıñ t̄ini daĥi t̄in-i ġarb olmağla bu iki mahalden müretteb t̄in ma‘c̄un-i d̄ir̄in
 olmağın bu s̄üretce iki cānibiñ daĥi t̄ini r̄uĥ ve nefsi ĥayātıyla revān ve ‘ākif-i bezm-i
 merām olmuşdur. Ve ādemiñ cildi muttasıl laĥm̄i olup, yedi q̄at maşnū‘a-i laţifeden
 mürettebdır ve tırnağı otuz iki s̄ā‘atde bir q̄ıl q̄alınl̄ıgınca boy virür ve nisā’ñıñ cildi bir
 q̄at olup, ādemiñ nısfı i‘tibārınca olarak laĥmi fāsıla-i cüz’iyyesinde maşnū‘āt-ı İlähiyye
 cihetiyle tırnağı yigirmi sekiz s̄ā‘atde bir q̄ılı q̄alınl̄ıgınca boy virür. Ve nisā’ ile z̄ükürüñ
 diğ̄er aĥvāl-i bedeniyye ve şehvet-i nefsanıyye-i ferdāniyyeleri kitāb-ı mezk̄urda tafşilen
 beyān q̄ılınmışdır. ĥāceti olan mutāla’a itsün. Benim vālidem, torunun Mehmed Kemāl
 Efendi me‘z̄un-ı ‘ilm ve müderris-i şeh̄r-i ced̄id olup, z̄ihni ĥālā ġab̄it ve had̄iddir. Baba
 cinsi ġāmız, anā cinsi ‘an̄id-i pel̄id ve Yez̄ide-i med̄id olmağın ‘‘aqlıda anaya ve fikrde
 babaya mā’il ise de nefsinde ĥay, ‘r̄uĥında ġam̄idir. Benim aña irsāl eyledigim bunca
*Tercümān-nām*elerim ĥāl-i dilince hemān taşa söylesem lisān-ı insāna gelüp, ‘azm-i
 d̄id̄ār-ı ĥal olur idi. Ve lākin anıñ z̄ihni t̄ürāb ve ĥacerden biñ beter pekdir. Sen anıñ
 büyük vālidesi bulunduğun ĥâlde saña söyledigim aĥvāl-i kelāmıdan ne mi fehm u fark u
 idrāk ile ĥall-i rumuz, fekk-i k̄ünüz itdigiñiz, z̄irā insānıñ vücūdı zamān ile p̄ir olup da

h ayv an ile bir olmakda ne f a'ide vardır? Ha h ayv an ve ha ins an! C mlesi 'ar sa-i 'irf an-ı y ar andır. Vey ahud h ane ve  ehir-perver olup da kitap-h an olma la 'ilm-i enf usdan ba ka bir tarafı 'aql-ı y ar olamaz. Hem an cehlle ebter  alur ve seyy ah-ı h al ile  ehir ve  arayı bi  yıl dahi ' mri olup da, ge t u g z r itmi  olsalar bile gene  ader ve  ismet-i ezeliyye her ne ise mi d arinca mu kadder olabilir. Ve'l-h asıl ne gezmede ve ne dahi oturmakta bah ne ve b ht an olur. Amm  v c d-ı nefsi  'al yık u hal yıkıdır. Fa at 'aql-ı 'r h n taht-g h-ı reh yık ve menb -ı feyz-i h a yıkıdır. Ve sizi  ma'reke-i ba r-ı nev li izden deyr-i diy r ve seyr-i k fr-i hay lde  alup,  ok zam nlar H a 'dan biri idim. B 'deh  k fr-i r g b ve deyr-i mez hib mahzen-i  abit-i env r ve  ah b-i deyr-i neh r olan  dem-i ma'n ya erince nice zam n h zmetlerinde p -m l olup,  n-ı v hid-i zam n ile p r-kem l ve v sıl-ı  m l-i cem l id p, ta  il-i  alem c mlesi ta v l-i 'ayn-ı h al oldu. Ve kisve-i neb t-ı f hirem k lliyyen  te lere ya up, oddan  aft nlar bi p,  st di-ı kerim olup gidem. Hem se erenleri   aft nları neb tdan degildir,  te dendir;

'Ar sa-i mah er-i tabl-ı ten

Ve v k f-ı ah v l-i ma' arif-i fen

İ tiz sınca hem n ferm n-ı h l-i div n-ı h y t nla ber berce sırr-ı tar katde mah er-i nefsi, miz n-ı r h  ile 'ar sa-i bedende civ ri-i cev d-ı n r ve tel in-i ma'nev -i  ur ile  ir t-ı z t-ı m sta imden g z r -i perv z id p, cennet-cem l y re 'An a-yı murg-ı z t  olmak gerekdir. Anca  yarınki g n , bug nki g nden g rmek ve zev ıyla  af sına irmek gerekdir. Yo sa imh l-i va t ile i ler yaman ve h ller g m n olur. Z r  sonra g recek g z ve s yleyecek s z bulunmaz.

Benim v lidem,  demi  ba ında yetmi  iki bi  k k  ıl vardır. Yetmi  iki bi  dahi a'z dadır; c mlesi y z  ır  d rt bi   ıla b li  olur. Ve nis  t 'ifesini  ba ında y z yigirmi d rt bi   ıl olup, yigirmi bi ni dahi a'z da n bit-i mevc ddur. Ve bunlar r z-i cez da c mlesi 'adedince  te den zeb n  ve eyl ndan  am ı olup, v c d  taraf-be-taraf  ovup  a ıraca dır. Ve a'z -yı s 'ire h lli h lince ez  v  cef ya isti k k ve isti c bı vardır. Hem n halvet-i deyr-i pinh n ile v sıl-ı r hib-nih n ol. Yo sa  uret-i ah v l-i be er, be  on adım atarken  a ar. Ma'l m-i c mle-i n s oldu   zre erenleri  ta avvuf ne kel mlarından belley p de gitdikleri tar kat ez-c mle erenler kendi h l-i h y tlerinde bile herkese b ylece ta'lim-i tar kat ve tel in-i esm , icr -yı ah k m-ı

ĥaĥĥat-i ‘avām diyü beyân kılmıŝlardır. (84a) Ĥattā zamān-ı sa‘âdetle ŝāh-ı merdān-ı vilâyetden böylece telĥin-i irŝād, diyü ħurulmuŝdur. Ancaĥ aŝl-ı nūr-ı *Muĥammed-‘Alĥ* tariĥınıñ civārıyla ĥaberleri sır olup, ‘ilm-i ĥimā ile telĥin ve irŝād-ı maĥz-ı ma‘nā idüp, tecellî-i yār-i ĥadîmi ān-ı dā‘im ile baŝır ve bĥnā iderler. Yoĥsa öylece ĥāy-ı ĥüy-i esmā ve uŝul-i berrān temāŝā ve fıĥra-i sükût-i savaŝa ve uzun uzun tesbĥh resenlerinde gice ve gündüz ĥayāl-bazlıĥ ile evāhim-i ĥam ĥālîñ kendülerine ĥāl diyü teşbĥh ve teraĥĥı iderler. Ĥuŝûsiyle ĥāl ile ĥayāli ibnü’ŝ-ŝārĥ ve’l-garb müstagnĥ ‘ani’l-beyāndır. Hele esmāniñ serāb ve ĥarāretiyle hemm u ĥam deryāsına baĥrĥ olup, bu varta-i vādĥide bulduĥları kendilerine dahi ‘ıyān ü beyân iken buraya teslim olmayup daha iŝte benim bu derecem hemāñ erenleriñ cezbe derecesi ve maĥāmılarından, diyerek kendi ‘aĥl-ı ĥāŝırlarınca bühtān ve nice nā-danlıĥlarıyla ĥallāŝı-i ‘alā mele’i’n-nās olduĥlarından fazla hemāñ kendileri zamāñıñ fenā derece za’ıf ĥartal ve ĥuzgunluĥla ŝayyād-ı zamān-ı ‘avām olup, giderler. Ancaĥ esmāniñ müsemmasına mażhar olmadıĥça iŝte cümlesiniñ iŝleri ve güçleri ‘ale’t-taĥĥıĥ böyledir.

Benim vālidem bu kelāmları ĥotozuna diñletme. Zĥrā baba bostān tarlalarında fıŝkı ile ĥāŝıl olmuş kelāmlar degildir. Öz cāniñ deyri vaĥy ise aniñ Zāt ĥulaĥı fehm ider. Yoĥsa kelle ĥulaĥları aŝamm ‘illetine uğramış bu kelāmları mezāyāsına varmaĥ degil, belki yel gibi bir taraftan girüp, öbür taraftan ĥıĥup gider. Yazıĥlar olsun ki bu ĥadar biñ yıllıĥ menzillerden böyle bir bĥ-bahā cevāhir getirüp, yoĥ bahā ile size ‘arz u tekālîfi maĥabbet iderim. Ĥuŝûrumuz nezdiñizde ‘afv ola, zĥrā bu kelimāt-ı mu‘tebere tabaĥat ve ‘arşa-i semāda cennet-i cevher-ŝafā ve faĥr-ı ĥāle nevā ve derd-i bĥ-dermān marĥzlere ‘ayn-ı devā-yı ŝifā ve bu kelāmlar ki size söylerim cümlesi Ĥazret-i Ĥıẓr ve İlyās - ‘aleyhi’s-selām-’ıñ zŝlmet-i zĥll-i cihetden rehā ve vāsıl-ı kŝh-ı Ĥāf-ı intihā olduĥu ĥālde āb u ĥayātıñ başı ve menba‘-ı aşl u nesli olan āb-ı ĥālidĥñ lezzet ve zevĥ-i ŝafāsıyla maĥmŝrĥ olan zevāt-ı kirāmıñ mestāne-i diĥdār-ı mennān’a ve ĥayret-i vicdān-ı seyrāna ĥābl-i tayyār ve vāsıl-ı ‘ayn-ı deyyār-ı Cemāl ve pŝr-fenn-i kemāl olanlarıñ kelāmı böyle olur vālidem!

Ammā saĥın bu kelāmları oĥudunca dinlerken yaz vaĥti ŝıcaĥa ĥalmıŝ ĥummas ĥargaları gibi aĥzını açmayasın. Zĥrā benim söylediĥim kelāmlar bĥ-cihet ‘āleminde ĥaberlerdir. Oranıñ yaz ve ĥıŝı ve havā ve āb ve ĥāki yoĥdur. Heme ān-ı nŝrāñĥ ve mu‘tedil-i ŝāf u ŝafā-yı dā‘im-i Ĥaĥĥ-ı ĥadĥim ve Raĥımden.

Nażm:

Canım erler sırrı ancak gizlediler içeriden içeri

Ħikmet ancak hiç denilmez kimseye kim tolaşma gel beri²³⁴

Çün kurulmuş böylece pāzār ile erkān-ı yol

Ħağ eri gizli olur hem böyle dānā-i bî-pūl²³⁵

Neşr: Nokta-i ‘Alî’de sırrı-ı ādem olup, hem rāhib-i deyr-i nihān-mekānda nāsdan nişin-i ĥālvet ve nağş-ı mağāl-i ‘uzlet ve erkān-ı ĥayātı tedric-i tedābūr-i aĥkām-ı ĥikmet ve ‘ilm-i ĥavāsś ile fenn-i śifāt ve ĥulaśā-i aĥvāl-i bî-cihet ile izhār-ı tūr-i qalb-i mu‘allā-yı intihāda dîdār-ı Ħağ-beğā ve Muşî-i vaqtiñ kelîm-nihāñı ve Ħağğ-ı sırrıñ seyr-i ‘aynımda dā’im ānı ve ĥalıq-ı ‘ālemden her dem ba’îd ve pinhāñı ve zirve-i kūh-ı merāmdan śaĥrā-yı nūr-ı me‘āñi ile ĥall-i temāşā-yı mūdām ve nā’il-i zevq-i cinān-ı selām ve ĥubūrî-i vecdî-i ĥāndān, seyr-i sa‘ādetmendān-ı nūr-ı Yezdān ĥālî ve qalb-i āgāĥî-ı śamedānileriz. Ve leyle-i cism içre ‘ārif-i ruhān-ı ĥāqān ve tā‘at-ı küfr-i ma‘nevîde qabūlî-i Ħağğ-ı burhān ve ‘ayn-ı semā-yı zāta mihman, zamān-ı mağz-ı mekāndan i‘rāc-ı mu‘allā-yı keyvān ve śāĥib-i pūr-himmet-i dil u dānā ve vāsıl-ı qurbî-i Ħāzret ve kāfirî-i sırr-ı ĥikmet ile gönümüz “elān kemākān”-ı istiğnā.

Nażm:

Żulmet-i tîñ-i teniñ śāĥib-i mihmāniyiz

Eyvān-ı śafā bezminiñ erbāb-ı kerimāniyiz

Neşr: Tūrāb olup zamāñi • Ħacer olduq rummāñi • Dürr idim ‘ummāñi • Yel olup dümeni • Bulut olup qaçırdı • Hümā olup uçurdu • Muĥîṭ-i şems iken zātî • Devr idüp gezdim toquz qatı • Żerrātğāha gölge idim • Ümmet-i Nūĥ’a ülke idim • Fūfānına toz fermānına söz dîvānına qul seyrānınā yol vuślat-ı limān-ı selāmet itdi du‘ā-kār-ı melāmet kendi iken bî-ğām rehin, Żātı ile ‘arśa-i nūra qarîñ sünneti Nūĥ’uñ tūrı, (84b) hey’et-i ‘rūĥiñ nūrı, Mi‘rāc-ı Muĥammed hem ‘Alî ĥātîf-i ġayb-ı hidāyetle semā-yı çıqup ol Żāta münevver oldu ulu devlet ve sermed buldı.

²³⁴ Tam bir aruz vezni bulunmamaktadır. Musarra’ ve mukaffā beyitler şeklinde değerlendirilebilir.

²³⁵ 3 x Failātün 1 x fa’ilün.

Gāmızı ‘Alî Baba

[84b] Tercümân-nâme-i Hâkıķi 41

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi,

Nitekim diđer *Tercümân-nâm*emizde ba‘zı mertebe ervâh-ı ŐelâŐe-i muķaddeseden te’vĳilen zıkr u beyân kıılınmıŐ idi; rųh-ı sųbhâniyye, rųh-ı keyvâniyye, rųh-ı zamâniyye. İŐ-bu ervâh-i ŐelâŐe-i muķaddese noķta-i nųr-ı rahmâniyye ki “Kųn” emr-i celĳlesine muzâf-ı ilâhi buyurulan Őanâyi‘-i İlâhiyyeniñ noķta-i tĳn-i rahmâniyyeye mųeŐŐir rųh-ı subhâniyyedir ki emr-i Cenâb-ı Hudâ ve sųlâle-i nųr-ı enbiyâ ve kerem-i Őâh-ı evliyâ olup, mųcerred rųh-ı sųbhâniyyeniñ erkân-ı ma‘lųme ve ef‘âl-i mahsųsası ibtidâ’-yı emrde noķta-i nųn’uñ tĳnine izâfe kıılınan esrâr-ı emr-i “kâf u nųn” olmađla hemân-dem sırr-ı İlâhiyyesine noķtaniñ mażhar-ı emr-i zâtiyyesidir ki ĳariñ-i emr-i Zât olarak erkân-ı muĥaŐasıyla ef‘âl-i ĥâķiķatidir. Ancaķ cihet-i baŐarla mahlųķâtı ĥâķiķat-i zâtiyyesinden ĥiŐsedâr idųp her vųcųd-ı eŐyâya kendi emr-i Zât-ı kibriyâsın kendinden yaķın koyup perde-i cihetle her tarafda ef‘âl-i mahsųsa-i Rabbâniyyesini cihet-i eŐyâyı vųcųda ĳariĳ ve ĳariñ idųp, kemâliyle zevâlîñ ayrı gųrerek hemân emr-i Zâtiyyesiyle her mevcųdâtıñ kemâl-i ibtidâ’sı ve zeval-i ‘ayn-ı intihâsıdır. Ve lâkin her eŐyânıñ ĥâli nażarıyla yaķın ve ĥayâli nażarından uzaķdır. Ve rųh-ı keyvâniyye, rųh-ı sųbhâniyyeniñ mųcerred ef‘âl-i muķaddesesiyile ecsâm-ı latife-i ĳariĳbeden muŐanna‘ ĳubâb-ı âsumânı isbât itmiŐ olan rųh-ı keyvâniyye, hemân neŐve-i baĥr-ı ĳudret ile iŐbu ĳoķ zamâna pâyidâr-ı rųh-ı zamân, iŐbu ‘avârîz ŐeŐ cihât ile perveriŐ-i feyz-i havâ ve câmî‘u’d-dehr ĥayât-i ma’ olmađla her eŐyânıñ mihmânı nefis-i zemĳn ile rųh-ı zamân olup, “nâr, bâd, âb, ĥâk”, iŐbu erkân sırr-ı sitte cihât cism-i her-dem ‘ıyân ve ef‘âl ve aĥvâl-i zâtiyla pinhân olmaķla iŐbu esrâr-ı fı’l-i zamân ŐeŐ cihâta mųnĳariĳ olarak tedâvųr-i aĥvâl-i ‘aķd-i cihât ve her eŐyâ ve ĥayvâna ĥâliyle ĥayât-baĥŐ-i cân u ten-i ĥâķâni-mihmânlardır. Ve insânda leŐker-i mihmân ve Őâĥib-i devr-i nihânların olan nųr-ı ilâĥi ile siriŐte ve cihet-i sitteden ĳayd-ı vâreste olup, tâ’ife-i muķarreb-i Zâtdan me’mųr ŐeŐ mųlk-i sarây-i vųcųd-ı kâmilânda mihmân-ı ĳabr ĥayâtı ve vâsıl-ı diđâr-ı ĥâķķ’ı zât

âdemi, mihmân-ı zaman olan şeyş mülk, her insânîñ vücūdında eniş ve hem-demi olup, faqat²³⁶

enbiyâ-yı ‘ızâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtınıñ vücūdında hâliyle mülk-i cismlerinde ‘ayniyle ne felek-şâhrâ-yı bî- cihet ve ‘arşa-i cevelāngāh-i himmet ve pervāzî-i āsumāni ve huddām-i Cenāb-ı Źāt-ı insānî olan şeb‘a-i sūrūşı ve rūh ile nefsiñ saltanat-ı hâyāt-ı rūhāniyyesi cihet-i qarz-ı Hudā ve nūr-ı ‘irfān-ı Kibriyā ve cezbe-i vücūd-ı eczā olmağla cem‘an toquz erkān-ı ma‘lūme kıvām-ı hālet ve dîdār-ı Źāta sebep-i vuşlat olup, ef‘āl-i mahşūsa-i Rabbānî ve maqbūlj-i hîzmet-i Cenāb-ı Rabb-i Yezdānîlerdir.²³⁷

İş-bu müşkîl, insān-ı kāmilde mükemmel toquz erkān-ı mahşūsa kuvve-i şifat-ı qabr

hâyātiyle bi’l-fi’l Źāt-ı ıtlāka ire. Böyle olan zevāt-ı kirām cismen qubāb ne taq ve ‘ayn-ı ‘arş-ı muhaqqaq olmağla eflāk-i tis‘a nedimlerinden toquz melek-i mu‘azzama vücūdları eflāk tabağasında mihmân-ı nihān-ı zamānî olmağın bu sûretce dört melek kafasında cülüş-i ‘izzet-me’nūs olan Cebrā’il, ‘Azrā’îl, Mîkâ’îl, İsrāfîl ve diğeri üç melā’ikenîñ biri şadrî ve ikisi şikemî olarak yedi melā’ik-i mu‘azzāma ve rūh ile nefsanlarıñ şâhrâ-yı cihet ve mûcib-i feyz-i Hâzret eşeri olup, ikisi dañi cihet-i eşyâ-yı muhît olarak, melā’ik-i muqarreb-i Źāt olduğı vechle cümle cem‘an toquz erkān-ı ma‘lūme her biri birer melā’ik-i muqarreb-i Źāt idi ki, erbāb-ı haqāyîk-ı fenn ve ‘arif-i eşyâ-yı deqāyîk-ı ten-i kāmilāndır. Ve işbu toquz erkān sūrūş-ı qabr hâyātlerinde eniş-i hem-dem furūş olup, gerek cism-i letā’iflerinde gerek ise eşyâ-yı cihet ve zamānda kelimāt-ı ahvāl-i zātîyyeleriyle vākıf-ı a‘māl-i cihāniler olmağla hemān qabr hâyātlarıyla Źāt-ı ‘izzete ‘aynen vūsul ve icrâ-yı ahkām-ı haqāyîkî fennen usul itmişlerdir. Ve böyle zevāt-ı kirāmîñ hadd-i zātlarında bulūğî-i ‘irfān ile ‘âkil ü dānā ve esrār-ı İlāhiyye cem‘an ‘ilminde ma’nā ve şanāyi’-i qadr-i himmet ile vāsıl-ı nūr-ı hîkmet olup, ancak

²³⁶ Buradan itibaren resim çizilmiştir.

²³⁷ Burada Hz. Adem’in tek satır içine çizilmiş küçük bir resmi bulunmaktadır.

Hümā-yı murğ-ı ‘izzet ve pervāzi-i baĥr-ı envār-ı Ĥazret-i Ādem-i mā‘nileriz. (85a) Ve işbu esrār-ı ġamız-ı ‘ilm-i Zāt-ı Qur’āniyye evvel-emrde ‘ālem-i ĥaĥıķatde iken ‘ilmimiz Zāt olup, maĥz-ı nūr-ı Qur’ān ve ĥāfiż-ı ‘ilm-i Ĥaĥķ-ı sübhān idik. Ĥusūsiyle noĥta-i nūn’a ġalb iderek, bir emr ile on sekiz yıllık menzile yüz kırķ dört biñ yılda ġarın-i yār-i cihet ile ĥāfiż-ı Qur’ān-Ĥazret olarak ġarib-i dehr-i diyār olup, rūĥ (sultān), nefis (ĥāķān), ‘‘aĥl (lāĥūt), fikr (‘azām), ‘irfān (Zātiyye), firāset (ĥāliyye), isti‘dād (hidāyet), meşreb (ĥās), tabi‘at (ĥayvāni). İş-bu toĥuz erkān-ı muĥaĥķaķa tın-i Zāt ile sirişte olup, her biri birer felegiñ erkān-ı melā’ik-i mu‘ażżamasından olarak noĥta-i nūn’da yek-cihet miĥmān-ı zāt iken emr-i ‘‘Kūn’de biribirimizden mufāraķat vuķū’ıyla yüz kırķ dört biñ seneye deġin semāda ve zemīn-i zamānda biribirimizin cüst-a-cūsında olup, vāķtā ki bu žulmet ile sirişte olan dār-ı tın-i tene nāġihān miĥmān olup, ve biribirimizi yād görerek ‘ömrümüz kırķa ġarib iken müjdegāni-i ĥazret ve mürşid-i ‘izzet bir zāt-ı mükerrrem vāsitasıyla işbu şehir-i vücūdda hem-şehirī ve mesāfe-i ġaribeden sefer-i dehrī olan toĥuz ġarındāş miĥmānımız olmaġla biribirimizden vāķı’ olan ol ki mufāreķat bu dem mülāķata tebdil olup, hemān-dem ĥuzūrī-i Cenāb-ı Ĥaĥ ve āşinā-yı bezm-i mutlaķ ve ‘ilmimiz ile a‘mālimizde ‘ayn-ı mükerrrem ve feth-i ĥutūt-ı tılısmāt ile şāhid-i ĥurrem olduķ. Faķat ‘ilmimiz sırda, özümüz Fur’da ancaķ tenimiz tūr, ‘ilmimiz nürdür. Ve işbū toĥuz melā’ik-i mu‘ażżama enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı kirām ĥazerātınıñ dār-ı ten ve ġār-ı beden-i letā’iflerinde her-dem envār-ı lutf-ı hidāyetle ĥālet-i ĥabs-i ġār-i ten ve mūcib-i eniş-i beden olduķların ‘aynen müşāhede idüp de her biriniñ aĥvāl-i sırr-ı zātiyyeleriñ ĥāli dillerinden ‘ıyānen ve beyānen ifade-i Ĥaĥķ-ı merām ġılmışlardır. Zırā böyle zevātiñ beden-i ĥaĥāyık-tenlerine eniş-i hem-dem olān erkān-ı zamān-ı nihāni riyāzāt-ı şaĥķa ile taĥvil-i nūr-ı Ĥaĥ olarak hemān toĥuz erkān-ı ĥayvāniyye zātī olup, mücerred-i muz‘āf-ı noĥta-i nūr-ı İlähiyyeye vāsıl olduķlarından cümlesiniñ miĥmān-ı vücūd-ı zamānı olan toĥuz erkān-ı muĥaddeseyi rūĥ-ı Sübhāniyyeye teblig eylediġi ĥāldede rūĥ-ı bedeninden ıtlāķ ve ‘ālem-i Zāt’a ilĥāķ ve zümre-i erkān-ı Zāt-ı mutlaķ olurlar. Bunlarıñ ġayrı olan ‘avām-ı nās hemān zemīn ve zamāna maĥsūs erkān-ı ĥayvāniyye ile ĥayy u māt olup, vaķt-i ĥaşre deġin işbu zemīn ve eşyā-yı cihet-i zamāndan bir tarafa gitmek mümkün olmayup, devriyye-i zamān ile ġā’im u dā’imlerdir. Hemān ‘ilmleriyle her-dem Ĥaĥķ’a ızmār-ı ĥamāķat ve ‘amelleriyle dā’im izĥār-ı cehālet itmekde olduķları kör gözlerine ĥiķbir vaķt görünmez, belki maĥşerde cemāl-i İläĥi anlara her-dem cehennemdir. Ancaķ Zāt gözi açıķ olanlara

cehennem bile güلزâr-ı bâğ-ı Cemâl'dir. Nitekim abr ayâtlarında her-dem Cemâl'ullâh ile mülâkât ve müşerref zevâtlar olmağla cennet nûrı ile cehennem nârında yanmışlar ve pişmişler idi. Cümle zev u şafâyı dîdâr-ı ayâtlarında görüp de Zâta tokuz erkânla bir nûr-ı vâhid olup, gitmişlerdir. Hemân cihet-i meymûn ve uzgunları âl ile ayd olup, âl-i ehlu'llâhdan şad merhale ba'jd ve berbâd-ı murdarlardır. 'İrfânı olana bir ögüt, 'irfânı olamayana lâzım olan sükût, ancak erenlerin sözi firât, özi sırât ve sözi semm, özi 'ayn-ı cemdir. Ve özi em, sözi 'ayn-ı demdir. Sözi zamânî ve özi cinânîdir. Kelâmında şifâlar, kemâlinde şafâlar, dertlüye devâ, ölüye şifâ, her cânluya mât ve cihet-i eşyâyı at idüp, düldül-süvârlardır. Anların kelâmı vuşlatı ve işleri dâ'im şiretidir. Ve onların âlveti 'ibret ve şerbeti vuşlat, şerbetleri kevşer, kerâmetleri 'ayn-ı eşerdir. 'Avâm-ı nâs gibi şerî'atde turgun, tariatde yorgun ve ma'rifetde mağbûn olup da, aıatlerinde dâ'im çirkin degillerdir. Her ilmi a'dan okuyup, 'amelleriyle Zât-ı 'ıyân ve sırr-ı ur'an olup, ihlâsla ıtlâa ermişlerdir. Ve meymûnca olup, dünyada deff u nây ile nâsı oynatmışlardır. Zirâ erenlerin tevîdi sırr-ı semâda 'arş-ı mu'allâdır. Ve anlar nûr-ı udret ile mâder-i cihetde âmil olup, veled-i âân-ı cihânbanilerdir. Zirâ böyle zevât 'ayniyle mefhar-i mevcûdât azret-i Muhammedni'l-Muştafa ve dâmâd-ı Peygamber azret-i 'Alıyyü'l-Murtaza azretlerinin peder ve mâderleri ın-i cem'iyetlerinde 'arşın mâverâsında bir melek-i muarreb olup, ismine melek-i Hümâ dirler. anâdların görüp, aza'in-i dürergân ve cevher-i zat ve nejâd-ı ferişte semât-ı mâderlerine bir nutfeye feyz u ikmet ve mâye-i sırr-ı a ve erkân-ı muaddese-i mutlak ile âmile-i (85b) nûr-ı udret olup, arın-i cism-i âdem ve âmil-i sırr-ı Hudâyı âtem ve urb-i 'izzet ile taht-gâhı nübüvvet ve şadr-i hidâyetle şâh-ı vilâyet olmuşdur. Ancak ümmet 'ulemâsının vücûd iklimlerinde mevc-zen olan işbu tokuz 'ummândan mürekkeb on sekiz nîl-i Zât, kûh-i âfa revân ve lezzet-i âb-ı ayât ve 'ayn-ı mâ'-i hâlid-cân-ı kâmilândır. Ve sözi sefineleri dâ'imâ özi 'ummânlarında nesim-i refref ile güşâde-i bâdbân olup, nefsi riyâsetleriyle 'rûhı revân bahrîlerdir. Hemân rûh-ı Sübhâniyye, rûh-ı keyvâna şirâyetle tedricî emri udret uvveden fi'ile ikmet ve revna virerek nice âgreb-i arâ'ib żuhûrât vuû'ıyla rûh-ı keyvân-ı zamâna feyz-i aşlet ve zübde kâr-ı żulmet-i esrâr-ı nûr-ı aıat ve tecellî-i Zât-ı udret-i şamedâniyyesin hayme-i âân ile bünyâd-ı azret ve ihsân-ı 'ayn-ı 'izzet ıldı. Herkesin vücûd büstânında nihâd ve iddiâr olan cevâhir-i ma'neviyyeyi terbiye ve tezkiyeye mutedir olmadıklarından dâ'imâ kem-ıymet ve vahşî-nebât rûh ve nefisle

sarıq-ı rızq-ı mühlet harāmilerdir. Zırā şu serāy-i dār-ı teni Cenāb-ı Hāq işbu tokuz erkān-ı mutlak kumaşıyla ferş ya‘nî tokuz kıt deba ve atlāsı ile zātından tezyin ve şirîn-i beyt-i hālvet idüp, kabir hāyātında Cenāb-ı Hāq ol kār-hānede mihmān olduğu hālde işbu serāy-ı harāb ve türāba vardıkda hemān-dem ferş-i Zāta ‘azm-i cenāb-ı yār-ı cināndır. “Lā şekkūn ve lā raybūn fihî”²³⁸ ve erenlere her ne kadar bu esrār-ı İlāhiyyeniñ vākı‘ olmuş olur ise min tarafi’llāh cümlesi cihet-i karağulığından müşāhede olunmuşdur. Esrār-ı İlāhiyyeniñ zād-ı tariķı olmağla ekşeriyā giceleri nısfü’l-leylede ve vaķt-i seherde vākı‘ olmuşdur. İş-bu tın-i ten-i žulmet ile sirişte olmağla insāniñ mūcib-i hāyāt ve sırr-ı cihān ve cihāniñ rūh-ı muqaddesesiyle seyri ve sırrı cümle zūbde-i tın-i beden ve kāmil insāndır. Mebde-i rahm-i māderden tevellūd-i insān ve gıdā-yı nebāt-ı hāyvān olup, hattā sabāvetle derece-i tarāvetde gıdā-yı nebāt tene kıvām sūkkeriyle bedeni šāhib-i bulūğ-i kemāl idüp, işbu kā‘ide-i sun‘-ı insān, ‘ayn-ı kıvām-ı fi‘il-i zamān olmağla Hāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’e degin kıvām kār-ı zemīn ve mūcib-i feyz-i devr-i āsumān-ı himmet ve kuvveden fi‘li ‘ıyān olmağın bu sūretce tebliğ-i sun‘-ı keyvān-ı cihān olmağla hemān ben-i ādemiñ āferiñinde ūlb-i zamān ve ‘āyine-i zāt-ı hāķāyık ve zūbde kār-ı sun‘-ı deķā‘ik-ı İlāhiyyesine ‘aynen mihmān-ı zamān idüp, tahtgāh-ı vücūda kisve-i fāhire-i tāc ve hil‘at keremiyle şehensāh-ı civān-mizāc-ı hilķat-i ādemî ve zātında nihān olan sırr-ı nidā-yı hātif-i ‘izzet ile vāsıl-ı tāk-ı eyvān ve vāķıf-ı a‘lā-yı ‘unvān-ı hāzret idüp, pervāzi-i Hümā-yı zātileriz. Ancak evvel-emrde “Kūn” emr-i celīlesinde vākı‘ kef ile nūn’dan iki hārfi miķrās-ı emr-i kadere muzāf-i ilāhi buyurulan noķta-i nūr-ı Sūbhāniyye zaten şu ‘ilmimizde olup da kör gözleriñ göremedikleri tokuz kabilî-i biza-i leb-i kā’inātda civciv-mişāl vücūda karın olup, hāyātımız ile memātımız künh-i mağz-ı bızada vākı‘ olarak hiçbir tariķ ile kısr anıñ māverāsına çıkup, seyr-i sefer idemeyerek hābs-i cihāt ile a‘mā-yı Zāt bulunmuş olanlara çāre mūmkin olmaz. Ve işbu noķta-i nūn’da kā’ināt bir top kumāş-ı zāt olarak iki hārf ki kāf ile nūn’uñ miķrāsında emr-i kudretle ‘umūm-i cihān ve nāsa mahsūs ma‘nen kisve ve hil‘at-i fāhire ve tāc-ı “Kerremnā” ile biçilmiş ve cümle nāsiñ rahm-i māderde iksā itdikleri cihetle, hattā memātiyle kabre dañi berāberce girüp, Cenāb-ı Hāq’dan hilāfetlerimiz olup, anlarıñ fāhrine mażhār olamayup da bir tākım eşyā maķūlesinden maśnū‘ cüz‘ıyyāt-ı keçe ve pösteki parçalarıyla tefāhhur iderek erenleriñ fāhrinden ba‘id ve berbādlardır. Be hey herifler, pırlerimiz şöyle buyurmuş ve böyle fāhr itmiş diyerek bir alay laķlaķıyyāt ile

²³⁸ Ar. “Bunda hiçbir şüphe yokdur”.

âhîr-i ‘ömre degin küçük kulaklı eşekler gibi cehâlet yükünden kırtulamazsınız. Hûsûsiyle cemî‘-i pirân-ı ehlü’llâh yalnız meşâyih ve dervîşânîñ pîrleri degildir. Bütün cihânîñ pîri ve cinân-ı yârîñ nûr-ı nev-civânlarıdır. Yoħsa pîrim diyü, mahâbbet ve tefahhür itmek ile anlar kimseyi tanımazlar, meger anlarıñ derecelerine mażhar ola. Zîrâ anlara mahâbbet itmek ile ne dünyâda ve ne ‘uqbâda teşâhub iderler. Meger kişi zâtına yâr olup da, Cenâb-ı Hâkķ’a kendi özinde müşâhede kıla ve seniñ şu ‘âlem-i cihetde anlara mahâbbet idüp de çekdigin gönül ‘azâblarıyla kıalunsun; faķat anlarıñ Cenâb-ı Hâkķ’a ne hâyşiiyyet ile vâsıl oldukları tarîķi öğrenüp ve dünyânîñ zevkıyla ‘uqbânîñ zevķ u hîkmetiñ bilüp ve sorup da ancak müsterîhu’l-bâl olarak ‘azm-i râh-ı cinân olmalıdır. Yoħsa öylece hayâle gidişleriñ yolları gine devriyye-i zamân-ı hayvâña râci‘ olur. Ammâ erenleriñ yolu tîzce ve râhatcacık toğruca hûzûr-ı Rabbü’l-‘âlemine çıkar ve anda dünyâ ile ‘uqbânîñ hâceti tamâm olur. Yoħsa öylece dünyâ zükûretleri olup, diyâr-ı fenâ ile geçilmezler. Hemân vilâyet dinârına nübüvvet tamğası örülüp, gerek dünyâ ve gerek ‘uqbâ müstağni olurlar. (86a) Kimseden hâcetleri kıalmaz ve şu žâhir meşâyihî gibi müflîş ve “len tebûr”²³⁹ olup, vaķtıñ pâdişâh ve beglerinden veyâhüd kendü ta‘alluķâtı mîrâsından veyâhud iş ve güce çalışup, çarpınup geçinmek gibi keyfiyyet erenlerde vâķı‘ olmamışdır. Ancak kendüleri Cenâb-ı Hâkķ’ıñ bi’z-zât vekîl-i mutlak hâzinedârlarıdır. İşte bu kadar kelâm kâfidir. Her vechle hâyvânlıđıñız ile dünyâda ve ‘uqbâda ezâ vü cefâ ile hâşr ü neşr oluñ. Zîrâ anlar kimseniñ hayr ü şer işlerine kıarışmazlar. Hemân varsun herkes bildiklerinden şaşmasunlar. Žâhir meşâyih ve dervîşleri cemî‘-i zamânda ‘avâm-ı nâsıdır. Ve erenleriñ dâ’imâ kıallışdır. Zîrâ rûhlarıñ şaşkınları nefesleriñ düşünleri cehâletleriñ çoşkunları ve dâ’imâ hâyvânîyyetle hâyâtlarıñ eşkinleri ve hâķîķatleriñ hemîşe sürgünleri olup, ancak on iki hâyvânîñ tabi‘atlarıyla pîr u perverde olup, sûretleri insân ammâ şîretleri dâ’imâ hâyvândır. Ve erenleriñ sûretleri insân ve şîretleri cemâl-i Yezdân’dır. Ve her-dem dünyâları hîkmet ile zîbâ ve ‘uqbâları şîret ile tûbâdır. Ve anlarıñ vücûdlarında mihmân olan nefs-i hâ’inleri rûh-ı münevvereleriniñ halîfesidir. Zîrâ rahm-i mâderlerinde mebde-i me‘âdiyle cism-i pâklarınıñ mihmânları olup, şâhib-i arâzi-i mevsim-i zer‘-i teniñ maķâm-ı ‘arşda anbârî-i hîrmendârı olmağla rûh nefssiz ve nefs rûhsuz şu ‘âlem-i cihâtda hiçbir eşyâ anlardan hâlî degildir. Ve lâkin asıl erlik oldur ki; kendi bedeninde ve eşyâ-yı cihâtı muhît olan rûh ve nefs ve cesedden ‘ibâretdir. İş-bu rûh ile nefsiñ hâlî

²³⁹ El-Fatır, 35/29.

diliyle zāt naẓarın işidüp ve dā'imā görüp de muśāhabet itmekdir. Yoħsa herkesiñ belleyişleri gibi ismi varda cismi yoħ dimek ile kiři er olamaz. Ve bir de enbiyā-yı 'ızām ve evliyā-yı kirām ĥāzerātı cümle işbu zamānda vāqı' arz-ı muğaddese ya'ni 'Azrā'ıl -'aleyhi'i-selām- vāsıtasıyla Mekke ile Tā'if'iñ beyninde bir řabza-i tın alınup, Cenāb-ı Ĥaķ ve feyyāz-ı mutlaķ ĥāzretleri Ĥāzret-i 'Ādem ve Ĥavvā anāmızı ĥalk itdi. Ve lākin işbu zemiñde gūn-ā-gūn cevāhir ve ma'deniyāt ve nebātāt vāqı' olur. Ez-cümle yeñi çamurdan yapılmıř bir çanaġa pul řonulsa aniñ temizlemesiyle ta'ām řonulmaz ve temizligi řabūl itmez. Ammā billūrdan bir kāse yapılmıř olsa, ana necāset veyāħud pul řonulmuř olsa sıvayla temizligi řabūl ider ve billūra hiç bir şey' murdarlık virmez ve buda tūrāb nev'indendir. Faķat tūrābiñ ĥālis ve temizidir. Ne murdārlık ve ne de temizlik řabul ider. Ancaķ işbu vücūd-ı ādeminiñ tını böylece billūr gibi temiz idüp, ba'dehū iyü ve kem aniñ 'inde bir ola. Yoħsa śun'ı vechle gine tın řalur ise aña hiç temizlik fā'ide itmez. Her ĥâlde fenn-i ĥikmet ile ma'den-i řudret idüp, billur-miśāl ola. Andan böyle beden tını degil, cini ve faġfuri olup, pād-zehr dimek olur ve semmiñ ve zehriñ olup, bedene řifālar virür ve erenler hem pirdir ve hem de nev-civāndır. Ziri anlar bu 'ālemiñ vaķt-i ĥāliyle salde degildir. Ancaķ Cenāb-ı Ĥaķ'ıñ nūriyla cemāle ve her-dem kemāle olup, zevāle řarın degillerdir. Ve bir de evliyā-yı kirām ĥāzerātınıñ kelām-ı girān-bahālarından eski paçavra parçalarından maśnū' kırtasıñ žilli muħarrer kelimātıñ ancaķ 'ibāre-i luġaviyyelerinden ĥaķiķat derecelerini bildim miśillü 'irfān řařkınlıklarına uğrayup, 'aql-ı řāśırlarınca gūyā bilmiř gibi ehl'ullāhiñ derece-i ĥaķiķatleri řöyle ve böyle diyerek bir taķım tedābir-i evhāmiyye ile terkib terkib ta'rif u beyān iderler. Ĥuśūsiyle 'ulemā-yı nāsiñ añlayıřları řu řıyās üzredir ki, gūyā bir řiře bāl diyü ifāde iderler. Ammā bu ta'rif itdükleri řiředeki bāl řöyle tursun da bāri řiřesin görmüř olsalar idi māni' degil ve bu bir řiře bāliñ aġzı řudretten řapālu, vilāyet tamġasıyla mühürlüdür. Faķat bāl řiřesiniñ bir kimse tutulmaġa görsün. Ve aniñ ĥattını oķumadıķca 'avām-ı nāsiñ açaçaġı fuçi řapaġı degildir. Egerçi ĥattıñ oķuyabilür iseñ bāzen Allāhu Te'ālā řapaġı açılup, her leżzetiñ dadını anda bulursın. Keře bāl tolu řiřeyi 'ömrinde bir kere bāri görmüř olsalardı ġam degil idi. Ancaķ taķriřlerinde ĥaķiķatine varmiř rāddelerinde görünürler. Hemān 'avām-ı nās, ehlu'llāhiñ kitāblarını oķuya oķuya 'ömürleri seksen ve yüzü geđer gine śüretten geçmeġe hiç biri vechle řānlarına el vermez. Kendülerine sü'āl idicek olsañ bizim 'ibādetimiziñ řemeresi āhiretde olur, diyerek hiç (86b) i'tiķādlarına ĥalel viremezler. Ĥuśūsiyle ehlu'llāhiñ

‘amellerinde dünyasıyla āhiretleri mükāfatlarınıñ şemeresin ‘aynen ya‘nı herkesiñ kullanmağda oldukları iki kelle göziyle görüp de albleriyle mutma’in olurlar. Yoħsa dünyāda görüp de bilinmeyen keyfiyyātıñ nihāyet ve elbet bir seāmeti olacağına Őbhe yodur. Ve ‘ilmde yayan olup da ‘amelde nosan olunca hebādır. Ve bir veliyu’llāhiñ iki oğlı var idi. Anıñ biri ‘ālim ve gāyet daı-Őinās olarak ve biri budala-meŐreb olup, albi Őāfı idi. Bu zātıñ vefātından evvelce iŐbu budala oğlına cümle emlakın ber-mūcib-i Őer‘i baħŐ u teslim idüp, diğer ‘ālim ve daı-Őinās oğlına daħi “fūlān yerde bir kazđan altun defn itdim, ānı saħa baħŐ u teslim itdim.”diyü vaŐiyyet iderek, ol vat ‘rūħı bedenden ıtlā ve zümre-i zāta ilhā olup, diğer oğlı temlikli olan mülki abz iderek, diğer ‘ālim ve dānā oğlı define maħalline vardıda hiçbir Őey’ bulamayup, hā’ib ü hāsir almıŐdır. Ancak ‘aklı ma‘āŐdan ise albi Őāf kimse hayrlıdır. Ve iŐbu meŐāyih, ‘avām ve dervıŐān hemān asmā ve teveccüh ve tasma ile bedenlerine istiskā ‘illetleri vāı’ olup, dünyāda beden marazlarından mā-‘adā hiç bir ma‘rifete mālİK olacaları yodur. Ve bir de tın-i ādemiyānda pek ço ħasā’is ve ħabā’iŐ vardır. Ez-cümle devr-i Ādem’den Ĥazret-i Muħammed-‘Alı’ye değin pek ço kiŐiler tañrılık da‘vāsı ve peygamberlik ve velilik iddi‘āsında buldularından mā-‘adā Ĥazret-i Peyđamber - Őallā’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem- Efendimiz’den Ĥattā ıyāmet-i ādemiyāna değin gelmiŐ ve gelecek erenleriñ yalāncı çavuş ve Őoytarıları kendülerine maħŐsūs olarak gün-ā-gün eŐkāl ve ecsām-ı kerıhe ile kendülerin ser-asma Őüretten baŐ gösterirler ve ba‘zi kimseler asma ve teveccüh ile vehm u đam ħarāret-i cihetle beñizlerini ħabs u zindāndan urtulmuŐ abāħatli kiŐiler gibi Őoldurup, yabani ve vahŐi insānlar miŐillü Őüret kesb idüp, güyā vāsıl-ı Ĥa olmuŐ Őüretiyle kendülerine bühān iderler. ‘Ale’l-ħusūs erenleriñ Cenāb-ı Ĥa ile vuŐlatları ne ħayŐıyyet ile olduğun bilemeyüp de teveccüh ve tezekkür ve fikr-i evāhim ile müstağra-ı baħr-ı cehālet olup, özinden ba‘đ ve berbādlardır. HemıŐe evāhim-i necāsetleri yüzlerine bulaŐup, ħāŐā Cenāb-ı Ĥaıñ nūrı diyü tefāħür iderler. Ve burada Őöylediđim kelāmlarıñ cümlesini ħuzūr-ı Cenāb-ı Rabbü’l-‘āleminde daħi Őöylerim. Őözimde aŐlā ve at‘ā ħilāf yodur. Ve dıvānımızda böyle kiŐileriñ ħaında pek ço kelimāt ile ta‘bır ve tavsiye ılınmıŐdır. Ve Ĥazret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām-’den evvelki “Kün” emr-i Sübhāniyyesine değin yüz kırık dört biñ sene idi. Ve’l-ħāsıl Ĥazret-i ‘Ādem’e değin üç cins nūrāni, ya‘nı rūħāni mahlūat ħalk olunmuŐ idi. Her cinsi ellıŐer biñ sene mu‘ammer olup, ‘ömürleri ıyāmet bulmuŐdur. Ĥattā üçüncü cinsi ħayātıyla dā’im olan rūħāniyāndır. Ve anlar türābdan ve

havādan ya‘nî cihet-i ‘anāsırdan pek cüz’î hîşsedârdır. Bî-cihet havā semavîdir ve belki nūrānîdir. Ancağ kendü özlerinden haberdâr degillerdir. Seyr ile ser-gerdān olup, ancağ âdemiyānîñ hâkîkati türābdan olup da özi žulmet ile sirişte olduğı hâlde Hâkîk’ı özinde müşāhede kılan insān-ı kāmîl cümle maḥlūqātdan efdāl ve mükerrerem olup, huşūsiyle “kūn” emr-i celîlesinde nihād-ı İlāhiyye olan esrār-ı āferinendesini insān-ı kāmiliñ ‘ayniyle ‘ilminde vākı’ olmuşdur. Yoḥsa öylece kıra kılağda pösteki kılı saymamışlardır. Ve erenleriñ ‘arśa-i vücūdlarına Cenāb-ı Hâk’dan bir perde, ya‘nî cild-i hafî bürünölmüşdür. Anıñ-çün anları ‘aynen kimse bilememişlerdir. Ancağ anları anlar gibi kemālî olan kelāmından bilmişlerdir. Yoḥsa ‘avām-ı nās gibi kıālen degil, hālen bilinmişlerdir. Ve bir bu ‘ālem-i kār-hānede bir tizgāh kurulmuş, hemān cümlemiz birer kıalıb bulduğımız hâlde türābdan maśnū‘ birer çömlegi meydāna yapar, çıkarırız. Ve lākin çömlekleriñ içerüsine el giremediginden içerüsünün sırrını viremeyiz. Zîrā içerüsi sırsız çömlege her ne şey’ kıonulsa ta‘affün ider. Egerçi içerüsine el yetişdirüp, sırlayacağ bir üstād er bulunmuş olsada içerüsünü daḥi sırlamış olsa ol çömlegiñ içerüsüne her ne şey’ kıonulmuş olsa kendinde aslā te‘affün kıabül itmez idi. Böyle olan muśanna‘ ževāt her ān kıadriyle a‘lā ve bunuñ ğayri olanlar dā’imā cehliyle žātından süflādır Oğlum ve’s-selām.

Mine’l-‘urefā ‘an asl-ı Ahışhavî ve Hirmendār Ğāmızı ‘Alî Baba Bektaşî -kıuddise sırrıñı-

[96b] Tercümān-nāme-i Hâkîkî 42

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemāl Efendi,

Bu kerre gelen mektubuñuzda tarîk-ı Bektaşîyye’ye ikrār virmiş olduğunuz cihetle kelāmlarıñız daḥi žāhir tarîkātine uydurmuşsunuz. Zîrā on iki tarîkiñ bu kıadar şu‘besi vardır; vākı‘ā pirlere, erenlerdir. Anlarıñ kelimāt-ı dūrer-bārlarından belleyecek her tarîkda isti‘māl ve lafîž, murād olarak kıullanılır, yalan degil yañlıştır. Meşelā her tarîkiñ lisānında cārî olan faqrılığ ve iksā eyledikleri hırkıa ve tāc ve kemer ve teslim taşları ve ğūn-ā-ğūn hābbe ve kıubbeler ile erenler fahr itmemişlerdir ve erenleriñ yolu var yoludur, yok yolu degildir. Ve erenler kendilerine faqrıyla göstermişlerdir. Ammā Ğaniyy-i mutlak olup, ya‘nî fahrı bulup da aña ğöre faqr itmişlerdir. Yoḥsa öylece žātında olan fahrı bulup da ğörmedikçe cemî‘-i zamānda ya‘nî dünyada ve āhiretde žüküret ve

müflîs mendebur oğlu zülâmdır. Sen dahi bir takım ehl-i tarîk oldum, diyerek böylece başma çalıp kelâmları belleyüp de kendini erenlerden diyü iftirâ ve bühtân ider iseñ yuf saña! Böyle sûret ve lağlağıyât ile iş bitmez; söz ile degildir; öziyledir. Ve öz didigim ‘ayn-ı Zât-ı kibriyâdır. Anı görmedikce hâyvân oğlu (97a) hâyvânsıñ. Yoñsa sen, benim oğlum degilsin. Meger nebâtât ile hâyvânâtdan yoluñ baña uğrayup, hâyvânâta dâhil olduñ. Ne seniñ bende ve ne de benim sende bir hâkķım var. Hâkķ’ıñ şunû‘âtına bak, cümle iş anıñdır. Ve şimdiye degin uçup ve yüzüp ve yağup ve asup ve bitüp ve aķup ‘ummân ve devrân ile her câdde devrlü âşâr ile gelüp geçilindi. Ezel ki ya‘nî geçene mâzî dirler, ammâ bilmemek râzı olunmaz. Evvelki mâcerâlar ya‘nî şimdiye degin yaptığın ve gördüğün hîkmetleriñ aslını bil ve gör dimekdir. Ve bir de hâdeşden veyâhüd cenâbetlükden tahâret buyurulmuşdur. Ve lâkin mañlûķât ve eşyâ ve nebâtât vesâ‘irede insândan mâ-‘adâ nerede ve ķankısında murdârlık ve cenâbetlik vardır. Şiretde ve sûretde cümlesi temizdir. Ve lâkin hâyvânâtdan murdârlık olur. Nitekim cenâbet ve habâşet insândan hâsıl olur. Huşûsiyle insânıñ şulb ve rahminden menî ihrâcıyla cenâbetlik ‘arız olur. Ancaķ boyınca deryâyâ talup da biñ yıl turmuş olsa temizlenemez. Meger dört ‘anâsırdan tahlîş ola. Mâdâm ki kisve-i ‘anâsır tendedir. Her dem hâbîş ve cenâbetdir. Ancaķ erenler mi‘râc-ı tahâret iderler ki, cismen ve rûhen ve nefsen ve cihâten mi‘râc-ı ‘ulyâ-yı a‘lâ olup, mâ’-i kevşer ile her cânibiñ tathîr idüp de kisve-i ten olân cihât ve ‘anâsır cümleten nûr olur. Ve ‘ameli, ‘ömri olduķça ve istedikçe ân-ı vâhid ile ‘aynen ve vâsilen icrâ iderler. Ve anlarıñ hâkķında cenâbetlik ve temizlik olmaz. Zîrâ anlar nûr-ı ķadîm ve dâ‘imlerdir. ‘Avâm-ı nâs isterse boğazına taş bağlayup da deñize ğarķ olsunlar. Cemî‘-i zamânda cenâbet oğlu cenâbetlerdir. Ve anlarıñ yalnız bedenlerinden menî ve nefis ihrâc olmağla cenâbet olmaz. Ancaķ özinden haber olmadıķça câhil ‘addolunur. Ve her kelâmı cenâbetlikdir. Ve menîden de cenâbet ve kelamda da cenâbetdir. Ve bir de tarîk-ı Bektaşiyyede (97b) sorulan usûl ve erkânları meydân otalarında orta taşı ve yanında çerâķları ve dört ķapuları ve on iki imâm postı diyerek ‘aķl-ı ķâsırlarında güyâ Hâzret-i Muħammed-‘Alî‘den ķalmış ve Hâzret-i Pîr‘iñ erkânları diyerek secde ve niyâzları şûri bir ķâ‘idedir. Zîrâ cemî‘-i pîrân ehlu’llâh-ı meşâyîh için böylece zâhir usûl-i erkânları biraķup kendi yollarınıñ izi şöyle tursun bir zerre tozından bile göstermediler. Hemâñ herkesi taşlara ve cânsız hâyvânât postlarına ve hâyvân postlarına ve hâyvân yağıyla nebâtâtdan münbit eşyâ maķûlesinden maşnu‘ çerâķlara, ya‘nî baba ve şeyh diyü bir alay hâyvân, ya‘nî hâcer ve şecer maķûlesi cânlı-

meyyit ve rūhsuz kelām iden kimselere teslim-i nefis idüp de taparlar. Ve babaları kendi galebe-i evhāmınca bir takım bî-ma'nā kelāmlarıyla kendi gibi hāyvānātı terbiye ve teselli ider. Öyle hāyvān şeyhiñ böyle hāyvān mürşidi olur. İnsān olan öylece hāyvān maḳūlesi ādeme veyāhud eşyāya tapar mı? Vāḳı'ā niyāz ve secde denilen Hāzret-i Ādem'e cennet-i 'alāda kıldı. Faḳat ḳayd-ı hāyātta dahi olur ammā insān-ı kāmile maḥsūsdur. Faḳat insān-ı kāmil bulunmaḳ şöyle dursun biñ yıl birlikte 'ömr olsa da kurulmuş olsa ānı bilmek muḥāl ḳabīlindedir. Egerçi bilinmiş olsa 'ırzını ve mālını ve cānını ve mā-melekini ve nefisini dahi teslim ider iseñ gene pāhā yetmez idi. Nerede ḳalır ki şeyḥ ve baba diyü žāhirde ve ba'zen kendü hānelerinde olup da gūyā meşāyih-i sā'ireye ḳiyās itmeyüp kendiñ gizleyerek mürşid-i kāmil hükmünde tutarlar. Ma'aẓa'llāhi te'āla bunlar bütün bütün dūnyā ḳuzgunlarıdır. Ez-cümle bir kimseyi irşād edeceği hālde mevrūs-ı tarīḳ-ı nev-cehele ise asmāsından veyāhud tasmaşından (98a) birer miḳdār virüp zıkr yāhud fikr ile meşḡul iderler. Mürür-i vāḳt ile kendüsine evhām-ı keşire galebe idüp, ḥattā deli divāne edinceye ḳadar ḳalışırlar ki bunuñ ne dūnyāda ve ne de 'uḳbāda fā'idesin görürler. Şerī'at-ı Aḥmediyye žāhirde bir şecere-i bādem temşil idelim ki şemeresi mevsimce ibtidā'-yı emrde taşrası kemāl bulup yenür. Ammā içerüsi hām olmaḳla ekle şāyān olamaz. Ve az vāḳtde taşrası fenā bularaḳ ekle şāyān olmadığından başḳa, içerüsi ḳıvām bulup ḳaticı bir žarf olarak ḳuvve hīśsesi içerüsünde vāḳı' ve üzerine teslim ider. Ve aniñ kemāliyle bātınında dūhn vāḳı' olur. Hūşūsiyle şerī'at bunlarıñ anası ve babası, ya'nı ağacı ve mişesiyle tāzece olduḡu hālde tış ḳabuḡı olup, içerüsünde bulunan çekirdeḡi tarīḳat olmaḳla daha içerüde vāḳı' olan dānesi ma'rifet ve aniñ bātınında mesrūr dūhni ḥaḳıḳatdır ki her derde devā ve nice marīze şifā ve şāfādır. Ve işbu çok zamān bir hoşca mu'attar gül şāfīsidir. İnsān-ı kāmil aniñ gülleri olup, koḫısıyla ālemi mu'attar ḳılmışdır. Ve hūşūsiyle şems-i felek ve nücüm ve ḳamer üç 'aded şükūfesi olmaḳla bunca misk u 'anber u 'ūd ile ḳoḫıları 'ālemi tutmuş, faḳat būy alacaḳ hāyvānda dimaḡ bulunmaz. Bu ḳoḫılar 'ālemde havā olup gider. Kim ḳoḳa kim tıyar būy-i vefāyı. Hemān dimāḡlarında birer zaḳḳūm ağacı bitmiş, ḳoḳup giderler. Ve bir de semā-yı rābi'ada ma'snu' cevher-i şems-i hūşūf ve kūsūfi iḳtizasınca cevher-i şemse maḥsūs olan felekiyyāt-i saḡire-i devriyye ebrācdan ba'zı mertebede žıll vāḳı' olup, hūşūf 'āriż olarak bir müddetcek (98b) tayy-i rāh idinceye degin zamān-ı žıllı vūḳū'ıyla bunda her ne ḳadar bir bā'is yok ise de, ḳünki şems u nücüm ve ḳamer bu 'ālemiñ şehādetiñ terbiyye-kerdesi ve mücibince perverdesi olduğundan nāşī gerek şems

gerekse kamere bu mişillü husûfiyle, ya'nî bir daқиқа žarfında haylıce ziyāñı vāqı' olmuş olur. muqtezā-yı şanāyi' rûziyle şebde kim yigirmi dört sâ'atden nihāyet bir seneye degin vezn ile hendesesinden bir daқиқа noқsān vāqı' olduğu hâlde elbet ve elbet zemîn ve zamāna kesāfeti 'ariz olur. Ve bir de bulut ekşeriyā şems u kamere hā'il olup da zemîne pertevi sārî olmadığı sûretten egerçi sü'âl olunur ise havā cemî'-i zamānda zemînidir. Ve bulutlara olan eşer gine zemîne nüzül ider. Bulutlar zemîniñ bağbān ve kara kulağı ve saқasıdır. Ve şems ile kamer dā'imā bulutları mā'-i hayāt için da'vet ider, қābiliyyeti miқdārı letāfet olup, bārān olarak esāfile yağar. Ancak şerî'atden tapu olmadıқça tariқatden қapu bulunmaz. Zirā ma'rifet şehriniñ bābı tariқatdır. Ve ma'rifet şehriniñ hîkmet ve pāzārı Cemāllu'llāhdır. Ve hāқиқatsiz hîkmet mîvesiz ağac ve temelsiz bînādır. Husûsiyle bu 'ālem nās 'indinde dahi gerek cāhil ve gerek ise 'ālim her birerlerinde kendülerine mahsûs ve hemm u ğam ahvālince birer 'indî hîkmetleri vardır. Faқat ne dünyā ve ne de 'uқbāda fā'idesin görebilirler. Nūr-ı Qur'an'a irmedikce rûh-ı Sübhān'a iremezler. Farıқat bu 'ālem-i ecsāmıñ āb-ı nisan ve rahmet-i feyz-i ihsānide ve zerresiyle berr ve bahrî toylar āġū-yı zamān ve dārū-yı cihāndır. Ve şerî'āt-ı Ahmediyye bahr-ı muhîtt-i zemîn (99a) ve zamāndır. Ve anıñ batnında nice āb-ı hayāt revān ü nihāndır. Şerî'at 'ummānından қanmayan tariқat Nisanında nice içebilür ki semm-i қatı'dır. Ve bārān-ı havā feyz-i āsumāndır. Ve bir senede bir def'a yağar, 'ayn-ı rahmetdir. Faқat anı fark idecek ādem gerekdir. Nitekim şerî'ate bahr-ı muhîtt denildi. Bād ile sehāb dā'imā şems ve kamer ve nücümüñ harāret ve yübüsetleriyle cāzibe-i havā ile ahvāl olarak mucib-i feyz-i bārān olur. Ya'nî tariқat ile şerî'at bir vücūd gibicedir. Ve ma'rifet felek-i Қāfda, ya'nî cevāhir-i semā ki şayf ve şitāda sehāb-ı zamān müste'jd olduğu hâlde ki ol cevāhiriñ letā'ifi zerresiyle hāmile-i feyz-i bārān olduğu cevāhire semāya 'ayn-ı mā'rifet tesmiye olur. Ve bu қaydda iken bir ğaflet gelerek, kendinden geçüp, altı қanadlı ve yedi başlı, biñbir ayaқlı ve yetmiş beş dişli ejderhā üzerinde iken bir deryā-yı tufān ve Nuḥî-i zamān mişillü bu 'ālemde hākden eşer ve 'alāmet yok idi. Bu ejderhā beni alup, deryā üzerinden pervāz-ı havā ile tayrān ve nice 'uқūbāt ve 'ufūnāt-ı külliyyede āgreb-i ğarā'ib-i žuhūrāt vāqı' olmuşdur. Ve bu tufān nüzül-ı zemîne қarār virüp, ejderhā beni berāberce zemînden қırқ yıllık menzil bir қuyuya indirüp, cümle maḥlūқātıñ nefesine 'ā'id olan me'külāt ve meşrūbatdan tenāvül iderek, ve'l-hāsıl biñ yıl bu vādide seyr u seyāhat idüp pîr oldum, gene nev-civān oldum. Bir daha beni rûy-ı zemîne çıkarup ve bir 'ažim taş içerüsünde қırқ yıl berāber

sâkin olup, lezâ'iz-i gâ'ibe veistirâhat-i râgibe ile zevk u şafâda olup, ba'dehû biz ile vedâ' iderek 'azm-i havâ-yı Kâf revân ve tayerân-ı zamân olup, ba'dehû kendi kendine (99b) yâr olup kaldım. Gördüm ki bu seyrân baña pek hoş geldi. Hayr olsun ve hengâme-i tûfânda çay ve çayırlar ve çemen ve tâg ve şâhrâ ve Kâradeñiz ve Aqdeñiz kıatreler dañi bu 'ummândan bañr-ı muhît-i zamân olup, hemân bu tûfâna 'ummân-ı zamân tesmiye olunmuş idi. Ba'dehû her bir eşyâ evvelki minvâl üzre ism ve resmleriñ bulup sâkin oldu 'azizim. Cümleñize haşsâten selâm ve du'âlar iderim, Yâ Hû!

El-ma'lûm 'an-aslın Ahîshâvî 'Alî Gâmızî Hirmendâr Baba

[99b] Tercümân-nâme 43

Mekremetlü Oğlum Kemâl Efendi!

Keyfiyyet-i ikrârdan sü'âliñize nazaran ikrâr denilen meydan, dîvân-hâne-i 'arş-ı a'lâdır. Ve anın post-nişinleri 'Ankâ-yı Zât'dır. Ve sûretde gidişleri cihetle şiretleri dañi herkesiñ ehline ma'lûm olur. Faqat ehli olan zevât ya'nî bu mişillü 'Ankâ dimektir. Yohsa bir tākım bu zāhirde görünen turuq-ı 'Alîyye meşâyihiniñ ve Bektaşîyye'niñ gidişleri gibi ez-cümle ikrâr meydānlarında bir alāy bî-ma'nâ eşyâ maqūlesi ya'nî nebātātdan ve hāyvānātdan mahsūl yağlar ile ve cānsız hāyvānāt postları ile meydān taşları ve kapuları ve rehber ve babaları hācer şecer maqūlesinden mašnū' ve ma'dūd olarak tapup ve tapdırdıkları dañi siziñ gibi hāyvān maqūlesidir. Ve herkesiñ i'tikadlarınca vaqt-i sa'âdetden beri turuq-ı 'Alîyye gūyâ ki, görüp gütdükleri gibidir. Husûsiyle mürşid denilen zāt-ı mükerrrem öyle bir tākım çerâklar ki eşyâ maqūlesidir. Anıñ şevkı nūr diyerek taparlar. Vāqı'an cümle eşyâ nürdür. Ammâ gözün (100a) nūrına mevķūfdur. Ancak erenler öyle şevk ve âteş-perest degillerdir. Ve erenleriñ meydānı dārü's-selâmdir. Ve kelimāt-ı dürer-bārları her-dem Qur'an'dır. Ve zevk u şafâları dā'im cemâl-i Hudā'yı seyrāndır. Ne çäre bu 'âlem-i hāyvānda herkes birer günâ 'aql-ı hāyvānda gezüp, şāhib-'irfān diyü kendileri gibi cānlı-meyyit hāyvān-insānları Cenāb-ı Hāqk'a da'vet idüp de babalar kendilerini ma'āza'llah Te'ālā erenler maqāmında ya'nî Hāzret-i Pîr ve Hāzret-i Şāh ve Hāzret-i Peygamber'den mā-'adā Hāzret-i Hāq biziz diyerek halt-ı gālîz ile kendüleri gibi halk-ı hāyvānātı bend idüp ta'lîm ve tesellî iderler. Aslı Yezîd ve la'jn ve kāfir-i bi'llāh böyle kimselerdir ki, cümle pîrân-ı ehlu'llāha ve Cenāb-ı Hāqk'a şirk ve iftirā iderler. Ve herkes hāyātında hālince meşelâ meydān taşı

veyāhud teslim taşı ve çerāklar ki āteşdir. Ve postlar ki, deridir. Bunuñ gibiler, ya'nı hayātlarında hācer, şecer ve nār ehli olup giriftār-ı elīm olurlar ve erenleriñ 'arśa-i vücūd-ı pür-cüdları gül şeceresidir. Her lafzı mutma'inne bāğınıñ bî-zevāl gülleridir. Ve anda olan koku, bu dünyāda biten güller gibi degildir. Ve ol ma'nevi gülün terinden ya'nı Hāzret-i Muḥammed- 'Alī'niñ gülleri ki, devr-i ādemden bu kadar biñ yıl aqdem rüy-ı zeminde yabancı olarak biter ve ölür idi. Ancak, bi'z-zāt kendüleri terbiye ile hoş itti. Faqat benim didigim güller kendi zātı gülleridir. Ve ma'nevî elfāz güllerini nā-ehli kokuşmuş olsa, büy alamaz. Cemî'-i zamānda zehr olurlar. Erenler güli hem zehrdir, hem de şifādır. Derdiye göre dermāndır, derdsiz ki hayvān mişillü derdi çokdur. Faqat kābil-i elfāz olamadığından ne hāliñ bilür ve ne qālin bilür ve bu gülleriñ 'arśasını ya'nı hākini sü'al ider iseñ vākı'a bu zemîn ü zamānda hāsıl olur cevherdir (100b). Ve tecrübesi kolaydır ki, şu zemîn-i zamānda nice mu'attar büy ve elvān vardır ki, şüküfe-i nebāta onun zerre miqdārı beñzemez. İşte bu hüner ve kemāliñ var ise degil sā'ire, babana dañi söyleme ve ma'nevî gülün hāki insān-ı kāmiliñ cesedidir. Faqat hāk-i muqaddesdir. Ve öyle bir bāğçelerdir ki, şüküfe-i elfāzı cāvidāndır. Ve bunlarıñ süreti insān, şireti 'Anqā-yı zāt-ı cāvidāndır. Ve "Anlar insān gibi ekl u şürbden biri midir, degil midir?" diye sü'al ider isen, hem yer hem içer ve ne yer ve ne de içer. Faqat yedikleri hamūr, içtikleri mā-i tahūrdur. Ve erenleriñ vücūd-ı muqaddesleri cennet-i zāttır. Ve andan sādır olan mîve-i cāvidān ile memlūdır. Faqat cennet mîvesi nūrdur, ya'nı nār-ı 'azîmdir. Anı yiyüp, hazm idecek olan gine nūrdan mahlūk zāt gerekdir; yoḥsa 'avām-ı nāsiñ yiyecekleri halt degildir. Ve bir de sen ki, me'zūn-i 'ilm ve müderrissin ve güyā 'aqlınca halkı tecrübe itmek gibi meşelā, şu "Ādem kāmil midir?" diyü tecrübeye kalkışma! Zırā seniñ bileceğiñ ādemler hayvānidir. İnsān-ı kāmil bilinmez ve seniñ 'irfān qantarıñ anları vezn idemez. Nāfile yorulma ve kendüni 'azāb-ı elîme şalma. Anları vezn idecek qantar, dār-ı Hāq'dadır. Ve Hāq'ın dārı na'îmdir ve anları hāk ilinde kimse vezn idemez. Ancak zāt ilinde vezn olurlar. Ve dört 'anāsır bahrı ya'nı bahçeleri ki havā, āb, nār, bād, hākdir. Bunlardan bir mu'attar büy almana dimāğında lezzet yoqdur. Cemî'-i zamānda hayvānsın. Hemān kayd-ı hayāt ile refāh hālde olasız. Ve cümle tarîk-ı sūriyyeniñ gittikleri vechle "el-ilmü bi-lā 'amel ke'ş-şeceri, bi-lā şemer"²⁴⁰ fehvāsınca bir taqım āyāt ve āhādîş-i şerîfe mezāyāsınca güyā ma'nā-yı hāқиqate varmış ve görmüş rāddelerinde (101a) cümle meşāyih dabbe-i nefse

²⁴⁰ Ar. "Amelsiz ilim, meyvesiz ağaç gibidir."

süvâr olup yabancı arı ya'nı bal yapmaz sinek gibi kimisi kendi hânelerinde ve kimisi ağaç kovuğında vızır vızır gezerler. Huşûsiyle mürşid şîfâtında görünürler. Böyle tezviri i murdâr meşâyih ve babaların hâyâtiyle memâtlarına yüzer biñ la'net olsun ki, kendilerini sûret-i âherle ehlu'llâha teşbîh iderler. Erenlerin gitdikleri yollar ibnü's-semâ ve's-semek mazmûnınca erenlerin yollarına bu kadar uzak olanlar, Cenâb-ı Hâkîk'a dañi bundan yüz biñ konak uzaktır. Fe-ammâ ne çâre böyle hâyvânî insânlara öyle hâyvânî ehlu'llâh gerekdir. Ve mürşid-i kâmil dinilen zât-ı mükerrrem-âyât veled-i zât-ı Peygamber -'aleyhi's-selâm-dir. Nitekim Hâzret-i Peygamber'in tercümânı Cebrâ'îl -'aleyhi's-selâm-dir. Ve ehlu'llâhın tercümânları ilhâm ve Qur'an'dır. Zîrâ mâverâ-yı 'arş-ı a'lânın mesâkinidir. Ve erenlerin sâkin oldukları ma'hal ferşî degildir; her hâlde 'arşîdir. Ve bir de kütüb-i taşavvufâtı okuyup da her birerleri 'aql-ı kâşîrlarınca 'indlerinde birer kuş dili ittihâz itmişlerdir. Ammâ erenlerin bildikleri ve söyleyip yazdıkları kelîmât-ı âyât-ı ilhâmiyyeleri vâkı'a kuş dilidir. Ve lâkin kuşların pâdişâhî olan ismi okunup cismi bilinmeyen 'Ankâ dilidir. Ve hem de kendileri bi'z-zât, 'Ankâ-yı Zâttır. anın için kuş dili itlâk olunur. Fa'at meşâyih ve babalar kendi 'indlerinde zabt ittikleri mişillü kendilerinin kuş dilleri her hâlde deve dilidir. Dillerini şişirüp guruldudan başka bir şemere-i ma'rifet hâsıl idemezler. Ve erenlerin esrârına nisbetle her vechle mağbûnlardır. Ve's-selâm.

Fariğ-ı Bektaşiyeden 'an aslın Ahîshavî Gâmîzî Hirmendâr 'Alî Baba quddise sirrihü

[86b] Tercümân-nâme 44

Mekremetlü Oğlum Mehmed Kemâl Efendi,

Nitekim diğeri mükâtebâtda tafşîlen beyân kılınmış idi ki, erenler dâ'imâ 'arşîdir; ferşî degildir. Her ne hâl ise bir âdem 'arşa qadem basdığı hâlde işbu muşanna' bir kıt'a 'Ankâ yumurtasının üstü mâverâ-yı cihân demek olur. Böyle olduğu taqdirce öyle zevâtin egnine min tarafi'llâhi Te'âlâ tokuz kat eflâki hil'at-ı fâhire ve tâc-ı kerremnâ buyurur. Ve kayd-ı hâyâtında kendinün sûret virüp görüldüğü dâ'imâ tış vücûdları olup ancak Cenâb-ı Hâkîk'a vâsıl olduğu öz vücûdları "irci' ilâ-Rabbike"²⁴¹ emr-i celîlesine (87a) "Lebbeyk"den icâbetlerinde qabîzu'l-ervâh, min tarafi'llâhi te'âlâ enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtının ervâh-ı muqaddeselerinin Cenâb-ı Hâkîk'a da'veti için

²⁴¹ Ar. "Rabbine dön." (El-Fecr, 89/28).

böyle zâta tenezzül idüp, tebşiriyle bir def'a ayağından başına degin kıanadıyla mesh idince, tis'a eflâkden iksâ olunan kisve-i fâhri, ya'nî herkesiñ müşâhede itdikleri tış teni žarf gibi öz vücūdından infisâl iderek cenâze-mişâl herkes görüp fevt oldu, diyü techiz ve tekfîniyle kıabr-i türâba defn idinceye degin öz vücūdı etrafında nažar idüp seyircisi olur, güyâ fevt olmuş žann iderler. Hûsûsiyle herkes kendi gördükleri sûretlerinden mâ-'adâsınıñ baķar körleri olup, böyle zâtıñ defninden soñra 'Azrâ'îl -'aleyhi's-selâm- ile berâberce 'urüc-ı 'arş-ı semâ olup, 'Azrâ'îl -'aleyhi's-selâm- maķâm-ı kerâşide kıalup bu žikr olunan öz vücūd, 'âlem-i Zâta pervâz ider, çünkü kıabr hâyâtında Cenâb-ı Hâķ ile 'arş-ı a'lâda vuşlat eylemiş olduğu hâlde 'âlem-i Zât'da aniñ için mücerred nürdan bir kıalup hâzırlanmış idi. İşte bu kerre kendüsiniñ öz vücūdı bu nürdan kıalıba muz'âf olup, hüzür-ı Cenâb-ı Rabbü'l-'âleminde zevķ-i ebed ile şafâ-yı cavidâna irerler. Ez-cümle herkesiñ bildikleri gibi kıabızu'l-ervâh kıurb-ı zâtıdan böyle melâ'ik-i muķarreb 'avâm-ı nâsıñ hâyvânî rûhları için, nâzil olup da kıabz ideceğine pek ta'accüb iderim. Ancaķ žikri mesbuķ zevâtıñ rûhı için tenezzül buyurur. Ancaķ 'avâm-ı nâs vaķt-i mev'udlarında cânları yük deliklerinden taşra rûhları devre ve tenleri haşra hâvâle olup hemân bu devriyye-yi zamân ile kıâ'im olarak tâ-be-kıyâmet ber-havâ olup giderler. Nâs maķûlesi toğru iken enbiyâ vü evliyâ mişillü toğar. Faķat hâyâtları ile memâtları 'ayn-ı mahlûķ ve eşyâ sûretinden fevt u fenâ bulurlar. 'Aķlında hâyvânî olan, fikrinde şeytânî olur ve 'aķlında nürâni olân şiretde rahmânîdir. Ve'l-hâsıl bâlâda bast u beyân kıılındığı vechle enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtınıñ kıabr hâyâtlarıyla Cenâb-ı Allâh'a vuşlat itdikleri ânda, ya'nî mahâll-i muķaddese-i 'arş-ı a'lâda olup da ol hinde Cenâb-ı Hâķķ'ı gördüğü ten, cümlesi "nürın vâhidün" olup, ferşe mahşûs 'uyün-ı hâyvâniyye ya'nî çeşm-i sûret ile insân gözine insân görünecek, sûret ile taşrasını bir zıllıden mürekkeb žarf idüp, mahzâ kendisiniñ hattâ rahm-i mâderden geldiği 'ânâsır-ı vücūdı hüzür-ı Rabbü'l-'âleminde "nürın vâhidün" olup, aniñ mâverâsında mażrûf bir zıll ve ten-i sûret min tarafi'llâh iksâ kıılınmış idi. Vaķt-i mev'idlerinde min tarâfi'llâh 'Azrâ'îl -'aleyhi's-selâm- gelüp, bu žarf-i teni bıraķdırup ve alup da berâberce Cenâb-ı Hâķķ'a pervâz iderler. Ancaķ enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm hâzerâtınıñ rahm-i mâderden tecessüm iden cesed-i mübârekeleri "nürın vâhidün" olduğu hâlde türâba aslâ ve kıat'â bıraķup da, hâķde bir şey'leri kıalmaz. Faķat 'uyün-ı nâsa hâ'il olmaķ için mażrûf olan zıll-i teni kıalır ki aniñ ne türâba ve ne zamâna râci' bir keyfiyyâtı vardır. Ve'l-hâsıl böyle zevâtıñ dünyâca kıalmış ve kıalacak hiçbir şey'leri yoķdur. Faķat erenleriñ

memātında gördükleri tenleri işte böylece bir žılliden mürekkebirdir. Ve lākin bu žıll didigüm dađi zamāna ‘āid žıll degildir. Hele bunlarıñ bu dünyāda alacađ tenleri yoğdur. Böylece ma‘lūmuñuz olsun hā! Ve birde hātırda iken bir şey’i ifāde idelim ki erenler kitāblarında ta‘avvufāne olarak tahrīr buyurmuş oldukları kelimātdan belleyüp de meşāyih ve dervişān meşelā “Ben şeyhimiñ küfrine imān” ve “ba‘zan şeyhler, biz dervişin küfrine imān iderim”, diyü i‘tiād-ı fāsıdelerince gūyā erenleriñ buyurdukları küfr, ānlarıñ bildikleri ve ‘aql-ı aşırılarınca žann itdikleri mādde degildir. Hūşūsiyle küfr ara ulađa ve nāsıñ cehline ıtlā olunur. Ve sırr ma‘nāsına dađi gelür. Ve’l-hāsıl nāsıñ bildikleri ma‘nā degildir. Zırā Hızr ve İlyās -‘aleyhi ve’s-selām- āb-ı hāyātı küfr içinde buldular. Ya‘nı ara ulađa içinde, dimekdir. Ve mürşid-i kāmil cemi‘-i zamānda Hızr’dır. Ve isminiñ Hızr ve İlyās olmasına itizāsı yoğdur. Ve Hızr’ıñ āb-ı hāyātı, mürşidiñ dervişe ibtidā-yı emrde irār ve telin ciheti, ya‘nı dervişin birinci mertebesidir. İşte böyle *zevāta küfr-yār, imān-yār* dinilür. Yođsa süret-i nāsda görünen küfr, cemi‘-i zamānda küfrdür. Ve bu i‘tiād-ı fāsıdede bulunan kimseler, cemi‘-i zamānda kāfir oğlı kāfirdir. Ne’üzü bi’llāh min şerr-i zālik. Ve’l-hāsıl mürşidiñ küfrini gören, imān-ı kāmil bulur. Ve zāhir ü bātın mertebesi ‘Alıyyü’l-a‘lā olur. Ve bir de ‘avām-ı nāsıñ lisānında cāri olan meşel, hıketde bir keyfiyyetdir ki, gūyā herkesin semāda bir yıldızı var gibi. Meşelā benim yıldızım Őu kimseden hoşlanmadı, diyü yıldızlara hāvāle ve ta‘bır iderler. Hūşūsiyle ‘ālem-i semāda esās ve ādim olan biñ yigirmi beş yıldızdır. Ve bunlarıñ sāhibi enbiyā ve evliyāya maħşūsdur. Nitekim diğer mükātebimizde muharrer idi. Muntehā olarak vat-i sa‘ādetden hattā ıyāmet-i ādemiyāna gelinceye deyin, biñ zāt-ı muhterem vāı‘ olacaktır. Ve bu nücüm-ı maħşūsa böyle *zevātin aħkām-ı hāyātına* tecellı ider. Faat fūrū‘ātdan lā yuğsa nücüm vardır. Ammā devriyye-yi zamāna maħşūs müstahdemdir. Yođsa hāyvāni insāna, istiħdam olunmaz. Gerek Őems ve gerek nücüm ve gerek ise amer cihāt-ı sitte-i devrān ‘unsur-ı ezdād-ı muhtelifeye ya‘nı zemın ve zamān, hācer ve insān ve (87b) Őecere ve nebātāta te’şir ettiği mişüllü böyle hāyvāni ādeme dađi bu mişillü fā’idesi olabilir. Yođsa müst’aql hāyvāni insanlara böyle āni cevāhir-i ilāhiyye istiħdām olunmaz ve kendilerine maħşūs yıldız ta‘yin ılınmağ hatādır. Ve felek-i Őems, ya‘nı felek-i nücüm olup, dördüncü tabaa-i āsumāndır. Hūşūsiyle bu zemından havāda görünen nücümüñ eñ küçüğü birinci at, ya‘nı felek-i amer bulunmuş olsa, amerden ziyāde tecellı ider idi. Faat dördüncü felekde bulunduğundan küçük görünür Ođlum.

‘An aslı Ahışhavî Gâmızî Hirmendâr ‘Alî Baba be’t-tarîk-ı Bektaşîyye

Bir miqdâr sovuş keyfiyyetsizligim var. Ma‘a’s-selâm.

SONUÇ

Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın “dîdâr-ı Hakk’a götürün sırlı bir rehber” olarak nitelendirdiği *Tercümân-nâme*’si, çoğunluğu tasavvuf erbâbı tarafından anlaşılabilir sembolik ifadelerin yer aldığı, anlatımı güçlü bir mektuplar mecmûasıdır.

19.yy’da Osmanlı Devleti’nin pek çok açıdan buhranlı olduğu bir dönemde yaşayan Ahıska asıllı Gâmızî Hirmendâr Ali Baba, Bektaşî tarîkatına mensup bir mutasavvıftır. Kendisinin Bektaşîliğin Melâmiyye-i Alevîyye kolundan olduğunu beyan etmektedir. Hayatı hakkında bildiklerimiz yalnızca kendi eserleri ışığında elde ettiklerimiz ile sınırlıdır. Buna göre ilim tahsilinde ilk öğretmenleri anne ve babasıdır. Daha sonra bir hocaya teslim edilerek medrese eğitimi almıştır ve bir süre sonra oradan ayrılıp mânevî ilimlere temayül etmiştir. Kendi ifadesine göre bu süreçte otuz üç yıl diyar-ı garbda dolaşmış ve yirmi beş yılını sekiz tarîkatın şeyhlerine ikrar ve inâbe ederek geçirmiştir. Bu mânevî yolculuğunda kendisine tesir eden iki şeyhinden, Şeyh Ahmed Kudsî ve Sennârî’den de söz etmektedir. Ancak bu iki şeyh hakkında da bir malumat elde etmek mümkün olmamıştır. Yine mektuplarından evli olduğu ve Mehmed Kemâl adında bir oğlunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Kemâl Efendi bir müderristir ve kendisinden uzak bir yerde yaşamıştır.

Bu çalışmada Ahıskalı Şeyh Gâmızî Hirmendâr Ali Baba’nın bilinen üç eserinden biri olan *Tercümân-nâme* incelenmiştir. Yazımı uzun yıllar süren bu eser, kırk ikisi oğluna ve ikisi validesine olmak üzere toplamda kırk dört mektubu ihtiva etmektedir. Eserin toplamda dört nüshasına ulaşılmıştır ve bunlardan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü’ne 1130 numara ile kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır. Gerekli görülmesi halinde ise diğer nüshalara başvurularak farklılıklar tahkik usulüne uygun şekilde dipnotta gösterilmiştir. Mektuplar, nüshanın ana metni dışında der-kenarlarda da mevcuttur ve karmaşık bir sayfa sıralaması söz konusudur. Bu

karmaşıklık eserde ana metin ve der-kenar sayfalarının sonuna farklı numaralandırmalar yapılarak giderilmeye çalışılmıştır.

Gâmızî Ali Baba'nın oğlu Mehmed Kemâl Efendi'ye yazmış olduğu mektuplarında tasavvufî meseleler merkezi teşkil eder. O bu meseleleri tartışırken genellikle kavramlara kendine has anlamlar yükleyerek izahatlarda bulunmuştur. Eser, bu vechesiyle bir orijinaliteye sahiptir. Örneğin Nûr-ı Muhammedî'yi anlatırken Nûr-ı *Muhammed-Ali* terkiibini kullanmıştır. Gâmızî Ali Baba'nın bu iki isim ile aslında tek bir kişiye işaret ettiği söylenebilir. Zira ona göre arif-i kâmil olan kimse için *Muhammed-Ali* ile *Ali-Muhammed* görüşü ve ifadesi arasında bir fark bulunmamaktadır.

Gâmızî Ali Baba'nın mektupları boyunca sık sık değindiği konuların başında ise *merâtibu'l-vücûd* yer almaktadır. O, varlığın mertebeleri meselesini izah ederken farklı sembolik anlatımlar kullanmıştır. Ne var ki meseleyi oldukça dağınık bir şekilde ele almaktadır. Varlık kuramını ise vahdet-i vücûd teorisi çerçevesinde değerlendirmektedir. Gâmızî Ali Baba'nın ilgili olduğu bir diğer konu ise kâinatın oluşumudur. Arşı bir horoz metaforu üzerinden anlatan Gâmızî Ali Baba, horozun yumurtalarını eflâk ve onların zarfının ise, gölgeler âlemi olduğunu söylemektedir.

Gâmızî Ali Baba'nın genel olarak üslûbunda görülen önemli bir husus, mektubun - muhtemel- sorusu veya konusu ne olursa olsun sözü bir şekilde kendi tartışmak istediği konuya getirmesidir. Defaatle karşılaştığımız bu tarzda Gâmızî Ali Baba'nın “Kün” emri üzerine düşünceleri farklı mektuplarında tekraren zikrettiği görülmektedir. Ona göre bir yaratılış metaforu olan “Kün” emrindeki harflerin birleşimi noktasından bir buğday tanesi meydana gelmiştir. Bu tanenin ortasında elif çizgisinin ekilip boy vermesiyle buğdayın iki tarafı birleşmiş ve yarısı erkek ve diğer yarısı dişi olan insan cinsi çıkmıştır.

“Tasavvufî Kavramlar” bölümünde incelediklerimize ek olarak, mânevî makâmlar, melekler, peygamberler, ehlullâh, mürşid ve mürîd, mânevî evlilik ve mânevî doğum vb. konuları ele alınmıştır. Bunların yanı sıra yalancı derviş ve şeyhlere de değinen Gâmızî Ali Baba, her hırka ve tac giyenin mürşid olmadığını ve bu tip kimselerin halkı kandırarak tarîkat ve tekkeleri itibarsızlaştırdıklarına dikkat çekmektedir.

Tercümân-nâme'nin ilk mektuplarına bakıldığında Gâmızî Ali Baba'nın bunları yazmaktaki gayesinin oğlu Mehmed Kemâl Efendi'yi seyr-i sülûk yolunda eğitmek ve kafa karışıklığını gidermek gibi görünmektedir. Ancak ilerleyen mektuplardaki tartışma konuları ve Gâmızî Ali Baba'nın üslûbu aslında oğlunu, tâbi olduğu ilmiye sınıfına karşı aydınlatmayı da hedeflediğine işaret etmektedir.

İlmiye sınıfı ile tarîkat ehli arasındaki anlaşmazlık 17.yy'da tamamen su yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde fıkıh ehli ve mutasavvıflar arasında din anlayışı ve siyasi çatışmalar sarsıcı boyutlara ulaşmıştır. Devlet idaresinde çeşitli görevler alan fıkıh ehli, meşayih ve tasavvufî kurumları hukuki bir statü içerisine sokarak kontrolleri altına almıştır. Bu tavır, zamanla tarîkat ehline karşı bir tasfiye hareketi haline gelmiştir. Gâmızî Ali Baba'nın yaşadığı 19.yy'a gelindiğinde tarikat yapılanmaları büyük zarar görmüş ve kurumsal kimlikleri yasaklanmıştır.

Bir Bektaşî şeyhi olan Gâmızî Ali Baba kendi tarîkatının da ağır darbeler aldığı bu mücadelede bir taraf olarak medrese eğitimi alan oğlunu uyarmaktadır. Mektuplarında bu meselenin oğlu ile arasında bir tartışma konusu olduğu açıkça bellidir. Zira Gâmızî Ali Baba'ya göre oğlunun sorduğu ve kendisinin abes bulduğu sorularının müsebbibi, aldığı medrese eğitimidir. Öyle ki, bu mesele söz konusu olduğunda öfkelenmekte ve oğluna tahkir içeren sözler sarf etmektedir. Ona ağır sözler söyleyerek, tahsil ettiği ilmin anlayışını körelttiğine dikkat çekmektedir. Aslında Gâmızî Ali Baba'nın oğluna yönelik bu üslûbu mektuplarında hakim olan iki üslûptan biridir. Diğeri ise güçlü semboller kullanarak meseleyi anlaşılması zor bir hale taşıdığı üslûbudur. Bu anlatımlar esnasında Gâmızî Ali Baba mânevî yolculuklara çıkmakta ve semâvî mertebeler arasında dolaşımaktadır. Bu nedenle bazen, okuyucu uzun ve dolaylı şekilde anlatılan meseleler arasında kaybolmakta ve merkeze odaklanması zorlaşmaktadır.

Eserinde dinî ve tasavvufî hakikatleri anlatan Ahıskalı Şeyh Gâmızî Hirmendâr Ali Baba'nın oğluna yazdığı bu mektuplar bir sülûk yolcusu için rehber niteliği taşımaktadır. Biz de bu çalışmamızda Gâmızî Ali Baba'nın mânevî yolculuğunda edindiği tecrübeler ve 19.yy'da bu alandaki tartışmaların geldiği noktaya işaret ederek günümüz yolcularına küçük de olsa ilmî bir katkıda bulunmayı arzuladık.

KAYNAKÇA

- . *Tevrat*, Ankara: Andaç Yayınları, 2015.
- Abdulganî Muhammed b. Alâuddin el-Huseynî er-Radavî. *Fütüvvetnâme-i Tarikat*. ed. Osman Aydınli. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Abdulkadir es-Sufi. *Yüz Basamak*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982.
- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-ilbâs Amme's-tehera min'el-Ehâdîsi ala el-Sineti'n-Nâs*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Aksoy, Hasan (ed.). *Türk İslam Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995.
- Aksu, Hüsamettin. "Hurûfilik". *DİA*. 18/408-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ateş, Süleyman. "Hazarat-ı Hams". *DİA*. 17/115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Avcı, Casim. "Şeyh". *DİA*. 39/49. İstanbul: TDV Yayınları: 2010.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2005.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri". *Türkler*. 9/242-278. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Baz, İbrahim. *Abdülehad Nurî-i Sivasî; Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Bolat, Ali. *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Bolat, Ali. *Muhammed Nûru'l-Arabî; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Adem". *DİA*. 1/358-363. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Bonnefoy, Yves. *Antik Dünya ve Geneleksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. ed. Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitapevi, 2000.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *(Tuhfe-i Atâiyye) Kâbe ve İnsan*. ed. Veysel Akkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- Cilî, Abdülkerim. *Varlık Mertebeleri*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2006.
- Çamuroğlu, Reha. *Dönüyordu: Bektaşilikte Zaman Kavramı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

- Çavuşoğlu, Ali. “Ehl-i Beyt Sevgisinin ‘Tercüman’ları”. *Marife Dergisi*, 3 (2004): 319 – 340.
- Çelik, İsa. “Tasavvufi Geleneğe Hazarat-ı Hams veya Ten zzzülat-ı Seb'a Anlayışı”, *Tasavvuf Dergisi*, 10 (2003): 159-184.
- Çelik, Ömer. “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Meleklerin Bir Kısım Peygamberlere, Salih Kişilere Hususi ve Bütün Mü’minlere Umûmî Yardımları”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15 (2005): 63-87.
- Demirci, Mehmet. *Nur-i Muhammedî*. İstanbul: Nefes Yayınları, 2008.
- Demirli, Ekrem. *İbnü’l-Arabî Metafizîği*. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Dolunay, Metin. *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2006.
- Döğüş, Selahattin. “Anadolu’da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74 (2015): 77-100.
- Duran, Hamiye (ed.). *Velâyetnâme*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Ebu Nu’aym, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*. Kahire: Dâru’l-Fikr Mektebetü’l-Hâncî, 1996.
- Ebu’ş-Şeyh el-İsfehânî. *Tabakâtu’l-Muhaddisîn bi-Asbehân ve’l- Vâridîne aleyhâ, I-IV*. thk. Abdu’l-Gafûr Abdu’l-Hak Huseyn el-Belûşî, Muessesetu’r-Risâle. Medine: et-Tab’atu’l-Ûlâ, 1992.
- Eraslan, Kemal. *Yesevî’nin Fakr-Nâmesi*. Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2016.
- Eren, Abdullah. “Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açından Tûr-i Sînâ”. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2018): 197-210.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Marifetnâme*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2016.
- Eyupoğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- Gâmızî Ali Baba. *Tercümân-nâme*. Marmama Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, no: 1130.
- Gazzâlî, Ebu Hamid el-Gazzâlî. *İhyâu Ulûmi’d-Dîn I-V*. Beyrut: Dâru’l-Kalem, trs.
- Gazzâlî, Ebu Hamid el-Gazzâlî. *Mi’yâru’l-İlm (İlmin Ölçütü)*. çev. Hasan Kacak-Ali Durusoy. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Günay, Nejla. “Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskânı”. *Bilig*, 61 (2012): 121-142.
- Günaydın, Yusuf Turan. “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, *Hece*, 114/115/116: 151-165.

- Gündüzöz, Güldane. “Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem Ve Tuğ”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 85 (2018): 161-181.
- Günşen, Ahmet. “Gizli Dil Açısından Alevilik – Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”. *Türkoloji Araştırmaları*, 2 (2007): 328-350.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Hacı Bektâş-ı Velî. *Makâlât*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Haksever, Halil İbrahim. “Münşeat Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi”. *İlmi Araştırmalar*, 0/10 (2014): 65-76.
- Harman, Ömer Faruk. “İlyas”. *DİA*. 22/160-162. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “Musa”. *DİA*. 31/207-213. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Harman, Ömer Faruk. “Süleyman”. *DİA*. 38/56-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi’ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi’*. thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhîm b. Ebi’l-Ayneyn, Mansura: Dâru’l-Lu’lue, 2019.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi; Keşfu’l-Mahcûb*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- İmam Rabbâni. *Mektûbât Tercemesi*. çev. Hüseyin Hilmi Işık. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017.
- İnan, Sevil. *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2007.
- Kaplan, Doğan (ed.) *Erkânâme*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Karataş, İbrahim Ethem. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Marifetname’sinde Anasır-ı Erbaa (Dört Unsur) Görüşü”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2014): 104-122.
- Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesi’nde Eklerin Ses Düzeni (16,17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Kaya, Bülent. “Bâki Divanı’nda Atasözü ve Deyimler”. *Asia Minor Studies*, 8 (2020): 403-417.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf; Ta’arruf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- Koca, Ferhat. “Osmanlılar Dönemi Fıkıh - Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2002): 73-131.

- Koçak, Aynur- Gürçay, Serdar. “Alevî–Bektaşî Velâyetnâmelerinde ‘Ejderha’ Motifi”. *Journal of Analytic Divinity*, 1 (2017): 34-64.
- Konevî, Sadreddin. *Tasavvuf Metafiziği (Miftâhü'l-Gayb)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009
- Kurnaz, Cemal. “Felek”. *DİA*. 12/306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kutluer, İlhan. “İlim”. *DİA*. 22/109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Maden, Fahri. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlar, 2018.
- Menemencioğlu, Belkıs. “Bektaşî Ve Alevi Kültüründe Kadın”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011): 129-140.
- Mermer, Kenan. “Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Hirmen-Dâr Ğamizî Ali Baba’nın Ğamizi’l-‘Acâib’i”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 70 (2014): 179-204.
- Mermer, Kenan. “Ahıskalı Bektaşî Şeyhi Ğamizî Ali Baba’nın Cerîde-i Gavâmiz’i”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 77 (2016): 257-270.
- Moin, Mohammad. *Farhang-i Farsî*. Tahran: Amir Kabir, 1391.
- Molla Aliyyü'l-Karî. *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'a*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, et-Tabâtu's-Sâniye, Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1986.
- Muhammed Bakır el-Meclisî. *Bihâru'l-Envâri'l-Câmia li-Düreri Ahbâri'l-E'immeti'l-Ethar*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1983.
- Muhyiddin İbn Arabî. *Fusûs El-Hikem*. çev. Ersin Balcı. İstanbul: Kopernik Kitap, 2018.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 1995.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Muslimu'bnü'l-Haccâc el Kureyşî en-Niysâbü'rî. *Sahih-i Müslim*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınları, 1988.
- Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Katı*. ed. Mürsel Öztürk, Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009.

- Namlı, Ali. *İsmâil Hakkı Bursevî; Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Necmüddin Kübra. *Tasavvufî Hayat*. ed. Mustafa Kara. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Gülşen-i Hakikat*. çev. Nurullah Koltaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17-21/1-2 (1979-1983): 208-225.
- Öngören, Reşat. “Zikir”. *DİA*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özerverli, Mehmet Sait. “Melek”. *DİA*. 29/40-42. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Pala, İskender. “Kün”. *DİA*. 26/552-553. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- Sami, Şemsettin. *Kâmus-i Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınları, 2016.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Aleviliğin Temel İnançları”. *Diyanet*, 158 (2004): 4-7.
- Sazak, Kuvvet. “Tasavvuf ve Kaos Üzerine”. *Academia*, 2014 (https://www.academia.edu/6253664/Tasavvuf_ve_Kaos_%C3%9Czerine)
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Serdar, Murat. “Hıristiyanlık ve İslâm’da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)”. *Bilimname*, 17 (2009): 139 – 164.
- Serrâc, Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *El-Lüma’*. ed. Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Suad el-Hakîm. *İbnü’l Arabî Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Sunar, Cavit. *Melâmîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Şentürk, Ahmet Atilla. “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili,” *Turkish Studies* 10 (2015): 141–220.
- Şeyh Baba Mehmed Süreyya. *Tarikat-ı Aliyye-i Bektâşiyye*. ed. Ahmet Gürtaş. Ankara: Türkiye Diyant Vakfı Yayınları, 2015.
- Teknik, Ali - Göktaş, Vahit. “Tasavvuf Bilgisi: Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14 (2016): 177-202.

- Topal, Ahmet. “İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî Adlı Risalesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2016): 193-218.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayın Kurulu (ed). *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1986.
- Uludağ, Süleyman. “Batın İlmi”. *DİA*. 5/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. “Makâm”. *DİA*. 27/409-410. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Nur”. *DİA*. 33/244-245. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Tasavvufta Kadın”. *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II* (İstanbul, 26-27 Mayıs 2012), 289-295.
- Usluer, Fatih. “Divan Şairleri ve Hurufilik”. *Türkoloji Dergisi*, 23 (2019): 80-104.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Gülbank”. *DİA*. 14/232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ünver, İsmail. “İskender”. *DİA*. 22/557-559. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yakıt, İsmail. *Yunus Emre'de Sembolizm; Çıktım Erik Dalına*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kürsî”. *DİA*. 26/572-573. Ankara: TDV, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Ünal, Zeki. “Cebrail”. *DİA*. 7/202-204. İstanbul: TDV, 1993.
- Yılmaz, Kübra. “Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi”. *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2018): 44-63.
- Yıldırım, Nimet. “Ahmed-i Gazzalî, Kuşlar Risalesi”. *Doğu Esintileri*, 9 (2018): 85-104.
- Yurdağür, Metin. “Cefr”. *DİA*. 7/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

EKLER

Ek: Tercümân-nâme'nin bazı sayfaları

الفصل الأول في معرفة النفس أيها الفخر في علم أولي أن أصل النفس

في عنصريات هو الجوهر البخاري الليف الحاصل بقوة الحيوه والحس والحكة
الارادية سماء الحكيم الروح حيوانية وهي الواسطة بين القلب هو النفس
الناطق وبين البدن المشار إليها في لقرآن بالشجرة الزتونة الموصوفه بكونها
مباركة لا شرقية ولا غربية لازدياد رتبة الانسان ومركبة بها وكونها
ليست من شرق عالم الارواح المخرجة ولا من عالم الاجساد والكثيفة
بل متوسطة بينهما اي بين الكثيف واللطيف وهي لطيف من جهته وكثيفه
من جهته ليربط احدهما بالآخر فاحوال النفس ومراتبها سبعة وفي المرتبة الاولى
تسمى النفس الامارة بالسوء وهي تميل الى الجهة السفلية فهي ماوى للشتم
ومنع الاخلاق الذميمة والافعال السيئة وهذه النفس كافتة في وقت لانها
لا تألف الحق ابدأ ومنافقة في وقت لانها لا تفي بالوعد ومرتبته في وقت لانها
لا تخان بعمل عاد الا لرؤية الخلق وصفها ثلثة البهيمية لمحة زيادة الاكل
والشرب والجماع والقوم واللغو والشعة كالغضب والشتم والضرب والقهر
بالتعساع كالكبر والعجب والحسد والحقد وهذه الصفة اصول الاخلاق الذميمة
والافعال الردية والافعال الخبيثة ورؤس اخلاقها سبعة شهوة والغضب
والكبر والحسد والخل والحرص والرياء فرأس شهوة يقطع بالرياضة بالاول
من مشاركة البهايم في الاكل والشرب ورأس الغضب يقطع بالحلم ورأس الكبر

[Marginal notes in Arabic script, written diagonally and horizontally around the main text. Some notes include the number '37' and various philosophical or scientific observations.]

۱۹۱
عالم العلوی
عالم سفلی
مقام سندانها
مشهورات
ملکوت
تاریخی
ارض
خورشید
ماه
ستاره‌ها
قوس
زحل
مشتری
مریخ
زمین
عطارد
زحل
مشتری
مریخ
زمین
عطارد
نجوم الثابتة
استرلاب صور
ای اوغل
معلوم حال اول
سونکه اشبو مشکل
یدی طبقه گوان ایله اوج طبقه
کراسی و ماورای برده ذات یعنی مذکور طبقه
کاشانک عالم زانندن محافظه سی ضمنک طقوز بیگ بیللو قافا

کاشانک عالم زانندن محافظه سی ضمنک طقوز بیگ بیللو قافا
کراسی و ماورای برده ذات یعنی مذکور طبقه
یدی طبقه گوان ایله اوج طبقه
سونکه اشبو مشکل
معلوم حال اول
ای اوغل

ÖZGEÇMİŞ

Esra ERDEN, 2013 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında eğitime başladı ve 2017 yılında üniversiteden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Edebiyatı bölümünde yüksek lisansa başladı.